

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

*Актуальні проблеми сучасних
лінгвістичних досліджень та застосування
інноваційних технологій викладання мов у
вищій школі нефілологічного профілю*

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

25 жовтня 2018 року

Дніпро
2018

УДК 81'1:37.091.39

Актуальні проблеми сучасних лінгвістичних досліджень та застосування інноваційних технологій викладання мов у вищій школі нефілологічного профілю. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 25 жовтня 2018 року, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ / За заг. ред. А.В. Колесник. – Дніпро: ДДУВС, 2018. – 248 с.

Збірник містить матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, в якій взяв участь професорсько-викладацький склад мовних кафедр закладів вищої освіти м. Дніпро, інших міст України, представники закордонних вищих навчальних закладів (Білорусь, Молдова, Польща). Тематика статей охоплює актуальні проблеми сучасних лінгвістичних досліджень – термінотворення, перекладу, культури професійного мовлення (українською та англійською мовами), вивчення та застосування інноваційних технологій викладання мов у вищій школі.

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції можуть бути використані викладачами для підготовки до занять із рідної та іноземної мов, а також для розроблення підручників та посібників, які б передбачали достатню мовну підготовку старшокласників, здобувачів вищої освіти, слухачів магістратури та ад'юнктури.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол №4 від 18.12.2018 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

д-р філол. наук, проф.
А. М. Поповський

професор кафедри українознавства та
іноземних мов

канд. філол. наук,
А. В. Колесник

завідувач кафедри українознавства та
іноземних мов

канд. пед. наук, доц.
Н. О. Побережна

доцент кафедри українознавства та
іноземних мов

О. М. Клименова

доцент кафедри українознавства та
іноземних мов

Т. В. Пакулова

доцент кафедри українознавства та
іноземних мов

А. З. Подворчан

старший викладач кафедри українознавства та
іноземних мов

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів

ISBN: 978-617-7540-49-5

© ДДУВС, 2018

© Автори, 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Александрова В. В., Білоконь К. С., Савченко А. В. Організація самостійної роботи студентів як засіб творчого розвитку особистості майбутнього фахівця.....	6
Алексєєнко І. В. Сучасна політична дидактика: основні концепції.....	13
Биконя О. П., Іванишина В. П. Реалізація рефлексивного підходу до організації самостійної роботи майбутніх юристів з англійської мови	23
Бичко З. М. Початки вивчення наддністрянського говору	31
Борисєнкова В. В. Використання інформаційних технологій сучасних бібліотек у вищій школі нефілологічного профілю.....	35
Волкова Л. В. Особливості комунікативно-орієнтованого навчання іноземній мові	41
Давидова Н. В. Системний підхід до вивчення термінології при викладанні іноземної мови у вищих навчальних закладах нефілологічного профілю.....	47
Декусар Г. Г. Інноваційні методи та технології викладання іноземної мови в контексті комплексного підходу в закладах вищої освіти немовного профілю.....	53
Ефремова А. А. Инновационный подход в обучении иностранному языку: из опыта работы в академии министерства внутренних дел Республики Беларусь.....	61
Закладна Ю. О. Сучасні методи викладання іноземної мови та їх застосування у процесі викладання мов у вищій школі нефілологічного напрямку.....	68
Зорило Л. И., Котылевская Т. В. Использование активных методов в процессе изучения курса «Теория и методика развития русской речи детей» на факультете дошкольного воспитания.....	74
Капітонова О. В. Аналіз англійських фразеологічних одиниць з концептом собака, що характеризують макрополе «Людина».....	81
Клименова О. М. Trends of development of modern education: the basic principles of andragogy in teaching foreign languages.....	86
Ковалєвська О. В. Лінгвокультурологічні особливості перекладу термінів юридичної сфери з англійської мови.....	91
Колесник А. В. Виховний потенціал філологічних дисциплін у вищій школі.....	96
Кондрашева О. В. Питання управління державою вищими навчальними закладами України в умовах реалізації Болонського процесу	101
Костєнко О. Г. Гендерна проблематика в поезії Алісії Острайкер.....	105
Лєвіщенко М. С. Лінгвокультурні особливості відображення культури повсякденності у пізньому вікторіанському дискурсі.....	109

Логінова Г. М. Аналітичний вимір фахової мови права у термінології документів ЄС.....	114
Макарова Т. М. Форми дистанційної роботи під час викладання курсу «Українська мова професійного спрямування».....	121
Малюга Н. М. Війна й патріотизм в інтерпретації Осипа Маковея і з позиції сьогодення	131
Мароз В. К. Метадичныя падыходы да выкладання вучэбнай дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)».....	138
Молчан А. М. Сістэма прозвішчаў у ”Летапісцы вялікіх князёў Літоўскіх”: да пытання функцыянальнай ролі ўласных назоўнікаў у гісторыі і сучаснай Беларускай літаратурнай мове.....	144
Нагорна Ю. А. Teaching grammar stages to the students of non-philological universities.....	149
Очковський В. Значення риторики у правоохоронній діяльності.....	154
Пакулова Т. В., Стрюк Є. В. Аббревіатуры нелексикалізованнага тыпа в современном английском языке	158
Палій В. М. Національні архетипи у творах Н. Дев’ятко (За книгою «Злато сонця, синь води»)	163
Побережна Н. О. Організація лексичної роботи майбутніх юристів на основі інтегративно-діяльнісного підходу.....	169
Подворчан А. З. Рольова дидактична гра як інтерактивний метод формування фахової компетентності	176
Поповський А. М. Соціально-правові засади українського козацтва в пісенних записах Якова Новицького.....	183
Проценко О. А. Арготизми у мовленні злочинців.....	192
Сабат Г. П. Судовий процес казки Івана Франка “Як звірі правувалися з людьми” у генологічному вимірі.....	196
Соболь В. О. Міжслов’янський переклад: з досвіду праці з діаріушем Пилипа Орлика (1672-1742).....	207
Суїма І. П. Мовленнєва інтенція та комунікативне завдання висловлювання.....	218
Тимофіїва К. М. Motivation and career development as key factors in the Ukrainian police.....	225
Фурман О. Ф. Робота над текстом як формою реалізації мовленнєво-професійної діяльності	232
Царьова І. В. Пріоритети структурування юридичної текстології.....	238
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	245

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах міжнародної гуманітарно-культурної цивілізації набувають ваги соціокультурні та комунікативні аспекти функціонування мовних одиниць у середовищі різних професійних прошарків сучасного суспільства, що вимагає постійного вдосконалення медіаосвіти і глибокого засвоєння програмного курсу дисциплін юридичних закладів вищої освіти України. Тож для обміну новітніх наукових досягнень і слугують матеріали публікацій науковців як України, так і зарубіжжя.

У збірнику матеріалів висвітлюється широка палітра нагальних питань фахової мови права, медіаосвіти, методики викладання іноземних мов, комп'ютерних технологій, проблематики юридичної термінології.

Тематика статей охоплює актуальні проблеми сучасних лінгвістичних досліджень, системного підходу до термінотворення, перекладу, вивчення та застосування іншомовних слів під час навчання рідній та іноземній мовам у спеціалізованих вищих навчальних закладах, а також застосування інноваційних технологій викладання мов у вищій школі нефілологічного профілю.

**Від організаторів
Міжнародної науково-практичної конференції**

Александрова В. В., Білоконь К. С., Савченко А. В.

викладачі

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті розглядається самостійна робота як прояв індивідуальності студентів. Автори досліджують різні думки вчених стосовно такої роботи та способи визначення у педагогічній науці: як метод, форму навчання чи засіб включення студентів у пізнавальну діяльність. Найбільша увага приділяється ролі викладача в організації самостійної роботи та виокремлюються педагогічні умови за яких цей процес стає більш ефективним.

Ключові слова: самостійна робота, мотивація навчальної діяльності, умови організації самостійної роботи, наукове керівництво діяльністю студентів.

Постановка проблеми. На сучасному етапі перспективного розвитку вищої школи набуває значення становлення студента як самостійно критично мислячого суб'єкта своєї праці, а не об'єкта навчання. Сьогодні навчання не може бути метою освіти, а є лише її необхідною (але недостатньою) передумовою. Метою вищої освіти є формування певних психічних властивостей студента. Все інше підпорядковується цій меті. Колективні форми роботи в процесі навчання у вищій школі поєднуються з проявом індивідуальності студента, з його самостійним оволодінням знаннями, коли засвоєний у навчанні досвід (знання, цінності, навички, уміння, звички) перетворюється на особистісно-соціально значущі психічні властивості людини (спрямованість особистості, ерудицію та компетентність, майстерність та професійні здібності, норми загальнолюдської моралі і поведінки). У зв'язку з викладеним виникають протиріччя між потребою переосмислити сутність навчання та роль самостійної роботи в ній у контексті сучасного громадянського суспільства та проблем формування особистості й відсутністю обґрунтованих та розроблених технологій організації самостійної та індивідуальної роботи студентів як засобу творчого розвитку майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволив виокремити основні підходи до визначення такого поняття, як «самостійна робота». Так, одні науковці вважають самостійну роботу видом індивідуальної та групової пізнавальної діяльності студентів під час аудиторних та поза аудиторних занять (Р. Нізамов, Н. Сагіна та ін.); інші розглядають самостійну роботу як різновид навчальних завдань, які виконуються під керівництвом викладача (П. Підласистий, М. Гарунов, Н. Нікандров, Л. Зоріна, М. Скаткін та ін.) або навпаки за відсутності

викладача і без його безпосередньої допомоги (В. Граф, І. Ільясов, В. Ляудіс, Н. Сагіна, О. Чиж). Вчені Л. Деркач, І. Шайдур, Н. Сагіна та ін. досліджують самостійну роботу студентів як таку, що проводиться за спеціальним індивідуальним навчальним планом, складеним на основі врахування індивідуальних особливостей і пізнавальних можливостей студентів.

Мета статті – розглянути шляхи організації самостійної роботи студентів як засобу творчого розвитку особистості майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Єдиної думки стосовно самостійної роботи студентів немає. Якщо таку роботу розглядати як метод навчання, то її можна вважати засобом закріплення та тренування, вироблення вмінь та навичок. А якщо самостійну роботу вважати формою організації навчальної діяльності студентів, то вона виступає засобом розвитку творчих здібностей та професійного мислення і її призначення – розвиток пізнавальних здібностей, творчого мислення, ініціативи в прийнятті рішення.

П. І. Підкасистий зазначає, що самостійна робота – це не форма організації навчальних занять і не метод навчання. Її розглядають як засіб включення учнів (студентів) у самостійну пізнавальну діяльність, засіб її логічної і психологічної організації. І як різні засоби, самостійна робота без визначення в ній чітко сформульованого завдання залишається в кращому випадку нейтральною по відношенню до характеру пізнавальної діяльності учня (студента) [6, с. 38]. Як пише О. Я. Савченко «... лише безпосереднє залучення учнів (студентів) у процес, який вимагає застосування самостійних зусиль думки, волі, почуттів, забезпечує оволодіння досвідом пізнавальної самостійності» [7, с. 329].

Важливо з'ясувати роль викладача в організації самостійної роботи. Такі дослідники як В. Д. Мороз, П. І. Підкасистий приділяють викладачу відповідне місце в організації цієї роботи: вона здійснюється під керівництвом викладача, який у разі необхідності надає допомогу студентам і контролює результати у такий спосіб, щоб не допустити точного, обмежувачого ініціативу учнів інструктування.

Як відомо, активність пізнавальних процесів обумовлюється наявністю відповідної мотивації і усвідомлення важливості роботи, що виконується. В якості особливої мотивації тут можуть відігравати роль: відносна свобода дій при виконанні роботи, радість самопізнання, пов'язана з бажанням перевірити себе, свої сили, усвідомлення відповідальності (вирішую сам, без будь-якої допомоги), може відіграти роль і зовнішній стимул, наприклад, отримання високого балу за самостійну роботу.

Тому можемо визначити, що самостійна навчальна робота – це організована викладачем, активна діяльність студентів, спрямована на виконання визначеної дидактичної мети в спеціально відведений для цього час: пошук знань, їх осмислення, закріплення, формування та розвиток умінь і навичок, узагальнення та систематизація знань. Відомий німецький педагог Адольф Дистерверг наголошує на важливості самостійної діяльності: «Розвиток та освіта жодній людині не можуть бути передані. Кожен, хто прагне до них долучитися, повинен досягти цього власною діяльністю,

власними силами та власним напруженням. Ззовні він може отримати тільки поштовх, спонукання. Тому самодіяльність є одночасно і засобом і результатом освіти» [2, с. 101]. Незважаючи на різні підходи до визначення самостійної роботи (чи то позааудиторна робота відділена від навчального процесу і ведеться без особистої участі викладача, чи то форма навчального процесу під керівництвом і контролем викладача), у ході навчального процесу відбувається творча діяльність студента з набуття і закріплення наукових знань. Окрім того, самостійна робота передбачає не тільки засвоєння знань, а й розвиток внутрішньої і зовнішньої самоорганізації майбутнього фахівця, здатного до рефлексії та індивідуальної траєкторії самонавчання. А педагог, окрім передачі знань, виступає і як організатор роботи студентів, і як консультант з їх самоосвіти» [там само, с. 102-103].

У результаті проведеного дослідження можемо констатувати, що самостійна робота студентів охоплює :

1. підготовку до аудиторних занять (лекцій, практичних, семінарських занять);
2. виконання відповідних завдань з навчальної дисципліни протягом семестру;
3. самостійну роботу над окремими темами навчальних дисциплін відповідно до навчально-тематичних планів;
4. підготовку до практики та виконання завдань, передбачених практикою; підготовку до всіх видів контрольних робіт, у тому числі до курсових, модульних і комплексних контрольних робіт;
5. підготовку до дипломної роботи бакалавра та магістра;
6. роботу в наукових гуртках, семінарах тощо;
7. участь у наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, конгресах тощо [1].

Усі ці форми навчання містять у собі самостійну роботу студентів під керівництвом викладача, метою якої є закріплення, засвоєння на лекції знань, умінь та навичок. Вона сприяє більш ґрунтовному засвоєнню достатньо доступного матеріалу і додаткової інформації та виконання творчих робіт [3].

Викладач при виконанні самостійної здійснює наукове керівництво, відповідно сучасним реаліям науки та соціуму: розробляє проблемне завдання, методичне забезпечення, наявність відповідної системи оцінок.

Розглянемо *умови організації самостійної роботи* студентів у позааудиторний час, які сприяють творчому розвитку особистості майбутнього фахівця. По-перше, створення завдань для самостійної роботи здійснюємо за умови розробки завдань комплексів, пов'язаних з основними розділами програми. Завдання, які видаються на навчальний рік, логічно взаємопов'язані. Так, кожний тематичний комплекс може складатися з 5-6 завдань, наприклад: скласти опорну схему або заповнити опорну таблицю; відповісти на питання самоперевірки; розв'язати ситуаційні задачі і вправи. До завдань додається список рекомендованої літератури.

Умови та організація самостійної роботи повинні відповідати сучасним технічним можливостям у вигляді активного застосування інформаційних та

телекомунікаційних технологій, а також інтеркультурного досвіду впровадження цього модуля в сучасні дидактичні системи. Наприклад, ми реєструємо студентів на курси «LingvaSkills», які охоплюють матеріал англійської мови відповідно до трьох рівнів знань А-1, А-2, В-1 (В-1+) контролюємо їх самостійне проходження цих курсів. Мотивує студентів те, що по закінченню роботи вони отримують сертифікати на володіння англійською мовою відповідного рівня знань.

Самостійна робота студента буде ефективною за умови виконання необхідних вимог: обґрунтований розподіл обсягів аудиторної і самостійної роботи; наявність методики організації і управління самостійною роботою студентів; забезпечення студента необхідними навчально-методичними матеріалами [5].

Саме викладач може зробити самостійну роботу студентів більш ефективною, чому сприяють наступні *шляхи активізації* цієї роботи з боку викладача: навчання студентів прийомам і способам самостійної роботи; забезпечення кожного студента необхідними методичними вказівками, навчальними посібниками тощо; створення комплексних навчальних посібників для самостійної роботи, приклади розв'язування завдань; застосування активних методів навчання (дискусії, евристичні бесіди, аналіз конкретних ситуацій, проблемне викладання ділові ігри тощо); формування внутрішньої мотивації до самостійної роботи за рахунок сполучення даної теми з майбутнім фахом слухача, його професійною діяльністю; надання контрольних питань лекційному потоку після кожної лекції; індивідуалізація домашніх завдань; розробка варіантів творчих завдань; залучення студентів до науково-дослідної роботи.

У зв'язку з цим можна запропонувати такі *види самостійної роботи*: робота з відповідними підручниками та особистим конспектом лекцій; самостійне вивчення окремих тем або питань із складанням конспекту; виконання самостійних робіт у формі рефератів, доповідей з конкретних проблем, складання письмових звітів або усних доповідей; анотування і конспектування монографій чи їх окремих глав, статей; вирішення ситуаційних завдань, виконання письмової контрольної роботи або тестування; творчі завдання (доповіді, проекти, звіти тощо); дискусії, рольові ігри, звіти про науково-дослідну роботу; складання словників з теми, складання картотеки літератури за змістом фахової діяльності; складання бібліографій та реферування на задану тему; робота в архіві, музеї, бібліографічному відділі бібліотеки.

Ще один ефективний засіб самостійної та індивідуальної роботи – розв'язання творчих завдань студентами. Так, на заняттях з іноземної мови професійного спрямування можна організовувати «круглі столи» з певної теми. Розгляд питань «круглого столу» здійснюється на рівні трьох груп. До першої групи «науковців» входять ті студенти, котрі готують певну пропоновану тему. Вони повинні розкрити сутність теми, висвітлити її основні питання. Друга група «наукових опонентів» бере участь в обговоренні теми, створює проблемні ситуації. До цієї групи входять

студенти, які також працюють над темою, самостійно розробляють проблемні ситуації. Третю групу «експертів» утворюють студенти, що найкраще володіють англійською мовою. Вони дають оцінку роботи кожного студента із двох попередніх груп. Для організації й проведення заняття у формі «круглого столу» кожен студент одержує індивідуальне завдання і за його виконання отримує певну кількість балів. Так, наприклад, можна провести заняття у формі «круглого столу» при вивченні тексту правової спрямованості «Закони царя Хамураппі, Наполеонівське право, Римське право». Слід зазначити, що таким чином створюється особлива атмосфера, де немає «сильних» та «слабких» студентів, а є єдина зацікавленість предметом. Звичайно, не можна говорити про те, що студент з низьким рівнем знань виступає на рівні студента з високим рівнем знань, але завдяки створеній атмосфері, завдяки індивідуальним завданням для організації самостійної роботи, ця різниця у рівнях підготовки мінімалізується» [4, с. 38-39].

Студентам пропонуємо індивідуальні завдання з теми. Так, для студентів з недостатнім рівнем знань даємо такі завдання: Прочитайте наступні словосполучення, знайдіть речення, в яких вони зустрічаються, перекладіть їх: a decline level of life – зниження рівня життя; centralized political authorities – централізована політична влада; to hire the barrister – найняти адвоката; military tactics and the chivalric code – військова тактика та рицарський кодекс тощо.

Студентам з достатнім рівнем знань пропонуємо завдання іншого типу. Вони повинні дати відповіді на питання: Як ви розумієте закони царя Хамураппі? Чим характеризувався Римське право? Якою була роль Наполеонівського права у Європі? тощо.

Група студентів виступає в ролі «опонентів», повинна виконувати проблемні завдання, наприклад, студентам пропонуємо такі завдання за темою: Розкажіть про стан права у Середньовічний період. Уявіть, що ви мешкаєте в цей час, щоб ви могли розповісти про захист прав жінок. Уявіть, що ви виступаєте з доповіддю про Середньовічний період, на які основні моменти ви б звернули увагу як майбутній юрист? Про які відмінності ви могли б розказати, порівнюючи цей період, наприклад, з античним.

Третя група студентів контролює правильність усіх відповідей, регулює процес обговорення, виправляє помилки, дає певні підказки, взагалі – допомагає подолати труднощі, якщо такі виникали.

Важливою формою самостійної й індивідуальної роботи є залучення студентів до виконання науково-дослідних завдань. Кожному студенту пропонуємо розробити таке завдання із заданої теми. Це може бути реферативний переклад, доповідь тощо. Студенти мають можливість самостійного вибору текстів із запропонованих викладачем. Так, наприклад, при вивченні основ правознавства студент готує детальну доповідь з певної правової системи, розкриває її провідні принципи. Мета виконання таких проектів полягає в удосконаленні навичок самостійного читання і перекладу тексту, у практичній допомозі студенту щодо організації навчальної діяльності, у стимулюванні самостійного вивчення програмового матеріалу.

Така індивідуальна самостійна робота з професійно спрямованою автентичною літературою, забезпечує можливість систематизувати, поглибити, узагальнити, закріпити й практично застосувати знання з курсу іноземної мови професійного спрямування. Необхідний обов'язковий контроль виконання самостійної роботи студентами у формі: семестрових заліків; індивідуальні бесіди та консультації з викладачем; перевірка рефератів та письмових робіт; колоквиуми; рецензування письмових звітів; тестування; проведення групових письмових контрольних робіт; перевірка конспектів практичних занять, першоджерел, монографій та статей.

Однією з важливих форм реалізації індивідуальної та контролю самостійної роботи є *система індивідуальних консультацій*. Для цього на кафедрі складають графік консультацій, який оприлюднюється для студентів (вивішується на дошці оголошень тощо). Вони надаються студентам разом з пакетом методичних матеріалів, підготовлених викладачем заздалегідь. Кожен студент в групі може розраховувати на певний час консультації, призначеної саме для нього: для роз'яснення найбільш складних питань для самостійного засвоєння програмного матеріалу, отримання допомоги у виконанні практичних завдань, здійснення поточного контролю. Саме можливість регулярно і повною мірою отримувати консультативну допомогу викладачів у засвоєнні навчального матеріалу значно активізує пізнавальну діяльність студентів і сприяє підвищенню результативності самонавчання студентів [4, с. 39].

Так, студенти систематично отримують консультації з матеріалу, що передбачений для самостійного опрацювання. Роботу слід організувати таким чином, щоб допомогти кожному подолати труднощі при виконанні самостійних завдань.

Отже, самостійна робота допомагає успішно навчатися як в аудиторії, так і поза нею, розвиває необхідні *навички і вміння*: 1) самостійно формулювати й утримувати свою мету до її реалізації; 2) моделювати власну діяльність, тобто виділяти умови, важливі для реалізації своєї мети; 3) розвиває увагу, пам'ять та процеси мислення; 4) оцінювати кінцеві та проміжні результати своїх дій; 5) вдосконалювати необхідні навички та вміння для навчальної діяльності; 6) розвивати високий рівень особистої саморегуляції, високу самосвідомість, адекватну самооцінку, рефлексивність, організованість, самостійність, а також сформованість вольових якостей.

Бібліографічні посилання

1. Акманова С. В. Развитие навыков самообучения у студентов университета: Дис. кан. пед. наук. / Светлана Владимировна Акманова. – Магнитогорск, 2004. – 200 с.
2. Воздіган І. М. Організація та види аудиторної самостійної роботи студентів у світлі Болонського процесу / І. М. Воздіган, О. М. Медкова // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Теоретичний та науково-методичний часопис. Додаток 3. – Т. 2 – К., 2008 – С. 98-106.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка: підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 418 с.

4. Мелікова С. О. Науково-методичні матеріали до впровадження індивідуалізації професійно-орієнтованого навчання іноземної мови студентів – майбутніх педагогів / Сусанна Омарівна Мелікова. – Кривий Ріг : КДПУ, 2008. – 62 с.

5. Онучак Л. В. Педагогічні умови організації самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей: Автореф. дис. / Л. В. Онучак. – К., 2002. – С. 6.

6. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении / Павел Иванович Пидкасистый. – М., Педагогика, 1980. – С. 7.

7. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів / Олександра Яківна Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 356 с.

Aleksandrova V. V., Bilokon K. S., Savchenko A. V. Organization of independent work of students as a means of creative development of personality of a future specialist.

The article deals with individual work as a manifestation of individuality of students. The authors investigate various scholars' views on such work and ways of defining it in pedagogical science: how to include students in cognitive activity, as a method or form of learning, when individual work becomes a means of developing creative abilities and professional thinking.

Development and education of any person cannot be transferred, therefore individual activity is important, as it activates cognitive processes. The authors pay the greatest attention to the role of the teacher, who not only passes on knowledge, but also acts as the organizer of student work, a consultant on their self-education. It's emphasized to motivate individual work of students, which helps to understand the importance of the work that is being performed. In the course of performing individual activities, the teacher carries out scientific guidance, in accordance with modern realities of science and society: develops a problem task, methodological support, the presence of an appropriate system of marks.

The article outlines different approaches to the definition of individual work (whether extra-curricular work is separated from the educational process and is conducted without the personal involvement of the teacher, or the form of the educational process under the guidance and control of the teacher), in the course of the educational process, the student's creative activity is undertaken to acquire and consolidate the scientific knowledge.

The authors call the pedagogical conditions in which this process of independent work becomes more effective and describes the application of active methods of organizing independent work of students.

Keywords: individual work, motivation of educational activity, conditions of organization of individual work, scientific management of students' activity.

Алексєєнко І. В.
доктор філософських наук, професор
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ДИДАКТИКА: ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ

Сьогодні людство вступило у вкрай складну епоху свого існування, коли світ одночасно організується й хаотизується, глобалізується й локалізується, поєднується й розділяється. Але існують і тенденції протилежної спрямованості – бар'єри всіякого характеру зводяться замість зруйнованих. Так у відповідь на послаблення національної держави під натиском процесів глобалізації виникає «локальний» націоналізм і відбувається «етнічне відродження» в промислово розвинених країнах.

Ключові слова: автаркія, націоналізм, етнічне відродження, сепаратизм, ізоляціонізм, національна культура.

Чи зуміє західна цивілізація культурно асимілювати десятки мільйонів представників інших цивілізацій і рас, не вдаючись до насильства й дотримуючись прав людини? Чи приведе це до взаємозбагачення культур і творчого переосмислення і ускладнення «проекту» нації, чи породить нові конфлікти? Ці та інші запитання сьогодні на порядку денному урядів багатьох держав міжнародної політичної спільноти, адже, людство вступило у вкрай складну епоху свого існування, коли світ одночасно організується й хаотизується, глобалізується й локалізується, поєднується й розділяється.

Національні кордони починають «зникати» насамперед під натиском транснаціональних компаній і міжнародних фінансових інститутів, які чинять диктат щодо країн, які не входять до «золотого мільярда»; влада в різних регіонах світу з різною «швидкістю» і з різним рівнем «добровільності», однак неухильно, передається на транснаціональний рівень, позбавляючи держави дедалі більшої частини суверенітету, а місцеві культури з усе зростаючою інтенсивністю зазнають, за допомогою глобальних ЗМК, уніфікуючого впливу моди і інноваційних тенденцій, джерелом яких переважно є Захід, насамперед, США. М. Уотерс так і визначає глобалізацію як «процес, у якому географічні обмеження, що накладають на соціальні й культурні установи, відступають, і у процесі якого люди дедалі більше усвідомлюють, що ці обмеження відступають» [5, с. 3].

Справді, деякі бар'єри, насамперед, географічні, руйнуються. Інтенсивність культурних і інформаційних обмінів, багаторазово посилена новітніми засобами комунікації, робить малоефективними спроби автаркії, самоізоляції й збереження «єдиної національної культури» – одного з головних маркерів – національної держави.

Але існують і тенденції протилежної спрямованості – бар'єри всіякого характеру зводяться замість зруйнованих. Так у відповідь на послаблення національної держави під натиском процесів глобалізації виникає

«локальний» націоналізм і відбувається «етнічне відродження» в промислово розвинених країнах.

«Важливою складовою більшості ситуацій етнічного антагонізму є групі бар'єри й привілейований доступ до ресурсів», – зазначає Е. Гідденс [7, с. 64]. Процеси глобалізації впевнено спрямовані транснаціональними корпораціями й міжнародними фінансовими спекулянтами до суспільства «однієї п'ятої», де 80% населення не матиме роботи, і житиме «з милостині» на подачки заможних 20%, що контролюють усі ресурси, створюють нові соціальні бар'єри й культурні розколи і вже привели до виникнення в промислово розвинених країнах антиглобалістського руху. При цьому проти глобалізації бунтують аж ніяк не найбідніші верстви населення, це насамперед молоді представники середніх верств, що відчують страх перед безробіттям, кризою соціальної держави, перспективою втратити своє привілейоване становище. Цей страх, як пишуть німецькі дослідники Г.-П. Мартін й Х. Шуманн, є «бомбою уповільненої дії, сила вибуху якої не піддається оцінці. Демократії загрожує не бідність, а страх перед бідністю» [6, с. 29].

У свою чергу в результаті масової післявоєнної іміграції, насамперед з країн «третього світу», у Сполучених Штатах і в Західній Європі переважно формуються поліетнічні й мультикультурні суспільства. «В найближчі роки кожен четвертий американець належатиме до етнічних меншин» [3, с. 1], – констатують М. Бернал і Г. Найт. У західноєвропейських країнах також формуються великі меншини, які прагнуть зберегти свою етнокультурну ідентичність, засновану найчастіше на ісламі. Підтримуючи постійні зв'язки з країною походження, такі меншини, по суті, є спільнотами нового типу – транснаціональними. «Зростаюча в підсумку етнокультурна мозаїчність європейських суспільств ставить під сумнів основу основ нації – її сформовану культурно-духовну єдність» [9, с. 77], – зазначає К. Нарочницька.

«На наших очах, – писав академік М. Моїсєєв, – у Західній Європі поступово виникає, якщо не де-юре, то де-факто величезна супердержава, в якій проживатиме 350 млн. осіб. Утворення такої супердержави з різними урядами, але без внутрішніх кордонів і з спільною валютою й практично загальною армією змінить всю геополітичну ситуацію на планеті» [18, с. 96]. У цій картині, як і в будь-якій картині, написаній широкими мазками, поряд із загальною правдою існують і помітні неточності. Так, у «практично спільній армії» Західної Європи, тобто збройних силах НАТО, зберігається гегемонія США, що підтверджують і війна проти Югославії, й нинішня боротьба «всім світом» проти міжнародного тероризму, в якій об'єкти для нанесення удару по цьому «світовому злу» визначаються одноосібно американською адміністрацією. Безсумнівно, і те, що в національній свідомості європейців відбуваються зрушення, що створюють певні передумови для європейської консолідації й формування стійкої й значущої європейської ідентичності. Зникає недовіра й національні забобони стосовно європейських сусідів, забуваються історичні претензії й образи, опитування фіксують зниження питомої ваги «патріотів» своїх національних батьківщин. Однак кількість

респондентів, які не відчують почуття національної гордості, не перевищує в Західній Європі 15 – 19% (в Італії й Франції) [6, с. 15], а Європейський Союз поки що не став об'єктом емоцій, так що «відданість «Європі», яка домінує над відданістю країні, трапляється лише в поодиноких випадках захоплених «єврократів» [4, с.68], – іронізує С. Хоффман. Про це ж свідчать: падіння рівня масової підтримки Європейського Союзу, зафіксоване в опитуваннях громадської думки, наростаюча критика Єврокомісії як бюрократичної структури, непідзвітної рядовим європейцям, низька активність виборців під час виборів Європейського парламенту та ін. «Більшість європейців чекають від Комісії активної участі у розв'язанні масиву сучасних суспільних проблем, але категорично проти серйозного збільшення чисельності адміністрації ЄС – притому, що національні бюрократи у вхідних до Союзу державах-членах значно чисельніші» [9, с. 37], – зазначає М. Стрежньова. Хоча ерозія національно-державних основ європейських країн безперечна, націю, за словами того ж С. Хоффмана, ніщо в сучасній реальності просто не здатне замінити «як легітимного джерела соціального ідентитету» [10, с. 56]. Тому мільйони громадян середнього класу, які втратили упевненість, уже шукають і будуть шукати порятунку не стільки в антиглобалістській боротьбі, скільки в традиційні ксенофобії, сепаратизмі й ізоляціонізмі.

Глобальні процеси й виклики, породжувані ними, з неминучістю викликають масову реакцію відторгнення. «У статистичному розумінні, оскільки реальний ВВП на душу населення продовжує зростати, ...але при цьому 80% найманої робочої сили переживає зниження реальної заробітної плати, як це відбувається в Сполучених Штатах, середній трудівник не бачить позитивного підсумку гри, – пише відомий американський економіст Лестер Туроу. – Він бачить гру з негативним підсумком, у якій більше тих, хто програв, ніж тих, хто виграв. Навколо нього не вистачає хороших робочих місць, більшість його співвітчизників зазнає зниження реальної заробітної плати, і йому доводиться боротися з іншими за своє економічне виживання. І оскільки йому потрібні союзники в цій боротьбі й вороги, у яких можна відняти гарні робочі місця, то не дивно, що середній трудівник у нашу епоху ... співчуває етнічному сепаратизму» [12, с. 83] і, додамо від себе, ксенофобії. В результаті США посилює імміграційну політику й правила тимчасового перебування на своїй території (особливо після 11 вересня 2001 р.). Для країн Європейського Союзу характерним стало акцентування уваги на проблемі іноземців, обмеження прав імігрантів, висування на перший план гасел захисту національної ідентичності й навіть застосування насильства стосовно етнічно й расово чужих груп. Ідея відкритості в Західній Європі відступає під натиском прагнення зберегти «свою» зону процвітання для «своїх», створити свого роду «ексклюзивну» європейську демократію. Підсилюється занепокоєння у зв'язку зі зростаючим культурним і політичним тиском США, а також динамізмом економічного розвитку Азіатсько-Тихоокеанського регіону, зростає прагнення відгородитися від проблем Східної Європи. Звідси тенденції до зростання протекціонізму в економіці й націоналізму в політиці. «Нові констеляції в ідеології й політиці видаються все більш ймовірними в

момент, коли «залізна завіса» впала, а проект «держави добробуту» стає все більше проблематичним – і фінансово й політично. Нова хвиля націоналізму, питання інтеграції в Європейський Союз, глобальний порядок і т.п. можуть привести до подальшого збільшення можливості того, що радикальний консерватизм знайде нових союзників на сформованому політичному полі» [8, с. 41], – зазначає Г. Даль.

Тому аж ніяк не випадково, що сьогодні в країнах Західної Європи в небачених колись масштабах проявилися відцентрові тенденції. Якщо раніше вони спостерігалися в Іспанії (Країна Басків, Каталонія), Італії (проблеми Півночі й Півдня країни), Бельгії (валони й фламандці), Великій Британії (Північна Ірландія), Франції (Корсика), то тепер до них додалися: зростаючий рух за незалежність Шотландії, за самостійність Баварії, деякі ознаки руйнування національного консенсусу в мультилінгвістичній Швейцарії, поява впливових праворадикальних партій у Голландії (партія П. Фортейна), Данії (партія прогресу, датська народна партія) і Норвегії (партія прогресу) та ін.

Зовсім не випадкові також електоральні й політичні досягнення праворадикального «Національного фронту» Жан-Марі Ле Пена у Франції і правопопулістської «Австрійської партії свободи» Йорга Хайдера в Австрії, стійке зростання популярності сепаратистських партій у Квебеку, Шотландії, Фландрії, «Ліги Півночі» в Італії та ін. Крім традиційних обвинувачень на адресу іноземців, їхня політична пропаганда спрямована нині також проти неефективного центрального уряду, «брюссельської бюрократії» і як панацея містить вимоги політичного відокремлення процвітаючих «своїх» регіонів від бідних, які, на їхню думку, живуть за чужий рахунок. «Подібного роду рухи, – пише Е. Хобсбаум, – варто розуміти як симптоми соціальної дезорієнтації, зношування й розриву тих ниток, з яких була сплетена звична мережа, що зв'язує людей у співтоваристві. Сила такої ксенофобії – в страху перед невідомим, перед тьмою, що може опуститися на нас, як тільки зникнуть кордони земель, що означають, як нам видається, об'єктивні, постійні, позитивні межі нашої спільної належності до якогось цілого. І ця колективна належність, бажано до груп і об'єднань, що мають які-небудь видимі символи членства й знаки відмінності, є найбільш важливою, ніж будь-коли, щоб зруйнувати відносини, які пов'язують людські істоти в різного роду співтовариства» [4, с. 44-45].

Однак цей багато в чому ірраціональний протест проти глобалізації ніщо порівняно з тими «гронами гніву», які зривають у країнах, що не потрапили в «золотий мільярд». Фундаментальні процеси диференціації сьогодні вже зачіпають не тільки індивідів, корпорації, класи й регіони, а цілі держави [6, с. 67]. Сучасна глобальна «світо-система» відповідно до концепції І. Валлерстайна включає три типи держав:

– «ядерні» високорозвинені держави, що володіють ефективною політичною організацією, займають панівні позиції у «світо-економіці» і отримують максимальні переваги зі створеної їхніми зусиллями міжнародної системи поділу праці;

– «периферійні» держави, які є переважно сировинною базою й «смітником» «світо-економіки», керовані слабкими нестабільними урядами й економічно залежні від «ядра» (більша частина Африки, Латинської Америки, деякі країни Азії);

– «напівпериферійні» держави, що займають проміжне становище за рівнем політичної автономії всередині «світ-системи», які виробляють менш технологічну й наукомістку продукцію, не здатні конкурувати з країнами «ядра» і тому залежні від них економічно (держави Центральної й Східної Європи, країни Південно-Східної Азії, що стрімко розвиваються та ін.) [1, с. 19]. Важливо зазначити, що на відміну від держав «ядра» напівпериферійні й периферійні держави є об'єктами, а не суб'єктами глобалізації. Так, на думку Н. Хомського, весь пострадянський простір «значною мірою повертається до традиційної обслуговуючої ролі, переважно – під керівництвом колишніх комуністичних бюрократів та інших місцевих компаньйонів закордонних підприємств, поряд з кримінальними синдикатами. Ця модель знайома третьому світу, та й результати теж» [5, с. 35].

Взаємозумовлені процеси глобалізації й регіоналізації приводять насамперед до подальшого загострення суперечностей по осі «Північ – Південь». Складна система світової економіки приводить до однобічного збагачення держав, транснаціональних корпорацій та інших гравців, що представляють благополучні регіони Європи й Північної Америки, тоді як «південна периферія» – країни й народи колишнього «третього світу» дедалі більше відстають від їхнього рівня розвитку, перетворюючись на заручників системи. І, зрозуміло, не скрізь це викликає лише мовчазний протест. Власне, у цьому й полягає одна з основних причин багатьох соціально-економічних і політичних потрясінь у світі, у тому числі міжнародного тероризму.

Більшість терористичних рухів мають або антиглобалістську спрямованість, або в цілому антизахідну, тим самим чітко позиціонуючи себе у світовому політико-ідеологічному просторі. В епоху глобалізації цілі тероризму також глобальні: протистояння західній цивілізації або її сегменту (наприклад, федералізації Європейського Союзу) дає змогу широко використати антизахідні ідеологічні штампи для більш ефективного залучення прихильників. Пропаганда радикальних поглядів і тероризму як методу політичної боротьби дає змогу широко використовувати можливості глобального охоплення й «ефекту присутності», які надаються сучасними ЗМІ. При цьому спрацьовує ефект постійного психологічного тиску, а також наочно проявляється своєрідний апокаліптичний символізм терору епохи глобалізації: «Або світ стане таким, яким його зробимо ми, або він перестане існувати!» Характерно, що в США задовго до 11 вересня 2001 р. дослідники попереджали, що «глобалізація може надозброїти окремих людей, створюючи тим самим безпосередню загрозу Сполученим Штатам в ХХІ ст. з боку супероснащеної озлобленої людини – того індивідуума, що ненавидить Америку більше, ніж будь-коли через глобалізацію. Він може атакувати навіть наддержаву...» [4, с. 30].

Яскраво вираженим є транснаціональний характер сучасного тероризму. Ця його риса є прямою похідною глобалізації як такої. Світ поляризується ще по одній лінії: цивілізовані держави проти глобальних терористичних мереж. Не тільки тероризм, а й соціальні конфлікти, фінансові й торговельні відносини, культурні й освітні контакти дедалі частіше перетинають державні кордони без контролю, а часом і без відома урядів цих держав. Цей процес не в усіх регіонах має однаково стихійний перебіг, але все-таки приклади таких «чорних дір» на політичній карті світу, як Чечня 1991 – 1999 р. і Афганістан до 2002 р. свідчать про те, що концентрація й активність терористичних організацій сильніша там, де немає ефективної державності.

На думку І. Валлерстайна, подолання цих суперечностей в межах капіталістичної «світо-економіки» неможливе без її руйнування. Перевага вільного ринку кваліфікованої праці в центрі і невільного ринку менш кваліфікованої праці на периферії – фундаментальна характеристика капіталістичної «світо-економіки», оскільки нерівність й нерівномірність розвитку її складових елементів, є найважливішою умовою її функціонування й основою для системної інтеграції.

Накладення й взаємопосилення проблем і суперечностей, породжених «ефектом одночасності» процесів модернізації, націобудівництва й глобалізації, перетворюють більшість країн «периферії» й «напівпериферії» світу, що живуть у різних «годинникових поясах», ніж «ядерні» країни промислово розвиненого Заходу, на економічних і політичних аутсайдерів. Зростаюча неефективність держави під тиском глобальної економічної раціоналізації, загальної фінансової залежності, різкого скороченням ресурсів для здійснення державної соціальної й економічної політики і впливом нав'язуючих ЗМІ західних стандартів споживання, недосяжних для населення більшості країн, але викликаючих «революцію зростаючих очікувань» та ін., не тільки робить проблематичним зреалізацію мети «наздоганяючої модернізації» – («наздогнати й перегнати Захід»), а й породжують масову фрустрацію, перебороти яку найпростіше за допомогою формування «образу ворога» в національній, цивілізаційній і/або конфесійній «упаковці», оскільки соціальні спільності «тримаються разом» за наявності зовнішніх загроз і/або консолідуючої ідеології. При цьому лінії етнічних і релігійних розламів на відміну від економічних деякий час бувають непомітні. «Кров і походження – в душі, а не в тілі. Питання не в тому, «хто належить до нас», а в тому, що саме поняття «ми» часто означає щось істотне, але невидиме іншим» [11, с. 85].

Причому усвідомлення існування цих розламів може бути використане для обґрунтування інтересів безпеки держав Заходу й заклику до єднання перед новою загрозою. Як, зокрема, пише Ян Пітерсе, «концепція С. Хантінгтона – це політичне сприйняття культури, викладене стандартною мовою національної безпеки. Культура політизована, розкладена по цивілізаційних пакетах, що збігаються з геополітичними одиницями. ...Очевидно, в основу покладений образ «нового ворога». С. Хантінгтон

поєднує два нинішніх дискурси про ворогів – «загрозу фундаменталізму» ісламу і «жовту небезпеку», і вся новизна полягає в цій комбінації» [10, с. 20].

Існує, як відзначалось, стійка кореляція між посиленням націоналізму й релігійного фундаменталізму й перехідним станом суспільства.

Не менш важливим фактором відродження етнічного націоналізму стало закінчення «холодної війни». Сьогодні вже очевидно, що геополітичне протистояння двох наддержав США й СРСР визначало зміст багатьох конфліктів у країнах «третього світу». З усуненням цього глобального зовнішньополітичного фактору на перший план вийшла «етнічна» складова конфліктів у державах світової периферії.

Д. Снайдер звертає увагу ще на одну залежність: практично завжди посилення масового націоналізму буває зумовлене зростанням демократії й розширенням свободи слова й преси. Незрілість і неефективність інститутів демократії, неминуча на початковому етапі транзиту, створює сприятливі передумови для посилення націоналізму [9, с. 54].

Періоди радикальних змін – це періоди загальної невпевненості. І тому люди, які програють від змін, які відчувають страх перед новим незнайомим і глобалізованим світом, звертаються до «заповітних», фундаментальних цінностей – етнічних і релігійних. «Люди рятуються від економічної невпевненості реального світу, – пише Л. Туроу, – відступаючи у впевненість якого-небудь релігійного світу, де їм говорять, що якщо вони підкоряться запропонованим правилам, то будуть врятовані» [8, с. 78].

Свій спосіб порятунку пропонує й націоналізм, оскільки береться компенсувати витрати «процесу звільнення» породженого модернізацією й глобалізацією [3, с. 23]. При цьому жоден з породжених націоналізмами конфліктів, не був, на думку Д. Снайдера, логічним наслідком тривалої культурної ворожнечі або військової необхідності. Вони виникали в результаті використання політичними елітами націоналістичних гасел, для отримання масової підтримки на «початковому етапі демократизації, коли регулюючі політичну участь інститути, перебували ще в зародковому стані» [1, с. 18]. Ймовірність виникнення націоналістичних конфліктів у результаті демократизації, вважає Д. Снайдер, особливо велика в тих випадках, коли еліти сприймають швидкі політичні зміни як загрозу власному становищу, коли розширення політичної участі передуює створенню інституціональних структур громадянського суспільства й коли масова політична мобілізація здійснюється на основі дискримінації за етнічними ознаками [5, с. 11]. У свою чергу до факторів, які перешкоджають виникненню етнічних конфліктів, він відносить політику еліт, спрямовану на створення й зміцнення ліберальних інститутів, а також формування «громадянського націоналізму». Причому другий фактор сприяє успіху демократичних трансформацій навіть при слабких ліберальних інститутах. Символічним є практичний висновок Д. Снайдера: замість того щоб необачно підштовхувати «сумнівні країни» до якнайшвидшого впровадження атрибутів «електоральної демократії» й «свободи преси», міжнародному співтовариству варто проводити більш обережну й опосередковану політику, маючи на меті насамперед

довгострокові цілі – створення соціально-економічних умов лібералізації й інституціональних передумов громадянської демократії, що відсуває мрію про глобальну демократизацію і «кінець історії» у невиразно далеке завтра [13, с. 60-61].

Антизахідний заколот у «третьому світі» дедалі частіше спрямовується також проти секулярної національної держави, яка, зрештою, залишилася чужим інститутом для більшості не західних культур.

В Азії й Африці за фасадом запозичених і слабких політичних інститутів і національних символів – традиційний світ племен і народностей, який не зміг трансформувати квазінаціональну державу. «Зростання популізму, маніпуляції неотрадиціоналістськими символами, розвиток авторитаризму – все це відмітні риси не стільки розвитку політичного процесу, скільки стану напруженості між імпортованим продуктом і суспільними структурами – носіями іншої політичної лексики» [2, с. 21], – зауважують П. Баді й П. Бірнбаум.

У визвольній боротьбі країни «третього світу» ставили за мету набуття статусу національних держав і прийняття їх у міжнародне співтовариство як суверенних і повноправних членів. На початку третього тисячоліття з'явилися сумніви щодо того, чи існуватиме і у теперішньому столітті міжнародний правопорядок, створений за західними стандартами [17, с. 7].

Сучасні ісламські автори, прихильники ідеології панарабізму, також не сприймають існуючого світопорядку, що виник, на їхню думку, в результаті західної колонізації. Вони заперечують секулярну національну державу й вимагають повернутися до ідеї халіфату – «ісламської ідеальної держави». Звідси посилення політичного впливу ісламського фундаменталізму, який відкидає західну модель політичного розвитку. Держави Азії й Африки, насамперед мусульманські, переживають сьогодні процес етнізації. «На Заході, – писав Е. Геллнер, – націоналізм виникає в результаті того, що висока культура – культура грамотних меншин – поширюється до меж усього суспільства і стає відмітною ознакою належності до нього кожного члена. Те ж саме відбувається і в ісламі, тільки тут це проявляється скоріше у фундаменталізмі, ніж у націоналізмі, хоча часом ці два напрями об'єднують свої зусилля. Для нас висока форма ісламу слугувала сертифікатом, що підтверджує їхній новий статус, перепусткою до кола городян. Вона також визначала їх на відміну від прибульців, з якими довелося зіткнутися в процесі колоніальних конфліктів (нові колоніальні нації склалися найчастіше з одних мусульман, які проживали на довільно виділеній території і які не мали до цього ніякої колективної ідентичності)» [2, с. 32]. Саме етнічна й конфесійна солідарність у світі ісламу заступає національно-державну ідентичність, запозичену в колишніх країн-метрополій. Глобалізація у формах, що нав'язуються Заходом, сприймається в цих регіонах світу як загроза їх подальшому існуванню, і вона переборюється за допомогою закликів до повернення до традиційних форм спільності – релігійної й етнічної. Тим самим, з одного боку, загострюються етнічні розбіжності між локальними культурами, а з іншого – загострюється цивілізаційний конфлікт

між ісламськими країнами й Заходом. Приклад Сомалі, Іраку, Ірану, Судану й Афганістану доводить правильність цього твердження [7, с. 214].

При цьому агресивна енергія етнополітичної і фундаменталістської мобілізації має такі основні напрямки:

- проти меншин, які піддаються ідентифікації і проживають серед більшості;
- проти сусідніх етнотериторіальних утворень з метою перегляду кордонів;
- проти імперського центру або домінуючої національної групи [5, с. 35];
- проти сусіднього народу/країни, що належать до іншої цивілізації/конфесії;
- проти персоніфікації «зла глобалізації» Сполучених Штатів Америки й «Заходу» в цілому.

Сьогодні, однак, капіталістична «світо-економіка» досягла у своєму розвитку точки, що робить, на думку І. Валлерстайна, неминучою швидку загибель капіталізму. Більшість причин цього зумовлена витратами «останньої стадії» еволюції цієї системи, тобто глобалізацією як процесом загальнопланетарного торжества капіталізму. Серед причин, які обмежують подальші можливості прискореного накопичення капіталу такі, як: незворотне вичерпання ресурсів дешевої робочої сили (сільського населення); довгострокова тенденція до зростання частки оплати праці у вартості продукції, що стала результатом поступової демократизації політичних режимів і, відповідно, збільшення політичного впливу представників найманої праці, – тенденція провідна, до граничного зменшення норми прибутку, що підсилюється загостренням екологічних проблем і витрат, оскільки в глобальному світі залишається менше місць, де можна було «безплатно» скидати токсичні відходи капіталістичного витратного виробництва та ін. І якщо навіть не погоджуватися з поглядом І. Валлерстайна на сучасний етап глобалізації як останню «летальну» стадію капіталістичної «світо-системи», проте, неможливо заперечувати неминучість радикальних змін світового масштабу в недалекому майбутньому. І це буде не просто перебудова, – на що, зокрема, не раз указували вітчизняні автори, – а реконструкція загальнопланетарного порядку [15, с. 71].

Бібліографічні посилання

1. Актуальні питання оборонної політики України в контексті нового бачення способів ведення війн і міжнародного тероризму: науково-інформаційний збірник / [за ред. В. П. Горбуліна]. – Вип. 30. – К. : ДП «НВЦ «Євроатлантикформ», 2006. – 272 с.
2. Гаджиев К. С. Конец евроцентрического мира и новая конфигурация геополитических сил. – М.: МГУ, 1993. – 296с.
3. Галузин А. Ф. Правовая безопасность и ее принципы / А. Ф. Галузин. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. – 358 с.
4. Глобализация: Контуры XXI века. – М.: ИГП РАН, 2001. – 342с.
5. Гончаров И. В. К вопросу о понятии конституционной безопасности государства / И. В. Гончаров // Государство и право. – 2003. – № 12. – С. 104-108.
6. Губський Б. В. Євроатлантична інтеграція України / Б.В.Губський. – К. : Логос, 2003. – 328 с.

7. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. – К. : К.І.С., 2006. – 696 с.
8. Єзеров А. А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України / А. А. Єзеров // Стратегічні пріоритети. – 2013. – №2 (27). – С. 120-126.
9. Ефременко Д.В. Ассиметрия мировой системы суверенитета: зоны проблемной государственности / под ред. М.В.Ильина, И.В. Кудряшовой. – М.: МГИМО Университет. – 2011. – 247с.
10. Кордон М.В. Україна – НАТО: історія та сьогодення / М.В.Кордон. – Житомир : Полісся, 2008. – 148 с.
11. Ліпкан В. Національна безпека України / В. Ліпкан. – Київ, 2009. – 356 с.
12. Малик І. Народження «Доктрини інформаційної безпеки України»: від теорії до практики / І. Малик // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2010. – Вип. 22. – С.76 – 81.
13. Марченко М. Н. Государство и право в условиях глобализации. – М.: Проспект, 2008. – 400 с.
14. Манилов В. Исследование проблем национальной безопасности: вопросы методологии / В. Манилов // Военная мысль. – 2005. – № 5. – С. 11.
15. Нарочницкая Е.А. Национальный фактор в эпоху глобализации // Процессы глобализации: экономические, социальные и культурные аспекты. – М., 2000. – С. 102 – 103.
16. Пастухова Н.Б. Проблемы государственного суверенитета. – М.: Норма. – 2006. – 178 с.

Alekseenko Iryna. Modern political didactation: basic concepts

Today humanity entered into the extremely difficult epoch of the existence, when the world simultaneously will be organized and chaotic, globalized and localized, is combined and divided. But there are tendencies of opposite orientation – the barriers of various character are erected in place of blasted. So in reply to послаблення of the national state under the onslaught of processes of globalization there is «local» nationalism and there is a «ethnic revival» in the industrially developed countries.

Keywords: autarchy, nationalism, ethnic revival, separatism, isolationism, national culture

Биконя О. П.

доктор педагогічних наук, доцент

Іванишина В. П.

кандидат педагогічних наук, доцент

Академія Державної пенітенціарної служби

РЕАЛІЗАЦІЯ РЕФЛЕКСИВНОГО ПІДХОДУ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті обґрунтовано реалізацію рефлексивного підходу до організації самостійної роботи майбутніх юристів з англійської мови з використанням мультимедійного посібника. Визначено основоположний елемент та принципи рефлексивного підходу. У процесі дослідження враховано етапи організації самостійної роботи студентів юридичних спеціальностей у навчанні англійської мови з використанням цього мультимедійного посібника.

Ключові слова: рефлексивний підхід, самостійна робота, майбутні юристи, англійська мова, мультимедійний посібник.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що дослідження різних аспектів самостійної роботи (СР) студентів у навчанні англійської мови (АМ) (Онучак Л.В. 2002; Смирнова М.І. 2005; Ягельська Н. В. 2005; Задорожна І.П. 2012 та ін.) є однією з важливих проблем педагогічної теорії та практики.

Здійснивши аналіз щодо трактування СР, ми з'ясували, що з позиції викладача СР – це *форма, метод* (шлях до поставленої мети) *і засіб організації навчання* (за допомогою якого можна навчати іноземної мови та забезпечити значною мірою досягнення цілей навчання й оволодіння іноземною мовою), але з позиції студента – це *метод навчання*, свого роду, упорядкований спосіб взаємопов'язаної та цілеспрямованої взаємодії викладача і студента, спрямований на ефективне виконання поставлених (перед студентом) завдань; *спосіб навчально-пізнавальної діяльності і навчально-пізнавальна діяльність* (яка регулюється студентом без безпосередньої участі викладача і спрямована на оволодіння відповідними компетентностями) [5; 11, с. 24-25; 14, с. 74].

Незважаючи на значний інтерес дослідників до проблеми, на сучасному етапі відсутні дослідження щодо організації СР майбутніх юристів з оволодіння АМ, особливо реалізацію рефлексивного підходу до організації самостійної роботи майбутніх юристів з АМ з використанням ІКТ. Отже, метою цієї статті є обґрунтувати реалізацію рефлексивного підходу до організації самостійної роботи майбутніх юристів з англійської мови з використанням ІКТ.

Оскільки ІКТ – це широке поняття, то у нашій статті ми зосередимо увагу на використанні мультимедійного посібника (МП) під час СР студентів юридичних спеціальностей.

Спочатку визначимо основоположний елемент та принципи рефлексивного підходу.

Основоположним елементом *рефлексивного* підходу є рефлексія. Поняття *рефлексії* по-різному трактується у філософських, педагогічних, соціологічних і психологічних концепціях. Її трактують як особливу здатність людського розуму чи свідомості «досліджувати» свій власний зміст, ділити його на складові та конструювати картини світу [3, с. 64-70]; механізм, завдяки якому система створює умови для самореалізації [7, с. 235-238]; осмислення людиною своєї діяльності, в процесі якої здійснюється аналіз причин успіхів та невдач із метою подальшої корекції дій для досягнення мети [5]; процес дзеркального взаємовідображення суб'єктами один одного, змістом якого є взаємовідтворення особливостей особистості в іншому індивіді [10]; систематичний самоаналіз і самоспостереження людини з метою її поглибленого розуміння, розуміння власних вчинків і почуттів та подальшого самоудосконалювання, усвідомлення особистістю, як він сприймається партнерами зі спілкування, для переосмислення власних уявлень про інших суб'єктів професійної діяльності [1, с. 270; 12-13; 15].

З вищезазначеного видно, що *рефлексія* трактується як найважливіший механізм людського соціального життя в усіх її формах і проявах, як джерело і засіб свободи особистості, як засіб самопізнання, процес дзеркального взаємовідображення суб'єктами один одного тощо.

У контексті нашого дослідження, вслід за І. П. Задорожною та С. Ю. Ніколаєвою, під *рефлексією* у самостійному навчанні студентів юридичних спеціальностей АМ розуміємо процес моделювання студентами дій щодо навчально-пізнавальних завдань, стратегій досягнення навчальних цілей; пошук альтернативних рішень, аналіз ефективності власної діяльності, самоконтроль та самооцінювання [5; 8, с. 85].

Рефлексія у СР реалізує функції свідомості: цілеспрямовання, прогнозування, відображення, ставлення, розуміння, планування та управління [7, с.235-238].

Методично грамотна організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності майбутнього юриста сприяє самопізнанню й формуванню емоційного ставлення до себе. Згідно з І. А. Дехтярук, Р. С. Ворошук, В. І. Лупальцовим та А. І. Ягнюк, у цей час розвивається новий рівень самопізнання і самоставлення, який спонукає до прагнення перевірити себе, реалізувати свої здібності (практичні, інтелектуальні, комунікативні тощо) [7, с. 235-238].

Мета рефлексивного підходу до організації СР студентів у навчанні АМ – це постійне збагачення студента досвідом, формування механізму самореалізації кожного студента як майбутнього фахівця юридичної галузі; рефлексивного самооцінювання власної діяльності.

Пошук та прийняття рішень, як рефлексивний процес, полягає в аналізі та оцінюванні ситуації, в тому числі й проблемних ситуацій, власних можливостей, знань, умінь і навичок та прогнозуванні наслідків дій. Самооцінювання ситуації здійснюється на основі певного образу організації

життя; проявляється в ціннісно-моральних орієнтаціях, які мають у кожної людини свій сенс [2; 9]; здатності раціонально оцінювати конкретне професійне завдання, оптимально планувати та виконувати дії, спрямовані на досягнення позитивного результату і водночас здійснювати почуттєво-емоційне регулювання особистісного сприймання процесу подолання перешкод, що виникають у розв'язанні професійно-навчальних завдань [6]. Згідно з В. Я. Дубровським, головна особливість індивіда полягає в тому, що він є *рефлексивним елементом* ситуації розгортання діяльності, що забезпечує аналіз, оцінювання ситуації та ухвалення рішень, а проектування нових смислів є особистісною тенденцією до індивідуалізації, її спроможністю до інтерпретації [4]. Вважаємо за необхідне враховувати у нашому дослідженні *оцінююче-рефлексивну самостійність* студентів, яка, згідно з О. В. Керекешою, поєднує здатність знаходити професійно та особистісно значущу інформацію для задоволення пізнавальних інтересів, вміння здійснювати позитивну комунікацію в ході виконання та представлення результатів СР, критично аналізувати власні досягнення, вміння продукувати нові ідеї та альтернативні рішення, планувати подальший професійний розвиток у юридичній галузі з метою кар'єрного зростання [6].

До основних принципів рефлексивного підходу відносимо принцип *свідомості* (студентом усвідомлюється програма навчання АМ, передусім, засобами МП) і принцип *розвитку автономії студентів* (передбачається реалізація різних рівнів автономії, де може здійснюватися самостійний добір студентами цілей, що відображають індивідуальну траєкторію їхнього розвитку та навчання).

Принципи рефлексивного підходу в процесі СР студентів під час оволодіння ними АМ, прийняття різноманітних рішень, налагодженні взаємодії, вирішенні конфліктних ситуацій, самоконтроль та самооцінювання власної діяльності забезпечують оптимізацію навчально-пізнавальної діяльності, оскільки спираються на особистість, яка прагне до постійної самоосвіти і самоудосконалювання. Особистість у самостійному навчанні, «перебуваючи в епіцентрі подій, сама є частиною проблеми, що призводить до надмірного занурення в ситуацію та емоційного вигоряння, ускладнення взаємодії та впливає на психологічний клімат» [3, с. 64-70]. З іншого боку, рефлексія сприяє підвищенню рівня усвідомленості, у тому числі знання власних обмежень та особистісного внеску в загальну проблему, що постала; усвідомленню ціннісних мотивів та морального добору. Також рефлексія формує іншу мотивацію, за якої студент може допомагати собі, у цей час розвивати в собі здатність до рефлексії, що реалізує прийняття різних точок зору, формує гнучкість, сприяє соціальній адаптації та зростанню особистості й співпраці у групі.

Зазначаємо, що можливим для створення сприятливого середовища для розвитку особистості та системи організації СР у навчанні АМ студентів юридичних спеціальностей є застосування новітніх технологій у навчальному процесі, насамперед, МП, які засновані на розумінні рефлексії,

здатні переструктурувати «табло свідомості», змінювати стереотипне мислення та уявлення суб'єкта навчання.

У методологічному ракурсі рефлексивний підхід, по-перше, забезпечує предметне бачення досліджуваної реальності системи організації СР у навчанні АМ та її суб'єктів (студентів юридичних спеціальностей), по-друге, дає змогу технологічно її освоювати, перетворювати у вигляді конкретної навчальної діяльності в процесі досягнення певних цілей, пошуку й рішення практичних завдань, аналізу самостійної навчальної діяльності, самоконтролю й самооцінювання своїх результатів.

Використання рефлексивного підходу виводить особистість суб'єкта самостійного навчання АМ у *метапозицію*, де суб'єкт, тобто студент, може знаходитися «над проблемною ситуацією», яка сприяє розширенню його розуміння, сприйняття власної діяльності та забезпечує свіжий погляд на стан речей, глибше усвідомлюючи процес навчання.

Усвідомлення процесу самостійного навчання АМ та розвитку автономії студентів можливо за рахунок застосування МП.

Центральною ланкою технології процесу самостійного навчання АМ з використанням МП є розподіл навчального матеріалу в МП на модулі (Module)→Unit→Step, які є логічно завершені одиниці навчального процесу, спроектовані на основі рефлексивного підходу, когнітивної візуалізації та спрямовані на оволодіння АМ, самореалізацію і саморозвиток студентів. Це навчання передбачає три етапи роботи над кожним модулем:

1. **Підготовчий етап.** Загальне знайомство з модулем в цілому, де розкривається мета модуля, надається зміст (процесуальний та предметний аспекти) згідно із темами та ситуаціями ділового спілкування (Information about Module); ознайомлення з таблицями самооцінювання (Self-assessment Checklist of Spoken and Written English Skills) і сторінками таблиці планування та досягнень (Plans and achievements in English) для визначення рівня сформованості навчально-стратегічної компетентності та їхньої навчальної автономії, а також очікування студентів від СР з використанням МП.

2. **Навчальний етап.** Опрацювання у модулі кожного Unit з трьома комплексами вправ та завдань в Step (1-3), які передбачають перегляд відеофонограми та роботу з нею (Step 1); виконання вправ та завдань з фонограмою (у деяких випадках, крім фонограми, можна надавати ще й відеофонограму для опрацювання та закріплення певної теми/мовленнєвого явища (Step 1-3)). Під час СР з комплексами вправ та завдань необхідно пропонувати студентам фіксувати творчі вправи і завдання та зберігати (Save) їх в окремому файлі МП для подальшого аналізу, самооцінювання згідно з ключами (після вправ та завдань) та за запропонованими дескрипторами в таблиці самооцінювання (наприклад, *Have you had any difficulties while writing? What are they? Self-evaluate and assign yourself scores of ...*).

Завдяки МП є можливість самокорекції за допомогою ключів (підказок) у вправах та завданнях. Після виконання вправ та завдань бажано, щоб

програма в МП видавала результат успішності студента у балах, надаючи можливість опрацювати далі навчальний матеріал (Step 1–3). Це надає можливість студенту здійснювати аналіз ефективності власної діяльності у навчанні АМ.

Самоконтроль, самоаналіз і усвідомлення рівня володіння англomовною комунікативною компетентністю протягом навчання АМ відбувається через ознайомлення студентів із рекомендаціями та правилами ведення юридичного спілкування відповідно до певних ситуацій усного та писемного спілкування (Golden Rules), перегляд та вивчення нових слів і словосполучень модуля (Glossary English-Ukrainian) та використаних джерел у модулі (Sources).

3. Рефлексивний (підсумковий) етап. Здійснення самоконтролю і самооцінювання результатів навчальної діяльності після роботи з Модулем; виконання вправ для формування та розвитку навчально-стратегічної компетентності, заповнення таблиць планування та досягнень і таблиці самооцінювання.

Також необхідно враховувати специфіку рефлексивної діяльності, де одним з важливих елементів є реалізація певного рівня автономії з використанням МП, особливо коли (студентом) передбачається самостійне визначення рубіжних і кінцевих цілей з урахуванням програмних вимог та індивідуальних потреб; самостійно реалізовувати поставлені завдання; самостійно ознайомлюватися з інформацією щодо основних характеристик, етапів навчання усного та писемного мовлення АМ згідно із ситуаціями професійного спілкування. Необхідно передбачати появу труднощів, також коли студенту треба самому ознайомлюватися із *мапою* певного модуля, порадами для професійного усного та писемного спілкування АМ, рекомендованими в МП джерелами до цього модуля із усними та писемними текстами-моделями. Хоча студент має можливість консультування за необхідності з викладачем, йому необхідно самостійно виконувати модульні тести з тестовими завданнями (згідно з темами/ситуаціями професійного спілкування), заповнювати таблиці самооцінювання, вести таблиці планування та досягнень, створювати та оформляти свій *портфоліо*. До цього портфоліо передбачається, що студент повинен вкладати свої удосконалені письмові та усні роботи; заповнені таблиці планування та його досягнень і таблиці самооцінювання. Також він разом із викладачем визначає критерії оцінювання; здійснює самооцінювання власних усних та письмових робіт за визначеними критеріями, порівнює його з оцінюванням викладача тощо.

Необхідно зазначити, що організації СР студентів у навчанні АМ під час реалізації рефлексивного підходу має бути: *гнучкою*, оскільки включає в себе варіативність методів і засобів, гнучкість системи контролю, індивідуалізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів; *оперативною* у навчанні АМ, тому, що передбачає необхідність організації оперативного зворотного зв'язку у самостійному навчанні АМ з метою своєчасного контролю, корекції та успішності опрацювання кожного модуля в МП;

спільно-розподіленою у самостійному навчанні, оскільки здійснюється співпраця між викладачем, який виступає в ролі консультанта-координатора, і студентом, який самостійно засвоює навчальний матеріал певного модуля в МП; з *реалізацією зворотного зв'язку*, тому, що забезпечує управління навчальним процесом шляхом створення системи контролю і самоконтролю засвоєння навчального матеріалу АМ. У МП навчальні модулі мають бути забезпечені системою самоконтролю і самоорганізації, що надає можливість переведення інформаційно-контролюючих функцій викладача у координуючі функції студента, тобто спрямовуючи його на автономне навчання.

З метою ефективної організації СР кожного студента під час оволодіння АМ, та формування особистості юриста в цілому, засвоєння досвіду професійної діяльності, у вирішенні навчально-професійних проблем, засвоєння кожного модуля студентом, самоконтролю і самооцінювання тощо на початку роботи з МП для навчання АМ студентам необхідно пропонувати заповнювати та підписувати своєїрідну угоду/контракт у МП. З підписанням цієї угоди студент має усвідомити якість й результативність своєї самостійної навчальної діяльності, прагнення її вдосконалювати, здійснюючи самоконтроль й самооцінювання.

Процес самостійного навчання англomовного професійного спілкування засобами МП повинен передбачати цілеспрямоване формування *рефлексивних умінь* студентів: планувати навчальну діяльність відповідно до завдання; визначати навчальні цілі; добирати стратегії, прийоми, засоби, необхідні для вирішення навчального завдання; аналізувати значущі умови діяльності з метою добору відповідних стратегій та засобів; творчо підходити до вирішення завдань; добирати та використовувати зразки для виконання усних та письмових завдань творчого характеру; використовувати *стратегії* запам'ятовування матеріалу професійного спілкування, контекстуалізації мовної одиниці, самоконтролю, оцінювання результатів власної діяльності відповідно до запропонованих викладачем критеріїв; усно та письмово оцінювати відповідність результату (кінцевого і поточного) визначеній меті; визначати відповідність дібраних стратегій меті і реально досягнутому результату; фіксувати невідповідності результату меті та аналіз причин неуспішності виконання вправ та завдань у МП тощо.

Рефлексивні вміння формуються у процесі розв'язання спеціально організованих професійних проблемних ситуацій усного та писемного спілкування під час самостійного навчання.

Таким чином, у рефлексивному підході передбачається значне збільшення самостійності студентів, що логічно реалізується у вмінні організовувати власну самостійну діяльність і рефлексувати з приводу причин її успішності чи невдач, що особливо важливо для їхньої подальшої майбутньої діяльності.

Основоположним елементом *рефлексивного* підходу є рефлексія, яка забезпечує функції свідомості: цілеспрямовання, прогнозування, відображення, ставлення, розуміння, планування й управління. До основних принципів підходу відносимо принцип свідомості та принцип розвитку

автономії студентів. Важливими умовами дотримання цих принципів вважаємо використання МП і раціональний розподіл навчального матеріалу на модулі в процесі організації СР у навчанні АМ. Робота з кожним модулем має проходити у три етапи (підготовчий, навчальний, рефлексивний (підсумковий)). У цілому організація СР студентів у навчанні АМ на основі рефлексивного підходу має бути гнучкою, оперативною, спільно-розподіленою, із забезпеченням зворотного зв'язку. Процес самостійного навчання англомовного спілкування засобами МП повинен бути спрямований на розвиток *рефлексивних умінь*, які формуються у студентів під час розв'язання спеціально організованих професійних проблемних ситуацій усного і писемного спілкування. А отже, у процесі реалізації рефлексивного підходу до організації СР у навчанні АМ необхідно сформулювати вимоги до рівня володіння студентами навчально-стратегічною компетентністю, розробити МП для самостійного навчання АМ, створити методичку організації СР з оволодіння англомовною комунікативною компетентністю з використанням цього МП.

Бібліографічні посилання

1. Азимов Э. Г. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – СПб. : Златоуст, 1999. – 472 с.
2. Громыко Ю. В. Мыследеятельность, сознание и сверхличность. Реальность развития. Руководство для управленцев и педагогов / Ю. В. Громыко. – М.: Пушкинский ин-т, 2010. – 240 с.
3. Гурієвська В. М. Застосування рефлексивного підходу в системі державного управління / В. М. Гурієвська // Вісник НАДУ. – 2014. – № 1. – С. 64-70.
4. Дубровский В. Я. Сознание и принятие решения: деятельностный подход [Электронный ресурс] / V. Dubrovsky. Авторизованный перевод статьи (1997). Human Consciousness and Decision Making: The Activity Approach. In Jennifer Wilby (Ed.) Forum Three: Human Consciousness and Decision Making, University of Hull, UK, June 16–18, 1997. – PP. 27–38.
5. Задорожна І. П. Теоретико-методичні засади організації самостійної роботи майбутніх учителів з оволодіння англомовною комунікативною компетенцією: дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.02 / Ірина Павлівна Задорожна. – К., 2012. – 770 с.
6. Керекеша О. В. Формування оцінно-рефлексивної самостійності майбутніх економістів у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / О. В. Керекеша: Київ, 2009. – 20 с.
7. Лупальцов В. І. Рефлексивний підхід при модульному навчанні хірургії студентів медичних вузів / В. І. Лупальцов, Р. С. Ворощук, А. І. Ягнюк, І. А. Дехтярук // Вісник Вінницького національного медичного університету. – 2014, №1, – Ч. 2, – Т. 18. – С.235-238.
8. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін. / за заг. ред С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.
9. Найденов М. І. Формування системи рефлексивного управління в організаціях / М. І. Найденов. – К. : Міленіум, 2008. – 484 с.
10. Психологічна енциклопедія [автор-упоряд. О. М. Степанов]. – К.: «АКАДЕМВИДАВ», 2006. – 424 с.
11. Чайка В. М. Основи дидактики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. /В. М. Чайка. – К. : Академвидав, 2011. – 238, [2] с. – Серія «Альма-матер».

12. Черниш В. В. Методика формування у майбутніх учителів професійно орієнтованої англомовної компетенції в говорінні : монографія / Валентина Василівна Черниш. – К. : Ленвіт, 2013. – 396 с.

13. Шаповал І. Психологічні механізми та чинники формування пізнавальної самостійності [Електронний ресурс] / Іванна Шаповал // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації // Режим доступу: http://mail.social-science.com.ua/jornal_content/528. – Заголовок з екрану.

14. Широкова И. Г. Взаимосвязь управления и самоуправления самостоятельной работой студентов в процессе обучения: дис. ... канд. пед. наук 13.00.01 / Ирина Геннадьевна Широкова. – СПб, 2003. – 240 с.

15. Matthews D. J. Patterns of Competence in Early Adolescence : A Domain Specific Approach to Gifted Education / Dona J. Matthews. – University of Toronto, 1990. – 174 p.

Bykonya O. P., Ivanyshyna V. P. Realization of the reflexive approach to the organization of the self-employed work of future lawyers in the English.

In the article it is shown the analyses of this problem by the researchers of independent extracurricular self-study work on English. The article deals with a reflexive approach to the organization of independent work of future lawyers in studying English using multimedia textbook. The fundamental element of the reflexive approach is reflection, which is a prerequisite for the effectiveness of independent work in the training of future lawyers in the English. The main principles of this approach are the principles of consciousness and the development of autonomy of students. Based on these principles, the construction of a multimedia book and the rational distribution of educational material on the module are envisaged.

This independent work of future lawyers in studying English should take place in three stages:

1. Preparatory stage. The general familiarity with the module as a whole, where the purpose of the module is revealed, provides the content (procedural and substantive aspects) in accordance with the themes and situations.

2. Educational stage. Work in the module of each Unit with three complexes of exercises and tasks with the video recorder and phonogram; fixing creative tasks and storing them in a separate file of the multimedia book for further analysis, self-assessment according to the keys (after exercises and tasks) and the suggested descriptors in the self-evaluation table.

3. Reflexive (final) stage. Self-monitoring and self-assessment of the results of the training activity after working on the module; implementation of exercises and tasks for the formation and development of teaching and strategic competence, filling in planning tables and achievements and self-evaluation tables.

On the basis of the reflexive approach to organizing independent work in the teaching of English, a multimedia book is developed for self-learning English, and a methodology for organizing an independent work on mastering English using multimedia book.

Keywords: reflexive approach, independent work, future lawyers, English, multimedia book.

ПОЧАТКИ ВИВЧЕННЯ НАДДНІСТРЯНСЬКОГО ГОВОРУ

У статті аналізуються початки зацікавлення нашими територіальними діалектами. Наголошується на цілісності розмовної та літературної систем, на їхній взаємопроникненості.

Ключові слова: наріччя, діалект, говір, діахронія, ареал.

Активне зацікавлення українським мовним простором, а також його вивчення почалося з XVIII ст. Треба зауважити, що наукові праці того часу носять здебільшого етнографічно-географічний та історичний характер. У них робляться лише перші найзагальніші спроби характеристики українських діалектів.

Узагалі треба зауважити, що в тогочасних дослідженнях порушені конкретні часткові проблеми: 1) щодо збору та фіксації діалектного матеріалу; 2) щодо його опису та характеристики; 3) щодо виділення та класифікації говорів і наріч.

Так, першій проблемі присвячені праці О. Шафонського, О. Павловського, І. Вагилевича [6; 5; 1].

У праці Олександра Шафонського “Черниговского намесничества топографическое описание”, написаній 1778 року, а опублікованій лише 1851 р., спеціальних діалектологічних проблем не зачеплено, тільки вміщено окремі відомості про українські говори.

Праця Олександра Павловського “Грамматика малороссийского наречия, или грамматическое показание существеннейших отличий, отдаливших малороссийское наречие от чистого российского языка, сопровождаемое разными по сему поводу замечаниями и сочинениями” присвячена описові морфологічної та синтаксичної будови української мови, де чимало прикладів подано зі сфери української діалектної системи.

Іван Вагилевич у розвідці “Бойки русько-слов’янський народ у Галичині” вмістив інформацію про бойків, зокрема, про форму та суть їхньої народної культури, а також подав окремі зразки бойківського діалектного мовлення.

Серед діалектологічних монографій, які відносимо до другої проблеми, виділяються дослідження Івана Верхратського, в яких подано детальні описи південно-західних українських говорів: “Говір батюків” (описано говірки околиць міст Жовкви Рави Руської, Яворова та ін.); “Говір замішанців” (охарактеризовано говірки на південному заході Львівської області, зокрема над р. Вислок); “Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів” (описано говори Закарпатської області); “Нові знадобы номенклатури і термінології природописної, народної” (праця, присвячена вивченню природничої номенклатури та термінології, де є багато

наддністрянських діалектних елементів); “Про говір галицьких лемків” (подано опис українських говірок на північному узбіччі Карпат, що сьогодні є територією Польщі); “Про говір долівський” (присвячена надсянським говіркам околиць Перемишля і Ярослава). У названих працях учений подав детальні описи фонетики, словозміни, словотвору та синтаксису ряду південно-західних говорів, а до багатьох із них додав також чималі словники діалектизмів, різножанрові зразки живого мовлення [2].

Проблемі виділення та класифікації українських говорів належать розвідки К. Михальчука, В. Ганцова, І. Зілинського та інших учених [4; 3].

На відміну від попередніх дослідників, праці Костя Михальчука “К южнорусской диалектологии” і “Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины” є першими справді науковими оглядами українських говорів. Спираючись на великий фактичний матеріал, учений першим зробив науковий огляд українських говорів. Він згрупував українські говори у три наріччя. Класифікація, здійснена К. Михальчуком, була найбільш вдалою з усіх спроб, що до того часу з’явилися в мовознавчій літературі.

Іван Зілинський у розвідці “Карта українських говорів” поклав за основу відому класифікацію Всеволода Ганцова. Дослідження “Проба упорядкування українських говорів” присвячене групуванню українських говорів у межах наріч та піднаріч, зокрема виділенню південно-східного та південно-західного наріч.

Праці Якова Головацького “Грамматика русского языка”, “Исторический очерк основания галицко-русскомъ матицѣ и справозданье первого собору ученых русских и любителей народного просвѣщения” і “Розправа о языкѣ южноруским і о его нарѣчіях” містять також чимало думок ученого про українські діалекти. Так у них виділено три наріччя: волинсько-подільське, галицьке або наддністрянське, а також гірське або карпаторуське.

Ці дослідники заклали основи української діалектології. Класифікації української мови, здійснені вченими згаданого періоду, сьогодні не можемо прийняти в цілому, однак вони, безсумнівно, стали важливим орієнтиром для наступних поколінь українських діалектологів.

Наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. з’явилося багато монографічних праць з української діалектології, в яких описано окремі говірки чи цілі говори. У них уже можна побачити в комплексі всі згадані проблеми української діалектології.

У працях Олександра Потебні “О звуковых особенностях русских наречий”, “Заметки о малорусском наречии”, “К истории звуков русского языка” та ін. також порушено теоретичні питання української діалектології.

Дослідження “Звуковыя и формальныя особенности народных говоров Холмской Руси” В. Шимановського написано на матеріалі волинських і подільських говірок.

Детальний опис фонетики однієї говірки Карпат наводиться у праці “Угросорусское наречие села Убли (Земплинского комитата)” О. Броха.

Розвідка “Материалы для этнографии Седлецкой губернии” І. Бессараби, крім етнографічних даних, містить відомості про фонетико-морфологічні особливості частини підляських говірок.

Стисло характеризуються говірки Роменського повіту на Полтавщині у праці “Материалы по народной словесности Полтавской губернии. Роменский уезд” П. Гнедича.

Із пізніших досліджень заслуговують на увагу праці, в яких також розглядаються питання опису українських говорів, подаються певні корективи та уточнення щодо їхнього групування, порушуються важливі теоретичні проблеми.

Що ж стосується поглядів на лексичний рівень як малоінформативний, то їх спростовує практика національних лінгвогеографічних шкіл, досвід роботи над Загальнослов'янським лінгвістичним атласом, Лінгвістичним атласом Європи, Загальнокарпатським діалектологічним атласом, Атласом української мови.

Особлива увага до лексики викликана тим, що вона найчутливіша до змін у житті суспільства, порівняно легко переймає іншомовні слова.

Діалектна лексика одного говору не становить герметично замкненої сфери, а ті чи інші лексеми наддністрянського діалекту побутують не тільки в контактних говірках, а й в інших говорах української мови.

Заслугує на увагу питання про те, яку роль відіграв той чи інший діалект стосовно літературної мови. Відомо, що середньонаддніпряньський говір займає важливе місце у становленні нової української літературної мови. Оскільки як говірка, так і літературна мова ніколи не бувають повністю безваріантними, то велике значення має питання про роль наддністрянського говору у формуванні та становленні західноукраїнського чи галицького варіанта (різновиду) літературної мови ХІХ – поч. ХХ ст.

Наддністрянський говір конституюється численними диференційними рисами різних рівнів мовної системи. Особливо чітко таку відмінність видно на прикладі ізоглос, появу яких можна віднести до давніших часів. Наприклад, цілий ряд семем, які належать до різних лексико-семантичних груп, в наддністрянському й надсянському говорах реалізовується такими лексемами (першими наводяться наддністрянські номени, другими – надсянські):

‘рубель до воза’ — *ру¹бел¹* / *на¹вус*; ‘весна’ — *вес¹на* / *й¹ар*; ‘веселка’ — *ве¹селка* / *с¹муга*; ‘хата’ — *х¹ата* / *ха¹луна*; ‘ціпилно’ — *ц¹іпо¹вина* / *дер¹жак*; ‘кажан’ — *ли¹лик* / *пер¹гач*.

Мають чітку лексичну кореляцію наддністрянський і бойківський діалекти (першими наводяться наддністрянські лексеми, другими — бойківські):

‘груди коня’ — *груд¹ниц¹’а* / *з¹руд¹и*; ‘ловити’ — *ла¹пати* / *й¹’і¹мати*; ‘кіт’ — *к¹’іт* / *м¹ачур*; ‘минулого року’ — *й¹то¹р¹’ік* / *л¹’іт¹’іс*; ‘обичайка (обід у ситі)’ — *оби¹чайка* / *оби¹лук*, *оби¹руч*.

Наддністрянський і покутсько-буковинський діалекти відрізняються такими лексичними рисами (першими наведено наддністрянські назви, другими – покутсько-буковинські):

‘скатерть’ — *об/рус / с/катерт*; ‘торбина’ — *‘торба / ‘тайстра*;
‘толока’ — *толо/ка / к/лака*; ‘холодний день’ — *‘зимний ден’ / студений ден’*; ‘погода’ — *по/года / ‘веремн’а*.

Між наддністрянським і волинським говорами також фіксується багато відмінних лексичних ізоглос (наддністрянські лексеми – перші, волинські – другі):

‘горище’ — *стрих, п’ід / го/ра*; ‘шматок’ — *ку/сок / ка/валок*;
‘урозгін (спосіб оранки)’ — *уроз/г’ін / во/гон’у*; ‘пропуск в оранці’ — *за/л’ім / ‘ор’іх*; ‘косовиця’ — *с’іно/кос / косо/виц’а*.

Наддністрянський і подільський діалекти диференціюються такими лексичними рисами (першими наведено номени Наддністрянщини, другими – Поділля):

‘захворіти’ — *зас/лабнути / зане/дужати*; ‘почекати’ — *заче/кати / поче/кати*; ‘господиня’ — *госпо/дин’е / ха/з’айка*; ‘мурашки’ — *мура/ўл’і / кома/р’і*; ‘виють’ (про вовків) — *‘вийут / т’рубл’ат, за/вод’ат*.

Бібліографічні посилання

1. Вагилевич І. Бойки русько-слов’янський народ у Галичині // “Жовтень”. – 1978. – №12. – С.69–76.
2. Верхратський І. Про говір долівський. – Львів, 1906. – 128 с.
3. Зілинський І. Карта українських говорів. З поясненнями // Праці Українського наукового інституту – Варшава, 1933. – Т. XIV. – С.7.
4. Михальчук К.П. Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край / Под ред. П.Чубинского. – Т. 7. – Вып. 2. – СПб, 1872. – С.453 – 512.
5. Павловський О. Грамматика малороссийского наречия, или грамматическое показание существеннейших отличий, отдаливших малороссийское наречие от чистого русского языка, сопровождаемое разными по сему поводу замечаниями и сочинениями. – 1818. – 161 с.
6. Шафонский А. Черниговского намесничества топографическое описание. – К., 1851. – 67 с.

Bychko Z. M. Beginnings of the Study of the Naddnistryans’kyu Dialect

The article analyzes the principles of interest in our territorial dialects. The emphasis is on the integrity of spoken and literary systems, on their interpenetration.

Keywords: dialect, range.

Борисенкова В. В.
завідувач загальної бібліотеки
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ВИЩІЙ ШКОЛІ НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті проаналізовано використання сучасних інформаційних технологій в бібліотеках, описано послуги, які надаються користувачам за допомогою комп'ютерних технологій. Розкрито завдання сучасних бібліотек в умовах інформатизації суспільства.

Ключові слова: інформаційні технології, бібліотека, функція та завдання бібліотеки, електронні ресурси, електронний каталог.

Постановка проблеми. Більшість стратегічних задач, які стоять сьогодні перед вузами, тісно пов'язані з діяльністю бібліотек, як найважливішої ланки наукового і навчального процесів. Бібліотека закладу вищої освіти (ЗВО) – це інформаційний центр закладу освіти. В. М. Белінська підкреслює, що «бібліотека ЗВО і є тією творчою лабораторією, від ресурсів і послуг якої багато в чому залежить якість і зміст освіти молоді» [3, с. 5]. Та не дивлячись на різноманітні її визначення, бібліотека дійсно займає особливе місце в навчальному закладі, тому що є інформаційною основою науково-освітнього та виховного процесів.

Стрімке вторгнення цифрових технологій привело до радикальних змін усіх напрямів діяльності бібліотеки: від традиційного інструментарію до методів обслуговування, доступу до ресурсів, форм надання інформації. Відтепер роль і значення бібліотеки визначаються не тільки кількістю і різноманітністю її фонду, але й комфортністю послуг, які вона може надати.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Визначення, роль та місця бібліотеки в структурі сучасних інформаційних комунікацій, створення інноваційних бібліотечних сервісів знаходиться у полі зору вчених та практиків бібліотечної справи. Окремі аспекти з даної проблематики досліджували Т.Бондаренко, О. Бруй, Є. Дубровіна, Т. Колесникова, Л. Костенко, О. Матвєєва, С. Назаровець, В. Світайло, Р. Целінський, Т. Ярошенко та інші.

Мета статті – показати важливу роль та місце бібліотеки закладу вищої освіти в реалізації основних завдань, які здійснюються шляхом активізації інформаційно-бібліотечних сервісів з використанням сучасних інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Згідно змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» - «бібліотеки – інформаційні, культурні, просвітницькі заклади, що здійснюють формування, опрацювання та

зберігання бібліотечних фондів та надають їх у тимчасове користування фізичним і юридичним особам.

Бібліотеки є юридичними особами, крім тих, що створюються і діють при підприємствах, установах, організаціях, навчальних закладах.

Бібліотечно-інформаційні ресурси – упорядкована сукупність документованої інформації, призначена для активного використання і включає бібліотечні фонди, довідково-пошуковий апарат, інші масиви документів в інформаційних системах, доступ до яких має бібліотека, а також матеріально-технічні засоби опрацювання, зберігання та передачі інформації бібліотечна система України – сукупність бібліотек різних видів, об'єднаних спільністю основних завдань і принципів діяльності, що пов'язані взаємодією та взаємним використанням бібліотечно-інформаційних ресурсів» [1].

Розглянемо основні функції бібліотеки:

1. Бібліотека здійснює диференційоване бібліотечне та інформаційно-бібліографічне обслуговування користувачів навчального закладу, приватних осіб, а також представників різних установ і організацій на абонементних, у читальних залах, філіях та інших пунктах видачі.

2. Безкоштовно забезпечує читацький контингент вищої школи основними бібліотечними послугами. Додаткові послуги надає читачам платно, виходячи з наявних умов та можливостей на місцях відповідно до чинних постанов.

3. Реалізує можливості книгообміну, МБА і міжнародного абонементу для задоволення потреб користувачів.

4. Проводить соціологічні дослідження читацьких запитів для оптимального їх задоволення.

5. Використовує весь арсенал форм і методів індивідуальної групової та масової роботи, а саме: дні інформації, дні бібліографії, дні спеціаліста, виставки нових надходжень, тематичні виставки до наукових конференцій, нарад.

6. Підвищує ефективність інформаційного забезпечення читачів за рахунок взаємодії з органами НТІ та забезпечує читачам доступ до інформаційних ресурсів як в Україні, так і поза її межами.

7. Організовує роботу громадських інформаторів відділів і підрозділів закладів вищої освіти, надає їм необхідну методичну і практичну допомогу.

8. Готує до видання бібліографічні покажчики, списки літератури на допомогу науковій роботі, всі види бібліотечних довідок, проводить бібліографічні огляди тощо.

9. Пропагує бібліотечно-бібліографічні знання шляхом проведення індивідуальних бесід, консультацій, організації книжкових виставок тощо.

10. Вивчає і розповсюджує кращий вітчизняний та зарубіжний досвід, впроваджує сучасні комп'ютерні технології у бібліотечно-бібліографічні та інформаційні процеси.

11. Здійснює роботу з пропагування бібліотечних фондів, розповсюдження науково-гуманітарних та технічних, знань та інформації.

12. Спільно з громадськими організаціями та викладачами вищої школи проводить читачькі конференції, літературні та музичні вечори, диспути та інші масові заходи.

13. Формує бібліотечні фонди згідно з навчальними планами, програмами та тематикою наукових досліджень шляхом придбання наукової, навчальної, художньої літератури на паперових і комп'ютерних носіях. Бере участь у створенні галузевих, регіональних та загальнодержавних баз даних.

14. Оперативно виконує бібліотечне опрацювання документів, що надійшли до бібліотеки, веде облік фонду.

15. Створює та веде систему бібліотечних каталогів і бібліографічних картотек традиційних та електронних носіїв інформації з метою багатоаспектного бібліографічного розкриття бібліотечного фонду.

16. Систематично аналізує книговидачу з метою оптимізації використання бібліотечних фондів. Вносить до видавництва пропозиції щодо видання навчальної та науково-методичної літератури.

17. Систематично вживає заходи, спрямовані на збереження, реставрацію і консервацію документів, дотримання санітарно-гігієнічних норм зберігання фонду, його перевірку загалом або окремих частин, здійснює контроль за дотриманням терміну повернення і норм видачі документів, створює страховий фонд на нетрадиційних носіях (зокрема цінних, рідкісних, унікальних видань), розміщений у спеціально обладнаних приміщеннях.

18. Систематично виявляє непрофільні застарілі та зайвдублетні документи.

19. Веде господарсько-економічну діяльність, спрямовану на покращення умов праці читачів і співробітників бібліотеки на основі даних повноважень.

20. Впроваджує елементи госпрозрахунку. Організовує інформаційне та бібліотечне обслуговування сторонніх організацій та громадян на компенсаційній основі, визначеній договором чи чинним законодавством.

21. Бере участь у міжнародних бібліотечних програмах.

22. Проводить наукові дослідження в галузі бібліотекознавства, інформатики, бібліографії, історії, науки та освіти.

23. Вивчає і впроваджує в практику роботи кращий бібліотечний досвід, а також результати бібліотечних науково-дослідних робіт. Здійснює перехід на нові бібліотечні технології.

24. Надає науково-методичну допомогу (аналітичну, організаційну, консультаційну) з усіх питань діяльності бібліотечних працівників.

25. Забезпечує підвищення професійного, загальноосвітнього та культурного рівня працівників бібліотеки.

26. Координує та здійснює спільні заходи з іншими бібліотечно-інформаційними установами як у нас в країні, так і поза її межами з питань: формування бібліотечного фонду; інформаційно-бібліотечного обслуговування; міжнародного книгообміну; організації зведених каталогів, картотек та баз даних (зокрема електронних); підготовки біобібліографічних та бібліографічних видань; перерозподілу маловикористовуваних видань;

проведення комплексних наукових досліджень з бібліотекознавства і бібліографії, історії країни, науки та освіти; організації спільних тематичних виставок із залученням фондів інших бібліотек; вжиття заходів з підвищення фахового рівня з урахуванням глобальної інформатизації: науково-практичних конференцій, нарад, семінарів, стажувань тощо.

Отже, поширення в Україні інформаційних технологій зумовило перегляд бібліотеками своїх пріоритетів і соціальних функцій. Нові інформаційні продукти та послуги, які поступово впроваджують у практичну діяльність закладів вищої освіти, покликані задовольняти мінливі інформаційні потреби користувачів.

Тотальний переклад усіх видів публікацій на електронну основу і створення зручних електронних каталогів повинні збільшили популярність електронних бібліотек та використання інформаційних технологій. Електронний каталог - це самостійний пошуковий апарат, який відрізняється від традиційного каталогу своїм особистим пошуковим середовищем; можливість організації пошуку в електронному середовищі в деякій мірі відрізняється від можливостей традиційної карточної системи [4, с. 5].

При створенні електронної бібліотеки необхідно забезпечити її доступність і зручність для користувачів, оперативність пошуку і видачі інформації.

Згідно з положенням про бібліотеку вищого закладу освіти Міністерства освіти України, сучасні бібліотеки вищої школи передбачають вирішення таких завдань [2]:

1. Створювати й пропонувати сучасні інформаційні продукти, послуги, які б максимально задовольнили освіту та наукові потреби користувачів.

2. Підвищувати інформаційну культуру користувачів, розвивати їхню інформаційну компетенцію.

3. Формувати інформаційні ресурси відповідно до освітніх і наукових потреб користувачів, враховуючи перспективи розвитку освітніх послуг ВЗО.

4. Зміцнювати зв'язки з університетськими структурними підрозділами різних рівнів для оптимального формування інформаційних ресурсів бібліотеки.

5. Проводити науково-дослідну й методичну роботу, спрямовану на вдосконалення всіх напрямків діяльності бібліотеки.

6. Створювати творчі й конструктивні взаємини з бібліотеками інших закладів освіти та інших відомств, які б сприяли розвитку корпоративних проектів і програм.

7. Забезпечувати розвиток бібліотеки, підвищувати професійний рівень співробітників відповідно до сучасних вимог і професійних стандартів.

Серед основних принципів роботи бібліотеки можна виділити: функціональність, тобто відкриті фонди, універсальний простір; відкритість – доступність 24 години на добу, 7 днів на тиждень; гнучкість – «мобільний» простір і гнучкий сервіс; раціональність – інформаційні ресурси певної галузі науки зосереджені в одному місці, оптимальне використання простору; естетичність – унікальна архітектура, сприятливе середовище.

Сучасний розвиток процесів автоматизації в бібліотеках закладів вищої освіти проходить досить швидкими темпами. Впровадження комп'ютерних та телекомунікаційних технологій в роботу бібліотек є вже не модою, а нагальною вимогою до підвищення продуктивності та якості бібліотечно-інформаційного обслуговування на основі створення, використання та інтеграції електронних ресурсів, а також автоматизації бібліотечних процесів. Створені електронні каталоги та масиви цифрових документів разом із засобами телекомунікацій необхідні для виконання головного завдання – забезпечення доступу користувачів до різних типів інформаційних ресурсів бібліотек за мінімальних загальних витрат.

Сьогодні в бібліотеках України фактично впроваджено 4-и програмних продукти: в мережі публічних бібліотек – «РБІС», в мережі бібліотек навчальних закладів та офіційних установ – «УФД.Бібліотека», в декількох бібліотеках Києва – ALEF, в Харкові – LIBER. З точки зору функціональних можливостей, програми ALEF та LIBER – найбільш досконалі, але це продукти іноземного виробника, які коштують десятки тисяч доларів і мають проблеми з україномовним інтерфейсом. Програма «РБІС» має цілу низку функціональних недоліків, виконана з використанням технологій ще минулого століття, не має внутрішнього конвертора та має проблеми з українською мовою. Переваги програми «УФД. Бібліотека» полягають в тому, що: розробник – вітчизняний виробник; використана найсучасніша технологія створення, функціонування та зберігання баз даних; має невисоку ціну; використовується в понад 70 бібліотеках України.

Запровадження інформаційних технологій надає у відділах комплектування та каталогізації (наукової обробки) одночасно з процесів замовлення (комплектуювання) та наукової обробки нових надходжень документів. Це також дає змогу проводити в автоматизованому режимі замовлення літератури, вести книги інвентарного та сумарного обліку, підтримувати електронний каталог, реєструвати надходження періодичних видань, вести облік книгозабезпеченості освітнього процесу, в інформаційно-бібліографічному відділі: вести СКС та видавничу роботу. Для організації автоматизованої документовидачі необхідно прошифрувати документи з фонду. Починати штрих-кодування нових надходжень потрібно одночасно із занесенням інформації в електронний каталог.

Висновки. Бібліотека, яку оснащено за останнім словом науки й техніки, стає важливою складовою частиною розвиненої освітньо-педагогічної інфраструктури закладів вищої освіти, адже однією з основних вимог формування бібліотечних фондів є забезпечення їх відповідності інформаційним потребам суспільства. Відбувається переосмислення функцій бібліотеки і перехід від управління масивами документів до управління потоками інформації. Поступово бібліотека перетворюється із сховища друкованих документів в автоматизований бібліотечно-інформаційний центр, що забезпечує доступ до інформації, незалежно від місця її зберігання і стає справжнім навігатором у світі інформаційних продуктів і послуг.

Завдання бібліотеки, як і раніше, полягає у задоволенні інформаційних потреб користувачів, проте сьогодні можна помітити тенденцію використання нових форм взаємодії, підвищення комфортності і посилення персоналізації їх обслуговування. Користувачі прагнуть отримання всього комплексу сучасних інформаційних послуг і бібліотека повинна надавати їх.

Бібліографічні посилання

1. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» //Відомості Верховної Ради України, 1995 р., N 7, ст. 45 2000, N 23, ст.177 2001, N 2-3, ст.10 2002, N 12-13, ст.92 2003, N 10-11, ст.86 2003, N 24, ст.159 2004, N 17-18, ст.250.
2. Наказ МОН «Про затвердження Типового положення про бібліотеку вищого закладу освіти Міністерства освіти України» : від 30.04.1998 року № 155 [Електронний ресурс] : – Режим доступу : https://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3097/
3. Белінська В. М. Бібліотека – соціально-значущий інформаційно-культурний центр /Валентина Миколаївна Белінська //Бібліотека – інформаційний ресурс освіти: стан та перспективи розвитку вузівських бібліотек : Матеріали регіональної міжвузівської науково-практичної конференції. – Чернігів : Бібліотека ЧДІЕУ, 2009. – С.4-7.
4. Електронні пошукові системи на допомогу самостійній роботі користувачів : практ. посіб. / уклад.: С.Н. Грипич, Н.Б. Коломієць, Б.С. Печончик, І. А. Гаврилюк. – Рівне : [РДГУ], 2014. – 22 с.

Borisenkova V. V. Use of Information Technologies of Modern Libraries in the High School of Non-Philological Profile.

The article analyzes the use of modern information technologies in libraries, describes the services provided to users through computer technologies. The rapid intrusion of digital technologies has led to radical changes in all areas of the library's activity: from traditional tools to service methods, access to resources, and forms of information provision. The article describes in detail functions of the library, solves problems of modern libraries in the conditions of informatization of society.

New information products and services that are gradually introducing into the practical activities of higher education institutions are designed to meet the changing information needs of users.

The total translation of all types of publications into electronic form and the creation of convenient electronic catalogs should increase the popularity of electronic libraries and the use of information technology. The electronic catalog is an independent search engine that differs from the traditional catalog with its own personal search environment; the possibility of organizing the search in the electronic environment is somewhat different from the capabilities of the traditional card system.

The article emphasizes the importance of organizational issues in the work of the library, since when creating an electronic library it is necessary to ensure its accessibility and convenience for users, the speed of the search and delivery of information.

Keywords: information technologies, library, function and tasks of the library, electronic resources, electronic catalog.

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ

У статті доведено важливість формування іншомовної комунікативної компетенції у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців, розглядаються умови та принципи ефективної реалізації комунікативно-орієнтованого навчання іноземній мові.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетенція, професійна підготовка, комунікативно-орієнтованого навчання, вивчення іноземної мови.

Постановка проблеми. Сьогодні все більш очевидною стає вимога до вищого навчального закладу підготовка професійно орієнтованої особистості майбутнього фахівця. Якісно новий етап розвитку методики професійно-орієнтованого навчання іноземної мови зумовлено сучасним соціальним замовленням: необхідно привести викладання іноземної мови у відповідність із конкретними перспективами професійної діяльності спеціалістів. У методиці навчання англійської мови цей напрямок отримав назву ESP (English for Specific Purposes). Метою такого навчання у вищому навчальному закладі є не передача знань і на цій основі формування професійних умінь, а формування професійної компетенції, невід'ємною частиною якої є інтегроване професійне знання фахівців іноземної мови з властивими їм мотиваційно-стимулюючою, аналітико-синтетичною та виконавчою частиною діяльності. Тобто, мова йде про формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців, до складу якої входять дві категорії: формування та розвиток. Під формуванням розуміють когнітивний аспект (знання, навички, уміння, професійне мислення), під розвитком - емоційно-чуттєвий аспект діяльності (мотиви, інтереси, здібності, професійні якості особистості) [5].

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження. Праці з психологічної теорії мовленнєвої діяльності (С. Л. Рубінштейн, Л. С. Виготський, І. О. Зимня, О. О. Леонтьєв, А. Н. Леонтьєв), з міжкультурної комунікації (Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, О. Д. Митрофанова, В. В. Сафонова та ін.), з теорії та методики комунікативного навчання іноземної мови (І. Л. Бім, І. М. Верещагіна, Н. Д. Гальскова, Н. І. Гез, А. А. Миролюбов, Є. І. Пассов, В. В. Сафонова та ін.) заклали методологічну основу комунікативного навчання.

Комунікативний підхід передбачає органічне поєднання свідомих і несвідомих компонентів у процесі навчання іноземної мови, тобто засвоєння правил оперування іншомовними моделями відбувається одночасно з оволодінням їх комунікативно-мовленнєвою функцією [4; с. 39]. За Є. І. Пассовим комунікативний підхід орієнтований на організацію процесу навчання, адекватного процесу реального спілкування завдяки моделюванню

основних закономірностей мовленнєвого спілкування. Психофізіологічною основою комунікативності служить теорія функціональних систем, яку розробив П. К. Анохін. С. Ю. Ніколаєва доводить, що навчання мови має діяльнісний характер: постановку і вирішення учнями конкретних навчальних завдань [3; с. 42]. С. Ю. Ніколаєва пропонує і засоби реалізації: рольові ігри, проблемні ситуації, вільне спілкування. Висуваються і вимоги до організації навчального процесу: комунікативна поведінка викладача, широке використання ситуацій спілкування, паралельне засвоєння граматичної форми та її функції у мовленні, врахування індивідуальних особливостей студента, передусім його особистісної сфери. С. Ю. Ніколаєва називає форми організації діяльності: колективні, інтерактивні, співпраця учителя та учнів [3; с. 42].

Наразі існує велика кількість робіт, присвячених проблемам формування іншомовної комунікативної компетенції у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців, аналізу позитивних і негативних моментів новітніх умов та принципів ефективної реалізації комунікативно-орієнтованого навчання іноземній мові у порівнянні з традиційними (І. О. Зимня, Є. І. Пассов, Л. В. Щерба, Р. Ю. Мартинова, В. Г. Рогова, Т. Е. Сахарова, Т. І. Рязанцева та ін.). Одним зі шляхів можливого поліпшення навчання іноземній мові у вищих навчальних закладах є використання новітніх моделей реалізації комунікативного підходу в навчанні іноземній мові майбутнього фахівця.

Метою статті є аналіз моделі реалізації комунікативно-орієнтованого навчання іноземній мові та формування на його основі іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців.

Зміст навчання іноземної мови – це багатокomпонентна структура, що складається з певним чином організованого навчального матеріалу та формується й реалізується у процесі навчання з урахуванням цілей та завдань освіти на певному етапі розвитку суспільства.

Основними компонентами змісту навчання іноземної мови виступають комунікативний, позамовний та процесуальний компоненти.

Комунікативний компонент включає в себе мовний, мовленнєвий та соціокультурний навчальний матеріал (зміст навчального матеріалу). До мовного та мовленнєвого компонентів змісту навчання іноземної мови відноситься матеріал, на основі якого здійснюється навчання. Соціокультурний компонент змісту навчання англійської мови передбачає набуття знань про національно-культурні особливості та реалії країни, мова якої вивчається.

Складовими позамовного компоненту навчання є сфери спілкування, а також теми та ситуації професійного спілкування, що визначаються цими сферами. Згідно з класифікацією, запропонованою Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти, яка найбільш повно відповідає сучасним підходам щодо формування комунікативної компетенції та узгоджується з міжнародними стандартами у сфері навчання іноземних мов, такими сферами є особистісна (сфера особистих інтересів), центром якої є дім, сім'я, друзі;

публічна, в якій суб'єкт залучається до різних видів діяльності з різними цілями; професійна, де суб'єкт залучається до своєї професії; освітня, в якій суб'єкт перебуває в освітній системі, тобто в освітньому закладі.

Процесуальний компонент являє собою процес навчання, у якому і реалізується його зміст.

Домінанта того чи іншого компонента у процесі навчання залежить від етапу, що визначається за провідним видом навчальної діяльності. Першим етапом навчання іноземної мови є набуття лексичних і граматичних знань, формування і розвиток відповідних лексико-граматичних навичок і вмінь. Наступним кроком є перехід до розвитку мовленнєвих умінь відповідно до запрограмованої тематики, коли відбір навчального матеріалу залежить від прагнення найбільш повно і якісно розкрити зміст пропонованої теми. Набутий на попередніх етапах лексико-граматичний запас і забезпечена можливість його активного вживання передбачає поступове зміщення акценту навчання з мовного тренування на реально-мовленнєву комунікацію, у процесі якої засвоюються додаткові мовні одиниці, пов'язані зі змістом предмета, що вивчається [2].

На сучасному етапі пріоритетним напрямом формування іншомовних вмінь та навиків вважається комунікативний підхід. Міністерство освіти і науки України, враховуючи всезростаючий рівень міжнародної діяльності держави, розглядає застосування в навчанні даного підходу як такого, що найповніше забезпечує необхідний рівень оволодіння іноземною мовою. Результатом його реалізації є впровадження комунікативно орієнтованого навчання, мета якого – формування іншомовної комунікативної компетенції і використання її в діалозі культур країн світу.

Модель реалізації комунікативно-орієнтованого навчання іноземній мові майбутнього фахівця повинна відповідати наступним вимогам:

- формування наукових засад здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців на сучасному етапі (принцип гуманізації навчально-виховного процесу, принцип демократизації, принцип взаємозв'язку між усіма видами професійно-теоретичної і практичної підготовки, принцип оптимізації навчально-виховного процесу, принцип поєднання навчання з ініціативністю та самостійністю майбутніх учителів);

- дослідження процесу формування іншомовної комунікативної компетенції студентів;

- визнання студента вищого навчального закладу суб'єктом безперервного процесу професійного самовдосконалення: самопізнання, саморозвитку, самореалізації [1].

Дана модель відбиває суттєві характеристики та внутрішню будову професійної діяльності, реалізація якої можлива лише за створення певних взаємопов'язаних педагогічних умов.

Таким чином, процес реалізації комунікативного-орієнтованого навчання іноземній мові буде ефективним, якщо в діяльності вищих навчальних закладів будуть забезпечені такі організаційно-педагогічні умови:

- комунікативне спрямування змісту професійно орієнтованих

дисциплін;

- інтегрування професійних знань, умінь і навичок майбутнього фахівця;

- створення іншомовного комунікативного середовища. Комунікативне орієнтований зміст дисциплін професійного спрямування відображає цілісність навчального процесу та комплексний підхід до його організації, що забезпечується інтеграцією навчальних дисциплін і методики викладання іноземної мови на засадах комунікативного підходу.

Модель іншомовного комунікативного середовища характеризується колективною комунікативною діяльністю студентів, суб'єкт-суб'єктними взаєминами між викладачем і студентом, систематичним іншомовним спілкуванням і активною самостійною роботою майбутніх фахівців.

Отже, комунікативно-орієнтоване навчання іноземній мові передбачає таку організацію навчально-пізнавальної діяльності, за якої забезпечується систематичне оволодіння як функціональним, так і структурним аспектами мови, спрямованих на формування іномовної комунікативної компетенції.

Розглядаючи комунікативну компетенцію у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців, ми розуміємо її як сукупність професійних знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне виконання комунікативної функції у професійній діяльності та сприяють їхньому подальшому самовдосконаленню та самореалізації.

Таке поняття комунікативної компетенції зумовлює необхідність принципово нового підходу до організації процесу навчання іноземних мов у вищій школі, успішність оволодіння якими визначається вже не стільки лінгвістичними критеріями, скільки психологічними, соціальними та іншими чинниками. У свою чергу, це зумовлено специфікою феномена комунікативної компетенції, яка, порівняно з лінгвістичною компетенцією, полягає, по-перше, в тому, що об'єднує знання семантичного потенціалу мовних форм зі здатністю конструювати значення у контексті ситуації спілкування, а по-друге, у її функціональному характері, під яким розуміють здатність індивіда адаптувати вихідне значення мовних структур для сприйняття інформації та організації процесу мовлення із урахуванням фактора співрозмовника й контексту ситуації іномовного спілкування.

Варто відмітити, що не існує єдиного підходу щодо визначення структури означеного феномена. Більшість дослідників виділяють п'ять компонентів комунікативної компетенції: мовну, мовленнєву, соціокультурну, дискурсивну та стратегічну компетенції. Проте, на нашу думку, для формування іномовної професійної комунікативної компетенції цих компонентів недостатньо. Ми підтримуємо погляди науковців, які пропонують включити до її складу ще прагматичну, предметну та професійну компетенції.

Отже, іномовна комунікативна компетенція ґрунтується на таких складових:

- ~ мовна компетенція, яка включає знання фонетики, лексики, орфографії, граматики та відповідні навички.

~ фонологічна компетенція включає фонетичні знання та мовленнєві слухо-вимовні навички; лексична - лексичні знання і мовленнєві лексичні навички; граматична - граматичні знання і мовленнєві граматичні навички;

~ мовленнєва компетенція, яка включає такі види компетенцій, як аудіювання, говоріння, читання та письмо. Компетенція у говорінні включає компетенцію у монологічному і діалогічному мовленнях, тобто вміння сприймати ці види мовлення на слух з подальшим відтворенням, обговоренням й інтерпретацією почутого. Компетенція в аудіюванні полягає в умінні сприймати на слух будь-яку інформацію, що звучить як з вуст мовця, так і з будь-якого технічного джерела. Компетенція в читанні - це здатність читати будь-який друкований текст. Письмова компетенція це спроможність письмового вираження думок у межах тематики і будь-якої актуальної інформації;

~ соціокультурна компетенція, до складу якої входять країнознавча, лінгвокраїнознавча та соціолінгвістична компетенції;

~ країнознавча компетенція – це знання про народ-носія мови, національний характер, суспільно-державний устрій, здобутки у галузі освіти, культури, особливості побуту, традиції, звичаї;

~ лінгвокраїнознавча компетенція – це здатність сприймати мову в її культуроносній функції, з національно-культурними особливостями. Включає знання мовних одиниць, у тому числі з національно-культурним компонентом семантики, вміння використовувати їх відповідно до соціально-мовленнєвих ситуацій;

~ соціолінгвістична компетенція – це знання особливостей національного мовленнєвого етикету і невербальної поведінки та навички врахування їх у реальних життєвих ситуаціях, здатність організувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної ситуації, соціальних норм поведінки та соціального статусу співрозмовників;

~ прагматична (соціальна) компетенція, яка передбачає бажання та вміння взаємодіяти з іншими людьми в процесі комунікації, вибираючи при цьому найефективніший спосіб вираження думок [6];

~ дискурсивна компетенція, тобто комунікативні вміння, пов'язані з умовами реалізації окремих мовленнєвих функцій із застосуванням адекватних мовних моделей зразків [6];

~ стратегічна компетенція, що передбачає розвиток здатності студентів до самостійного навчання і самовдосконалення, бажання спілкуватися та адекватної оцінки й самооцінки [6];

~ предметна компетенція як володіння інформацією по темі спілкування, тобто здатність вільно орієнтуватися в змісті спілкування певної сфери діяльності [3];

~ професійна компетенція, до складу якої входить вся сукупність мовних знань та мовленнєвих умінь, пов'язаних зі специфікою спілкування в межах певної професії [5].

Висновки. Формування комунікативної компетенції є циклічним

процесом, що має чітко заданий характер і передбачає розв'язання різноманітних завдань, виконання яких свідчить про розвиток знань, навичок і вмінь майбутніх фахівців. Цей процес здійснюється на орієнтувально-адаптивному, комунікативно-діяльнісному та комунікативно-аналітичному етапах.

Процес формування комунікативної компетенції спрямований на реалізацію мети, яка синтезує основні цілі навчання у вищих навчальних закладах на рівні вимог, що висуваються до фахової підготовки. Виходячи з завдань підготовки фахівців, важливо розглядати формування у студентів комунікативної компетенції з урахуванням специфіки професійних інтересів відповідно до спеціальності.

Бібліографічні посилання

1. Зимняя И.А. Педагогическая психология. / И.А. Зимняя. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 480с.
2. Мартинова Р.Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов [Монографія]. / Р.Ю. Мартинова. – К., Вища шк., 2004. – 454с.
3. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / Кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. -2-е вид., випр. і перероб.-Київ: Ленвіт, 2002. – 328 с.
4. Ніколаєва С.Ю. Основи сучасної методики викладання іноземних мов(схеми і таблиці): навчальний посібник / С.Ю. Ніколаєва. - Київ.: Ленвіт, 2008. – 285 с.
5. Рогова В.Г. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. / В.Г. Рогова, Ф.М. Рабинович, Т.Е. Сахарова. – М., 1991. – 287с.
6. Современные теории и методики обучения иностранным языкам. / Под общ. ред. Л.М. Федоровой, Т.И. Рязанцевой. – М.: Экзамен, 2004. – 320с.
7. Федорова О. Методики преподавания английского. / О.Федорова, О. Чебанова. – [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inostranets.ru>

Volkova L. V. Features of the Communicative-based Learning of Foreign Languages.

The importance of foreign language communicative competence in the context of professional training has been ascertained for efficient usage in learning process of foreign language. The article demonstrates the importance of formation of foreign language communicative competence in the context of the communicative-oriented training of future specialists, the conditions and principles for the effective implementation of communicative-based teaching of foreign language are examined.

The content of foreign language teaching is a multi-component structure that consists of well-organized educational material. It's formed and implemented in the process of learning, taking into account the goals and objectives of education at a certain stage of society development.

The main components of the content of foreign language teaching are communicative and procedural.

The communicative component includes linguistic and socio-cultural educational material. Language and speech components of the content of foreign language teaching use the material on the basis of which training is conducted. The socio-cultural component of the content of the teaching of the English language

involves knowledge about the national and cultural peculiarities of the country.

The dominant component of a learning process depends on the stage determined by the leading type of educational activity. The first stage of foreign language learning is the obtaining of lexical and grammatical knowledge, the formation and development of appropriate lexical and grammatical skills and abilities. The next step is the development of speech skills in accordance with the programmed subjects.

At the present stage, a communicative approach is considered as a priority direction in the formation of foreign language skills. The Ministry of Education and Science of Ukraine, taking into account the increasing level of international activity, considers the application of this approach as the one that fully provides the necessary level of mastering a foreign language. The result of its implementation is the introduction of communicative-based education, the purpose of which is the formation of a foreign language communicative competence and its use in the dialogue of cultures of the world.

Formation of communicative competence is a cyclical process that has clearly defined features, and involves solving various tasks, the realization of which indicates the development of knowledge, skills and abilities of future specialists. This process is carried out on adaptive, communicative and analytical stages.

The process of formation of a communicative competence is aimed at achieving the goal, which combines the main goals of higher education at the level of requirements for professional preparation. Based on the tasks of training specialists, it is important to form communicative competence, taking into account the specifics of professional interests in accordance with the specialty.

Keywords: foreign language communicative competence, professional training, communicative-based teaching, communicative approach, learning process.

УДК: 378.147: 81 '25-051

Давидова Н. В.
старший викладач
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті надається увага аналізу особливостей системного підходу до вивчення термінології при викладанні іноземної мови у вищих навчальних закладах нефілологічного профілю. Розглянуто теоретичні постулати та практичні можливості системного підходу, сучасні методики викладання, надані рекомендації що до опанування деяких прийомів навчання термінологічної лексики.

Ключові слова: системний підхід, постулат, термін, лексика, компетентність.

Постановка проблеми. Головною метою викладання іноземної мови в навчальних закладах нефілологічного профілю вважається оволодіння термінологічною лексикою як одним із засобів формування іншомовної професійної компетентності студентів. Це можливо при наявності особливого підходу до проблеми, незалежно від його назви, творчого і активного, розрахованого більш на практиків, які візьмуть найкраще з існуючих методик, підходів, методів та прийомів.

Метою статті є аналіз деяких теоретичних обґрунтувань, принаймні, системного підходу, а також пропозиції до втілення авторських методик.

До основних теоретичних постулатів системного підходу в будь-якій галузі знань належать:

1) виявлення залежності кожного елемента від його місця і функцій в системі, враховуючи, що властивості цілого невзводні до суми властивостей його елементів [1]. Можна враховувати як мету навчання;

2) аналіз того, наскільки поведінка системи обумовлена як особливостями її окремих елементів, так і властивостями його структур. Іншими словами взаємодія усіх елементів [1];

3) дослідження механізму взаємозалежності [1];

4) дослідження характеру ієрархічності системи [1];

5) забезпечення багатоаспектного охоплення системи [1];

6) аналіз динамізму системи [1];

7) порівнювальна характеристики систем [1];

Бажано зупинитися на дослідженні характеру ієрархічності системи. В нашому випадку – підпорядкування елементів низького рівня елементам вищого. Можна відокремити для розгляду 3 аспекти (граматичний, фонетичний та лексичний), які вивчаються як підсистеми. Граматичний та лексичний аспекти вивчаються як підсистеми більш високого рівня ніж фонетичний. В той же час їх взаємопов'язане функціонування нерозривне з 4 видами мовленнєвої діяльності (усним мовленням, аудіюванням, читанням і письмом), які можна розглядати як підсистеми іншомовної комунікації. Оскільки ми будемо вживати терміни метод, методика, прийом, підхід, системний підхід, вважаємо за потрібне, нагадати їх визначення.

Методика – сукупність методів навчання, практичне виконання [7].

Метод – процес взаємодії між тим, хто навчає і тим, хто навчається, в наслідку якого, відбувається передача та опанування знань, вмінь та навичок, які передбаченні змістом навчання [7].

Прийом – спосіб виконання. Підхід – сукупність прийомів [7].

Системний підхід – напрямок наукового пізнання, основою якого є вивчення об'єкту як системи взаємопов'язаних елементів цілісного комплексу [3].

Розглянувши роботи прихильників системного підходу в навчанні іноземній мові, доцільно виявити базові принципи:

1) принцип опори на рідну мову;

2) введення, семантизація та тренування лексичного матеріалу відбувається на базі раніше вивченого;

3) опанування норм сполучення слів в реченні надає можливість задіювати

мовний синтез, самостійно будувати висловлювання;

4) принцип першочергового оволодіння доміантними одиницями мови, тобто вивчення найбільш частотної лексики;

5) паралельне опанування лексичного матеріалу в взаємозв'язку з граматичною системою мови;

6) першочергове розглядання дієслова, як організатора речення;

7) використовується велика кількість вправ.

Перший принцип, на нашу думку, визиває сумління, він достатньо суперечливий. Більшість практиків вважає за доцільне, навпаки, абстрагування від рідної мови, іноді порівняння. Другий принцип – базовий в класичній методиці викладання. Інші принципи теж ні нові.

Позитивно те, що автори цього підходу зовсім не претендують на нові принципи, а синтезують їх в окрему систему, призначення якої сприяти формуванню іншомовної компетентності. Будь-яка авторська методика представляє, перш за все, систему специфічно підібраних прийомів.

Пропонуємо переглянути низьку популярних методик викладання іноземної мови.

Класична методика – вивчення нової лексики та синтаксичних конструкцій, правил, читання та переклад текстів, письмові завдання з граматики та лексики, аудіювання тексту. Недолік – практично не наділялось часу на реалізацію вивченого, тобто на розвиток розмовних навичок.

Комунікативна методика – опір на розвиток розмовних навичок. Недолік – непорозуміння граматичних особливостей, багата кількість помилок у синтаксичних конструкціях.

Проектна методика – використовується раніше вивчений матеріал на практиці. Може використовуватися як додаткова для актуалізації раніше одержаних знань.

Тренінгова методика – надається теорія і відразу відпрацьовується на практиці.

Інтенсивна методика – надається велика кількість матеріалу за короткий строк. Не завжди досягає бажаного засвоєння наданого.

Пряма методика – безперекладна методика повного абстрагування від рідної мови. Продуктивно діє тільки у іншомовному середовищі.

Тобто, будь-яка методика, незалежно від методів та прийомів, має системний підхід як інструмент для вивчення іноземної мови. Теоретичні постулати залишаються однаковими, а принципи вар'їрують залежно від мети навчання, аудиторії та кількості годин, призначених на даний курс. Навчання термінологічній лексиці не потребує якої небудь окремої методики викладання, воно міцно пов'язано з вивченням загальної лексики. Але є деякі особливості, які доцільно підкреслити і враховувати. Опанування фонетичного аспекту термінології, яка вивчається, передбачає формування навичок вимови та постанови правильного наголосу. В цьому аспекті важливо відпрацювання вміння користуватися словниками різного напрямку,

як звичайними так і електронними. Вважаємо недоліком деяких сучасних методик зневаження навичок читання транскрипції. Аудіювання тексту та окремих термінів є актуальним для постанови правильної вимови та опанування фонетичних особливостей має першорядне значення.

Мета вивчення морфологічного аспекту спеціальної лексики – досягти правильної ідентифікації основних частин мови по певним морфологічним ознакам, розуміння та дотримання узгодження мовних форм у мовленнєвому ланцюжку [2]. На лексичному рівні слухачам необхідно опанувати системні семантичні відношення та роль термінів у цій системі. Вивчення фразеологічного аспекту орієнтовано на запам'ятання сталих термінологічних словосполучень та особливостей їх функціонування в спеціальному тексті. Оволодіння термінологічною лексикою на синтаксичному рівні передбачає навчання студентів складанню словосполучень, простих та складних речень з використанням раніше вивчених термінологічних одиниць, а також формування навичок трансформації синтаксичних конструкцій. На рівні тексту студентам доцільно оволодіти навиками анотування та реферування, продуцирування зжатих текстів, тезисних планів. Корисні проектні види роботи. Одним з популярних є підготовка та проведення презентації. Викладач надає студенту рекомендації, а саме: мету презентації, на які важливі організаційні моменти звернути увагу, які кліше використовувати. Презентація надає можливість удосконалювати також комунікативну практику, аудіювання професійного напрямку. Презентація може використовуватися викладачем як на першому етапі навчання юридичній термінології так і на більш складних етапах опанування тексту. Доцільно використовувати такі різновиди роботи: введення нових термінів, їх роз'яснення, ілюстрація прикладів; контроль порозуміння нових термінів в реченнях з аудіотексту з використанням візуалізації; відпрацювання техніки читання на прикладах найбільш важких в звуковому пред'явленні речень; робота з найбільш складними граматичними структурами тексту, їх ідентифікація, актуалізація видочасових форм; тематичне групування термінів; структурний підбір термінів; постановка різноманітних питань.

Як ми бачимо, презентація активізує знання на всіх рівнях мовної системи. Важливе місце при вивченні термінології надається аналізу та перекладу спеціального тексту. Звісно, що для фахівця будь якого профілю при вивченні літератури з фаху головною метою є отримання максимально-точної, потрібної різноманітної інформації. Фактично її несуть всі елементи тексту. Якщо текст має фаховий напрямок, найбільше значеннєве навантаження несуть терміни. Слід звернути увагу, що найбільш швидкий спосіб перекладу для пошуку загальної інформації – за допомогою ключових слів. В фаховому тексті термін і є таким ключовим словом. Відомо, що склад лексики зумовлюється специфікою функціонального стилю. Терміни мають велике значення в передачі наукової інформації з максимальною точністю. При аналізі юридичного тексту, на перший погляд, очевидно перенавантаження текстів термінами-іменниками, але при підрахунку

виявляється, що зустрічаються і терміни-прикметники – для точного опису властивості, якості, а також терміни-дієслова. Разом з інформацією про дії, процеси і т.п. виявляється необхідним уточнити якості, характеристики, властивості. Для цієї мети використовуються однозначні терміни-прикметники і дієприкметники з високим коефіцієнтом інформативності, місткості і точності: „I think this is just punishment bearing in mind the seriousness of the crime .The executor is the person appointed to “execute” the will, that is to give effect to the wishes expressed in the will by testator (англ.)”

Вживання складних термінів-прикметників в юридичному тексті переслідує одночасно декілька мет: семантичну - «розвантажити» або доповнити іменник, а також для «економії» додаткового речення, тобто як засіб конденсації значення, а головне, в цілях точного опису юридичних понять. Цікаво відслідити, яким чином прикметник здатний «розвантажити» іменник, узяти на себе значну частину інформації, точніше охарактеризувати ім'я, щоб уникнути яких-небудь недомовок і, таким чином, викликати швидку реакцію з боку читача. Характеризуючи іменник “trial” (процес) за допомогою прикметника, ми тим самим робимо нашу інформацію про процес більш ємної, конкретної, технічно точної. Термін-прикметник інформує, викликаючи комплекс уявлень, про те, як відбувається судовий процес: „The trial must be just honest and lawful. The defendant has a right to a fair trial. The security system will be reviewed after a three-month trial period (англ.)”. Всі подібні прикметники несуть інформацію, тісно пов'язану з науковими дослідженнями в галузі юридичної науки. Вище ми констатували, що терміни-дієслова в аналізованому термінологічному матеріалі складають невеликий процент. Ми підтримуємо думку про можливість вживання різних частин мови, зокрема дієслів, у функції термінів, тобто як виразників термінологічного поняття дії. Що диференціює термін від слова загальнолітературного вживання? Перш за все, термін характеризується більшою конкретністю, більшою вузькістю значення, тобто «такі слова, які однозначно називають поняття даної дисципліни, не викликаючи ніяких асоціацій з іншими шарами словарного складу». В процесі роботи з терміном можна застосовувати як ознайомлювальне так і пошукове читання, що й надалі стане студентам в нагоді під час роботи з іншомовними текстами, які потрібні в їх фаховій діяльності. При перекладі терміна має сенс спочатку здогадатися про значення терміну к контексту. Корисною є робота з підбору термінологічних синонімів та антонімів, знаходження похідних термінів. Бажано наділити увагу перекладу складних термінів – словосполучень, акцентуючи увагу, на послідовності перекладу термoeлементів. Велика кількість термінів цілком виправдана в літературі, призначеній для фахівців, з метою виключити всі можливості неоднозначного розуміння, до того ж терміни несуть в собі більшу інформацію, ніж звичайні слова. Саме тому переклад тексту та аналіз терміну мають займати свою нішу в системі підходу до розвитку іншомовної професійної комунікації.

В рамках системного підходу до вивчення термінологічної лексики необхідно розглянути фразове дієслово, яке теж може бути терміном в

спеціальному тексті. Фразове дієслово визначається як ідіоматичне сполучення дієслова та прийменника (cry over something), дієслова та відокремленої частки (run up the flag, run the flag up), дієслова та невідокремленої частки (run up a debt), або подвійного сполучення дієслова с часткою та прийменником (face up to problems). Фразові дієслова широко використовуються як в письмовому так і в усному мовленні. Вони присутні в різних функціональних стилях і є типовими та характерними сполученнями для сучасної англійської мови. В більшості робіт при семантичному розгляданні фразових дієслів пропонується перелік декількох десятків значень. Враховуючи особливості фразових дієслів в англійській мові, можна сказати, що такий перелік має на увазі безлімітну кількість значень. При системному підході до навчання термінології доцільно розглядати фразові дієслова як мовні одиниці з мотивованим значенням на відміну від їх традиційного віднесення до немотивованих фразеологізмів. Створення фразових дієслів має закономірний характер, який базується на метафоричному сприйняттю значення постпозитивного компоненту, що дозволяє класифікувати фразові дієслова з точки зору їх семантики. Зв'язок між різними значеннями фразових дієслів системно розглядаємо як проявлення так називаємої «орієнтаційної метафори», яка грає значну роль в формуванні концептуальної системи людини. Семантичні структури відображають не тільки зміст ситуацій, но і те, як організован і сприйнят цей зміст. Важливо розглядати фразові дієслова не в периферійній системі мови, а в центральній. Таким чином, кожне значення може створювати одне або декілька нових. Таким чином, в семантичній структурі фразового дієслова можна відокремити різні групи значень, які можуть бути як загальними так і термінами. Багата кількість фразових дієслів використовується не тільки в розмовній мові, але стали невід'ємною частиною мови юриспруденції, економіки, наукових журналів та газет. Доцільно зробити акцент на те, що велика кількість фразових дієслів трансформуються з одного стилістичного пласта в інший.

У статті проаналізовано особливості навчання термінології, які доцільно підкреслювати і враховувати при опануванні фахового тексту. Системний підхід розглядається як авторський комплекс об'єднання елементів сучасних методик та інноваційних технологій з метою досягнення максимальних результатів навчання терміну як головному засобу іншомовної професійної комунікації.

Бібліографічні посилання

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. М.: Высшая школа. – 1973 – 300с.
2. Дьяков А. С. та ін. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. М.: Вища школа. – 2005 – 140с.
3. Камянова Т. Г. Успешный английский. Системный подход к изучению английского языка. М., 2012.
4. Кияк Т. Р., Куделько З.Б.- К.: Вид. Дім. „К.М. Академія”. – 2010 – 117с.
5. Lehrer A. Semantic Field and Lexical Structure. Amsterdam., – 2017–293р.

6. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word – Formation. Munchen: Reck. – 2012 – 545p.

7. Википедия <http://ru.wikipedia.org>

Davydova N. V. System approach to study of terminology in the prevention of foreign language in higher educational staff of non-philological profile.

This article is devoted to the system approach peculiarities in terminology study. Theoretical postulates and system approach practical possibilities, modern foreign languages teaching methods are under consideration.

Keywords: system approach, peculiarities, terminology, postulates, methods.

УДК: 378.147: 81'25-051

Декусар Г. Г.

старший викладач

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

**ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ НЕМОВНОГО ПРОФІЛЮ**

У статті надана узагальнена характеристика інноваційних методів та технологій викладання іноземної мови у вищому закладі освіти немовного профілю. Зроблено акцент на необхідності впровадження комплексного підходу при використанні інноваційних методів викладання. Доведено ефективність використання новітніх технологій викладання іноземної мови у процесі навчання.

Ключові слова: інноваційні методи та технології викладання, комплексний підхід, технологія веб-квестів, кейс-технології, технологія бінарних занять, метод проектів, платформа Moodle.

Постановка проблеми. Мінливі реалії сучасного світу вимагають таких же змін в освітніх системах. Тому тема інновацій стає важливою для всієї системи освіти, що зокрема відноситься і до методів викладання іноземної мови. Нажаль, система освіти на даному етапі займає «наздоганяючу позицію» по відношенню до економіки, техніки, технологій, хоча освіта повинна прогнозувати майбутню діяльність спеціаліста та підготувати його до цієї діяльності [5]. Сучасна методика викладання іноземних мов пропонує нам широкий вибір концепцій навчання, методів та технологій – як традиційних так и новаторських. Розробники навчальних програм та педагоги віддають перевагу тим або іншим методам в залежності від цілей навчання, контингенту студентів, тривалості та інтенсивності навчального курсу та інших умов. При цьому кожен із методів навчання має свої переваги та недоліки, а успішність їх використання залежить від конкретних цілей та умов навчання. Потрібне оптимальне співвідношення традицій та інновацій, комплексне поєднання різноманітних технологій та

методів викладання іноземної мови і для цього виникає необхідність використання комплексного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання впровадження інноваційних підходів у вищій школі активно досліджуються закордонними та вітчизняними вченими: В. Андрущенко, М. Артюшиною, Ю. Бистровою, І. Дичківською, В. Кременем, А. Кузьмінським, В. Луговим, В. Морозовим, Г. Романовою, П. Саухом, Т. Туркот, О. Фатхутдіною, Д. Чернілевським та іншими. Інноваційні зміни у вивченні та викладанні іноземної мови студентам вищих навчальних закладів розглядаються у працях українських науковців А. Біліченко, Л. Вікторової, Г. Корсуна, Ю. Полікарпової, О. Пономарьової, Ю. Руднік, Л. Шевчук та інших. Окремі аспекти застосування інноваційних методів навчання іноземним мовам досліджувались А. Біліченко (особливості використання окремих інноваційних методів навчання при вивченні іноземної мови), А. Верзіною (можливості використання інноваційних методів оволодіння іноземною мовою для спеціальних цілей), О. Заболотною (особливості впровадження інноваційних технологій викладання іноземних мов в умовах інтернаціоналізації освітнього простору), Г. Корсуном (можливості підвищення якості викладання англійської мови, спираючись на досвід країн Європейського Союзу) та іншими.

Проте і на сьогодні питання комплексного підходу при запровадженні інноваційних методів та технологій викладання іноземних мов у вищих закладах освіти залишаються недостатньо дослідженими.

Мета статті – обґрунтування доцільності використання комплексного підходу при запровадженні інноваційних методів та технологій викладання іноземних мов у вищих закладах освіти немовного профілю.

Виклад основного матеріалу. В останні роки значно зросла роль іноземної мови як засобу комунікації, що слід враховувати при вивченні мови. Специфіка іноземної мови полягає в тому, що ми навчаємо не основам наук, а навичкам та вмінням, і для цього необхідна достатня мовна практика. Мета вивчення мови – це не тільки познайомити студентів з системою іноземної мови, але, перш за все, навчити користуватися мовою як засобом спілкування. Відповідно, і вся структура занять, і методи, що використовуються, повинні відповідати реальній ситуації спілкування, а навчання повинно проходити в умовах взаємодії студентів. Засобами досягнення предметних та мегапредметних результатів, а також особистісних результатів студентів виступають освітні технології. Система роботи викладача по забезпеченню результатів викладання іноземної мови обов'язково повинна включати реалізацію наступних технологій: технологію комунікативного навчання, технологію розуміння комунікативного смислу тексту, ігрові технології, технології навчання у співпраці, проектні технології, тощо. Поняття «технологія» запозичене зі сфери виробництва. «Під технологією треба розуміти сукупність та послідовність методів та процесів перетворення базових матеріалів, що дозволяє отримати продукцію із заданими параметрами» [8, с. 15]. Під технологіями викладання іноземної

мови у вищому навчальному закладі немовного профілю слід розуміти засіб планування та здійснення мовної підготовки спеціаліста для ефективної трудової діяльності. Термін «інновація» походить з латинського слова «novus» – новий чи англійського «innovation» – нововведення. Іншими словами, в інноваційних технологіях повинні використовуватися досягнення науки, техніки, економіки. Аналіз наявної наукової літератури дозволяє визначити поняття «інновація» щодо процесу навчання іноземній мові як: використання іноземного досвіду та його екстраполяція на українське освітнє середовище; використання традиційних науково обґрунтованих методик минулого в сучасних умовах; створення абсолютно нових педагогічних технологій навчання [8]. В процесі вивчення іноземної мови передбачається використання таких інноваційних технологій як бінарне заняття, проект, дистанційне навчання, навчання у співпраці, різнорівневе навчання. В даний час в епоху глобалізації та всесвітньої інформатизації, Україна намагається не відставати від всього світу, що, безумовно, накладає відбиток і на викладання іноземних мов. Соціально-економічні зміни в Україні та світовий інформаційний вибух вимагають переглянути традиційні системи, методи та технології викладання іноземних мов. Освіта як складова частина культури, безумовно, в значній мірі відчуває на собі глобальний процес інформатизації і на сьогодні доцільно говорити не просто про виховну роль іноземної мови, а про медіа виховання студентів вищих навчальних закладів немовного профілю. В новій освітній парадигмі студент виступає активним суб'єктом пізнавальної діяльності, який за допомогою нових форм організації навчального процесу, залучається у діалог з викладачем. «Студент сьогодні – це активна, творча особистість, яка повинна не тільки володіти певним обсягом знань, але й вміти навчатися цього різноманітні джерела, в тому числі й медіа джерела, і постійно розвиватися: шукати та знаходити необхідну інформацію, використовуючи для» [11, с. 125].

В даний момент зберігається потреба у подальшій розробці питання впровадження у навчальний процес сучасних інтернет-технологій, особливо у сфері вищої професійної освіти. Виникає потреба в організації спеціальної роботи з інформацією. Сьогодні існує велика кількість інтернет-ресурсів, де є матеріал для потенційного використання у навчальних цілях. Однією з сучасних технологій, які дозволяють спеціально організовувати пізнавальну діяльність студентів в умовах безперервно зростаючої кількості інформації та появи доступних навчальних інтернет-ресурсів є **технологія веб-квестів**. Розроблений у 1995 році Берни Доджем, професором освітніх технологій Університету Сан-Дієго (США), веб-квест є таким методом навчання, використовуючи який студенти різних рівнів приймають участь у виконанні певного завдання, в якому застосовуються заздалегідь підготовлені для цього Інтернет-ресурси [12]. Існує ряд інших визначень веб-квесту, наприклад: 1) веб-квест – це інструмент, який використовується для роботи з певним змістом та який сприяє розвитку дослідницьких умінь студентів за допомогою глобальної мережі Інтернет [13]; 2) веб-квест – это «веб-проект, в котором часть или вся информация, с которой работают учащиеся, находится

на різних веб-сайтах» [3, с. 93]; 3) веб-квест – це «вид інформаційних, проблемно-орієнтованих завдань індивідуального чи групового навчання, які спрямовані на формування та розвиток навичок самостійної, пошукової та дослідницької діяльності студентів в процесі засвоєння, дослідження, обробки та презентації мовного навчального матеріалу» [2, с. 73]. Згідно з методикою Б. Доджа, структура веб-квеста повинна бути представлена таким чином: – вступ – опис головних ролей учасників чи сценарій квесту, попередній план роботи, огляд всього квесту; – завдання – формулювання проблемної задачі, форми подання кінцевого результату; – ресурси – перелік інформаційних джерел; – план роботи – опис процедури роботи, які необхідно виконати кожному учаснику веб-квесту при самостійному виконанні завдання (етапи); – оцінка – опис критеріїв та параметрів оцінки веб-квесту; – висновки – розділ, где підсумовується досвід, який буде отримано учасниками при виконанні роботи над квестом. У трактовці Є. І. Багузиної, веб-квест постає як «інформаційно-віртуальний дидактичний простір для застосування різноманітних методик та технологій навчання, перш за все, конструктивного проблемно-пошукового характеру, які можна залучили в курс навчання стосовно конкретних цілей» [1, с. 81]. Веб-квест – це спеціально організований дослідницький проект, заснований на ідеях проблемно-проектного та дослідницького навчання, що інтегрує певну низку форм, методів та прийомів, які сприяють розвитку інформаційно-аналітичних вмінь, та здійснюється переважно за допомогою інтернет-ресурсів. Найбільш ефективними формами захисту квест-проекту з іноземної мови вважаємо вербальний виступ з ілюстративним матеріалом на основі презентації Power Point чи створення тематичного веб-сайту. В архітектурі WebQuest використовується принцип Універсального Дизайну Навчання (Universal Design for Learning), який спрямовано на організацію навчального процесу таким чином, щоб він підходив для всіх студентів з різним рівнем володіння мовою. Веб-квест технологія має великий освітній потенціал через декілька причин: являє собою модель, яку побудовано відповідно з «педагогікою пост-метода». Подана модель інтегрує різноманітні підходи, технології, методи та прийоми навчання: проблемно-проектне навчання, контекстне навчання, комунікативний підхід, активні методи навчання, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ); – передбачає використання групової форми роботи, сприяючи розвитку комунікативних вмінь та навичок співпраці; – може бути використано в міждисциплінарному контексті, тобто використовуватися для міжпредметних зв'язків в навчальному процесі; – сприяє розвитку критичного мислення; – підвищує мотивацію студентів. М. Лузон, яка досліджувала використання веб-квестів як засіб навчання англійській мові студентів немовних спеціальностей, стверджує, що використання веб-квест технології розширює можливості використання лінгвістичних знань та навичок [9]. Це сприяє ефективній комунікації в професійній сфері, готує студентів до автономного навчання, допомагає навчити студентів засобам обробки смислових конструкцій, щоб вони могли розуміти та створювати все розмаїття існуючих на теперішній час текстів,

включаючи електронні. Веб-квести відповідають всім особливостям навчання іноземній мові у вищому навчальному закладі нефілологічного профілю, тому що підвищують практичну спрямованість занять, допомагають подолати дефіцит часу, який дається на аудиторні заняття, сприяє оволодінню мовою для отримання професійно необхідної інформації.

Великий інтерес являє собою і **технологія бінарних занять**. Техніка бінарного заняття полягає в тому, що в одному проекті поєднуються різні дисципліни. Наприклад, для розкриття теми «Адміністративні правопорушення у країнах Європи» потрібні знання з різних наук: юриспруденції, права, країнознавства, історії, економіки, іноземної мови. Відтворення реальної ситуації дозволяє студентам не тільки використовувати знання з різних галузей наук, але й потренуватися в практичних діях, отримати навички взаємодії.

На міждисциплінарності та синергетичному підході заснована така освітня технологія як **проект**. Автором методу проекту вважається Вільям Кілпатрік, викладач педагогічного коледжу із Нью-Йорка. Сьогодні у практиці навчання студентів різним дисциплінам широко використовується метод проектів, який передбачає спирання на творчість студентів, залучення їх до дослідницької діяльності, організацію навчання у співпраці. Групова робота над проектами дозволяє отримати навички спільної праці в колективі, аргументувати свій вибір, тобто проявити своє «я», оцінити себе як особистість та побачити свої дії очима інших. Таким чином, одним з головних завдань проектної діяльності є розвиток у студентів рефлексивних вмінь. В загальному значенні рефлексія – це самоспостереження, самопізнання [14]. Проектну діяльність визначають, як пошукову та дослідницьку діяльність, яка передбачає не просто досягнення того чи іншого результату, що оформлено у вигляді конкретного практичного виходу, але й організацію процесу досягнення цього результату. Метод проектів може стати одним з найефективніших засобів формування та розвитку особистості студента, що вміє орієнтуватися у величезному потоці інформації, здатний приймати нестандартні рішення, розкрити свій інтелектуальний, духовний та творчий потенціал, підвищити мотивацію до навчально-пізнавальної діяльності [10].

В процесі організації педагогічного супроводження студентів при вивченні предмета «Іноземна мова» проектна діяльність може відбуватися також у формі «кейсового» методу. **Кейс-технології** (навчання на прикладі конкретних випадків) традиційно застосовуються у навчанні, коли студентам пропонуються конкретні ситуації з практики. Викладачі, які користуються кейсовим методом, по-різному розуміють його сутність і він трактується як: інноваційна технологія в методологічному контексті; складна система, в яку інтегровані інші методи пізнання; форма організації самостійної роботи студентів; проект; метод організації навчального матеріалу (наприклад, іншомовному говорінню); вид групової роботи; средство обучения профессионально-ориентированному общению на иностранном языке. Методисти та викладачі визначають в структурі кейсу

певні компоненти. Так, А. Є. Ніязова вважає, що кожний кейс містить вправи, які забезпечують активацію чотирьох компонентів, що виділяються при навчанні іншомовному говорінню: мотиваційного, процесуального, результативного та рефлексивного [7]. Вправи можна поділити на три групи: 1) спрямовані на забезпечення студентів навчально-мовленнєвою ситуацією, темою, проблемою; 2) спрямовані на підготовку дискусій, проектів, брейнстормінгів; 3) контрольного характеру.

Ще одним високоефективним новітнім методом навчання виступає **використання учбового «портфелю»** в процесі навчання у вищому навчальному закладі, бо він є засобом підвищення рівня самостійності студентів у навчальній діяльності та їх професійно-особистісного розвитку [4]. Під час його складання відбувається поетапна документована фіксація досягнень студента. Студенту надається можливість проявити не тільки свої мовні навички, але й навички спілкування та саморефлексії. Під час навчання акцент робиться як на навчальному процесі, так і на результаті роботи; необхідна висока творча та пізнавальна активність студента: він вчиться презентувати результат своєї роботи; студент виконує нову роль по відношенню до себе та до партнерів по навчанню – роль вчителя, що оцінює; підвищується мотивація навчання, бо студент відчуває себе реальним учасником навчального процесу.

До інноваційних форм самостійної роботи студентів також відносять **систему електронного навчання, e-Learning** на основі віртуальної навчальної платформи Moodle (повна назва – Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment). Електронна платформа Moodle є сучасною інформаційною та комунікаційною технологією, яка зараз активно використовується при навчанні іноземним мовам. Цю платформу можна використовувати як на аудиторних, так і на позааудиторних заняттях. Ця система дозволяє об'єднати навчальний процес та самостійну роботу студентів в єдине ціле. При розробці та проведенні занять в системі Moodle викладач використовує набір елементів курсу, до якого входять глосарій, ресурс, завдання, форум, wiki, урок, тест, тощо. Для досягнення цілей та задач конкретних занять викладач може застосовувати різні елементи курсу, поєднуючи їх [5, с. 164]. На платформі Moodle, наприклад, можна розробити два електронних курси. Зміст цих курсів буде відповідати матеріалу, який пройшли на заняттях. Один з електронних курсів передбачає самостійне повторення студентами матеріалу, що пройдено. Завдання в цьому курсі будуються таким чином: пропонується ознайомитися з текстом за темою, виконати завдання до цього тексту, скласти презентацію на тему, написати есе. Крім лексичного матеріалу, студенти можуть працювати і над граматичними завданнями. Особливість даного курсу є можливість спілкування між студентами та викладачем. Студенти мають можливість читати есе та продивлятися презентації один одного, а також складати коментарії за виконаною роботою та оцінювати свої роботи. Другий електронний курс призначений для виконання лабораторних робіт за пройденим матеріалом в кінці кожної теми. Викладач має можливість

контролювати процес виконання завдань за цими курсами: продивлятися кількість відвідувань студентами цих курсів та тривалість виконання самих завдань, а також якість виконання завдань. Поєднання навчального процесу та самостійної роботи студентів в комплексі дає суттєві результати в опануванні іноземної мови. В першому випадку в процесі навчання домінуючу роль відіграє викладач, в другому - більша частка відповідальності переноситься вже на самого студента. Хоча і в другому випадку робота студента проходить під контролем викладача.

Висновки. Сучасний стан викладання іноземних мов можна охарактеризувати як стан боротьби між традиційними методами та інноваціями. Без сумніву, превалювання одного типу викладання призведе до крайності. Якщо традиції превалюють над новими тенденціями, тоді відбувається стагнація, застій у науці та практиці, але якщо в гонитві за інноваціями ми будемо забувати традиції, то науці буде нема на що спиратися [6]. Потрібне оптимальне співвідношення традицій та інновацій, комплексне поєднання різноманітних технологій та методів викладання іноземної мови і для цього виникає необхідність використання комплексного підходу.

Комплексний підхід у викладанні іноземної мови може бути представлено таким чином: 1. Саме навчальний процес (викладач навчає студентів); 2. Самостійна робота студентів (студент працює самостійно викладач контролює); 3. Творча (позааудиторна) робота студентів (сумісна робота викладача та студентів). Велику та головну роль в процесі навчання відіграє викладач. Він виступає зв'язуючою ланкою між дисципліною, що викладається, та студентами. Але в наш час це не є його головним завданням. Недостатньо просто передати знання з підручника студентові, необхідно зацікавити студента не тільки в отриманні цих знань, але й в їх засвоєнні та подальшому використанні на практиці. Перед викладачем постають як мінімум дві проблеми: по-перше, у студентів може бути низький рівень володіння іноземною мовою, і через те виникає небажання вивчати її. По-друге, студенти не бажають вивчати іноземну мову, вважаючи її не основною профільною дисципліною. Отже, першочерговою метою є не навчання дисципліні, а залучення у самий процес навчання. Студенти повинні бути зацікавлені та мотивовані на вивчення іноземної мови. Мотивація грає значну роль і дуже впливає на результат. Вона може бути як внутрішньою, так і зовнішньою. Цілком природно, що у студентів превалює зовнішня мотивація: здати залік або екзамен, отримати диплом тощо. Але найважливішим у вивченні іноземної мови є розвиток внутрішньої мотивації. Для цього студенти повинні точно знати, з якою метою вони вивчають мову, де і коли вони зможуть застосувати її на практиці. Виходячи з цього, можна зробити такий висновок: викладач був і залишається основною ланкою в навчальному процесі і на його плечах зараз подвійне навантаження – зацікавити, залучити до процесу і зрештою – навчити володіти іноземною мовою, а для цього, в свою чергу, потрібні такі технології, які були б ефективними та готували би студентів до майбутньої професійної діяльності.

Бібліографічні посилання

1. Багузина Е. И. Веб-квест технология как дидактическое средство формирования иноязычной коммуникативной компетенции (на примере студентов неязыкового вуза): дис. ... канд. пед. наук. М., 2011. С. 81.
2. Волкова О. В. Подготовка будущего специалиста к межкультурной коммуникации с использованием технологии веб-квестов: дис. ... канд. пед. наук. Белгород, 2010. С. 73.
3. Воробьев Г. А. Веб-квест технологии в обучении социокультурной компетенции (английский язык, лингвистический вуз): дис. ... канд. пед. наук. Пятигорск, 2004.
4. Европейский языковой портфель. URL: <http://methods.ucoz.ru/publ/12-1-0-29>
5. Краевский В. В. Науки об образовании и наука об образовании (методологические проблемы современной педагогики) // Вопросы философии. 2009. №3. – С. 77-83.
6. Морозов В. Філософія впровадження інновацій у педагогічний процес // Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія, 2014. – Вип. 33. – С. 37-43.
7. Ниязова А. Е. «Кейсовый метод» в обучении иноязычному говорению учащихся седьмых-восьмых классов // Методики обучения иностранным языкам в средней школе. СПб.: КАРО, 2006. С. 109-150.
8. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. М., 2009. 272 с.
9. Тамразова И.Г. Делокутивность как проявление метаязыковой рефлексии в русском и французском языках // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2014. № 12-1. – С. 314-317.
10. Тамразова И.Г., Циленко Л.П. Проектная деятельность как один из методов обучения иностранному языку // Теоретические и методологические проблемы современного образования. Москва, 2016.
11. Титова С.В. Информационно-коммуникационные технологии в гуманитарном образовании: теория и практика. М. 2009. 240 с.
12. Dodge V. Some Thoughts About Web Quests. URL: http://webquest.sdsu.edu/about_webquests.html
13. Erben T., Ban R., Castaneda M. Teaching English Language Learners through Technology. Routledge, New York. 2009. P.138.
14. Luzon M.J. Internet content-based activities for ESP. URL:<http://exchanges.state.gov/englishteaching/forum/archives/docs/02-40-3-g.pdf>

Dekusar G.G. Innovative methods and technologies of the foreign language teaching at the higher educational institution of non-linguistic profile.

The article provides general characteristics of some innovative methods and technologies of the foreign language teaching at the higher educational institution of non-linguistic profile. The focus is given to the necessity of the complex approach application when using innovative methods of the foreign language teaching. The purpose of the article is to prove the reasonability and viability of the complex approach implementation on the basis of such innovative teaching technologies as binary lesson, project making, web-questing, e-learning, case and portfolio methods. The contemporary state of foreign languages teaching can be characterized as a struggle between conventional and innovative methods. The author of the article proves the demand for the optimized traditions and innovations correlation, complex combination of various technologies and methods

of the foreign language teaching and on the basis thereof testifies the need of the comprehensive complex approach.

Keywords: innovative teaching methods and technologies, complex approach, web-quest technology, case technology, binary studies technology, project method, Moodle platform.

УДК 811.1/8

Ефремова А. А.

кандидат філологічних наук, доцент
*Академия Министерства внутренних дел
Республики Беларусь*

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ: ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ В АКАДЕМИИ МИНИСТЕРСТВА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

У статті описується застосування мультимедійних технологій на заняттях з іноземної мови, розглядаються три форми роботи з ПК з використанням мультимедійних технологій: групова, індивідуальна і змішана форми роботи. Звертається увага на роботу викладача під час навчання іноземної мови з організації колективної роботи в комп'ютерному класі, з надання курсантам інформаційної підтримки та отримання підтримки професійної діяльності засобами мультимедійних додатків. Як приклад наводиться опис процесу проведення заняття з англійської мови курсантів Академії МВС по темі «Кримінальне право».

Ключові слова: мультимедійні технології, мультимедійна навчальна програма, програма інтерактивного телебачення, фронтальне опитування, індивідуальне опитування, групова, індивідуальна і змішана форми роботи.

В настоящее время процесс обучения иностранным языкам можно и нужно осуществлять с применением мультимедийных обучающих систем. Применение мультимедийных технологий носит интерактивный характер, означающий интерактивное взаимодействие обучаемого с компьютером, когда обучаемый может до определенной степени контролировать последовательность поступления на экран компьютера информации и переход от одной информации к другой, и предполагающий, прежде всего, интерактивное взаимодействие обучаемого с содержанием.

Опробовав в процессе обучения иностранному языку курсантов Академии МВД различные формы работы с персональным компьютером (ПК) с использованием мультимедийных приложений, мы выбрали три наиболее приемлемые на занятиях иностранного языка:

1) Групповую или совместную форму работы с ПК на занятии (один компьютер на аудиторию, изображение с которого выводится на экран на доске, а звук – через акустическую систему). Такое использование ПК помогает решать учебные и познавательные задачи: формировать мотивацию к предмету, активизировать курсантов на занятии, способствовать развитию

коммуникативных умений и навыков, когда курсанты учатся общаться на материале изучаемого предмета.

2) Индивидуальную или самостоятельную форму работы с ПК в компьютерном классе во время самоподготовки курсантов к занятиям посредством использования мультимедийных обучающих программ/систем (например, мультимедийной обучающей программы “*Criminal Justice System*” или обучающе-контролирующей программы *AD_Tester*). Такое применение ПК помогает дифференцированно подойти к составлению заданий преподавателем в соответствии с уровнем знаний курсантов, к выбору курсантами заданий определенного уровня сложности при самообучении и самоконтроле.

3) Смешанную форму работы в компьютерном классе в локальной компьютерной сети, когда:

а) преподаватель с головного компьютера-сервера может отправить на ПК каждого курсанта задания и проконтролировать их выполнение. При этом используется индивидуальный подход: более способные курсанты получают более сложные задания. Особенно эффективна такая работа при выработке грамматических и лексических языковых навыков;

б) в локальной сети курсанты могут общаться друг с другом (парная и групповая работа), выполняя различные виды творческих заданий: проведение деловой игры в форме двусторонней переписки, ролевых и имитационных игр или составление диалога на иностранном языке.

Используя мультимедийные технологии, преподаватель может:

- организовать коллективную работу непосредственно в компьютерном классе;

- получить сам и предоставить курсантам информационную поддержку;

- получить поддержку профессиональной деятельности;

- получить техническую поддержку.

Организация коллективной работы в компьютерном классе осуществляется в виде диалога преподавателя с курсантами:

1) преподаватель связывается через локальную сеть с ПК всех курсантов и может видеть содержание экрана каждого компьютера; он может корректировать/исправлять информацию на экране, добавлять новую информацию, удалять старую информацию;

2) преподаватель организует работу курсантов через локальную сеть парами.

Обеспечение информационной поддержки процесса обучения с помощью мультимедийных приложений реализуется через автоматический анализ и отбор учебных материалов (лексических и грамматических минимумов, текстов соответствующей тематики, упражнений и тестов) по иностранному языку.

Поддержка профессиональной деятельности преподавателя иностранного языка осуществляется с помощью специальных программ-администраторов, позволяющих систематически регистрировать параметры

учебного процесса, создавать базы данных о каждой группе курсантов и каждом курсанте, фиксируя сведения о начальном уровне знаний курсанта, его оценки за разные периоды обучения иностранному языку, что помогает следить за эффективностью обучающего процесса.

Техническая поддержка обучения сводится к возможности преподавателя использовать локальные сети, сеть Интернет, телекоммуникационные средства, мультимедийные программы. С их помощью преподаватель может организовать коллективную творческую интерактивную работу в режиме реального времени.

Приведем в качестве примера описание процесса проведения занятия по английскому языку по теме «*Уголовное право*» (виды преступлений: преступления против личности и преступления против собственности).

Цели:

Учебный аспект: активизация в устной речи лексического материала по теме «*Уголовное право*»; расширение лексического запаса; выработка навыков аудирования; закрепление лексического материала с выходом на монологическое высказывание по теме в форме игры; совершенствование навыков работы с тестами; укрепление межпредметных связей.

Развивающий аспект: развитие навыков монологической речи; развитие навыков аудирования и самостоятельного чтения и перевода текста; развитие интеллектуальных, языковых и познавательных интересов; развитие мышления путем решения поставленных задач на уровне выбора или поиска ответа.

Воспитательный аспект: формирование профессионально ориентированной личности, осуществление связи учебного материала с реальными жизненными ситуациями, касающимися выбранной профессии; активизация у курсантов познавательной деятельности; повышение интереса к изучаемому предмету; воспитание у курсантов активной жизненной позиции.

Оборудование и программные средства: занятие проводится в компьютерном классе. При этом с головного компьютера преподавателя изображение выводится на экран на доске и на компьютер каждого курсанта в зависимости от вида работы. Используются программы интерактивного телевидения “*Word Express*”, мультимедийная обучающая программа “*Criminal Justice System*”, презентация по теме “*Criminal Law*”, компьютерный электронный словарь *LINGVO* и обучающе-контролирующая программа *AD_Tester*.

Ход занятия (этапы):

I. Определение целей и задач.

На первом этапе на экран на доске и на экран каждого ПК выводится тема проведения занятия (курсанты сидят за компьютерами), преподаватель определяет цели занятия.

II. Активизация в устной речи лексического материала по теме «*Уголовное право*». Повторение лексического материала по теме занятия,

расширение лексического запаса (индивидуальная и групповая формы работы).

А. На экране ПК каждого курсанта и на большом экране на доске появляются списки слов для фонетической зарядки (Озвученная презентация по теме “*Criminal Law*”):

[a:]	[æ]
arson	battery
larceny	manslaughter
loan-sharking	vandalism
[ə:]	[e]
murder	offence
burglary	felony
perjury	theft
[ɔ]	[ɔ:]
homicide	assault
pickpocketing	fraud
robbery	

Диктор произносит слова, курсанты повторяют вслух за диктором хором, а затем курсанты сами читают слова вслух, сопоставляя свое произношение с произносимым диктором словом через радиотелефоны на своих компьютерах (каждый ПК снабжен наушниками и микрофоном).

Б. На экране ПК каждого курсанта появляется список слов и словосочетаний по теме на английском языке, для которых курсанты должны найти соответствия в другом списке на русском языке (левую и правую часть списков следует соединить стрелками с помощью щелчка мыши). При этом у курсантов есть возможность прослушать произношение английских слов и словосочетаний и повторить за диктором. Ошибки при выборе отмечаются красным цветом (фрагмент мультимедийной обучающе-контролирующей программы *AD_Tester*). Например:

battery	← кража / воровство
illegal parking	← лжесвидетельство
speeding	← непредумышленное убийство
embezzlement	← торговля наркотиками
burglary	← вооружение ограбление
drug smuggling	← нанесение побоев
white-collar crime	← незаконная парковка
corruption	← превышение скорости
conspiracy	← растрата
vandalism	← кража со взломом
stealing / theft	← контрабанда наркотиков
perjury	← преступления служащих
manslaughter	← коррупция
drug dealing	← заговор
armed robber	← вандализм

В. Курсанты выполняют задание из обучающей мультимедийной программы “*Criminal Justice System*” на соотнесение описаний преступлений с предложенными вариантами названий преступлений (индивидуальная работа). Например:

№1. It is the crime of unlawfully damaging or destroying property by fire with the intention to do so (arson; assault; loan-sharking).

.....

№13. The unlawful killing of a person without malicious intent and therefore without premeditation (manslaughter; murder; homicide).

Каждый курсант выбирает ответ щелчком мыши на своем ПК, ему даются две попытки. Если курсант дважды ошибается, то внизу экрана появляется правильный ответ: №1 – arson, №13 – manslaughter.

В зависимости от подготовленности группы это же задание можно вывести на большой экран на доске (групповая работа). С помощью презентации по теме “*Criminal Law*” курсантам в помощь на экран выводится картинка, связанная с описанием преступления. Курсанты называют преступление вслух, и преподаватель щелчком мыши выводит на большой экран правильный ответ.

Г. Курсанты смотрят программу интерактивного телевидения “*Word Express*” на большом экране на доске и называют встретившиеся в программе английские слова, которые можно отнести к преступлениям против личности и преступлениям против собственности. Например:

<i>Преступления против личности</i>	<i>Преступления против собственности</i>
Murder	Arson
Battery	Embezzlement

Работа проходит в группе, но каждый курсант может одновременно со своего ПК послать ответы преподавателю на головной компьютер для накопления баллов.

III. Закрепление навыков использования лексического материала с выходом на монологическое высказывание по теме в форме игры. (Игровой эвристический метод). Конечно, игру можно провести в форме двусторонней переписки за ПК, заранее поделив всех курсантов на две команды или на пары. В этом случае курсанты будут посылать сообщения или подсказки друг другу или командам соперников по локальной сети. Но мы считаем, что переключение с одного вида работы на другой может, с одной стороны, дать курсантам возможность отдохнуть от работы за ПК, а, с другой стороны, внесет элементы творческой активности, энтузиазма, удовольствия от выполняемых физических и умственных действий.

Итак, курсанты делятся на две команды. Из “тайной коробки” представители каждой команды по очереди берут карточки с названиями “преступлений” и молча с помощью жестов изображают действия преступника при совершении данных преступлений. Команда противников должна угадать и назвать совершенное “преступление” и “преступника”, совершившего данное преступление, по-английски, а также дать их

определения. Баллы начисляются каждой команде за правильные ответы. Выигрывает команда, давшая больше правильных ответов. Например:

Theft - It is taking the property of another person without right or permission.

Thief - It is a person who takes the property of another person without right or permission.

IV. Развитие навыков самостоятельного чтения и перевода текста.

Курсанты читают текст на экранах своих ПК, используя для перевода незнакомых слов электронный словарь *LINGVO*, и составляют план текста.

TYPES OF CRIMES

The offences may be divided into two categories: crimes against a person and crimes against property. We also should distinguish between offences known as felonies and misdemeanors. Felonies are usually offences punishable by sentences of more than one year in state or federal prisons. Misdemeanors are offences punishable by sentences up to one year, usually in a county or local jail. Offences of either type may also be punishable by fines.

.....

Crimes against person are: homicide (murder, manslaughter) assault and battery, forcible rape, other sex offences, and robbery. Crimes against property are: theft or larceny, burglary and arson.

Crimes against property are: theft, burglary and arson.....

Далее курсанты составляют краткое содержание текста в соответствии с планом и отсылают по локальной сети на проверку преподавателю.

На *следующих занятиях* (на данную тему отводится 4 занятия) предполагается:

а) Обсуждение текста в рамках локальной сети в диалоговом режиме по парам.

б) Групповое обсуждение с выходом на монологическое высказывание в форме дискуссии.

в) Фронтальный опрос по теме (индивидуальная форма работы). Опрос проводится преподавателем по локальной сети индивидуально с каждым курсантом. Каждый курсант связывается по очереди с преподавателем по локальной сети и обсуждает пройденную тему "*Criminal Law*" в форме монологического высказывания. При обсуждении используется информация из просмотренных фильмов. Если в ходе занятий не предусмотрена индивидуальная подготовка к тестированию (**V** этап), то фронтальный опрос проводится с курсантами всей группы (групповая форма работы).

V. Подготовка к тестированию (индивидуальная форма работы).

В то время как преподаватель проводит индивидуальный опрос одних курсантов в локальной сети, другие курсанты готовятся к тестированию. Готовые обучающе-контролирующие оболочки (например, *ADsoft Tester*) позволяют провести проверку уровня знаний курсантов. Программа имеет два режима тестирования: контроль и обучение. В режиме обучения при неверном ответе на тестовое задание курсант видит на экране комментарий с краткими пояснениями допущенных им ошибок. Курсант также может по

ссылке перейти к информационному кадру с правилом, на которое сделана ошибка, а затем вернуться к выполнению теста.

В режиме контроля курсант может только пропускать выполнение некоторых заданий, а затем возвращаться к ним, если позволяет отведенное для теста время. Подсказок он не получает.

Тестовые задания могут быть различных типов: одиночный выбор ответа, множественный выбор ответов, сопоставление двух частей предложения или словосочетаний (см. пример выше со списками словосочетаний на английском языке и их переводов на русский язык), самостоятельный ввод ответа на задаваемый вопрос, установление порядка слов в предложении и др.

Приведем пример одиночного выбора ответа.

В верхней половине экрана ПК появляется задание:

Выберите правильный вариант *общего* вопроса к следующему предложению: "Homicide is generally considered to be the most serious felony.":

В нижней половине экрана представлены три варианта ответа:

Homicide is generally considered to be the most serious felony, isn't it?

Is homicide generally considered to be the most serious felony?

What is generally considered to be the most serious felony?

Курсант с помощью щелчка мыши должен выбрать ответ: "*Is homicide generally considered to be the most serious felony?*".

Если курсант в режиме контроля выбирает верный ответ, то внизу экрана загорается зеленый индикатор, свидетельствующий о том, что ему начисляется балл за правильный ответ. Если он выбирает неверный вариант, то загорается красный индикатор, и баллы за ответ не начисляются. Режим обучения описан выше.

VI. Контрольно-оценочное тестирование (индивидуальная форма работы).

Тестирование выполняется в течение 10-12 минут. Задания поступают на экран каждого ПК по принципу выбора случайных чисел. Выставленная оценка и вся информация по прохождению теста каждого курсанта записываются в компьютерный журнал.

Преподаватель может заранее заполнять оболочку обучающе-контролирующей программы *ADsoft Tester* и корректировать задания, устанавливать временные рамки, определять параметры выставления оценок, а после тестирования проверять компьютерный журнал с выставленными оценками и зафиксированными ошибками курсантов. Это позволяет преподавателю совершенствовать контрольно-оценочные функции.

VII. Подведение итогов.

Оценки выставляются преподавателем через локальную сеть с комментариями или автоматически программой на ПК, за которым работает курсант.

Очевидно, что мультимедийные технологии стимулируют интерактивное обучение. Когда курсанты могут манипулировать информацией не только через сеть *Internet* или другие сети, пользоваться

сетевими словарями (*Lingvo*) и сетевими системами перевода (*Google*), но и имеют возможность манипулировать с самими мультимедийными обучающими программами, то в этом случае интерактивное обучение превращается в удовольствие, а курсанты лучше усваивают материал.

Efremova A. A. Innovative approach to teaching foreign language: from work experience at the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Belarus.

The article describes the use of multimedia technologies at the foreign language lessons, examines three forms of work with a PC using multimedia technologies: group, individual and mixed forms of work. Attention is put to the usage of multimedia applications by the teacher when he organizes teamwork in a computer classroom at a foreign language lesson, providing information support to cadets and receiving support for professional activities. The example of the English language lesson on the topic "Criminal Law" with the cadets of the Academy of the Ministry of Internal Affairs is given.

Keywords: multimedia technologies, multimedia training program, interactive television program, front-line survey, individual survey, group, individual and mixed forms of work.

УДК 378.147+811.111

Закладна Ю. О.
старший викладач
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

**СУЧАСНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ТА ЇХ
ЗАСТОСУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ МОВ У ВИЩІЙ
ШКОЛІ НЕФІЛОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ**

Стаття присвячена вивченню сучасних методів викладання іноземної мови. Проаналізовано декілька видів різних методик. Автор акцентує увагу на введенні нових методик в освітній процес викладання мов у вищих школах не філологічного напрямку.

Ключові слова: методика Шехтера, методика Пімслера, методика Франка, методика Роззета Стоун.

Постановка проблеми. Дослідження сучасних методів та технологій викладання та вивчення іноземної мови. Аналіз їх ефективності та можливості їх застосування в освітньому процесі.

Стан дослідження. Йдеться, зокрема, про методологічне значення концепцій розвитку науки всесвітньо відомих лінгвістів ХХІ ст. І. Ю. Шехтера [1], П. Пімслера, І. Франка [2], які не тільки розвинули, але й суттєво оновили сучасні наукові уявлення в галузі вивчення іноземних мов.

Мета статті. У сучасній лінгводидактиці, так само, як і багато років тому, актуальною і невирішеною досі залишається проблема пошуку і вибору

найбільш ефективних і раціональних методів викладання іноземних мов, які відповідають сучасним умовам навчання і відповідають вимогам стандартів сучасної освіти. Тому метою статті є розгляд сучасних методів та їх застосування в навчальному процесі з метою підвищення ефективності навчання.

Виклад основного матеріалу. У кінці ХХ століття за англійською мовою остаточно закріпився статус мови світового значення. У більшості навчальних закладів світу його вивчення стало обов'язковим, а методологія викладання почала розвиватися семимильними кроками. Багато авторів робили спроби створити програму ефективного вивчення англійської мови, але ми зупинимося на найбільш популярних та розглянемо основні інноваційні принципи викладання та вивчення іноземної мови. Також ми проаналізуємо, які сучасні методи та технології можуть бути ефективно застосовані у процесі викладання мов у вищій школі не філологічного напрямку.

Метод Шехтера. Даний метод розроблений видатним лінгвістом та педагогом І.Шехтером. В даному способі вивчення англійської мови за основу береться не класична модель «від теорії до практики», а зворотна, більш природна система сприйняття. Вона вкрай схожа з тим, як ми засвоюємо рідну мову. Автор наводить приклад, як маленькі діти вчать розмовляти - адже ніхто не пояснює їм правила побудови речень, відмінки та частини мови. Рідною мовою людина говорить правильно не тому, що кожен раз згадує те чи інше правило, а по інтуїції: вона просто відчуває, як можна говорити, а як ні. Завдання методики розвинути аналогічне чуття при вивченні іноземної мови.

В основі даного методу лежить той факт, що мова людини – не набір знань, а природна навичка, властива людині. На відміну від традиційного підходу, при якому вивчення мови зводиться до заучування слів і правил, тут замість цього пропонується породження мови, її розвиток і корекція.

Дана методика викладання англійської мови складається з трьох етапів: на першому даються лексичні одиниці, слова і вирази, і тільки потім, на другому і третьому, відбувається корекція використання граматико-синтаксичних структур.

В основі розвитку мови – «актуалізація», коли студенти розігрують етюди (рольові ігри) на мові, що вивчається. При спілкуванні один з одним у них не виникає психологічний бар'єр, як при відповіді викладачеві перед аудиторією. В етюдах завдання ставляться не навчальні – згадати якісь слова і побудувати з них фрази (як при традиційному навчанні), а практичні – зробити щось, користуючись мовою. Мова в етюдах – імпровізація. Мета – добитися потрібного результату. Участь в етюдах забезпечує породження і розвиток вільної мови «від себе». Зникає страх говорити чужою мовою, з'являється впевненість у собі, набувається досвід спілкування в різноманітних ситуаціях.

Граматичні помилки на початковому етапі коригуються тільки в тих випадках, коли вони впливають на зміст. Відсутність страху зробити помилку сприяє зняттю «мовного бар'єру».

Вивчення граматики починається на другому етапі навчання, коли вже є деякі мовні навички. Правила легше засвоюються, коли їх можна підкріпити знайомими прикладами вживання. Другий і третій етапи навчання в значній мірі присвячені корекції мовлення. Тут ставиться завдання висловити свою думку не тільки зрозуміло, але і граматично правильно.

На відміну від традиційного навчання, граMATика за методом Шехтера вивчається не заради формального знання правил, а для того, щоб говорити коректно, без помилок[1].

Метод Пімслера. Доктор Пауль Пімслер розробив спеціальну систему уроків, розраховану не тільки на сприйняття інформації, але і на її відтворення. Таким чином учень засвоює до сотні англійських слів і виразів за одне заняття. Суть заняття полягає в послідовному виконанні завдань, які проговорюються дикторами.

Послідовність виконання завдання:

- спочатку слухаємо невеликий діалог, озвучений носіями мови;
- розбираємо першу фразу діалогу, яку учень повинен повторити вголос (фраза вимовляється вже з кінця);
- вивчаємо наступну фразу з розбором значень слів;
- після багаторазового повторення вимовляємо першу фразу, але при цьому інтегруємо в неї слова з другої, нової фрази.

Таким чином дана методика підходить для студентів як початкового, так і середнього рівня. Вона сприяє розвитку навичок speaking і listening, а граMATика вивчається не через правила, а через повторення однотипних фраз.

Метод Франка. Ілля Франк є автором оригінальної методики вивчення англійської мови, заснованої на читанні адаптованої літератури. Пасивний метод вивчення іноземної мови шляхом читання особливо вдало підходить для початкових рівнів. Франк бере за основу тезу, що мова – не мета, а засіб.

Основна умова для успішного вивчення іноземної мови - природна, невимушена форма занять. Ідеальним виходом при цьому є читання оригінальних книг, які будуть цікаві учневі. Але як читати книги на незнайомій, чужій мові?[3]

Для цього Франк проводить підготовчу роботу з адаптації книги - бере оригінальний текст, розбиває його на невеликі фрагменти, після кожного фрагмента в дужках з маленької літери наводиться дослівний переклад без втрати змісту. Після чого фрагмент повторюється, але вже без перекладу. Для тих, хто має базові знання, рекомендується починати читати оригінальний уривок без перекладу, потім – з перекладом.

Франк стверджує, що спрацьовує візуальна пам'ять і учень запам'ятовує лексику завдяки частому повтору слів. Важлива умова - читати потрібно швидко, не розтягуючи процес на місяці або роки. Освоєння мови Франк порівнює з заняттям спортом - важлива системність і захопленість процесом.

Якщо ви досягнете певного моменту, отримані знання назавжди залишаться з вами. Якщо немає, тоді знання швидко зникнуть.

Використовуючи метод Іллі Франка, учень засвоює значення нових лексичних одиниць підсвідомо, так само як і готові зразки вживання і побудови фраз. Головним мінусом методики є накопичення тільки пасивних знань з англійської - вправ на застосування отриманих знань адаптовані тексти в собі не несуть. Використовувати методи вивчення англійської по Іллі Франку варто в якості додаткового способу накопичення лексичного запасу.

Методика навчання Rosetta Stone. Вважається одним із кращих засобів реалізації індивідуального підходу в навчанні іноземної мови. Методика полягає в тому, щоб навчити нас розуміти іноземну мову шляхом занурення в мовне середовище. Ця методика вчить не думати, а автоматично сприймати та відтворювати найбільш поширені розмовні граматичні конструкції, що вкрай необхідно для активації розмовної мови та початку спілкування.

Дослідження показують, що навчання виключно тією мовою, яку Ви бажаєте освоїти, є вкрай необхідним, якщо Ви хочете досягти мети. Вивчення однієї тільки граматики й механічне запам'ятовування не дозволять Вам говорити новою мовою. Динамічне Занурення допомагає Вам думати новою мовою, швидко розвиває мовні навички та конструкції, за допомогою яких, Ви спілкуєтесь[5].

В останні роки все частіше піднімається питання про застосування нових інформаційних технологій в навчальних закладах. Це не тільки нові технічні засоби, але і нові форми та методи викладання, сучасні технології в процесі навчання. Методика Розетта Стоун активно застосовує інформаційно-комунікаційні технології.

Застосування комп'ютерів на уроках англійської мови значно підвищує інтенсивність навчального процесу. При комп'ютерному навчанні засвоюється набагато більша кількість матеріалу, чим це робилося за один і той же час в умовах традиційного навчання. Крім того, матеріал при використанні комп'ютера засвоюється міцніше. Саме тому дана методика є однією з найуспішніших у наш час.

Розглянувши чотири найвідоміші сучасні напрями викладання іноземної мови, ми можемо виділити для себе наступні корисні методи, які можуть бути ефективно застосовані у процесі викладання іноземних мов у вищій школі не філологічного напрямку:

1. Для практикування розмовної іноземної мови можна застосовувати методику "актуалізації" Шехтера. У звичайній дискусії невпевнений у собі студент може відмовчатися, а в процесі гри кожен отримує роль і стає партнером. Гра сама по собі викликає потребу в спілкуванні, стимулює інтерес до участі в спілкуванні англійською мовою.

Рольова гра також мотивує мовну діяльність. Вона дозволяє моделювати ситуації реального спілкування і відрізняється, перш за все, свободою і спонтанністю мовної та немовної поведінки персонажів. Рольова гра припускає наявність певної кількості персонажів, а також ігрової проблемної ситуації, в якій учасники гри діють. Кожен учасник під час гри

організовує свою поведінку в залежності від поведінки партнерів і своєї комунікативної мети. Підсумком гри має стати вирішення конфлікту. В цілому комунікативна компетентність охоплює як розвиток комунікативних явищ, так і розвиток загально навчальних умінь.

2. Для покращення таких навичок як аудіювання та мовної практики ми пропонуємо використовувати один із методів Пімслера, а саме – багаторазове прослуховування діалогів та їх повторення вголос. Такі вправи допомагають розуміти мову на слух, тренувати уміння спілкуватися та поліпшити вимову іноземною мовою.

3. Для збільшення лексичного об'єму ми можемо використовувати метод повторень Пімслера. Цей метод є варіантом методу запам'ятовування за допомогою інтервальних повторень. Наприклад, якщо студент хоче вивчити слово *five* (п'ять по англійськи), він повторює його через кілька секунд перший раз на початку, потім другий раз через кілька хвилин, потім через кілька годин, і потім через кілька днів. Мета інтервальних повторень – допомогти студенту записати досліджувані слова в довготривалу пам'ять.

4. Для поліпшення читання та розуміння іноземного тексту ми можемо використовувати метод Іллі Франка, який вже довів свою ефективність. Хоча цей метод читання дає лише пасивне освоєння мови, тобто є допоміжним стосовно до активних розмовних занять, але він є дієвим методом освоєння читання іноземною мовою, що допомагає значно розширити свій словниковий запас, а також допомагає звикнути до сприйняття письмової мови та до будови мови. Саме тому ми можемо допомагати студентам адаптувати матеріал для читання за програмою та давати адаптовані тексти для самостійного вивчення.

5. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Комп'ютер є незамінним помічником для підготовки й проведення тестування, моніторингу навчального процесу, власного інформаційного наповнення для розробки комп'ютерних уроків, підготовки дидактичних матеріалів, використання ресурсів і послуг Інтернет, а також для проектної діяльності студентів, так, наприклад, для підвищення мотивації до вивчення англійської мови. Застосовуючи в навчальному процесі мультимедійні програми та електронні додатки до уроків, ми гармонійно можемо поєднати традиційні методи викладання з ІКТ на всіх етапах навчання: ознайомлення, тренування, застосування, контроль.

Використання комп'ютерних технологій в навчанні, зокрема, іноземних мов в значній мірі змінило підходи до розробки навчальних матеріалів по цій дисципліні. Інтерактивне навчання на основі комп'ютерних навчальних програм дозволяє більш повно реалізувати цілий комплекс методичних, дидактичних, педагогічних і психологічних принципів, робить процес пізнання цікавішим і творчим, дозволяє враховувати індивідуальний темп роботи кожного учня.

Практичне використання ІКТ передбачає новий вид пізнавальної активності студента, результатом якої є відкриття нових знань, розвиток

пізнавальної самостійності, формування умінь самостійно поповнювати знання, здійснювати пошук і орієнтуватися в потоці інформації.

Таким чином, впровадження ІКТ сприяє досягненню основної мети модернізації освіти - поліпшення якості навчання, збільшення доступності освіти, забезпечення гармонійного розвитку особистості, що орієнтується в інформаційному просторі та володіє інформаційною культурою, що обумовлено соціальним замовленням інформаційного суспільства.

Висновки. Проаналізувавши сучасні методи викладання іноземних мов, ми виділи п'ять методів, які можуть бути ефективно застосовані у процесі викладання іноземних мов у вищій школі не філологічного напрямку. Ці інноваційні методи можуть забезпечити краще засвоєння нових знань з іноземної мови та допомогти студентам швидше опанувати новий матеріал.

Бібліографічні посилання

1. Шехтер И. Живой язык. Москва, 2005.
2. Франк І. Как приучить ребенка понимать иностранный язык [Електронний ресурс] / Ілля Франк.-Режим доступу: www.franklang.ru/index.php/kak-priuchit-rebenka-ponimat-inostrannyj-yazyk.
3. Дж. Смит. Английский XXI века. Слишком хорошо, чтобы быть правдой. Москва: Издательство ВКН, 2003.
4. Шехтер И. Любой диалог иностранного языка напоминает Йонеско/И.Шехтер//Огонек.- 2015.- №36.- с.32.
5. Rosetta Stone (програма) // Википедия. - Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/?oldid=89162023> (дата звернення: 22.11.2017).
6. Мурашев О. 9 методик изучения английского языка.- Режим доступу: <http://zillion.net/ru/blog/446/9-mietodik-izuchieniia-anghliiskogho-iazyka>.

Zakladna U. O. Modern methods of teaching foreign language and their application in the process of teaching languages in the higher school of the non-philological direction.

The article is devoted to the study of modern teaching methods of the foreign language. Several different techniques have been analyzed. The author focuses on the introduction of new techniques in the educational process of teaching languages in higher schools of the non-philological profile.

Keywords: Schechter's technique, Pimsleur's technique, Frank's method, Rosette Stone method.

Зорило Л. И.

кандидат педагогических наук, доцент

Котылевская Т. В.

кандидат педагогических наук, доцент

Бэлцкый государственный университет им. А. Руссо, Молдова

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ
В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ КУРСА «ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА
РАЗВИТИЯ РУССКОЙ РЕЧИ ДЕТЕЙ»
НА ФАКУЛЬТЕТЕ ДОШКОЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ**

У статті пояснюються можливості використання активних методів у процесі вивчення "Теорії та методів розвитку дитячої мови" студентами. У роботі представлено класифікацію активних методів навчання, демонструються способи використання методу мозкового штурму, рольової гри (драматизації / постановки) та методу вирішення педагогічних ситуацій на практичних заняттях. Автор доводить, що найбільш активними методами є педагогічно цінні у професійній освіті.

Ключові слова: активні методи, розвиток мовлення, метод мозкового штурму, драматизація, педагогічні ситуації.

В условиях современной системы образования в Республике Молдова значительно повышаются требования к профессиональной подготовке специалистов в области дошкольного воспитания. Это связано с тем, что дошкольный возраст – это этап подготовки ребёнка к будущей жизни, который является уникальным и имеет огромное значение в педагогическом сопровождении этой категории детей.

Ведущее место в развитии детей дошкольного возраста имеет речевое развитие, в частности богатый словарь, умение свободно общаться со сверстниками и взрослыми, со знакомыми и незнакомыми собеседниками; проявлять инициативу в различных ситуациях; уместно использовать этические нормы общения.

В этой связи повышаются требования к формированию готовности студентов – будущих воспитателей – к профессиональной деятельности, связанной с развитием ключевых компетенций в области развития речи детей дошкольного возраста.

Одним из важных предметов, изучаемых по учебному плану на факультете дошкольного воспитания является курс «Теория и методика развития речи детей дошкольного возраста», в процессе изучения которого студенты должны овладеть целым рядом профессиональных компетенций.

Они должны знать научные основы методики развития речи, закономерности и характерные особенности овладения детьми речью, основные задачи и содержание развития речи детей в разных возрастных группах.

Важным является овладение студентами основными средствами речевого развития, их применение в воспитательно-образовательном процессе

дошкольного учреждения, умение использовать современные технологии и целесообразно применять их в учебном процессе.

Психолого-педагогические основы формирования профессиональных умений у будущих педагогов дошкольных учреждений, их классификация, структура, содержание и педагогические условия раскрываются в исследованиях И. Ю. Ерофеевой [2], Л. В. Поздняк [6], и др. Однако остаются недостаточно изученными вопросы формирования готовности студентов к научно-педагогической деятельности в области речевого развития детей дошкольного возраста, способных видеть, понимать и реализовывать на практике проблему речевого развития детей, моделировать процесс педагогического воздействия на речь, определять содержание речевой работы с группой детей или отдельным ребенком.

В профессионально-педагогической деятельности будущего воспитателя такая работа является сложной, что связано с многогранностью явлений «языка», «речи», «речевого развития», руководство которыми должно строиться на основе современных представлений об онтогенезе речи. Следует отметить, что этот процесс затрудняют неблагополучие языковой среды, перенасыщенность средствами массовой телекоммуникации, агрессивно воздействующих на психику ребенка, рост количества детей с нарушениями речи или врожденной речевой патологией и т. д.

На этапе профессиональной подготовки, по утверждению Г. И. Богина, мы должны обеспечить развитие у студентов следующих речевых способностей:

- правильность речи, т. е. соблюдение некоторого минимума правил речевой деятельности;
- скорость речи, т. е. обоснованное распределение речевого поступка во времени на основе достигнутой способности к интериоризации речи;
- насыщенность речи, т. е. готовность использовать значительный массив потенциальных речевых актов;
- соответствующий выбор средств речи, т. е. умение в пределах предложения производить выбор потенциальных субституентов на основании критерия лучше/хуже;
- адекватная комплектация целого текста, т. е. способность выбирать способ соединения тех предложений, в которых осуществлен выбор средств выражения [1; с. 3 – 4].

В нашем исследовании мы опирались на теоретические и практические выводы профессора В. Н. Макаровой [2] о необходимости формирования у педагогов специальных педагогических умений в области речевого развития детей. Автор выделил состав и содержание умений, необходимых воспитателю для успешной работы по развитию речи детей: умение изучать речь ребенка и ориентироваться в условиях общения; умение моделировать процесс дидактического общения; умение организовывать период общения; умение управлять процессом общения; умение анализировать осуществленную систему дидактического общения и полученный результат.

Студент должен научиться быстро включаться в различные формы речевой коммуникации, участвовать в учебных дискуссиях, овладевать культурой речевого общения и поведения.

При подготовке будущих воспитателей формирование речевых умений мы рассматриваем в контексте деятельностного подхода. Это требует широкого использования методов активного обучения, которые переносят активность обучаемого с усвоения знаний на их «добывание». Следует подчеркнуть, что данные методы являются интерактивными, т. е. подразумевается тесное взаимодействие обучаемых в ходе учебного процесса, учет их жизненного опыта, речевых способностей, ценностных ориентаций.

Слово «интерактив» пришло к нам из английского от слова «interact» – «inter» – «взаимный», «act» – действовать. *Интерактивный* – означает способность взаимодействовать или находится в режиме беседы, диалога с кем-либо (человеком) или чем-либо (например, компьютером). Следовательно, интерактивное обучение – это, прежде всего, диалоговое обучение, в ходе которого осуществляется взаимодействие преподавателя и обучающегося. Интерактивные методы – это усиленное взаимовлияние участников педагогического процесса через призму собственной индивидуальности, это процесс интенсивной межсубъектной коммуникации педагога и студента. Интерактивное педагогическое взаимодействие характеризуется высокой степенью интенсивности общения его участников, их коммуникации, обмена деятельностью, сменой и разнообразием их видов, форм и приемов, целенаправленной рефлексией участниками своей деятельности и состоявшегося взаимодействия.

Изучение педагогической литературы и наш многолетний опыт преподавания курса «Теория и методика развития речи детей» подтверждают, что особо актуальной проблемой подготовки студентов к речевому развитию дошкольников является проблема активных методов обучения, помогающих студентам углубить теоретико-методическую подготовку, освоить базовые знания и сформировать профессиональные умения, направленные на развитие речевой культуры, активизацию речи и совершенствование речевой модели поведения детей дошкольного возраста.

Будущим педагогам важно овладевать активными методами обучения (игровыми имитационными методами, тренингами, методами анализа конкретных ситуаций, мозговыми штурмами, методами проигрывания ролей и т. д.), которые создают учебную обстановку сотрудничества и сотворчества, развивают базовые компетенции.

Целью нашей работы явилась разработка и применение на практике активных методов обучения, направленных на формирование профессиональных компетенций в области речевого развития детей.

Опорными для нас стали общие положения: о личности студента, как субъекте деятельности; о сущности и организации научного исследования, о его значении для педагогической науки и практики; о системе активных методов профессионализации воспитателя; психолого-педагогические

концепции обновления принципов организации работы высшей школы; концепции гуманизации и демократизации в подготовке специалистов дошкольного воспитания.

К активным методам исследователи относят три группы методов: 1) методы программированного обучения, 2) методы проблемного обучения, 3) методы интерактивного (коммуникативного) обучения (В. Я. Ляудис).

Их использование является одним из наиболее перспективных путей совершенствования подготовки специалистов на основе принципов проблемности и моделирования профессиональной деятельности, имеют характерные особенности, отличающие их от традиционного пассивно навязывающего обучения.

Это объясняется тем, что АМО самой технологией учебного процесса активизируют мышление студентов, обеспечивают самостоятельное принятие ими творческих по своему содержанию и мотивационно оправданных действий и решений. То есть АМО представляют собой интенсивные методы, повышающие результативность обучения не за счет увеличения объема перерабатываемой информации, а благодаря глубине и скорости ее переработки.

В процессе изучения данной дисциплины активные методы, реализуемые на занятиях, выполняли следующие функции: а) сообщения учебной информации; б) формирования и совершенствования речевых умений и навыков, культуры речевого общения и поведения; в) овладения методическими приемами и средствами развития речи детей в разных возрастных группах; г) изучения передового педагогического опыта в области методики развития речи и его творческое использование в моделируемой профессиональной деятельности; д) развитие рефлексивных способностей и навыков студентов; е) умение осуществлять самоконтроль и самооценку учебно-профессиональных действий.

В ходе нашей исследовательской работы мы стремились к тому, чтобы студент осознал ценность и необходимость формирования у детей культуры речевого поведения, а затем усвоил требования, которым надо следовать при обучении детей данному качеству.

Например, для того, чтобы выработать у них знания по теме «Культура речевого поведения» мы использовали неимитационный метод – мозговой штурм в стиле «соло». Студенты на карточках записывали сформулированные правила говорящего и правила слушающего. Главное в этой разновидности мозгового штурма – не потерять то, что приходит в голову, и фиксировать каждую пришедшую на ум мысль, даже если она не связана с решаемой задачей.

В результате группового обсуждения студенты разработали правила, которые должен соблюдать педагог в роли говорящего:

- уважительно и доброжелательно относиться к собеседнику (ребенку);
- чаще обращаться к ребенку по имени для установления контакта;

- тщательно продумывать слова и выражения, произносить их четко и выразительно, учитывая речевую ситуацию;
- не допускать большой длительности и монотонности речи;
- следить за манерами, мимикой, жестами;
- отказаться от иронии в адрес ребенка, смотреть в глаза, демонстрировать интерес к ребенку.

Одновременно педагог выступал в роли слушающего. Студенты выдвигали идеи, обсуждали проблемы, а затем формулировали правила слушающего:

- умение слушать ребенка с интересом, выражая это взглядом, жестами, улыбкой;
- проявлять уважение к высказыванию ребенка;
- уметь по внешним признакам определять психическое и физическое состояние ребенка, учитывать его при общении;
- не терять самообладания и сдерживать отрицательные эмоции;
- не прерывать, не перебивать ребенка и не вставлять обидных замечаний;
- не допускать, чтобы слушание ребенка перешло в собственное говорение.

В процессе опытно-педагогической работы мы учитывали, что необходимой составляющей научно-образовательного самоопределения будущих педагогов выступает приобретение ими профессиональных умений и навыков обучения детей культуре речевого поведения.

Для развития культуры общения был использован метод проигрывания ролей (инсценирование). При «разыгрывании ситуации» участники исполняли роль так, как сами считали нужным, самостоятельно определяя свою стратегию поведения, свой вербальный репертуар и сценарий. Студентам предлагалась жизненная ситуация: в условиях семьи надо было исполнить определенную роль (сестры, матери, отца и т. д.). Для этого они должны были выделить компоненты речевой ситуации:

- кто говорит (адресант);
- кому (адресат);
- почему (причина);
- для чего – зачем (цель высказывания);
- что – о чем (содержание высказывания);
- как (способ и средство передачи содержания высказывания);
- где (место общения);
- когда (временной фактор).

Студентам описывалась конкретная ситуация: «Родители ушли вечером в гости. Тебя оставили дома с младшим братом. Он привык, чтобы перед сном ему рассказывали сказку. Он ждет твоей сказки. Конечно, она должна быть интересной, чтобы братишка внимательно ее слушал. Ты можешь рассказать сказку, которую хорошо знаешь, можешь придумать к ней продолжение, другой конец, а можешь сочинить другую сказку».

В этой риторической задаче адресант – студент в роли «старшей сестры», адресат – «младший братишка»; цель – заинтересовать его, успокоить перед сном; содержание – сказка известная или придуманная; место – дом; время – вечер, перед сном.

Разыгрывание таких ситуаций помогало студентам проявить творческие способности, импровизировать, исходя из своего видения заданной роли. Они продемонстрировали свою профессиональную компетентность, культуру речевого поведения и общения, артистизм, способность перевоплощаться.

В процессе активного обучения студентов по теме «Воспитание звуковой культуры речи» мы использовали проблемные педагогические задачи, решение которых предполагало поиск нескольких вариантов решения, их обсуждение и выделение эффективных путей ее решения.

Например, педагогическая ситуация: «Саша хорошо произносит многие звуки родного языка, но испытывает затруднения в произношении шипящих [ж], [ш] и сонорного звука [р]; умеет регулировать темп речи и силу голоса; умеет выделять необходимый звук в слове, но не всегда плавно расходует воздух на выдохе. Поэтому при чтении поэтического текста возникают неоправданные паузы, нарушается логическое ударение».

В результате группового обсуждения педагогической ситуации студенты пришли к выводу о том, какова должна быть последовательность поэтапных индивидуальных занятий с данным ребенком.

На первом этапе надо проводить работу с шипящими звуками [ж] и [ш], которые являются ротовыми, переднеязычными и твердыми ([ж] – звонкий, [ш] – глухой). Они выбрали примерные задания:

- а) повтори слова: *жаль – шаль, жар – шар – пожар*;
- б) повтори предложения: *У Жанны шапочка. У Жоры шарфик. У Жени шаль. У Даши жасмин, а у Жанны – воздушный шар. У Миши ёжик.*
- в) найди и произнеси в словах первый слог: *жаба – шалунья*;
- г) найди и произнеси в словах второй слог: *ушанка – лежанка*;
- е) повтори скороговорку и пословицу: *У ужа – ужата, у ежа – ежата; Кошка в печурку – стужа во двор.*

На втором этапе студенты предложили исправить дефекты произношения звука [р] с помощью упражнений для языка и для кончика языка. Такими действиями считаются: прищелкивание языком, «болтушки» – звук и произнесение звуков с более или менее сходной артикуляцией.

Затем они предложили следующие виды заданий:

- а) повтори слоги: *ра-ла, ра-ла*;
- б) прочитай слова: *рак-лак, Рая – работа*;
- в) повтори чистоговорки: *ра-ра – на дворе жара; ру-ру – не люблю жару; ро-ро-ро – новое перо; ры-ры-ры – эти комары; ур-ур-ур – напоите кур; ерь-ерь-ерь – это дикий зверь; ырь-ырь-ырь – Рома богатырь; арь-арь-арь – у меня горит фонарь*;
- г) повтори предложения:
Ира рвала ромашки.

*Юра играл в прятки.
Ребята на реке поймали рака.*

д) повтори скороговорки:

1. На реке поймали рака.

Из-за рака вышла драка.

2. Покатился колобок, а на дороге коробок.

Удивился колобок и закатился в коробок.

На третьем этапе работы студенты предложили проводить дыхательную гимнастику, чтобы разрабатывать речевой аппарат: задувать в ворота легкие предметы, например, ватку; соревноваться, у кого дальше улетит «бабочка»; кто дольше сможет подуть на «листочки дерева»; передвигать легкие предметы (карандаши, шарики и т. д.) при помощи воздушной струи по гладкой поверхности стола.

На четвертом этапе они рекомендовали вырабатывать умение правильно пользоваться логическим ударением.

Поэтому студенты предложили выполнить следующее задание: произнести по-разному фразу «Красная Шапочка понесла бабушке свежее испеченные пирожки» в определенной последовательности: сначала сказать фразу так, чтобы было ясно, что к бабушке пошла *Красная Шапочка* (выделить голосом словосочетание *Красная Шапочка*), а затем выделить голосом слово-действие *понесла* и т. д. Такая система работы позволяет отработать умение пользоваться логическим ударением в высказываниях разного типа.

Групповое обсуждение педагогической ситуации позволило убедиться в том, что студенты глубоко осознали проблему, связанную с отработкой сложных звуков [ш], [ж], [р] и логических ударений в тексте, нашли пути ее решения, оценили позитивные последствия поэтапной работы и сделали правильные методические выводы о путях преодоления затруднений в произношении звуков [ш], [ж] и [р].

В работе мы описали преимущества использования активных методов в процессе изучения курса «Теория и методика развития речи детей» и показали пути совершенствования преподавания курса на основе постепенного перехода от обучения к процессу учения в атмосфере доверия и взаимопомощи в учебной группе.

Таким образом, активные методы обучения являются важной составляющей процесса профессионального развития студентов в области речевого развития дошкольников, обеспечивают успешное педагогическое взаимодействие между всеми участниками образовательного процесса в вузе.

Бібліографічні посилання

1. Богин, Г. И. Противоречия в процессе формирования речевой способности : Учеб. пособие / Г. И. Богин. – Калинин: КГУ, 1977. – 83 с.

2. Ерофеева, Н. Ю. Модели выпускника различных периодов обучения / Н. Ю. Ерофеева // Завуч. – 1999. – № 7. – С. 27-42.

3. Макарова, В. Н. Педагогические умения в области речевого развития детей дошкольного возраста и условия их формирования у будущих воспитателей / В. Н. Макарова // Наука и школа. – 2010. – № 1. – С. 94-99.

4. Панфилова, А. П. Инновационные педагогические технологии : Активное обучение : учеб. пособие / А. П. Панфилова. – Москва: Академия, 2009. – 192 с.

5. Плетнева, И. Ф. Подготовка студентов к обучению дошкольников культуре речевого поведения / И. Ф. Плетнева // Развитие речи и обучение родному языку детей дошкольного возраста: теория, методика, региональная практика : Материалы междунар. науч.-практ. конф. (11-12 окт. 2007 г.). – Елец, 2007. – С. 273-279.

6. Поздняк, Л. В. Новые модели профессиональной подготовки специалистов для дошкольного образования / Л. В. Поздняк // Подготовка специалистов к работе в условиях гибкой многофункциональной сети дошкольных образовательных учреждений. – Шадринск, 1996. – Ч. 1. – С. 3-12.

7. Смолкин, А. М. Методы активного обучения : Науч.-метод. пособие / А. М. Смолкин. – Москва: Высшая школа, 1991. – 176 с.

8. Яшина, В. И. Теория и методика развития речи детей : пособие для самостоятельной работы / В. И. Яшина. – Москва: Академия, 2005. – 192 с.

Zorilo L. I. Kotylevskaya T. V. Use of active methods in the process of the study of the course "Theory and the method of development of the russian language of children" on the faculty of preschool education.

The article explains the possibilities of the use of active methods in the process of studying “Theory and Methods of Children’s Speech Development” course by students. The work presents the classification of active teaching methods, demonstrates the ways of using the brainstorming method, role-playing (dramatizing/staging) and the method of solving pedagogical situations at practical classes. The author has proved that namely active methods are the most pedagogically valuable ones in professional education.

Keywords: active methods, speech development, brainstorming method, dramatizing, pedagogical situations.

УДК 811. 111’37

Капітонова О. В.

викладач

*Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара*

**АНАЛІЗ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З
КОНЦЕПТОМ СОБАКА, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ
МАКРОПОЛЕ «ЛЮДИНА»**

Статтю присвячено аналізу макрополя «ЛЮДИНА» за допомогою фразеологічних одиниць з концептом СОБАКА. Аналіз макрополя «ЛЮДИНА» на основі емпіричного матеріалу, з використанням в якості методологічного інструменту кластерного аналізу, допомагає класифікувати пареміологічні одиниці з концептом СОБАКА, що відображають певні якості та характеристики людини.

Ключові слова: концепт, макрополе, зоонім, кластерний аналіз, фразеологічна одиниця.

В останні роки широкого розповсюдження набула систематизація фразеологічних одиниць з позицій когнітивної лінгвістики. Підкреслюється фундаментальна значимість мови як системи, що є основою для придбання, зберігання та розвитку наших знань про світ. Ідея цілісності людської свідомості, що відбилася ще в працях В. фон Гумбольдта, Ф. де Сосюра, П. Флоренського, отримала в сучасній вітчизняній й зарубіжній лінгвістиці досить широке поширення (В. В. Петров, Г. Л. Колшанський, В. І. Герасимов, О. С. Кубрякова, В. М. Телія, Дж. Лакофф, Р. Джаккендофф та ін.).

Важливою особливістю сучасних лінгвістичних досліджень є більш докладне вивчення національно-культурного аспекту мови, оскільки мова є компонентом культури, що відображає та зберігає в собі як культурно-історичні відомості традиційного характеру, так і безліч фактів сучасності. Одиниці мови, особливо одиниці її лексико-фразеологічного рівня, відображають психологію людини, фіксуючи в собі ті чи ті смисли, висхідні до умов життя народу — носія мови. Структурно-семантичні зв'язки між мовними одиницями відображають актуальні для людини та суспільства зв'язки й відносини між предметами та явищами дійсності [3]. З цих позицій мова розглядається Н. Д. Арутюною, Ю. С. Степановим, І. А. Стерніним.

В останні роки центр лінгвістичних досліджень перемістився у сферу концептуального аналізу. Проблема множинності термінів має позитивну сторону, так як породжує можливість вибору. У статті буде проведено дослідження концепту-зооніму СОБАКА у формі лексико-фразеологічного макрополя «ЛЮДИНА».

Людський фактор відіграє величезну роль у створенні фразеологізмів, тому більшість з них пов'язані саме з людиною, її існуванням. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю визначення місця досліджуваного семантичного поля у фразеологічному фонді й зростанням інтересу до проблем фразеосемантики, механізмів утворення, функціонування та розвитку фразеосемантичних полів.

Мова є ключем до вивчення емоцій, характеру, поведінки людини. Вона висловлює, описує, категоризує та класифікує всі ці якості, формує емоційну картину світу, складовою частиною якої є фразеологічні засоби вираження характеристик людини. Їх вивчення в рамках антропоцентричної наукової парадигми дозволяє людині усвідомити свою роль в навколишньому світі [2]. Мовні засоби вираження певних якостей людини, в тому числі й емотивні фразеологізми, є важливою частиною національного лексикону, що передає національну специфіку мовної свідомості народу. Однак до теперішнього часу комплексне дослідження саме фразеологізмів з концептом СОБАКА, що описують макрополе «ЛЮДИНА», їх представлення у вигляді фразеосемантичного поля на матеріалі англійської мови не проводилося. Це також визначає **актуальність** нашого дослідження.

Мета роботи полягає в моделюванні фразеосемантичного макрополя «ЛЮДИНА», визначенні його складу, структури й семантичних

особливостей компонентів поля за допомогою фразеологічних одиниць з зоонімом СОБАКА.

Дослідження проблеми пареміологічних констант в англійській фразеології передбачає введення ряду базових понять. Одним з найважливіших є макрополе «ЛЮДИНА», що представлено значною кількістю паремій, які в сукупності складають «пареміологічний портрет» людини. Проводячи аналіз саме фразеологічних одиниць з концептом СОБАКА, слід зазначити, що внутрішній зміст фразеологізмів відображає різноманітні сторони життя людей: розсудливу або дурну поведінку, успіх чи невдачу, а також стосунки між людьми: їх життєві враження і почуття: схвалення, несхвалення, дружелюбність, ворожість, сварки, примирення, суперництво, підступність, осуд, покарання.

Дослідження макрополя «ЛЮДИНА» за допомогою залучення фразеологізмів з зоонімом СОБАКА дає змогу отримати більш повне уявлення про ті чи інші характеристики людини, оскільки ці одиниці містять величезний пласт культурологічної інформації, в них закріплені традиційні уявлення, оціночні норми і стереотипи, моделі поведінки.

У зв'язку з невивченістю теми та незначною кількістю матеріалів і публікацій з теорії питання, є доцільним зробити акцент на емпіричному матеріалі, провівши його розгорнутий аналіз. Розгорнута класифікація пареміологічних одиниць, які містять зоонім СОБАКА, що характеризують макрополе «ЛЮДИНА» передбачає кластерний аналіз кожного параметра.

1. Моральні якості:

Цей кластер представлений такими складовими частинами:

- Обережність: **It is ill to waken sleeping dogs. Let sleeping dogs lie** – *Не слід будити сплячих собак; Не буди лихо, поки воно тихо, від гріха подалі.* Цей вислів означає, що не варто торкатися неприємних питань, не слід зачіпати неприємну людину.

- Жадібність: **A dog in the manger** – *Собака в яслах; Собака на сні; І сам не гам, й іншим не дам.* Цей вислів вона позначає ситуацію, коли хтось не дає іншому скористатися предметом, річчю, ставленням, можливостями, які самому зовсім і непотрібні. Звичне вживання цієї фрази, звичайно ж, з несхвальним відтінком щодо особистості. Однак її можна застосовувати, навіть говорячи про групу людей, соціальний колектив і навіть про цілу державу. І значення її прозоре: коли всі ці суб'єкти чимось володіють, але і самі не користуються, і не дозволяють зробити це іншим. **Dogs that put up many hares kill none** – *За все братися – нічого не зробити.* **Too much pudding will choke the dog** – *Будь-яка справа знає міру.*

- Зарозумілість і гордість: **Every dog is a lion at home** – *Кожна собака в своєму будинку лев; вдома і стіни допомагають; всяк кулик на своєму болоті великий.* Зміст цієї фрази дуже простий, адже в звичному місці людина відчуває себе більш комфортно, впевнено. Якщо вона удома, а не в гостях і виконує якусь роботу, їй легше від того, що все знайоме, все тут рідне.

- Нахабність: **Barking dogs seldom bite. Dogs that bark at a distance don't bark at hand** – Гавкаючі собаки рідко кусають; хто багато загрожує, той мало шкодить.

- Ворожість: **Two dogs over one bone seldom agree** – Дві собаки не зможуть поділити одну кістку. Значення цієї фрази – суперники разом не уживаються (про тих, хто претендує в рівній мірі на першість, керівництво). **To live cat-and-dog life** – Жити як кішка з собакою (постійно сваритись). **Two dogs over one bone seldom agree** – Дві собаки не зможуть поділити одну кістку.

- Життєвий досвід: **Two dogs fight for a bone, and a third runs away with it** – Дві собаки б'ються через кісточку, а третя з нею тікає, тобто ця фраза використовується, коли двоє не можуть домовитися між собою, а хтось третій може скористатися моментом в своїх інтересах.

- Невдача або, навпаки, везіння: **Every dog has his day** – У будь-якої собаки є свій день (радості); буде і на нашій вулиці свято; доведеться і нам свою пісеньку заспівати. **To help a lame dog over a stile** – допомогти комусь. Заперечуючи сильні сторони собак, англійці відчувають до них жалість, яку ми можемо відчутти завдяки цим двом фразеологічним одиницям.

- Бажання: **A living dog is better than a dead lion** – Краще синиця в руках ніж журавель в небі. Синиця і журавель в приказці мають символічне значення. Синиця – символ стабільності, сталості, того, чим людина володіє тут і зараз. Журавель у вислові – символ цікавого, недосяжного, високого і більш привабливого. Приказка нам говорить про те, що потрібно радіти тому, що маєш (це та сама синиця), а не гнатися за чимось незбагненим (журавлем).

- Уміння та навички: **The dog that trots about finds a bone** – Собака, яка нишпорить, завжди кісточку знайде; хто шукає той завжди знайде; **An old dog will learn no new tricks = You cannot teach old dogs new tricks = An old dog cannot alter his way of barking** – Стара собака не вивчить нові трюки; старого не вчать, мертвого не лікують; вченого вчити – тільки псувати. Того, хто вже навчився чомусь, хто досвідчений, не треба додатково вчити чи переучувати. Цей фразеологізм використовується як попередження проти зайвих порад або коли сама людина говорить про себе, що не хоче приймати чужих порад.

- Вчинки: **One barking dog sets the whole street a-barking** – Варто одному собаці загавкати, як за нею всі собаки на вулиці починають гавкати; поганий приклад заразливий. Цей фразеологізм означає вчинок, що засуджується або забороняється суспільством, але приємний, вигідний людині, яка його вчинила. Прикладом він стає для інших людей, які теж хочуть, ігноруючи негативне ставлення суспільства, повторити те ж саме.

- Вік людини: **An old dog will learn no new tricks = You cannot teach old dogs new tricks = An old dog cannot alter his way of barking** – Стара собака не вивчить нові трюки; старого не вчать, мертвого не лікують. **There is life in the old (horse) dog yet** – Живий ще старий пес; є ще порох в порохівницях.

Інший кластер, який представляє такі аспекти як зовнішність та сутність людини, висвітлений в таких фразеологічних висловах: *big dog* – важлива персона, шишка; *graveyard*, у якого немає шансів виграти; *jolly dog* – веселун; гуляка; *lucky dog* – щасливчик; везунчик; *lazy dog* – ледар; *dirty dog* – підла людина; брудний тип, погань; *sly dog* – хитрун, спритна людина, лукава людина; *yellow dog* – нікчемна людина.

Таким чином, у нашій роботі були розглянуті пареміологічні константи в англійській фразеології на матеріалі зооніму СОБАКА, що характеризують макрополе «ЛЮДИНА». І головний висновок при цьому: сучасний соціолінгвістичний напрямок у вивченні фразеологічних одиниць висунув на передній план необхідність комплексного аналізу їх етнокультурної специфіки та універсальних, міжмовних відносин на підставі культурологічно-релевантних ознак. Аналіз макрополя «ЛЮДИНА» на основі емпіричного матеріалу, з використанням в якості методологічного інструменту кластерний аналіз, надав нам розгорнуту класифікацію пареміологічних одиниць з зоонімом СОБАКА, що відображають певні якості та характеристики людини. Фразеологічні одиниці, що вербалізують представлений у роботі концепт, дають змогу показати специфічне бачення фрагмента світу зоонімів представниками англійської мовної спільноти. Перспективу подальшого дослідження ми бачимо у дослідженні текстового використання фразеологізмів з зоонімами.

Бібліографічні посилання

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеологический словарь: Культурно-познавательное пространство русской идиоматики / Н. Ф. Алефиренко, Л. Г. Золотых. – М. : ЭЛПИС, 2008. – 472 с.
2. Апресян Ю. Д. Эмоциональная система. Образ человека по данным языка: попытка системного описания // Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1995. – № 1. – С. 37-65.
3. Виноградов В. В. Основные понятия русской фразеологии / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1989. – 173 с.
4. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка. Опыт системного описания / А. В. Кунин. – М.: Международные отношения, 1982. – 288 с.
5. Словарь современных английских идиом / сост. Т. Г. Соломник. – СПб : Золотойвек, 2003. – 416 с.

Kapitonova O. V. Analysis of the English phraseological units with concept DOG, characterizing the macrofield «MAN».

The article deals with the analysis of the macrofield «MAN» with the help of phraseological zoonym DOG. Analysis of the macrofield «MAN» on the basis of empirical material, using cluster analysis as a methodological tool, helps to classify the paremiological units with zoonym DOG, which display certain qualities and characteristics of a person. In recent years, systematization of phraseological units from the standpoint of cognitive linguistics has become widespread. The fundamental importance of language as a system that is the basis for the acquisition, storage and development of our knowledge of the world is

emphasized. Human factor plays a huge role in the creation of phraseological units, so most of them are connected with the person and existence of a person. The topicality of the study is due to the need to determine the place of the semantic field that is under study in the phraseological fund and the growing interest to the problems of phraseological semantics, the mechanisms of the formation, functioning and development of phrase-semantic fields. Linguistic means of expressing certain qualities of a person, including emotional phraseological units, are an important part of the national vocabulary that transmits national specificity of the people linguistic consciousness. However, a comprehensive study of phraseological units with concept DOG, describing a macrofield «MAN», their presentation in the form of a phrase-semantic field on the material of the English language was not carried out up to date.

The analysis of a macrofield «MAN» on the basis of empirical material, using the cluster analysis as a methodological tool, provides us with an expanded classification of phraseological units with a zoonym DOG, reflecting certain qualities and characteristics of a person. Phraseological units that verbalize the concept presented in the work, allow to show a specific vision of the zoonym world fragment by representatives of the English language community. The prospect of further research, is seen in the study of a text use of phraseological units with zonyms.

Keywords: concept, macrofield, zoonym, cluster analysis, phraseological unit.

УДК 37.032.046.16

Клименова О. М.

доцент

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

TRENDS OF DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATION: THE BASIC PRINCIPLES OF ANDRAGOGY IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

У статті розглядаються теоретичні підходи та методики щодо навчання іноземних мов для дорослих, основна увага приділяється особливостям навчання дорослих; акцентується увага на підходах та методах навчання іноземних мов.

Ключові слова: освіта дорослих, теоретичні підходи, андрагогіка, ділова гра, метод проектів.

Today, the problem of adult education as part of a unified system of lifelong learning is extremely important. The role and importance of adult education is determined by the fact that it is an important factor in meeting the needs of people of different groups of the adult population of the country. That is, there is a need to increase the educational potential of an adult who has already completed basic secondary education, but wishes to upgrade knowledge because of an objective need. Adult education is a purposeful process of development and education of the

individual through the implementation of educational programs and services, the implementation of educational and informational activities within and outside the general secondary, vocational, higher and postgraduate education [2]. The pedagogical science of andragogy studies the theory of adult teaching, as well as the psychology of adult education. It should be noted that the andragogy reveals the regularities of the organization of the process of training adults, determines the basic technological approaches and helps adult people in their activities. Adult education plays a crucial role in establishing a harmonious relationship between society and the individual; it is considered an important human right and, at the same time, a social necessity of any civilized society [4, p. 104]. The main role in the theoretical comprehension of supplementary adult education belongs to the experiential learning theories of foreign scholars whose representatives are R.Bard, E.Husserl, P.Jarvis, D. Colb, R.Manning, D.Mezirov, A.Knox, M.Knowles, D.Sean, R.Freight and others. Individual psychological peculiarities of learning foreign language adults were researched by both foreign and domestic scholars: S.G.Vershlovsky, R.M. Dronikova, Yenikeyeva S.I., Zmeyev M.K., Kabardov A.K., Captain Will M. Revers, M.N. Reut, G.Z. Sadikova, G.I. Urazaev.

However, the study of foreign language teaching of adults is not enough, so this problem is relevant. For decades, the evening school was the only institution of education in which the principles of adult education were worked out and provided as the pedagogical science of andragogy - the theory of adult teaching, as well as the psychology of adult education. Thanks to the socio-political, economic, social transformations that have taken place in our country over the past decade, the role of adult education is paid much attention - institutes of post-graduate education, centers for in-service training and retraining are involved in this process. But the activities of adult education institutes are effective insofar as it meets the needs of adults [1, p. 3]. Not only abroad, but also in our country, experts are looking for new approaches of effective training of adults, including foreign languages. In today's conditions of development of European and global interaction and integration, knowledge of foreign languages and their teaching is defined as one of the priority directions of educational activity of the countries of the world. The fact is that English in the countries of Western Europe serves as a common means of communication. In Ukraine, English is used as the language of communication and negotiation, the language of conferences and international symposiums. The relevance of teaching English for an adult is determined by the expansion of contacts with foreign countries, when the planned pragmatic effect of speech expression is often a guarantee of the success of business cooperation in general. No doubt, the older the person, the more difficult the processes of integration into a new society are, due to the social and cultural experience of an adult and the fear of losing his identity with his native culture and society. The second language is often used to ensure the most successful social integration of the learner and therefore the new society for them. But the problems of content, forms and methods of teaching remain the most important issues at present.

The purpose of our work is to highlight a number of peculiarities of adult learning that differentiate them from schoolchildren and students and should be taken into account when organizing and conducting training.

Training is an active process, which primarily involves the activity of its subjects. The nature of activity of each of the subjects is determined by its aim as a participant in the educational process. The purpose of the teacher is to teach, the purpose of the student is to learn. The teacher must provide the opportunity to learn a foreign language during the learning process, and the student must make efforts to master the speech. The teacher organizes the student's educational activity, the student implements it [3]. But, if the dominant kind of activity for the student is education, then the adult's attitude towards education is pragmatic. "She is interested primarily in the practical result of learning, which involves the ability to apply new knowledge and skills, get a new profession, improve their social or professional status, etc." [1, p. 4]. According to scientists, there are a number of features that distinguish adults from young people (childhood, youth) and which should be taken into account when organizing and conducting learning, namely: - experience and numerous professional duties; - recognizes itself as an independent, self-governing person; - at the heart of his willingness to study lies the desire to solve his important problems and achieve specific goals through learning; - desire to realize the acquired knowledge, skills, skills and qualities; - meaningful approach to language categories; - evaluate and correlate the knowledge gained with their practical needs, that is, their educational and cognitive activities are internally motivated, active and purposeful; - focused on communication and as a passive listener feels dissatisfaction; - are most successfully engaged individually, and children are more active in groups; - studying without interruption from production; - it is more difficult to keep in memory and to restore the knowledge acquired during the learning process. Taking into account the main features of adult teaching, we believe that the defining principles for constructing adult teaching can be the following: - teaching should begin with intensifying past experience in a new situation; - it is necessary during the whole training to actualize the problem of the correlation of professionally significant qualities of a particular specialty; - maximum intensity of the educational process; - increase of the volume of the material, which is introduced and practiced in classes. The main starting point for the development of adult learning activities in the study of foreign languages is the development of communicative skills that allow communication in real-world situations. Scientists have identified some components that, in their view, are necessary for the successful mastery of a foreign language: the motivation to use language as a means of communication, the ability of a person to master foreign language speech activity and the organization of the learning process with access to the language and culture of another people. Motivation is based on the natural need for communication in a foreign language, the ability to actually use foreign language experience in real life, which allows you to achieve significant results in teaching foreign languages for adults. Psychologists argue that raise of the intellectual potential of adults depends primarily on how they relate to their own abilities; one

must realize what the brain is capable of; and belief in the ability to achieve the desired result. According to S.G.Vershlovskyy, the priority in the field of training should be forms and means that will enable each adult to master the methods of independent search in various fields of science and culture, theory and practice. Forms and methods of adult education should bring the process of learning to the real behavior of a person closer to him, where he makes decisions and emotionally experiences the result [3]. After analyzing foreign and domestic experience in the development and use of adult teaching methods, we have identified those teaching methods that, in our opinion, contribute to a better learning of information, increase the motivation of learning activities and develop the professional competence of those who study. Methods for adult education are based on: 1) independent study of the information; 2) execution of creative tasks; 3) the ability to independently find several solutions; 4) participation in situations of self-examination, analysis of own cognitive and practical actions. These requirements correspond to the following methods of teaching FL: audio-lingual method (the focus is on structures); audio-visual method (new material is perceived for a long time only by hearing, and its value is revealed through visual non-verbal visualization); a suggestive method (the linguistic material is absorbed in the atmosphere of the game, reincarnation, using language and movements, which helps to shift the attention of those who learn from the form to the process of communication); communicative method (learning communication in the process of communication itself); group method (a combination of cognitive and emotional learning processes). In addition, the heterogeneity of adult learning groups by age, intellectual level, level of education and work experience, emotional and psychological state, which also influences on the choice of teaching methods, must be taken into account. Today, such methods as "business game" and "project method" are quite common. "Business game" provides imitation of a certain situation, the formation of the problem and analysis of options for its solution. "Project method" is the inclusion of learners in learning activities: from problem search to object development.

Let's focus on examples of search creative tasks as "method of projects" to form the skills to self-express utterances:

1. You are starting a new travel agency. You intend to specialize in one holiday centre or one type of holiday. A local radio station has agreed to let your agency advertise itself. Decide on the centre or type of holiday you are focusing on. Select appropriate photographs and descriptions from the brochures available and add text of your own. Prepare and make a 2-3 minute recording on the topic. Consider the final display (brochure, poster, "flyers"? etc.) and how you will present it to the rest of the class.

2. You are launching a new magazine aimed at one particular market. A local radio station has agreed to let you advertise yourself. Decide on the market you are aiming at. Select appropriate pictures and text from the magazines available and add text of your own. Prepare and make a 2-3 minute recording of the topic. Here we can see a few examples of business games: 1. Imagine that you are the manager of a catalogue company that sells office furniture. After you hear

the message, you are sure to a) show that you recognize the caller's problem; b) propose a way of dealing with the problem. 2. Imagine that you meet a colleague who has recently received a promotion. Greet your colleague and be sure to a) mention the recent promotion; b) express your positive reaction to the promotion; c) extend appropriate wishes to the colleague. 3. Imagine that you work for the personnel department of a company or hospital that is revising its training manual for new employees. You will hear a conversation between two of your colleagues about the revision of the training manual for new employees. After the conversation, you will have to prepare a voice-mail report for Mr. Jacobson, your supervisor at work who has asked for a progress report on the project. In your report you should talk about: a) what the situation is; b) what has been accomplished; c) what remains to be done.

The selection of adequate methods of teaching foreign languages taking into account the psychological and physiological age characteristics of adults gives at the same time the opportunity to reduce the time and increase the economic efficiency of education. It should also be noted that in order to improve the efficiency of adult education, it is necessary to take into account not only the psychological peculiarities of those who are studying, but also the conditions and environment of study. At classes it is desirable to apply non-traditional forms of their performance, which are aimed at increasing the interest of adults in learning through new forms of organization of their activities.

Бібліографічні посилання

1. Вершловский С. Г. Взрослый как субъект образования // Педагогика. 2013. №8.
2. Закон України «Про вищу освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, №37-38.
3. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2012.
4. Митина А. М. Концепция общинного образования в зарубежной андрагогике // Педагогика. 2017. №7.

Klymenova O. M. Trends of development of modern education: the basic principles of andragogy in teaching foreign languages.

The article deals with theoretical concepts of teaching foreign languages to adults, the main attention is given to the peculiarities of teaching adults; the accent is laid on the approaches and methods of language teaching.

Keywords: adult education, andragogy, business game, project method.

Ковалевська О. В.
викладач
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ ЮРИДИЧНОЇ СФЕРИ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто питання лінгвокультурологічних особливостей перекладу англomовних термінів юридичної сфери, що позначають правові реалії України, США та Англії. Окреслено основні перекладацькі труднощі, які можуть виникати під час роботи з юридичними документами.

Ключові слова: юридична термінологія, термін, переклад, лінгвокультурологічні особливості, еквівалентність.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку суспільства та інтеграція країн з різними правовими системами порушує низку питань, які пов'язані з перекладом юридичної термінології, що відображає правові поняття як для юристів, так і перекладачів.

Дослідницький інтерес до проблеми юридичного перекладу зумовлений розвитком міжнародних відносин, збільшенням обсягу правового регулювання, розширенням термінологічного апарату права. Зростає обсяг роботи з юридичними документами, що написані англійською мовою, та все частіше постає потреба грамотно скласти ці документи або перекласти юридичні терміни з англійської мови на українську, або навпаки. Безумовно, говорячи про якісний переклад, мається на увазі дотримання адекватності перекладу термінів, а також вивчення їх лінгвокультурологічних особливостей, що позначають правові реалії правових систем різних країн та дозволяють більш ефективно здійснювати їх переклад.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемою юридичного перекладу останнім часом займалися такі науковці як В. В. Алімов [1], С. М. Андріанов [2], В. С. Слепович [3], Е. В. Щепотина [4] та інші. Проте питання адекватності перекладу юридичних термінів та їх лінгвокультурологічних особливостей потребує подальшого вивчення, оскільки таке питання наразі є ще недостатньо висвітленим у сучасному перекладознавстві.

Формулювання цілей статті. З огляду на вище зазначене метою цієї статті є визначення питання лінгвокультурологічних особливостей англomовних термінів юридичної сфери, що дозволяють більш ефективно здійснювати їх переклад, а також висвітлення основних труднощів, які можуть виникати під час перекладу юридичних термінів з англійської мови на українську та навпаки.

Виклад основного матеріалу. Особливості взаємозв'язку мови та права з давніх часів цікавлять як мовознавців, так і правознавців. Практика перекладу юридичних термінів застосовувалась ще з давніх давен під час укладання договорів між державами.

Сьогодні специфіка перекладу юридичних термінів набуває все більшого поширення, що можна пояснити розвитком нових засобів комунікації, а отже розширенням міжмовної комунікації у сфері права.

Вчені сходяться на думці, що однією з актуальних стає проблема розуміння юридичного терміну при перекладі, адже для досягнення адекватного перекладу, а саме перекладу, що “не припускає порушень структури оригінального терміну” [5], необхідно володіти не тільки знаннями правових норм, юридичною термінологією, але й враховувати лінгвокультурологічні особливості, специфіку образів і пов’язаних з ними програм діяльності тих типів культур, між якими ведеться комунікація [4, с. 31].

На сьогоднішній день лінгвокультурологія є одним із провідних напрямів лінгвістичних досліджень.

На думку Хроленко, лінгвокультурологія – це філософія мови і культури, що відображається в коренях складного терміну [6, с. 51].

В. В. Красних констатує таку дефініцію: “лінгвокультурологія – дисципліна, яка вивчає прояв, відображення і фіксацію культури в мові і дискурсі. Вона безпосередньо пов’язана з вивченням національної картини світу, мовної свідомості, особливостей ментально-лінгвального комплексу” [7, с. 12].

Лінгвокультурологія має тісні зв’язки з міжкультурною комунікацією. Міжкультурний діалог допомагає виявляти національні особливості ціннісних картин світу. Вивчення культури іншої країни дозволяє швидше пізнавати особливості її мови.

Переклад юридичних термінів потребує значної бази знань перекладача та обізнаності в різних сферах діяльності і наукових галузях, враховуючи лінгвокультурологічні особливості перекладу та специфіку образів культур, між якими є комунікація. Особливо, якщо справа стосується перекладу термінів англійської мови українською і навпаки, адже Україна і Великобританія та США належать до різних правових систем. Як наголошує О. Скакун, Україна належить до романо-германської або континентальної юридичної системи, а Великобританія і США до англосаксонської. Отже, враховуючи лінгвокультурологічні особливості перекладу, юридичні документи – контракти, договори, угоди, домовленості – значно різняться за своєю структурою і відрізняються вживаною лексикою, існуючими поняттями, тощо [8, с. 49]. Так, в США судово-юридична тематика є основною складовою частиною масової культури цієї країни. Американський громадянин на підсвідомому рівні вірить в справедливість і стабільність своєї правоохоронної системи. Українським громадянам в свою чергу, для досягнення максимально наближеного і адекватного сприйняття чужої лінгвокультурологічної спільноти, необхідно стати учасником комунікативного процесу, за допомогою перекладів відповідної юридичної тематики.

Отже, переклад юридичних термінів не може бути здійснений без спеціальних знань перекладача у відповідній галузі [9, с. 12].

Як відзначають фахівці, перекладаючи англійські юридичні терміни

важливе значення має “переклад власне юридичних термінів, значення яких в конкретних правових документах визначається лінгвокультурологічними особливостями” [10, с. 102], у зв’язку з чим виникає питання про якість перекладу.

Очевидно, що якісний переклад потребує дотримання двох основних умов: адекватності перекладу та еквівалентності термінів. Адекватність вимагає “відтворення в перекладі функції вихідного повідомлення” [5], в той час як під еквівалентністю розуміють максимально можливу лінгвістичну близькість термінів оригіналу і перекладу.

При цьому завдання перекладача ускладнюється тим, що він повинен не просто передати інформацію, а й зрозуміти сенс висловлювання, враховуючи лінгвокультурологічні особливості створення конкретного терміну.

Еквівалентом вважають сталу лексичну відповідність, яка повністю співпадає зі значенням іншомовного терміну [5]. Відзначимо, що досягти абсолютної еквівалентності (тотожності) при перекладі не завжди можливо. Причинами цього французький лінгвіст і перекладач Ж. Мунен вважає в “несумісності «картин світу», створюваних мовами; і, нарешті, в розбіжностях самої реальності, культури й цивілізації носіїв різних мов” [11, с. 4]. Наприклад, в англійському праві в окрему галузь виділяється “*land law*”, що може перекладатися як “земельне право”, але відповідно до тлумачення британського словника [12] це не зовсім правильно. Слово *land* в англійській юридичній термінології означає не тільки ділянку землі, але і будівлі, що знаходяться на ній, тобто нерухомість в цілому. У праві України немає окремої галузі, яка регулювала б подібного роду відносини. Тому, перекладаючи термін *land law*, правильніше було б використовувати переклад “право, що регулює операції з нерухомістю”.

За відсутності еквівалентного відповідника у мові перекладу, на думку С. В. Гриньова [13], можливі такі прийоми перекладу:

– транскодування (передача звукової та/або графічної форми слова вихідної мови засобами алфавіту). У “English-Ukrainian Law Dictionary” [14] такий принцип застосований до таких термінів: *coroner* – коронер (слідчий, що розслідує смерті, які мають незвичайні обставини); *felony* – фелонія (категорія тяжких злочинів, що за ступенем небезпеки знаходяться між зрадою та місдімінором); *misdemeanor* – місдімінор (категорія найменш небезпечних злочинів, що межують з адміністративними правопорушеннями).

– калькування (дослівний або буквальный переклад): *lawgiver* – законодавець, *householder* – домовласник, *manpower* – людські ресурси;

– переклад іншомовного терміну за допомогою описового звороту: *abator* – особа, що незаконно заволоділа чужим спадковим майном.

Іншим прикладом відсутності еквівалентів термінів в правових системах України, Великобританії та США є переклад українського терміну “юрист”. У тлумачному словнику української мови [15] слово “юрист” – це фахівець з правознавства, юридичних наук; практичний діяч у галузі права.

“Longman Dictionary of English Language and Culture” [12] дає таке тлумачення терміну “*lawyer*”:

lawyer n 1. is the most general word for talking about someone who either represents people in a court of law or advises people about legal problems. Lawyers sometimes do legal work that is related to only one particular area of the law, such as medical cases, or company law, or they can do general work for many different types of legal cases. In the US, a lawyer can also be called an attorney which means exactly the same. The word counselor is also used in the US to mean a lawyer, especially one working in a court of law, and it can be used as a title when speaking to a lawyer in court. In the UK, a lawyer who represents someone in court is called a barrister and a lawyer who mainly works in an office is called solicitor, and these two types of lawyers have different training;

advocate n 1. ScotE law a lawyer who speaks in defense of or in favour of another person in court;

barrister n especially in England and Wales, a lawyer who has the right of speaking in the higher courts of law;

solicitor n 1 (especially in England) a lawyer who gives advice, does the necessary work when property is bought and sold and speaks especially the lower courts of law. In 1992 it was decided that solicitor could also argue cases in the higher courts, which formerly only were able to do;

attorney n AmE a lawyer. Lawyers in the US have to be licensed by the state in which they practice, which allows them to practice in courts, but not necessarily in other states.

З цих дефініцій випливає, що різниця між еквівалентами терміна “*юрист*” полягає не тільки в його приналежності до певної правової системи (зокрема, до системи англійської, американського українського права), а й у виконуваних юристом функціях, а отже і в лінгвокультурологічних способах перекладу юридичного терміну. Так, наприклад, термін “*юрист*” у правовій системі України означає фізичну особу, яка має професійні правові знання у галузі юридичних наук, у той час як в англійських країнах терміни *lawyer*, *advocate*, *barrister* і *counselor* позначають юриста, головним обов’язком якого є представлення прав обвинувачених або позивачів у суді.

Ураховуючи те, що переклад юридичних термінів включає переклад з однієї правової системи в іншу, особливу увагу слід приділяти проблемі адекватності та еквівалентності, адже юридичні терміни розвиваються в різних соціально-культурних та історичних умовах та в більшості випадків між ними немає повної еквівалентності.

Вищеподані приклади свідчать про те, що переклад юридичних термінів може змінюватися, в залежності від його лінгвокультурологічних особливостей, що може проявлятися через підбір перекладачем різних еквівалентів, що відображають культурно-історичну своєрідність законодавчих систем України, Англії та США.

Висновки. Отже, питання лінгвокультурологічних особливостей перекладу англійських термінів юридичної сфери дозволяє зробити висновки, що переклад юридичного тексту викликає багато труднощів,

пов'язаних із своєрідністю юридичної мови, її лінгвокультурологічними особливостями та різницею в законодавчих системах, що позначають правові реалії різних країн. Переклад юридичних термінів потребує значної бази знань перекладача та обізнаності в різних сферах діяльності та наукових галузях, враховуючи специфіку образів культур тих країн, між якими існує комунікація. Неадекватний переклад з однієї мови на іншу може створити певні перешкоди у використанні іншомовного юридичного документа та конфлікти між державами, тому подальші дослідження з цієї теми є актуальними та продуктивними для більш докладного вивчення.

Бібліографічні посилання

1. Алимов В. В. Юридический перевод. Практический курс. Английский язык / Вячеслав Вячеславович Алимов. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 160 с.
2. Англо-український юридичний словник: Близько 75000 термінів / упоряд.: С. М. Андрианов та ін.; за ред. Л. І. Шевченко. – К.: Арії, 2007. – 552 с.
3. Слепович В. С. Деловой английский. Business Communication: Учеб. Пособие / Виктор Самойлович Слепович. – М.: „ТетраСистемс”, 2002. – 256 с.
4. Щепотина Е. В. Лингвокультурные факторы перевода юридического текста / Елена Валерьевна Щепотина // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж: ВГТУ, 2002. – Вып. 2. – С.109-116.
5. Словник лінгвістичних термінів / Упоряд.: Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
6. Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии / А. Т. Хроленко. – М.: Флинта, 2009. – 184 с.
7. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: Курс лекций / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
8. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скакун. - Х.: Консул, 2005 – 656 с.
9. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров – М.: 2004. – 56с.
10. Бесараб Т. П. Особливості перекладу юридичної термінології США та Великобританії / Бесараб Т. П., Павлюк М. М. // Сбірники наукових робіт НТУ «ХП»: Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти No 28-НТУ «ХП», 2010. – С. 421-437.
11. Комиссаров, В. Н. Общая теория перевода. Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых: учеб. пособие / В. Н. Комиссаров. – М.: ЧеРо, 2000. 136 с.
12. Longman Dictionary of English Language and Culture. England, 2005.
13. Гринев С. В. Введение в терминоведение. – М., 1993. – 309 с.
14. English-Ukrainian Law Dictionary. Близько 120000 слів: у 2-х томах / Уклад. М. І. Балла. – Київ: Освіта, 1996. – 1464 с.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)/ Уклад. і голов. ред. В. Т.Бусел. — К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005.
16. Mellinkoff D. The Language of the Law / David Mellinkoff. – Boston: Little, Brown and Co, 1963. – 526 p.

Kovalevska O. V. Linguistic and cultural peculiarities of Legal Texts Translation from the English language.

The article considers linguistic and cultural peculiarities of the legal texts translation. The attention is paid to the specific lexis common to legal documents, legal terminology, as well as the features of translation of legal terms, which

denote the legal realities of Ukraine, the USA and Great Britain. The main problems of translation of legal documents are described.

The work focuses on the investigation of special law vocabulary in English, which gives the opportunity to describe the integral picture of the legal language at the modern stage of the English language development, as well as issues concerning the process of formation and functioning of terms. The legal language is characterized by a specific set of terms.

However, irrespective of language, the major part of its distinctive features and peculiarities are explained by the influence of historic, linguistic and cultural factors on the language community. Deep knowledge of legal language and proficiency in legal terminology of both languages are the main factors providing the effective intercultural communication of legal professionals in the process of international cooperation. Therefore, it is of utmost importance to understand that one should not translate from a legal language into the ordinary words of the target language but into the legal terminology of the target language.

Keywords: legal terminology, term, translation, linguistic and cultural peculiarities, equivalence.

УДК 37.026.5:81-13

Колесник А. В.
кандидат філологічних наук
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті аналізуються основні засоби досягнення виховного впливу на особистість та роль філологічних дисциплін у цьому процесі, зокрема мови як головного засобу встановлення діалогу викладача зі слухачем.

Ключові слова: мова, мовлення, філологічні дисципліни, виховання.

Освіта і виховання – категорії, які міцно пов'язані одна з одною. Нині вища школа здійснює різнобічну підготовку студента – як професійну, так і особисту, що передбачає формування життєвих настанов, переконань, ціннісних орієнтирів майбутніх фахівців, формування духовного світу особистості. Усе це є завданнями професійного виховання, яке включає в себе освіту та не може здійснюватись поза національним, патріотичним вихованням особистості.

Метою статті є аналіз методик і засобів виховання у вищій школі, зокрема при підготовці працівників національної поліції для досягнення комплексного освітньо-виховного результату.

Протягом століть мова була чинником прогресу суспільства, засобом спілкування, розвитку особистості та чи не найголовнішим засобом виховання в соціумі.

Історично мова виникла в результаті потреби людини в спілкуванні, що стимулювало й розвиток мислення. Як зазначав Л. С. Виготський, мова і мислення – це процеси, що взаємопов'язані, адже як мислення викарбовується в мові, так і мова викарбовується в мисленні [1].

Мова безпосередньо стимулювала розвиток людства і цивілізації в цілому, та розвиток культури і науки зокрема. Саме мова і мовна риторика започаткували філософію. Так, діалоги Платона – одна з перших форм проявів філософського мислення – виникли й існували саме в мовному середовищі. Мовні форми оцінки явищ культури, артефактів започаткували формування критичної думки та розвиток гуманітарного знання, зокрема естетики, герменевтики, екзегетики, теології, філології, мистецтвознавства, літературознавства, лінгвістики.

Сучасні освітні програми вищої школи передбачають опанування здобувачами вищої освіти державної мови, професійних мовних знань та умінь. Дисципліни «Українська мова професійного спрямування», «Комунікативна компетентність», «Ораторська майстерність» здійснюють виховання, яке передбачає набуття професійних компетентностей, що включають знання, вміння та навички, необхідні для подальшої діяльності фахівця, зокрема спілкування.

Завданням філологічних дисциплін є забезпечення професійної мовленнєвої компетентності, що включає формування у студентської молоді також суспільно-етичної поведінкової лексики, культури спілкування, загальнолюдських цінностей, засад загальної соціальної компетентності майбутніх фахівців.

Мовна підготовка працівників правоохоронної сфери ставить низку завдань, серед яких основними є:

1. формування комунікативної компетентності;
2. розвиток професійної мовленнєвої культури працівника поліції;
3. використання навичок вербального й невербального спілкування, за допомогою яких можна попередити силові дії під час вирішення певних конфліктів;
4. застосування мистецтва аргументації, мовних засобів переконання для попередження конфліктів.

Кожна з філологічних дисциплін впливає на розвиток професійних якостей і духовного світу особистості студента – його світогляду, переконань, громадянських поглядів, естетичних смаків. Дисципліна «Українська мова професійного спрямування» має міцний інструмент впливу – мовлення.

Видатні українські педагоги Б. Грінченко, О. Духнович важливим засобом національної системи виховання, зокрема патріотизму, визначали рідну мову, яка передає національну психологію, характер, світогляд, духовність народу. Так, О. Духнович відзначав, що виховання починається з

народної міфології – казок, легенд, народних переказів, де в різних фольклорних формах відображено весь культурно-історичний шлях українського народу, а мовна народна творчість доносить традиції, звичаї, духовно-моральні цінності українського народу з минулого в сучасне, а з сучасного «транслює» в майбутнє [3, с. 13 – 18]. Національне виховання є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання. На важливості осягнення рідної мови акцентував увагу і В. Сухомлинський: «Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови..., тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів» [5, с. 56], наголошуючи на патріотичній спрямованості вивчення мови і підкреслюючи її виховний потенціал. Долучити студентів до минулих епох, народних традицій, історії України викладачі української мови можуть під час проведення позааудиторних заходів зі студентами або навчальних занять, де можуть використовуватись символи України, що виконують функцію консолідації нації в єдину етнографічну, культурно-історичну спільність, єдину суверенну державу [3, с. 19]. Наприклад, у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ було проведено захід за участю проф. А. М. Поповського, під час якого було ознайомлено курсантів з історією гімну «Ще не вмерла України...», зокрема з появою тексту й музики, з впливом цього твору на розвиток і становлення патріотичного руху України, з численними жертвами радянського періоду, покараннями за виконання цього твору.

Також для розвитку патріотичних поглядів використовується вивчення творчої спадщини і діяльності Івана Франка, суспільно-політичні погляди, життєві засади якого визначалися інтересами української нації, яка, на думку І. Франка, в кінці XIX ст. становила «суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя» [6, с. 404].

Погляди І. Франка стосовно осмислення та реалізації української національної ідеї, шляхів розвитку української нації зафіксовані у його художніх і публіцистичних творах. Так, у статті «Поза межами можливого» І. Франко наголошував: «все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації» [7, с. 284].

У час написання роману «Перехресні стежки», в якому порушуються життєво важливі питання збереження і розвитку української нації, її самостійності, І. Франко висловив думку, що «ідеал національної самостійності в усякім погляді, культурнім і політичнім, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого. Нехай і так. Та не забуваймо ж, що тисячні стежки, які ведуть до його осущення, лежать просто-таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомості того ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи, може, звернемо на зовсім інші стежки» [7, с. 285].

Спираючись на те, що мова є важливим фактором національного виховання й у своєму звучанні несе «закодовані» впливи на слухачів, викладач може послуговуватись як змістом, так й інтонаціями власного голосу, тоном висловлювання, логічним наголосом для здійснення виховного впливу відповідно до навчально-виховних завдань заняття, що стане стежкою до формування певних якостей, переконань студентів.

Використання викладачем можливостей мовного впливу і виховного потенціалу мови відповідає принципу гуманізації освіти, що є однією із засад сучасної парадигми освіти і визначає центральною постаттю освітньо-виховного процесу особистість студента, розвиток і позитивні зміни якого – головний показник педагогічних дій викладача.

Американський психолог К. Роджерс започаткував поняття особистісно-центроване навчання [4, с. 358], що згодом вплинуло на застосування особистісного підходу в навчанні і передбачає увагу до вихованця, його співпрацю з наставником, створення суб'єкт-суб'єктних взаємин між учасниками освітнього процесу і взаємодію (діалог), який сприяє розвитку здібностей студента, його самовиявленню і допомагає досягти спільного результату. Така система педагогічних дій є протилежною авторитарному стилю викладання, в якому домінує позиція переваги викладача у знаннях та діях. Сучасна парадигма освіти передбачає використання діалогових форм спілкування, активізацію ролі студента.

Майстерність викладача передбачає його вміння володіти мовою і будувати свій монолог як діалог з вихованцями, як пряме звертання до їхнього розуму, почуттів, переживань, що зумовлене не тільки метою поінформувати, але й збудити інтерес до проблеми, встановити взаємодію, діалог. Уміння організувати сприймання слухачів забезпечує роботу їхньої думки, уваги, пам'яті, тобто активність аудиторії. Утворення активного слухання свідчитиме про встановлення взаємодії, де викладач може спостерігати реакцію студентів, здійснювати рефлексію їхньої діяльності і, водночас, аналізувати власну діяльність, перебудовувати зміст, методику свого виступу відповідно до сприймання інформації, що сприяє керуванню студентською аудиторією. Якщо викладач може не тільки донести зміст, тобто зробити його зрозумілим, а й здійснити психологічний вплив – збудити інтерес до проблеми, викликати потребу певних мисленнєвих дій, виявів особистісних позицій студентів щодо сприймання змісту – тоді відбувається не тільки інформація-комунікація, але досягнуто й виховної мети.

У такому разі мова викладача може виконувати як інформаційну, освітню, так і виховну функції. Перша має спрямованість на засвоєння інформації, друга – здійснює вплив на особистість слухача, формування його власного ставлення до певної проблеми, на потребу певних дій. Але для того, щоб забезпечити освітню і виховну спрямованість викладу матеріалу, як зазначає І. Зязюн, розповідь супроводжується емоційним впливом викладача, який засвідчує, що ідея, зміст теми є привабливими для нього самого [2, с. 23]. У такому випадку мова збагачується відтінками, виразністю голосу,

тону, які виявляють емоційну складову мовлення або емоційний фактор впливу [2, с. 75 – 77].

Саме на емоційну характерність мовлення вказує І. Зязюн як на умову забезпечення повноцінного сприймання навчальної інформації учнями, роблячи висновок, що саме мовлення, тон викладача позначається на рівні пізнавальної діяльності учнів, виводячи таким чином пряму залежність між комунікативними особливостями мовлення викладача й активністю сприймання слухачів. Такий висновок І. Зязюна наочно показує метод впливу на студентів і реалізації виховного потенціалу мови для досягнення особистісного розвитку студента, а викладач у такому разі стає взірцем використання мовних засобів у процесі комунікації, що можуть наслідувати студенти у своїй професійно-мовленнєвій діяльності [2, с. 35 – 36].

Отже, у результаті аналізу засобів підготовки фахівців у вищій школі, зокрема працівників національної поліції, можна зробити висновок, що велике значення для досягнення комплексного освітньо-виховного результату мають філологічні дисципліни, за допомогою яких відбувається формування життєвих настанов, переконань, ціннісних орієнтирів майбутніх фахівців, формування духовного світу особистості. При цьому головним засобом встановлення діалогу залишається мова й емоційна забарвленість мовлення викладача, що забезпечує досягнення діалогу зі слухачем.

Бібліографічні посилання

1. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – изд. 5, испр. – М.: «Лабиринт», 1999. – 352 с.
2. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.
3. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посібник / С.Г. Карпенчук. – К.: Вища шк., 1997. – 304 с.
4. Райгородский Д.Я. Психология личности. Хрестоматия. – Т.1. – Самара: Изд. Дом «БАХРАХ-М», 2006. – 512 с.
5. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – Киев: Радянська школа, 1974 г. – 288 с.
6. Франко І. Я. Одвертий лист до гал[ицької] української молодіжі // Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР; [ред. кол. Є. П. Кирилюк (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 45: філософські праці. – 1986. – С. 401 – 409.
7. Франко І. Я. Поза межами можливого // Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР; [ред. кол. Є. П. Кирилюк (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 45: філософські праці. – 1986. – С. 276 – 285.

Kolesnyk A. V. Educational potential of philological disciplines in higher education.

The article analyzes the main means of achieving the educational effect on the personality and the role of philological disciplines in this process, in particular, the language as the main means of establishing a dialogue between the teacher and the listener.

The purpose of the article is to analyze methods and means of education in high school, in particular in the training of national police officers, to achieve a comprehensive educational outcome.

The philological disciplines, with the help of which the formation of vital directions, beliefs, values of future specialists, formation of the spiritual world of the person take place, is of great importance for the achievement of the complex educational result. At the same time, the main means of establishing a dialogue remains the language and the emotional color of the teacher's speech, which ensures the achievement of dialogue with the listener.

The language of the teacher can act as informational and educational functions. The first has a focus on the assimilation of information, the second - has an impact on the personality of the listener, the formation of his own attitude to a certain problem, the need for certain actions. The teacher can use both the content and the intonations of his own voice, the tone of the statement, the logical emphasis for the implementation of educational influence in accordance with the educational tasks of the class.

Keywords: language, speech, philological discipline, education

УДК 351.851:37.014.55

Кондрашева О. В.
старший викладач
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВОЮ ВИЩИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Розглядається питання вдосконалення державного управління у сфері надання освітніх послуг вищими закладами освіти. Вищі навчальні заклади в умовах поширення в Україні Болонських принципів, матимуть значно більший обсяг автономії та самостійності у вирішенні багатьох управлінських та організаційних функцій. На зміни очікують традиційні стосунки між інституціями системи освіти. Не виключено, що роль місцевих органів управління освітою в управлінні освітою звужуватиметься, а роль місцевих органів управління освітою, як і самих ВНЗ – розширюватиметься.

Ключові слова: державне управління, вищі заклади освіти, автономія, самостійність, управлінські та організаційні функції, місцеві органи управління освітою.

З точки зору глобалізаційних та інтеграційних процесів, одним із найважливіших завдань для України, як тієї країни, яка намагається посісти достойне місце в освітній сфері Європи та світу, є завдання забезпечити якісну підготовку фахівців на рівні міжнародних стандартів. Визначальними тенденціями розвитку світової освітньої системи є поглиблення фундаментальності, посилення гуманістичного напрямку, духовної та загально- культурної складових освіти.

На підставі аналізу структури системи освіти в Україні, її базових показників та вплив Болонського процесу на управління вищою освітою в Україні встановлено, що система державного регулювання ринку освітніх послуг в Україні ще далека від досконалості, насамперед, через недоліки правового забезпечення державного управління освітою. Сама система державного регулювання ринку освітніх послуг продовжує залишатися зацентралізованою, як це було властиво системі освіти в СРСР. Діяльність загальноосвітніх установ бюрократизована більшою мірою, ніж вищих навчальних закладів, наділених чималою автономією. Недоліком системи державного регулювання ринку освітніх послуг також є відсутність гнучкості, можливості швидкої адаптації до законів, умов зовнішнього середовища, суспільних відносин, що реформуються.

Вищі навчальні заклади в умовах поширення в Україні Болонських принципів, матимуть значно більший обсяг автономії та самостійності у вирішенні багатьох управлінських та організаційних функцій. На зміни очікують традиційні стосунки між інституціями системи освіти. Не виключено, що роль центральних органів влади в управлінні освітою звужуватиметься, а роль місцевих органів управління освітою, як і самих ВНЗ – розширюватиметься. Автономія ВНЗ призведе до їхньої більш активної взаємодії з замовниками навчання, працедавцями, органами студентського самоврядування, громадськістю, які матимуть безпосередній вплив на заклад освіти та зміст навчання через створення різного роду громадських, наглядових рад при ВНЗ.

Зклади вищої освіти, маючи автономію, ставатимуть більш відкритими зовнішнім впливам, їх діяльність буде активніше спрямовуватися на надання потрібних суспільству та якісних освітніх послуг. У цей період зростає роль психологічних основ управління, змінюється сам зміст управління та його функції.

Організація державного регулювання ринку освітніх послуг не повинна тільки забезпечувати баланс публічного і приватного інтересу в цій сфері і відображати всі зазначені особливості. Для цього необхідне збереження державно-суспільного і гуманістичного характеру управління, підтримка вузівської автономії, громадського і вузівського самоврядування і значна децентралізація управління ВНЗ з урахуванням створення регіональних освітніх комплексів.

У контексті удосконалення управління ВНЗ варто розвивати організаційні та психологічні аспекти удосконалення управління вищими навчальними закладами [1]. Саме ж управління слід розглядати як процес (серію) неперервних, взаємозв'язаних дій, що забезпечують успіх функціонування будь-якої організації. Сукупність цих дій називають управлінськими функціями. Управління в системі вищої освіти має внутрішню та зовнішню структури, які нерозривно зв'язані між собою. Аналіз внутрішньої структури передбачає висвітлення процесу управління з погляду його природи, внутрішнього змісту. Його доцільно здійснювати на двох рівнях – управлінському та психологічному. До процесів першого

(безпосередньо управлінського) рівня аналізу належать планування, організація та контроль діяльності закладів вищої освіти.

Управлінський аспект удосконалення системи управління ринком освітніх послуг має удосконалюватися шляхом створення при обласних державних адміністраціях наглядових рад, метою функціонування яких є створення системи громадського контролю над діяльністю адміністрацій навчальних закладів; функціонуванням фондів підтримки навчальних закладів, що акумулюють кошти юридичних і фізичних осіб; створенням сприятливих умов розвитку недержавного сектору в освіті.

Виходячи з потреб підготовки відповідних спеціалістів для ринку праці, має відбуватися підготовка затребуваних спеціалістів на ринку освітніх послуг. Повинна визначатися необхідна потреба в робочій силі з боку роботодавців, які при виникненні необхідності підготовки, перепідготовки потрібних спеціалістів можуть замовити відповідні освітні послуги у їх виробників. Головна мета (місія) освітнього закладу, незалежно від рівня управління, на якому вона функціонує, полягає в забезпеченні навчання, виховання і розвитку особистості, тобто кінцевим «продуктом» функціонування закладу освіти, що на нього мають працювати всі рівні і структури управління [2].

Гуманістична психологія є основою ефективного функціонування закладів освіти. Вона розглядає людину як найвищу світову цінність; кожна людина – унікальна, неповторна, своєрідна; найціннішою властивістю психологічної організації людини є її намагання розвивати свої потенційні творчі можливості, вдосконалювати себе, керувати власним розвитком; вільний вибір – основа розвитку особистості, позитивних особистісних змін; необхідними і достатніми умовами гуманізації будь-яких міжособистісних стосунків, які забезпечують реальні особистісні зміни є: безоцінне позитивне сприйняття іншої людини, вміння її вислухати і співпереживати їй, конгруентне (тобто адекватне, справжнє і щире) самовираження себе у спілкуванні з нею; зовні людину не можна гуманізувати тому, що будь-яка гуманізація – це передусім гуманізація (і гармонізація) стосунків особистості зі своїм внутрішнім світом.

Реалізація системи гуманістичного навчання неможлива без впровадження гуманістичної системи управління закладами освіти, оскільки функціонування іншого (не орієнтованого на людину) управління, лише дискредитуватиме саму ідею гуманізації навчально-виховного процесу. Принцип гуманізації управління системою вищої освіти тісно пов'язаний з принципом демократизації управління. Взаємодоповнюючи один одного і тісно взаємодіючи між собою, ці принципи мають свою специфіку і самостійне значення.

Принцип демократизації управління системою вищої освіти зорієнтований на залучення всіх організаторів і учасників педагогічного процесу (які входять до внутрішньої та зовнішньої структур управління в системі вищої освіти), до активної постановки і розв'язання актуальних завдань навчання та виховання, забезпечення умов для широкого обміну

думками між педагогами й учнями, органами громадського управління освітою, вільного внесення пропозицій, формування новаторських ідей, інноваційних підходів та шляхів їх реалізації тощо [1]. Обґрунтовуючи важливість і необхідність гуманізації управління як одної із істотних особливостей управлінського процесу у вищій освіті, зауважимо, що гуманізм в управлінні може бути притаманний організаційним структурам, які функціонують і в інших сферах життєдіяльності людей (бізнес, виробництво тощо) але, виходячи із основної місії цих структур (отримання зиску) і більш низького статусу інших цілей в ієрархії управлінського комплексу, можна стверджувати, що гуманізація управління в цих галузях займає незначне місце, і наявна лише в тих структурах, керівники яких усвідомлюють значущість і цінність кожної конкретної особистості в діяльності фірм (підприємств, установ).

Гуманізація навчання та виховання учнів (студентів), подолання психологічних бар'єрів неможливі без забезпечення гуманізації управління освітянськими закладами, оскільки ефективне функціонування будь-якої структури неможливе за наявності в ній чужорідних елементів, а тим більше надто великої централізації управлінських механізмів. Гуманізація управління вищою освітою передбачає побудову управлінських стосунків між керівником та підлеглим на основах партнерства; врахування індивідуально-психологічних особливостей підлеглих в управлінській взаємодії; створення умов для реалізації творчого потенціалу підлеглих та здійснення ними самоуправління своєю професійною діяльністю та особистим розвитком; перенесення гуманістичних стосунків з самого педагогічного колективу на процес педагогічної взаємодії з учнями та їхніми батьками тощо, органами громадського та студентського самоврядування.

Таким чином, для того, щоб стати дійсним членом європейського освітнього простору Україна має докорінно модернізувати систему управління освітньою галуззю. Треба, перш за все, гармонізувати нормативно-правову базу в галузі освіти із законодавством країн ЄС та забезпечити реальне їх дотримання, запровадити механізми громадського управління освітою. А все це можливо лише в тому випадку, якщо освіта та фактичне забезпечення її функціонування та розвитку будуть визнані пріоритетами державної політики України.

Бібліографічні посилання

1. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти / Л. М. Карамушка. – К. : Ніка-центр, 2000. – 332 с.
2. Шилова В. І. Державне регулювання ринку освітніх послуг в Україні : автореф. ... канд. наук з держ. упр. / Шилова Валентина Іванівна ; ГУ «ЗІДМУ». – Запоріжжя, 2007. – 20 с.

Kondrasheva O.V. Issues of public management in higher education organization in Ukraine under Bologna process conditions.

The issues of proper public management in terms of higher education organization in Ukraine are considered. Higher schools need much more autonomy

and independence in taking decisions as for their internal management and organizational functions performance. Conventional relations between educational institutions are expected to undergo substantial changes. It means that the significance of central government bodies will be gradually decreasing in favor of local educational agencies and higher schools themselves.

Keywords: public management, higher schools, autonomy, independence, management and organizational functions, local educational agencies.

УДК 305-055.2

Костенко О. Г.
старший викладач
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА В ПОЕЗІЇ АЛІСІЇ ОСТРАЙКЕР

Здійснюється короткий огляд літературознавчих оцінок поезії Алісії Острайкер. Увага зосереджується на особливостях проблематики і поетики її творів в руслі сучасної гендерної теорії.

Ключові слова: літературна критика, фемінізм, теорія гендеру, жіноча тематика.

Питання співвідношення мови та гендера привернули увагу дослідників у 70-х роках ХХ століття. Тоді і виник новий напрям у науці – гендерна лінгвістика. Становлення та інтенсивний розвиток гендерних досліджень в мовознавстві пов'язують зі зміною наукової парадигми в гуманітарних науках під впливом постмодерністської філософії. Нове розуміння процесів категоризації, відмова від визнання об'єктивної істини, зацікавлення суб'єктивним, зокрема приватним життям людини, розвиток нових теорій особистості, а саме теорії соціального конструктивізму, призвели до перегляду наукових принципів вивчення категорій віку, статі та національності, які раніше вважали біологічно детермінованими [1, с. 32].

Прикладом перших гендерних досліджень в лінгвістиці вважають роботу Отто Есперсена «Мова: її природа, розвиток та походження» (1922), яка містить окремий розділ про мовленнєву поведінку жінок, дітей та іноземців і не має відповідного розділу, що вивчає мову чоловіків. Зразком класичної мови є саме чоловіча мова, а жіноче мовлення вважалось таким, що відходило від норми. Таке ставлення до жіночої мови зумовило підсилений інтерес до проблематики з боку жінок науковців, особливо серед представниць феміністичної критики мови. Суттєвий внесок у розвиток досліджень мовної репрезентації чоловіків і жінок був зроблений у працях Робін Лакоф (1975), Дейл Спендер (1980), Дебори Таннен (1986, 1990) та ін.

У 90-х роках ХХ століття гендерні дослідження в лінгвістиці поширюються і на пострадянському просторі. Гендер в мові стає об'єктом аналізу в працях А. Кириліної, М. Томської, Н. Габріелян, К. Горошко, В. Агеевої, С. Павличко, М. Крупки, Г. Улюри. Цей напрям мовно-гендерних

розвідок пов'язаний з вивченням способів презентації чоловічої та жіночої статі у мові, увагу до якого привернули представниці феміністичної теорії, скажімо, Розі Брайдотті, Дж. Коутс, Е. Шовалтер. Дослідниці наголошували на тому, що мова переважно зображує світ із «чоловічої» позиції, а жінка часто залишається «невидимою» в мові.

Одним із ключових моментів гендерного підходу стала теорія «жіночого письма» (*écriture féminine*), що знайшла своє втілення в конкретних літературних творах (тексти Маргарет Дюрас, Елен Сіксу, Вірджинії Вулф та ін.), а також в однойменній феміністичній концепції. Теоретичні засади жіночого письма поєднують критерії, запозичені з теорії лінгвістики та психоаналізу, із постструктуралістським методом деконструкції. Термін «жіноче письмо» є французьким, у 1970-х його пов'язували із творчістю та діяльністю Елен Сіксу та Ксав'єр Готьє. Згодом «*écriture féminine*» почав обростати різними обґрунтуваннями та коментарями (здебільшого в американській літературній критиці) і отримав назву «*women's writing*». Ознаками «жіночого письма», на думку Т. Гречушникової, можна вважати «легалізовану чуттєвість, відверте зображення жіночого тіла, різноманітність форм, відмову від традиційної побудови тексту, нетипове використання «сміслових мовних одиниць», вільну інтерпретацію текстів експериментальної поезії» [2, с. 251]. Від себе додамо, що варто також звернути увагу на специфіку вибору лексичних одиниць, використання образів, символів, безпосередньо пов'язаних з жіночим світом. Аналізуючи особливості мовної репрезентації гендера в поезії Алісії Острайкер, ми, перш за все, звертаємо увагу на те, як реалізоване «жіноче письмо» в її творчості, які художні стратегії обирає авторка для гендерної репрезентації жіночої мови.

Мета дослідження полягає у вивченні способів мовної репрезентації гендера в поезії Алісії Острайкер, виявленні індивідуальних особливостей використання «жіночого письма», аналізі вибору лексичних одиниць, за допомогою яких авторка зображує художній простір своїх поезій.

Chazal: America the beautiful [3]

Варто зазначити, що на творчість Алісії Острайкер вплинула творчість відомого американського поета-натураліста Волта Вітмана. Як і Вітман, Острайкер багато пише про Америку, але в її творчості Америка постає як земля, де не тільки чоловіки, але й жінки можуть себе реалізувати. Відомий твір Вітмана «O, Captain, My Captain» говорить про велич Америки та її видатного керманіча з точки зору мужності, відваги, витривалості тощо, а всі ці риси притаманні маскулінному дискурсу. Острайкер подає велич Америки через призму жіночого погляду. Читаючи цей твір, навіть, виникає відчуття, що сама Америка – це жінка. Лексеми, що вказують на фемінінність – почуття – **earnestness, sincerity, heart** тощо. **Heart, hands, gender, sex** – посилення на проблему дискусії про тіло, сексуальність, гендер. В маскулінному дискурсі майже ніколи не використовуються слова, які передають сумніви, невпевненість; в маскулінному дискурсі завжди переважає конкретика. Острайкер використовує такі слова як **maybe,**

imagining, вона говорить про те, що жінка, як і чоловік може сумніватись, але жінка має сміливість признати, що вона може мріяти, може сумніватись, може уявляти щось, їй не потрібні факти, та логічні пояснення, вона може допустити існування чогось, навіть без існування конкретних доказів.

Chazal: August Morning, Upper Broadway [4]

Сама назва чітко промовляє про схильність Острайкер поетизувати серце Америки та серце серця Америки – Upper Broadway. Романтичність притаманна жіночій поезії відчувається з перших строк твору «**As the body of the beloved is a window through which we behold the blackness and vastness of space**», в цій же строчці авторка говорить і про тіло, що також є характерною рисою фемінінного дискурсу.

*On the corner with his fruit stand is a window,
and the cherries, blackberries, raspberries
avocados and carrots are a rose window [4]*

Коли авторка говорить про Бродвей та американськи реалії, вона не говорить про стейки та гамбургери, що було б типовим для чоловіків, проте обирає саме фрукти та ягоди, що є більш типовим для жінки, до того ж образ, який вона створює є романтичним, що також є типовим для жінки. Вона не порівнює жінку з фруктом, чи квіткою, як це зробили б чоловіки, а ставить їх в один ряд – «**The women in their swaying dresses, the season's fruit**».

Chazal: Utopian [5]

Не зважаючи на те, що в прозі два найбільш відомих та важливих для літератури утопічних творів були написані чоловіками, в поезії утопія належить жінці. Нереалізовані сподівання, почуття, емоції – поетичні та суто жіночі речі. Кожне слово Utopian належить до саме тієї «вкраденої мови»: **island to which you cannot swim** – нереалізовані можливості, потаємні бажання; **all the buildings are glass so that lies are impossible** – місце, де немає місця брехні, імплікація на чесні почуття, які відповідають суті жінки; **chiefly the word divorce which is eaten by maggots** – імплікація сімейних цінностей, які є центральними для жінок, Острайкер бажає, щоб слово розлучення перестало бути частиною мови, але розуміє, що це утопічно.

Chazal: «His Speed and Strength» [6]

У вірші «His Speed and Strength» ми бачимо потяг Острайкер до натуралізму- вірш починається з міфологічних асоціацій та містить багато натяків на війну або агресію:

*His speed and strength, which is the strength of ten
years, races me home from the pool.*

*First I am ahead, Niké, on my bicycle,
no hands, and the Times crossword tucked in my rack [6]*

У грецькій міфології, *Niké* богиня перемоги. Хоча перемога може відноситись до багатьох ситуацій, проте, велика частина грецької міфології має справу з конфліктом і війною, тому можна припустити, що використання Острайкер богині перемоги *Niké* є натяком на війну. Пізніше у вірші, Острайкер посилається на римську богиню, коли вона описує день матері в

басейні: «*And I doing my backstroke laps was Juno*». У римській міфології Юнона є римською богинею світла, народження, жінок і шлюбу.

Також, Острайкер використовує більш прямі військові посилення в заключній частині поеми, порівнюючи велосипед хлопчика з ракетою і самого хлопчика до пілота, який здійснює управління ракетою: «*pedaling hard, rocket and pilot.*»

Таким чином, можна дійти висновку, що у вірші «*His Speed and Strength*» присутні суто жіночні тематики, а саме: тематика дому, шлюбу, материнства.

Розглядаючи специфіку реалізації гендера в поезії Алісії Острайкер, ми проаналізували, як вищезгадані теорії гендеру та «жіночого письма» узгоджуються з особливостями жіночого досвіду та реалізуються в поетичному творі, а саме: у образах, мотивах та на лексичному рівні, дослідили закономірність звернення до автобіографічного стилю письма в прагненні передати особистий, жіночий досвід та відзначили, що жінка перетворюється на суб'єкт власної поетичної візії або обирає власні об'єкти сексуального потягу як чоловічої, так і жіночої статі.

Мовна реалізація гендера в поезії Алісії Острайкер є експериментальною практикою, яку авторка використовує задля описання власної жіночності, проведення цікавих поетичних і естетичних експериментів, спроб уписати жіночий світогляд у поетичний текст. Ми припускаємо, що застосування 'women's writing' в текстах поезій дало Алісії Острайкер цілий набір мовних та поетичних засобів і прийомів (специфічну лексику, символіку й метафорику), які були покликані артикулювати на письмі унікальний жіночий досвід, маргіналізований або зігнорований в американській літературі попередніх років.

Бібліографічні посилання

1. Гречушникова Т. В. Загадки гендерной идентичности в немецкоязычной женской прозе конца XX века / Т. В. Гречушникова // Женщины. История. Общество / под общ. ред. В. И. Успенской. – Тверь, 2002. – Вып. 2. – С. 251– 258.

2. Кирилина А. Лингвистические гендерные исследования / А. Кирилина, М. Томская // Отеч. зап. Журн. для медл. чтения [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/2005/2/lingvisticheskie-gendernye-issledovaniya>. – Загл. с экрана.

3. <https://www.poets.org/poetsorg/poem/ghazal-america-beautiful>

4. <https://www.poets.org/poetsorg/poem/august-morning-upper-broadway>

5. <https://www.poets.org/poetsorg/poem/utopian>

6. <https://www.poets.org/poetsorg/poem/his-speed-and-strength>

Kostenko O. G. Gender problems in poetry of Alisia Ostraiker.

A short overview of the works on literary criticism devoted to the poetry of Alicia Ostriker is carried out in the article. Special attention is paid to the peculiarities of poetic works from the point of view of the modern gender theory.

Keywords: literary criticism, feminism, gender theory, female identity.

Левіщенко М. С.
кандидат філологічних наук
Національна академія прокуратури України

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРИ ПОВСЯКДЕННОСТІ У ПІЗНЬОМУ ВІКТОРІАНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто пізній вікторіанський дискурс та лінгвокультурні особливості відображення культури повсякденності вікторіанців, подано опис та характеристика цих особливостей, проаналізовано їх засоби вираження у пізньому вікторіанському дискурсі.

Ключові слова: культура повсякденності, пізній вікторіанський дискурс, концепти, лінгвокультурні особливості, картина світу

Історія кожного етносу формувала унікальний культурний простір та спосіб життя, який втілював головні уявлення епохи. Ці уявлення в свою чергу реалізовувались і в літературі. Поняття “дискурс” дуже багатозначне. Воно походить від латинського слова *discursus*, що буквально означало “біг у різних напрямках”. Поступово термін набув величезної кількості різноманітних значень. У перекладі з англійської *discourse* означає “мова, міркування, розмова, бесіда”, у французькій мові слово *discours* означає “діалогічна мова, публічний виступ”, у середньовічній латині він мав значення “пояснення, довід, аргумент у суперечці, логічне міркування”, а прикметник *discursivus* у цей же час набуває стійкого значення “розумовий, логічний, опосередкований”, на відміну від чуттєвого, споглядального, безпосереднього. У словнику німецької мови Якоба і Вільгельма Грімма, це слово також має два значення: “1) діалог, бесіда; 2) мова, лекція”. У науковій літературі, насамперед лінгвістичній і логічній, слово дискурс в основному вживається як синонім слова текст. Причому під текстом може розумітися не тільки специфічний продукт мовної діяльності, а й будь-яке явище дійсності, що має знакову природу і певним чином структуроване: наприклад, фільми, спектаклі, мітинги, дебати тощо [1, с. 80-86.].

На ранніх етапах аналізу дискурсу вченими розглядалися два базових значення розглянутого терміна. В одному з них, що використовувався у дослідженнях мовних структур, які виходять за рамки речення, він практично ототожнювався з поняттям тексту. Одним з перших вжив термін «дискурс» як самостійний термін американський лінгвіст З.Харріс, який опублікував статтю “Аналіз дискурсу” [4, с. 67].

Різні вчені, різні джерела пропонують різноманітні визначення дискурсу, наприклад Е.И. Шейгал пропонує наступне поняття: «Дискурс – система комунікації, поле комунікативних практик, розглянуте в реальному і потенційному (віртуальному) аспектах» [5, с.42], де під реальним виміром розуміється поточна мовна діяльність і її результати – тексти, потенційний

вимір являє собою сукупність знаків, що обслуговують дану комунікацію. Ці знаки можуть бути вербальними і невербальними (прапори, емблеми, портрети, поруддя, символічні і знакові особистості тощо).

Що ж до структури повсякденності в літературі, то вона являє собою особливості, напрацьовані культурою, які структурують, оформлюють, формують повсякденне життя людей, втілюючи в ній духовно-ціннісне начало. Твердість цінностей повсякденного життя була однією з найважливіших психологічних установок епохи Вікторіанства.

Повсякдення в літературі – глибинний шар сприйняття автором світу через передачу побуту його героїв, відчуттів, що їх охоплюють в кожній точці перетину часу з простором. Інтер'єр, архітектура, мода допомагають скрапіше уявити національну самотність персонажів та наглядно зазначити конкретні просторово-часові координати дій сюжету.

Однак найскрапіше особливості епохи можуть відобразитись у повсякденному спілкуванні її представників. Адже, спілкування, комунікація є невід'ємною частиною життя людей, впливає на їхній розвиток, поведінку, пізнання світу і самих себе як частини цього світу. І будь-яка спроба осмислити комунікацію між людьми, зрозуміти, що їй заважає і що сприяє, важлива й виправдана, тому що спілкування – це стовп, стрижень, основа існування людини.

Під комунікативною поведінкою розуміють сукупність норм і традицій спілкування народу. У комунікативній поведінці відбиваються особливості національного менталітету, це дає змогу виявити національні особливості лінгвокультурної спільноти. Т. Г. Грушевицька розглядаючи поняття національний характер, зазначає, що наявність національних особливостей загально визнана, і вони представляють властиве тільки одному народові суміщення "національних і загальноприйнятих характеристик" [2, с. 291].

Розглядаючи аспекти комунікації у Вікторіанському дискурсі, можна помітити, що не зважаючи на використання обома статями комунікативної стратегії ввічливості, існувала значна різниця у спілкуванні жінок і чоловіків. Перш за все це залежало від статусів, які надавалися їм і від функцій, які повинні були нести жінки і чоловіки у Вікторіанському суспільстві.

Комунікативний акт у Вікторіанському дискурсі підпорядковувався комунікативній стратегії ввічливості, однак відмінності у спілкуванні жінок і чоловіків були вкрай помітними. Однією з головних причин була статусна роль жінки у вікторіанському суспільстві. Тому мовленнєві відмінності спостерігались не лише в розмові чоловіка і жінки, а й у тому, як говорили про жінку або чоловіка [3].

"Sir William Lucas had been formerly in trade in Meryton, where he had made a tolerable fortune, and risen to the honour of knighthood by an address to the king during his mayoralty. The distinction had perhaps been felt too strongly. It had given him a disgust to his business, and to his residence in a small market town; and, in quitting them both, he had removed with his family to a house about a mile from Meryton, denominated from that period Lucas Lodge, where he could think with pleasure of his own importance, and, unshackled by business, occupy

himself solely in being civil to all the world. For, though elated by his rank, it did not render him supercilious; on the contrary, he was all attention to everybody. By nature inoffensive, friendly, and obliging, his presentation at St. James's had made him courteous." [8, с. 98]. Розповідь про чоловіка завжди була деталізованою, опис здебільшого зосереджувався на його діяльності та статусі у суспільстві, ставленні до інших людей та до самого себе.

Вікторіанські чоловіки сприймали світ як окрема людина в ієрархії суспільного ладу, в якому вона стоїть вище або нижче інших. В епоху перенаселення міст, розростання середнього класу розмови зводились до переговорів, у яких люди намагалися досягти кращого становища, зберегти його наскільки це можливо і захистити себе від спроб інших принизити або попихати ними. Жінки в основному сприймали життя як окрема особистість у структурі взаємних зв'язків. У їх світі розмови нагадували переговори, які були направлені на збереження їх статусу благопристойних, вихованих леді, головними характеристиками яких були чесність, духовна чистота, слухняність. Тому у світі, де завжди існують ієрархії, для них важливішими були ієрархії дружби, а не панування і досягнення [3].

Різниця у стилях спілкування чоловіка і жінки була причиною різного виховання. Вони росли у різних словесних світах. Люди розмовляли з ними по-різному і очікували різних відповідей. Жінку виховували з огляду на те, що вона повинна мати такі якості, як скромність, ненав'язливість, емоційність, обдуманість поведінки, вміння співчувати, вміння допомагати іншим, розуміти інших.

З певною іронічністю описує В. Теккерей скромність дівчини при привітанні з джентльменом: *'She had previously made a respectful virgin-like curtsy to the gentleman, and her modest eyes gazed so perseveringly on the carpet that it was a wonder how she should have found an opportunity to see him.'* [7]

Теми, які обговорювались жінками і чоловіками у Вікторіанську епоху були різними через те, що від жінок вимагалось бути хорошими дружинами та матерями, про кар'єру навіть і не йшлося. Тому чоловіки обговорювали ті питання, які їм необхідно було вирішити.

Для Вікторіанського дискурсу були характерними такі лексичні і граматичні явища: емоційно забарвлена та образна лексика, лексика емфатичного і вигуківого характеру, підсилюючі граматичні конструкції, вигуки і повтори.

Вікторіанські традиції передбачали *стриманість* не лише у діях, а й в мовленні. Вона була знаком поваги до точки зору співрозмовника, який міг сприймати ситуацію по-своєму. Характерним було уникання категоричних стверджень або заперечення. Саме завдяки цьому забезпечувалось широке використання вставних зворотів.

Мовлення вікторіанців відрізнялось *самоконтролем*. Вільний прояв почуттів вони сприймали як вульгарність, неподобство. самоконтроль для вікторіанців був головною перевагою людського характеру. Важливість стриманості виражається докором у вищезазначеній репліці.

Однак жінки аристократичного походження вирізнялись *емоційним мовленням*. У мові воно реалізовувалось завдяки прикметникам *lovely, sweet, pretty*, іноді вживали декілька прикметників одразу а також окличні речення для посилення емоційності.

Вікторіанці уникали розмов про особисте, ця характеристика відобразилася в етиці спілкування. Окрім слів "yes", "no", чітких стверджень та заперечень, у розмові старанно уникали особистих моментів, всього, що могло здатися вторгненням у приватне життя кожного. Тому, якщо не торкатися особистих сфер життя співрозмовника або свого життя, якщо не ставити прямих запитань і не давати категоричних відповідей, залишалася тема "weather". Це засіб підтримки розмови з малознайомими людьми, уникаючи приватних тем: "What does Jem say?" inquired the old lady. 'There ain't anything the matter, is there?' 'No, no, mother,' replied Wardle; [6]. Подібна розмова може видатись беззмістовною, позбавленою сенсу. За показною стриманістю вікторіанців крилася емоційна вдача. А оскільки правила поведінки не допускали, щоб людина виражала свої думки відкрито, прямо, у представників цієї доби була розвинена чутливість до натяків і недомовок. Звичне обговорення спільних інтересів розкриває наступний стереотип мовленнєвої поведінки: світське життя обговорюється частіше за все, як тема, відома всім учасникам комунікації.

Отже, специфіка особливостей Вікторіанської епохи складається через культуру спілкування у повсякденні. Основні риси світу повсякденності — стійкість, повторюваність, немінуча поява стандарту та стереотипності. Звернення до дослідження повсякденної культури Вікторіанства в літературі дозволяє, з однієї сторони, об'єднати численні деталі в цілісну картину епохи; з іншої сторони, осмислення феномену Вікторіанства може дати нові уявлення про процес розвитку повсякденної культури в цілому.

Бібліографічні посилання

1. Герасимов В.И. Политический дискурс: История и современные исследования / Герасимов В.И., Ильин М.В. – М., 2002. – № 3. – с. 7-86.
2. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2002, 291 с.
3. Левіщенко М. С., Лінгвокультурна конвенціоналізованість Вікторіанського дискурсу, *Вісник Житомирського державного університету. Випуск 51*. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VZhDU/2010_51/vip51_29.pdf.
4. Харрис З. С. Совместная встречаемость и трансформация в языковой структуре / Новое в лингвистике. – 1962. – №2. – с.67.
5. Шейгал Е.И. Семиотическое пространство политического дискурса / Шейгал Е.И. // Полит. дискурс в России. – 1999. – № 3. – с.42.
6. Dickens Ch. The Posthumous Papers of the Pickwick Club. – <http://www.charles-dickens.org/the-pickwick-papers/> (cited 12.12.07).
7. Thackeray W. Vanity Fair – <http://lingvo.asu.ru/english/texts/vanity/00.html> (cited 12.12.07).
8. Wilde O. A woman of no importance (five plays by O. Wilde with an introduction by Hesketh Pearson). – USA and Canada: Bantam Books, 1961. – P. 59-122.

Levishchenko M.S. Linguistic and cultural peculiarities of daily life culture imaging in late Victorian discourse

The history of each ethnos formed a unique cultural space and way of life, which embodied the main ideas of the era. These ideas, in turn, were realized in the literature. In the early stages of discourse analysis, scientists considered two basic meanings of the term in question. In one of them, which was used in studies of language structures that go beyond the sentence, it was practically identified with the notion of text. However, the most vivid features of the era can be reflected in the daily communication of its representatives. After all, communication is an integral part of people's lives, affects their development, behavior, knowledge of the world and themselves as part of this world. And any attempt to comprehend communication between people, to understand what is hindering and what contributes to it, is important and justified, since communication is the pillar, the core, the basis of human existence. Considering the aspects of communication in the Victorian discourse, it can be seen that despite the use of the communicative politeness strategy by both sexes, there was a significant difference in the communication of women and men. First of all, it depended on the status that was given to them and from the functions that women and men should have in Victorian society.

The communicative act in the Victorian discourse was subject to a communicative politeness strategy, however, the differences in communication between women and men were extremely noticeable. One of the main reasons was the status role of women in the Victorian society. Therefore, speech differences were observed not only in the conversation between a man and a woman, but also in the way they talked about a woman or a man. The themes that were discussed by women and men in the Victorian era were different due to the fact that women were required to be good wives and mothers, and the career did not even go. Therefore, men discussed the issues that they need to solve.

For the Victorian discourse, such lexical and grammatical phenomena were characteristic: emotionally colored and figurative vocabulary, the lexicon of an emphatic and vigucal character, amplifying grammatical constructions, exclamations and repetitions.

Victorian traditions provided for abstinence not only in actions, but in speech. She was a sign of respect for the point of view of the interlocutor, who could perceive the situation in his own way. Characteristic is the withdrawal of categorical statements or objections.

The speech of the Victorians was distinguished by self-control. They perceived the free expression of feelings as vulgarity, ugliness. self-control for the Victorians was the main advantage of human nature.

Keywords: late Victorian Discourse, concepts, linguistic and cultural peculiarities, culture of daily life

Логінова Г. М.
кандидат філософських наук,
Український вільний університет
(м. Мюнхен, Німеччина)

АНАЛІТИЧНИЙ ВИМІР ФАХОВОЇ МОВИ ПРАВА У ТЕРМІНОЛОГІЇ ДОКУМЕНТІВ ЄС

Статтю присвячено проблемі репрезентації фахової мови права у європейському лінгвокультурному просторі, аналітичному виміру фахової лексики правових актів ЄС.

Ключові слова: фахова мова європейського права, правова термінологія, субмова, європейський лінгвокультурний простір

Сучасні процеси в суспільстві не залишають осторонь євроінтеграційні феномени, які стають об'єктом дослідження різних студій, зокрема лінгвістичних. Поняття «фахова мова» (нім. «Fachsprache») уперше з'явилося в німецькій лінгвістиці. Фахову мову трактують як сукупність усіх мовних засобів, що використовують у спеціально окресленій комунікативній сфері для досягнення порозуміння між усіма фахівцями галузі. Відповідно до такого підходу, найважливішим у дослідженні фахових мов є відносини фахових мов і національної літературної мови. Фахова мова – варіант загальноживаної мови, що слугує і засобом пізнання й поняттєвого визначення спеціальних предметів, і засобом інформаційного повідомлення про них, тому зважає на особливі комунікативні потреби в певній галузі.

Європейська норма, викладена в правових актах, – єдина для всіх держав-членів Євросоюзу. Мова права ЄС – специфічна для опису й обслуговування його діяльності, для відображення нових європейських правових реалій. Специфіка цієї мови зумовлена необхідністю регулювання відносин великої кількості держав, що мають різні політичні, економічні, культурні, правові традиції. Сутнісний статус проблеми мови визначає невичерпний інтерес до пізнання її закономірностей, що надає спілкуванню у фаховому просторі особливої символіки кольорів та барв. Саме «мова забарвлює за допомогою системи своїх значень і асоціацій концептуальну модель світу в національно-культурні кольори [4, с. 96]». Важливим відкриттям в окресленні феномену кольору стало дослідження Й. В. фон Гете. На його думку, головними кольорами є жовтий, синій та червоний, які утворюють рівнобічний трикутник, а змішуючи їх в певних пропорціях, можна отримати інші кольори. У XVIII столітті в Німеччині була поширеною практика застосування кольорів для позначення певних факультетів, тобто для позначення тієї чи іншої галузі науки. Так, символічним кольором теологічного факультету вважали колір schwarz (чорний), філософського факультету – violett (фіолетовий), юридичного – rot (червоний) [9, с. 3]. Визначення юриспруденції саме червоним кольором підтвердило її пріоритетність з поміж інших наук.

Одна з класичних філософських проблем, що постає перед людством – проблема мови. Про мову написано вже так багато, що за образним висловлюванням Ж. Батая, «утворилась висока піщана дюна, наметена людською думкою» [1, с. 5]. За М. Гайдеггером, увага до думки повертається мистецтвом «рукоділля письма у діалозі мови» [7, с. 96]. Тому «мову можна розглядати як старе місто: затишне місце з вуличок і майданів, старих і нових будинків, а також будинків із добудовами з різних часів, і все те охоплене купою нових передмість» [2, с. 145]. Таке місто існує у кожній країні ЄС, тому дуже важливою постає проблема спільного діалогу між його членами, проблема фахової термінології. Зазначимо, що «мова – це складний набір символів, а кожний символ лаконічно визначає певне явище зовнішнього світу того середовища, в якому живуть і творять носії конкретної мови» [8, с. 102]. Символізація є «містком крізь прірву, що розділяє відправника інформації та отримувача за допомогою лінгвістичного «світу звуків»» [5, с. 165].

О. Потебня розвиває і надає завершеного вигляду лінгвістичній теорії слова і, насамперед, вченню про внутрішню форму слова, яка стала науковою базою усвідомлення багатомістової традиції українського символізму. Поняття внутрішньої форми було предметом філософського дослідження здавна. Цієї проблеми торкались Платон, Плотін, Данте Аліг'єрі, Джордано Бруно. В їхніх вченнях намітилось розуміння внутрішньої форми як певного принципу, який формує, організовує, все підсумовує, зокрема, зовнішні форми речей. Хід міркувань цих філософів був приблизно такий. Зовнішні форми речей не визначаються постійними, тому що протягом часу існування вони зазнають помітних змін. Але у будь-якій речі поряд із змінним має бути й щось незмінне, і тому в структурі речей можна виділити вічний, більш-менш стабільний принцип, який дістав назву «внутрішня форма». Якщо речі зовні змінюються, то їхня внутрішня форма лишається незмінною. Як ілюстрацію до такого розуміння внутрішньої форми, можна застосувати приклад звичайного будинку. Зовнішня форма будинку – це його зовнішній вигляд, який можна сприймати органами чуття, побачити. Внутрішня форма – це, розроблений архітектором проект, за яким він був побудований. Будинок інколи руйнується, і тоді зникає його зовнішня форма, але внутрішня форма все одно залишається. По-перше, вона зберігається на кресленні, а по-друге, вона може бути втіленою в інших будинках, зведених за тим самим проектом.

Аналітична парадигма внутрішньої форми слова у фаховому діалозі спілкування допомагає також зрозуміти внутрішній світ особистості. Людина бачить світ, в якому живе, крізь вуаль накопиченого досвіду й лише в процесі спілкування з іншою людиною можливе розкриття глибин її сутності, оскільки світ цей незмірно глибокий, тому що висвітлює картину ментального світосприйняття. Згідно з твердженням відомого німецького філософа В. фон Гумбольдта «мова є зовнішнім відображенням внутрішнього світу нації» [3, с. 165]. Кожна людина визначає в словах своєї мови ставлення до речей та понять, тобто відображає своє розуміння та осягнення.

Тому «слова однієї мови передають більше чуттєвої образності, другої – більше духовності, третьої – більш розсудливе відображення понять» [3, с. 379].

Лексичний склад певної мови надає можливість дослідити й більш складні особливості менталітету спільноти, що є носієм цієї мови. Так, наприклад, за допомогою аналізу мовних явищ можна визначити роль, що відіграє особистість в певному етнічному середовищі, а також співвідношення колективних та індивідуальних настанов. Навіть кількісні параметри можуть надати певну інформацію: так, в українській мові налічується близько двох тисяч слів для вираження індивідуальних рис особистості, в німецькій мові – чотири тисячі, а в англійській – сімнадцять тисяч слів.

Сьогодні актуальною постає проблема адаптації людини в зовсім новому, порівняно з тим, де вона народилася і виросла, культурному середовищі внаслідок процесів глобалізації і міжнародної міграції. Для розв'язання цього завдання аналітичний вимір фахової мови – незамінний засіб, тому що по суті своїй є діалогічним і стверджує іншомовний діалог як засіб життя і спілкування між представниками різних культур та виявлення їх ментальних особливостей. Мова права як соціально та історично сформована сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних) постає поліфункціональною, багаторівневою, відкритою і стилістично диференційованою системою.

Поліфункціональність правничої мови полягає у специфічному наборі функцій, що реалізуються в різноманітних правових текстах. Багаторівневність мови права виявляється в застосуванні мовних одиниць і засобів різних рівнів, що постають як лексеми слова, терміни права, термінологічні словосполучення, фразеологізми, правові дефініції, лексико-граматичні моделі, синтаксичні конструкції, стилістичні засоби і прийоми тощо. Відкритість мови права як системи засвідчує наявність у правових текстах поряд із правовою лексикою загальнозживаних слів, спеціальної лексики суміжних із правом сфер, у процесах термінологізації та детермінологізації, тенденції до розширення правового словника завдяки новоутворенням, взаємодії власних мовних ресурсів і запозичень тощо.

Наведені особливості мови, що репрезентує мову законодавчих актів ЄС та запропонований Л. Гоффманном [6, с. 180] принцип горизонтального структурування (належність спеціалізованої мови до певної галузі) і вертикального розшарування зазначених мов (розподіл фахових мов на пласти за рівнем їхньої змістової спеціалізації) дають змогу зарахувати її до окремої фахової субмови – мови європейського права (ЄП).

Місце та значення мови ЄП у системі фахових мов перебувають у центрі термінознавчих розвідок. Науковці наголошують на становленні нового напрямку лінгвістичних досліджень – євролінгвістики («Eurolinguistik»), а також зумовлених нею понять євролект («Eurolekt»), євромова («Eurospeak»), євротекст («Eurotext»). Феномен євролекту є наслідком процесів семантичної взаємодії мов на теренах Західної Європи,

що зумовили утворення цієї нової інтернаціональної мовної сутності євролекту, яким називають мову текстів Європейського Союзу.

Однією з основних особливостей правової діяльності Євросоюзу є те, що поява європейського законодавства – це результат компромісу двох правових систем: англосаксонського права й романо-германського права. Романо-германське право вирізняється нормативною впорядкованістю, стійкими демократичними правовими принципами. Відмінні риси англосаксонської правової системи – домінування прецеденту серед усіх інших джерел права, переважання питань процесуального права над питаннями матеріального права. Усі лінгвістичні версії європейського законодавства мають однакову юридичну силу.

Аналітичний вимір семантичної структури правових термінів ЄС потребує використання таких методів, як описовий, зіставний, структурний, метод компонентного аналізу та аналізу словникових дефініцій. Зіставний метод – головний у виявленні міжмовних подібних варіантів та відмінностей у структурах мов, у способах вираження одних і тих самих значень та розрізнених функцій однотипних елементів структури мови. Компонентний аналіз – метод дослідження змістового аспекту значущих одиниць мови, що має на меті розкладання значення на мінімальні семантичні складники. Застосування компонентного аналізу уможливило відбір термінів і терміносполучень із правових актів ЄС та лексикографічних джерел. Згідно з аналізом словникових дефініцій, диференційну ознаку значення слова фіксують на основі дефініцій або тлумачень слів, що містяться в тлумачних словниках.

Лінгвістичне спостереження й узагальнення фактичних даних здійснюється за допомогою описового методу. Описовий метод є сукупністю процедур інвентаризації, таксономії й інтерпретації досліджуваних мовних явищ на певному етапі розвитку мови (у синхронії). Зазначений метод передбачає систематизацію й аналіз мовних одиниць із подальшою конкретизацією на матеріалі правових актів ЄС.

Крім загальних правил і тенденцій, які діють у мові права, у правовій термінології необхідно зважати на структурний тип мови. Так, англійська та французька мови тяжіють до аналітичності, а українська й німецька – до синтетичності, що зумовлює домінування певних словотвірних моделей і типів термінотворення. Наведемо приклади. Окреслимо продуктивні частини термінів, які беруть активну участь у термінотворенні.

Англійські:

-tion:

«adoption», «consultation», «mediation», «declaration», «information»,
«generation», «production», «transportation», «solution»,
«Implementation», «distribution»;

Українські:

-ння:

«рішення», «призначення», «транспортування», «поглиблення»,
«регулювання»;

-ація:

«консультація», «інформація», «імплементация», «генерація»,
«конкуренція», «комплектація», «регенерація», «апробація»,
«дисертація»;

-цтво:

«посередництво», «виробництво».

Існують також моделі словоскладання:

Англійські:

Eurojust», «stakeholders», «timeframe»;

Українські:

«євровійсько», «єврорегіон».

Структурний метод застосовується для виявлення словотвірних моделей, за якими утворюються терміни права ЄС. Зокрема, серед структурних моделей двокомпонентних термінів виокремлено:

Українські:

A + N:

«академічне визнання», «економічна політика», «європейська угода»;

N + N:

«захист споживачів», «Комітет регіонів», «критерії вступу»,
«процедура погодження».

Німецькі:

A + N:

«akademische Anerkennung», «Asymmetrische Praferenzen»,
«grundlegende Weichenstellungen», «begünstigter Mitgliedstaat»,
«bewahrte Verfahren».

Для французьких двокомпонентних терміносполучень існує модель:

N + A:

«reconnaissance academique», «decision contraignante»,
«integration ascendante», «procedure budgetaire».

Серед трикомпонентних термінів ми зустрічаємо в англійській та українській мовах модель:

A + A + N:

«final factual report», «European Economic Area (EEA)».

Проте в німецькій і французькій мовах ця модель представлена по-різному:

Французька:

N + A+A: «Espace Economique Europeen (EEE)»

Німецька:

A + N: «Europaischer Wirtschaftsraum (EWR)».

Двокомпонентна модель N + N в англійській, французькій та українській мовах відповідає німецькому складному термінові:

Англійська: «accession criteria»

Французька: «criteres d'adhesion»

Українська: «критерії вступу»

Німецька: «Beitrittskriterien».

Англійська: «action plan»
Французька: «plan d'action»
Українська: «план дій»
Німецька: «Aktionsplan».

Англійська: «Advocate-General»
Французька: «avocat general»
Українська: «генеральний адвокат»
Німецька: «Generalanwalt».

Зафіксовано й повну структурну відповідність серед термінів усіх порівнюваних мов:

Англійська: «association»
Французька: «association»
Німецька: «Assoziation»
Українська: «асоціація».

Отже, аналіз утворення термінів права ЄС засвідчив, що словотворення відбувається за тими самими словотвірними й синтаксичними моделями, із використанням однакових словотвірних засобів, що й утворення загальноживаних лексичних одиниць. Таким чином, процес створення фахової лексики правових актів ЄС відбувається під впливом різноманітних мовних, культурних, історичних та юридичних факторів. Отримані дані про дослідження підтверджують доцільність використання комплексної методики, яка забезпечила необхідний ступінь об'єктивності отриманих висновків як аналітичного виміру мови, окреслюючи шляхи створення субмови – мови європейського права та використання її в документах ЄС.

Бібліографічні посилання

1. Батай Ж. Внутренний опыт / Жорж Батай; [пер.с фран. Г. К. Косикова]. – СПб.: Аксиома, 1997. – 312 с.
2. Витгенштейн Л. Логика исследования /Людвиг Витгенштейн; [пер. с нем.Е.Попович]. – Х.: Фолио, 1995. – 309 с.
3. Гумбольдт фон В. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт; [пер. с нем.] – М.: Гнозис, 1994. – 397 с.
4. Нариси з історії слова. – Львів: Каменяр, 1999. – 206 с.
5. Чейф У. Значение и структура языка / Уоллес Чейф; [пер.с англ. Г. С. Щура] – М.: Наука, 1995. – 312 с
6. Berteloot P. Die Europäische Union und ihre mehrsprachige Rechtstexte / P. Berteloot // Rechtssprache Europas. Reflexion der Praxis von Sprache und Mehrsprachigkeit im supranationalen Recht [Hrsg. F. Müller and B. Isolde]. – Berlin : Duncker & Humboldt, 2004. – S. 179–193.
7. Heidegger M. Unterwegs zur Sprache. – Tübingen, 1980. – 270 s
8. Lehner E. Symbols, Signe and Signets. – New York, 1989. – 278 s
9. Goethe J. W. Über Kunst. – Berlin: Aufbau-Verlag, 1993. – 562 s.

Loginova H. M. Analytical professional law language observation in EU documentation terminology.

The problem of reflection in the language of the professional picture of the world and the discovery of universal and national language in the minds of representatives of different cultures attracts considerable attention. The interest in these problems is related to the general development of linguistic thought and its symbolism as factors of intercultural dialogue. By comparing different languages of EU countries, one can say that at the level of mentality, a «picture of the world» is typical of every ethnic community. The statement of the problem under investigation emphasizes that at such a dialogic meeting of two cultures they do not merge and not mix, each preserves its unity and open integrity, but they mutually enrich.

The main goal of our research is the cultural and historical determination of systems of cultural codes of languages of the European Union. Today, the problem of adaptation of a person in an entirely new, as compared to where it was born and raised, in the cultural environment, due to the processes of globalization and international migration, is emerging. To solve this problem, the analytical dimension is an indispensable tool, because it claims foreign language dialogue as a means of life and communication between representatives of different cultures, revealing the mental features of the perception of a diverse picture of the world.

All the most important institutions of the society and the state are connected precisely with their own establishments of the right of peoples, *jus gentium*, it is as if makes peoples closer and marks the boundaries of migrations. Migration combines history and modernity. It is the core of the *conditio humana* - after all, the «reasonable man» has spread throughout the world as a «migrant». Therefore, only those who do not know history are inclined to regard the current displacement of people in the historical aspect as an exception and be afraid of them in the future: in it, the movement of people across the borders of states and clashes of different cultures is more the rule than the exception. Today, people are on the move. They want to preserve «roots» - their customs, traditions, language; and at the same time they want to have «wings» - the freedom to choose a new path. It is the language of European law that becomes the guarantor of the realization by a person and a citizen of the right to freedom of movement, choice of residence and residence.

Keywords: professional European Law language, European linguocultural area, syblanguage, Law terminology,

Макарова Т.М.

кандидат філологічних наук, доцент
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ФОРМИ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ»

У статті обґрунтовується актуальність використання форм дистанційної роботи у процесі викладання курсу «Українська мова професійного спрямування», доводиться доцільність їх застосування під час розвитку мовно-комунікативних навичок.

Ключові слова: інтерактивні технології, інтерактивні методи, дистанційне навчання, кейс-метод, метод-проекту.

Постановка проблеми. Сучасна вища освіта нині активно реагує на виклики суспільства, оскільки її актуальність залежить не тільки від іміджу вузу, а й від рівня викладання та тих методичних підходів професорсько-викладацького складу, котрі повинні задовольнити активний студентський простір знань. Сьогодні вже не можна здивувати студента класичними підходами до процесу представлення дисциплін, адже нові можливості та широкий спектр інформаційного простору пропонують безліч варіантів викладання, а це зумовлює конкуренцію між закладами, викладачами, впливає на спосіб вибору дисциплін із циклу «варіативних» і на рейтинг викладача, кафедри і вузу в цілому. Однак не можна повністю заперечувати й класичні підходи, які випробували себе в часі й довели ефективність роботи.

У контексті сучасних освітньо-культурних змін, досить актуально обговорюються шляхи розвитку навчально-виховного процесу, його можливості відповідно до завдань Болонського процесу та створення єдиного простору вищої освіти. Розроблені проекти та програми, своєю метою вбачають не тільки створення умов, які б забезпечили якість підготовки майбутнього професіонала своєї справи, але й виховали б у ньому (або ж не втратили остаточно) загальнолюдські якості, норми та принципи поведінки, щоб до того ж таки професіоналізму додалися ще й практичні навички та конкурентність на ринку праці. Педагоги прагнуть апробувати різні інноваційні технології, враховуючи сучасні інформаційні можливості та поступово сходяться на тому, що саме дистанційна форма роботи, насичена інтерактивними методами навчання, в недалекому майбутньому повинна стати тим визначальним важелем, котрий забезпечить поступовий перехід від традиційної методики до активної взаємодії студента і викладача, однак не шляхом цілковитого заперечення вироблених та апробованих роками знань, а в процесі їх розумного і логічного поєднання та модернізації.

Нині активно застосовується система дистанційної освіти, яка представлена різноманітними варіантами індивідуальної та самостійної

роботи, має широкий спектр використання Інтернет-ресурсів та інформаційних сайтів, робота з електронними матеріалами, котрі не тільки полегшують взаємодію на рівні «викладач-студент», але й засвідчують активність студента і результативність виконаної роботи, яка контролюється, оцінюється і аналізується на кожному із запропонованих етапів. І в такому випадку, ця форма стає однією із головних можливостей для людей, які за певних умов перебувають територіально за межами міста, країни, де знаходиться навчальний заклад, а ще й для тих, котрі мають обмежені фізичні можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про те, що окреслена проблема на порі свідчать і дослідження теоретиків та практиків вищого та середнього освітніх рівнів. Зокрема, досить активну позицію щодо змісту, форм та методів інтерактивних технологій і їх впровадження в загальноосвітніх школах займають С. Пультер [14], Д. Демідов [6], Н. Плахотнюк [13], А. Сергієнко [15], Н. Солодюк [16], В. Підгурська [12]. Акцентують увагу науковці й на застосуванні їх у вищих навчальних закладах (Л. Варацька, Л. Кратасюк [4], О. Бабакіна, С. Беляєв [3], а також спрямовують їх результативність через профільне навчання (Є. Іванченко [9], О. Завалевська [8], І. Шпак [15] та можливості формування мовної компетентності студентів. Цікавими виявляються і їх аргументи щодо окресленої проблеми.

Так, завдяки тому, що студент займає активну позицію в процесі вивчення дисципліни та перетворюється з пасивного спостерігача на активного діяча, котрий разом із викладачем прагне досягти результативного навчання: «інтерактивні технології <...> є важливим складником особистісно-зорієнтованого розвивального навчання» [4, с. 5]. На думку Н. В. Солодюк, саме інтерактивне навчання сприятиме «моделюванню життєвих ситуацій», «ефективному формуванню вмінь і навичок», «створенню <...> атмосфери співробітництва» [16, с. 27], а специфіку зміни навчального процесу у вищій школі вбачають педагоги в «моделюванні та впровадженні нових технологій організації навчального процесу» [6, с. 49], котрий сприяв би розвитку індивідуального підходу, творчому мисленню студентів та активізації самостійної роботи.

Доцільність упровадження новітніх педагогічних технологій учені вбачають у «формуванні потреби у безперервному поповненні знань, самоосвіті» [7, с. 47], а також указують на їх основні характеристики – «можливість диференціації та індивідуалізації навчання» [10, с. 76]. Дистанційна ж освіта, на думку О. Антоніва, окрім «комп'ютеризованого навчання надає можливість доступу до різноманітних джерел інформації – «електронних бібліотек, мультимедійних підручників, дистанційних курсів із різних дисциплін, довідкових матеріалів» [2, с. 49]. Саме така форма роботи повинна забезпечити можливість реалізувати індивідуальний підхід, особливо для тих студентів, котрі вивчають українську мову як іноземну. Не оминають науковці [1], [5] і можливі недоліки таких змін («регулювання процесу контролю за якістю набутих знань» і «об'єктивність оцінки і оцінка

якості наданих освітніх послуг» [5, с. 323]; «відсутність єдиної «інфраструктури інформаційного забезпечення студента в мережах, відсутність методик створення і викладання дистанційних курсів» [1, с. 5]. Проблемою для студентів може стати також і «пошук шляхів внутрішньої мотивації», адже у процесі дистанційної освіти слід так побудувати навчальний процес, щоб «негативне байдуже ставлення студента до навчання змінити на активно-позитивне» [11, с. 73], адже це в перспективі не тільки побудова нової якості освіти, а ще й зміна світоглядних установок нашого суспільства.

Формулювання цілей статті. Мета статті – обґрунтувати доцільність та особливості використання форм дистанційного навчання студентів з дисципліни «Українська мова професійного спрямування».

Виклад основного матеріалу дослідження. Активність студента на сучасному етапі може бути забезпечена шляхом реалізації таких складових мовного навчання: осмислення об'єкта вивчення; накопичення знань про нього та створення суб'єктивної оцінки про явище, котре вивчалось; зіставлення набутого знання з власним досвідом, результатами дослідження своїх однокурсників, специфікою певної галузі їх застосування та професійною спрямованістю; узагальнення набутих знань.

Досить часто, під час проведення занять за традиційними методиками, викладачі, за браком часу, не мали можливості опитати всіх студентів і певний відсоток із них залишався пасивним як протягом декількох занять, так і впродовж вивчення всього курсу. Сьогодні, в умовах кредитно-модульної системи, така ситуація стала поступово вирішуватися, однак викладачі зустрічаються з проблемами психологічними: невпевненість студента в правильності викладу власних думок; страх перед негативною оцінкою в колективі; прагнення захистити матеріал у мікросередовищі на рівні «студент-викладач»; недосконале володіння мовою, або ж через відсутність належних знань, або ж через накладання двох мовних середовищ (у межах ВНЗ – україномовне, а в родинному колі – російськомовне), недостатність знань про методи та шляхи організації самостійної роботи та методики здійснення власних досліджень, не виявлення інтересу до наданої інформації через її неактуальність та нецікавий спосіб подання, або ж таки через відсутність заохочень та ін.

Саме тому, тут на допомогу викладачу мають прийти інтерактивні технології, котрі дозволяють не залишати жодного учасника навчального процесу поза увагою, а при максимальних можливостях залучати його до нього. Вибір конкретно запропонованих технологій сприятиме реалізації комунікативно-діяльнісного підходу до навчання, що забезпечить виховання мовної особистості саме в процесі розвитку мовленнєвої діяльності, шляхом формування комунікативних умінь і навичок. Ефективність їх виправдовується і тим, що в результаті проведеної роботи передбачається отримання та закріплення знань, умінь та навичок у процесі практичної комунікації в мікро- та макрогрупах.

Особливу роль інтерактивні технології відіграють під час проведення лекційних, практичних та семінарських занять. Адже на сьогодні відкриваються нові простори перед студентом, які дають необмежене коло можливостей для викладача. Так, під час проведення заняття-вебінару узагальнюючого характеру викладач не тільки систематизує набуті знання слухачів, але й має можливість перевірити рівень їх усвідомлення за рахунок реалізації підходу «студент у ролі викладача». Учасники процесу представляють опрацьований ними матеріал, застосовуючи при цьому широкі можливості Інтернет-ресурсів, або ж таки розробляючи презентації, які б схематично окреслювали ключові складові вебінару, його понятійно-термінологічний апарат, а також сприяли б розвитку зорової пам'яті та діалогічного мовлення. Розробляючи завдання для практичних (семінарських) робіт можна запропонувати використовувати в системі різноманітні види та методи саме продуктивного характеру (асоціативні, контекстуальні, питання-роздуми) [14], евристичні бесіди, робота з лінгвістичним ключем, редагування тексту, стилістичні експерименти, проблемно-пошукові завдання, лінгвістичні спостереження, які б передбачали складання усних діалогів, індивідуальну роботу з картками та виконання завдань у формі «лінгвістичного обґрунтування». Ефективними у процесі застосування інтерактивних технологій, на думку Г. Токмань, будуть і операціональні методи навчання («алгоритм», «відеоконфронтації», «роби так, як я») та пошукові методи («група шуму», «редакційний кошик», «мікродискусії», «лабіринти дій», «панельні дискусії», «прогресивні семінари», «акваріум», «програма саморозвитку» та ін. [14]).

В основі практики нашого навчального закладу, котрий здійснює підготовку фахівців за заочною формою навчання особливо актуальним є розробка дистанційного курсу. У своїй роботі ми використовуємо метод-дискусій, який би сприяв розвитку комунікативного потенціалу студента. Проведення заняття у формі дискусії передбачає дотримання чіткої системи послідовних операцій: узгодження теми зі студентами з метою виявлення їхнього інтересу до окресленої проблеми та поглиблення сфер зацікавлень у зазначеній сфері; розподіл завдань серед студентів; окреслення джерел, які можуть бути використані у процесі підготовки до заняття; добір наочного матеріалу та розробка презентацій за темою. У процесі залучення студентів до такого методу роботи передбачається, що вони матимуть можливості дієвіше орієнтуватися в умовах спілкування; аргументовано захищати власну позицію; продумувати смислові зв'язки між частинами діалогу; уважно стежити як за власним, так і за мовленням співбесідників; правильно будувати промову та дотримуватися її складових відповідно до відведеного регламенту. Саме під час упровадження в навчальний процес дискусійних методів передбачається забезпечення моделювання конкретної поведінки, розвиток монологічного та діалогічного мовлення, обґрунтування власної позиції і здатність працювати з літературою, шляхом залучення до участі максимальної кількості учасників, що сприятиме розвитку зв'язного мовлення. У результаті проведення диспутів, дискусій відбуватиметься

стимулювання висловлювань власних ідей; роз'яснення складних питань, які стоять у колі вирішення проблеми, забезпечення учасників потрібною інформацією, формування здатності робити висновки. Найкориснішими при цьому будуть відкриті питання, які потребують аргументованої відповіді, однак варто й підготувати індивідуальні питання, щоб залучити до кола дискутуючи малоактивних студентів, або ж узнати думку опонента. Завдання тьютора при цьому – сформулювати проблему та контролювати процес її розв'язання. Орієнтовними темами дискусій можуть бути такі: «Роль засобів масової інформації у процесі розвитку мови», «Проблема двомовності в Україні», «Шляхи формування мовної компетентності», «Роль іншомовних слів у сучасному житті», «Нестандартизовані елементи в українській літературній мові (на прикладі мовлення студентів)», «Формування та походження профемійної лексики в сучасній українській мові», «Роль фразеологізмів у ділових паперах», «Діалектичні особливості говірок певного регіону» та ін.

Ефективним є й використання кейс-методу. Наприклад,

Кейс 1.

Тема: Основи полемічного мистецтва. Замітка в газету типу роздуму про вчинки людей.

Мета: формувати у студентів уміння складати висловлювання з елементами аналізу; розвивати уміння помічати і формулювати проблему, доводити аргументовано свою точку зору, розвивати творчі здібності; навчити самостійно мислити.

Опис ситуації: прочитайте твердження:

(Наприклад: 1) «Чесність бізнесмена – запорука його благополуччя. Чи згодні Ви з таким твердженням? Чи діяло це правило в певний історичний час, чи діє сьогодні?»; 2) Розтлумачте етичний парадокс Блеза Паскаля: «Єдине, що нас втішає в наших нещастях – це розваги. А між тим розвага – найбільше з нещасть. Вона нас розважає і дозволяє наблизитися до смерті непомітно»; 3) Поясніть латинську приказку: «Совість – це тисяча свідків»; 4) Спеціалісти фіксують сьогодні наступні тенденції: а) зменшення контролюючої функції моралі та зростання свавілля; б) заміна вимог моральності критеріями раціональності, прагматизму. Чи погоджуєтесь ви з цим твердженням? Аргументуйте відповідь).

Проблема: Чи можливим є вплив цих явищ на рівень мовленнєвої культури? Як мова залежить від таких етичних категорій як «чесність», «мораль» та «совість».

Запитання-завдання:

Продовжіть думку, передбачивши конкретну ділову ситуацію:

Вибачте. Я не цілком упевнений...

Хотілося б почути...

Мені здається, що...

Ви мене переконали...

Радив би Вам...

Я сподівався почути від Вас...

Ви поводитесь...
Я просив би Вас...
Обіцяю докласти...
Мені не подобається те, що Ви...
Маю надію...
Я раджу Вам...;

Представлення результату: кожна група учасників розіграє свій варіант розвитку подій. Колективно визначається найбільш вдала модель поведінки під час ведення полеміки.

Завдання: Уявіть себе журналістом. Напишіть замітку типу роздуму в газету про вчинки людей. (орієнтовні теми: «Дипломатичність і прорахунки», «Значення та роль людини в управлінні організацією», «Як зробити нецікаву роботу цікавою?», «Бізнес та ділова етика», «Спілкування як спосіб сприйняття людьми людей»).

Кейс 2.

Тема. Загальна характеристика граматичних особливостей частин мови в мові професійного спілкування.

Мета: актуалізувати знання студентів про граматичні особливості частин мови у мові професійного спілкування; формувати загально-пізнавальні вміння розпізнавати частини мови в реченні та тексті, принципово розрізняти повнозначні та службові слова; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати культуру поведінки.

Опис ситуації: уявіть, що ви в країні Морфології, де оголошено загальний збір і всі частини мови мають повернутися до своїх місць, об'єднатися в групи: іменники, прикметники, дієслова, числівники... Кожна мала група обирає одну із частин мови та виписує відповідні слова з книги Б. Антоненка-Давидовича «Як ми говоримо» .

Проблема: Чи можна вважати цю ситуацію незвичайною? Поясніть чому?

Запитання:

1. За якими групами ви об'єднаєте частини мови?
2. Поясніть яким принципом ви користувалися, коли об'єднували в групи?
3. Чи є схожі ознаки між частинами мови у визначених вами групах?

Представлення результату: кожна група студентів виписує слова певної частини мови, пригадує і обговорює в групі її ознаки, визначає «спікера», який буде розповідати про цю частину мови від її імені, використовуючи для ілюстрації слова з книги.

У результаті застосування запропонованого методу студенти повинні досить чітко виробити навички правильного використання різних мовних засобів залежно від сфери й мети спілкування; засвоїти етику спілкування, оволодіти основами комунікативної культури та майстерністю усного та писемного мовлення. А отриманий обсяг із лексики та граматики мови, дасть можливість здійснювати професійне спілкування та одержувати необхідну фахову інформацію у процесі взаємодії зі знаннями з інших дисциплін.

Проективні методики забезпечують формування у студентів думки про те, що знання мови дає змогу долучитися до надбань культури українського народу, формує національну свідомість, розширює лінгвістичний кругозір, сприяє пошуку точних і виразних мовних засобів. Адже часто недосконале володіння українською професійною мовою спричиняє появу чималої кількості типових помилок, хибних висловів і знижує рівень культури мовлення. Так, у процесі викладання дисципліни «Українська мова професійного спрямування» варто звертати особливу увагу на засвоєння студентами професійної лексики та етико-духовної культури власного мовлення. Важливим етапом формування професійної мовної компетентності є підбір практичних завдань, які б стосувалися даної спеціалізації. Наприклад нами розроблено проект «Етико-духовна основа професіоналізму сучасного фахівця». Він передбачає виконання завдань різного плану з метою оформлення їх у вигляді наукових досліджень за темою. Наводимо етапи такої роботи: перший – передбачає аналіз етико-духовних засад у зразках усної народної творчості; другий – написання творів-роздумів за запропонованими темами, котрі подаються у формі незакінчених речень:

- «Щоб моя душа наповнилась змістом, мені ще потрібно навчитись
- «Розправити крила моєї душі заважає
- «Щоб творити добро, я повинен.....»
- «Найчастіше людиною в житті керує

У результаті такої роботи студенти переконуються, що етико-духовна культура фахівця пов'язана не тільки зі знанням базових понять і теорій за певним фахом, а й перш за все мовленням фахівця, його здатністю переконувати і чітко та культурно висловлювати запити у формах монологів та діалогів. Тож, кожен із нас має надію на духовне відродження, бо людина живе повним життям тільки тоді, коли вона одухотворюється, керуючись не тільки мотивами тіла та емоцій, а й мотивами духу. На третьому етапі відбувається робота зі змістом понять «етика», «духовність» та «професіоналізм». (Наприклад, викладач пропонує легенду («Був такий час, коли боги існували, а людей і тварин ще не було. Перед тим, як живим істотам належало з'явитися на світ, став бог Епімей розподіляти між ними властивості: одним дав силу, іншим швидкість, третім – властивість літати. І тільки людина залишилась голою, без ложка, без зброї. І щоб допомогти людині вижити, Прометей украв у бога-коваля Гефеста працюючість, а в богині мудрості Афіни – розум і віддав це все людям. Здавалося все буде добре, проте жилося людям погано, багато хто гинув. І все це тому, що люди не володіли мистецтвом спілкування і життя суспільним чином. Злякався Зевс, що загине все людство, і вирішив подарувати людям сором і правду, віру і любов, і радість і надію, щоб служили вони окрасою, засобом дружніх зв'язків між людьми. Відтоді найціннішими людськими якостями вважаються духовність, душа, взаєморозуміння. А духовна культура йде від наповненості нашої душі.)

Після її прослуховування, студенти повинні дати власні визначення зазначених понять.

На наступному етапі здійснюється аналіз медіа-простору (кожен відповідно до обраного аспекту) і представляється матеріал у вигляді звітів, які розміщуються на платформі MOODLE у групі. Коли студенти пройшли всі етапи проекту, їм пропонують здійснити самоаналіз за такими питаннями:

1) *Що на вашу думку впливає на вчинки людей? (поставити в ряд відповідно до значимості):*

- думка оточуючих;
- особиста користь від вчинку;
- усвідомлення добра задля інших;
- прагнення утвердитися в суспільстві.

2) *Коли ви спрямовуєте свої думки, вчинки, дії на творення добра, що ви ставите на перше місце:*

- власне «Я»
- інтереси інших людей
- чи оцінку іншими людьми?

3) *Які мовленнєві конструкти людини довготриваліші у пам'яті?*

- ✓ Які засади рівня культури мовлення є домінуючими?
- ✓ Яку професійну діяльність ми називаємо етико-духовною?
- ✓ Які форми професійного мовлення свідчать про порушення норм та культури спілкування?

Обговорюючи результати кожного етапу проекту під час он-лайн консультацій, студенти висловлюють суперечливі думки, визначають правильність власних наробок і оформлюють їх у вигляді творів-роздумів, есе, котрі направляються тьютеру у період дистанційного етапу, а при проходженні заліково-екзаменаційної сесії, на заняттях з «Української мови професійного спрямування», представляють результати у вигляді захисту власних наробок. Найкращі з них (як за рівнем написання, так і за рівнем грамотності) рекомендуються до друку у збірнику наукових праць аспірантів та молодих науковців «Молода наука».

Сучасні можливості доступу до інформації створюють необмежене коло варіантів для удосконалення різних етапів навчання (очного, заочного, дистанційного) за рахунок різних форм і методів навчання. Та ускладнюється цей процес як відсутністю єдиних вимог до такого типу навчання (кожен викладач тут повинен підбирати такі методи, котрі реально може виконати студент за кількість відведених для цього годин), так і невідповідністю студента-першокурсника до такого типу організації навчального процесу, який суттєво відрізняється від традиційного (поки що) шкільного курсу. Саме тут процес контролю за рівнем виконання отриманих завдань буде залежати від чіткості поставлених вимог і формування методичних рекомендацій щодо виконання завдань на кожному етапі та терміну їх захисту.

І все ж таки інтерактивні технології навчання забезпечують найкращий розвиток самостійної роботи студентів. Адже при цьому відбувається

застосування «інформаційного компонента» в її структурі, котрий реалізується через пошук та отримання професійно важливої інформації, аналіз та систематизацію останньої, використання одержаних матеріалів безпосередньо в інноваційній педагогічній діяльності та створення нової інформації [13] шляхом самостійної підготовки до наступної лекції за запропонованими питаннями, які будуть виноситися на обговорення, вивчення мовних першоджерел, конкретики періодів розвитку мови та розвитку стилів мовлення, дослідження особливостей мови сучасних часописів, творів різних стилів, вивчення мовознавчих аспектів на основі пам'яток старовини тощо.

Висновки. Отже, впровадження в навчальний процес інтерактивних технологій та їх застосування у процесі дистанційної освіти сприятиме підвищенню рівня ефективності проведення занять, набуттю комунікативних навичок та вмінь, розвитку діалогічного мовлення студентів, формуванню здатності самостійно опрацьовувати матеріал та стверджувати або спростовувати результати власних науково-дослідницьких пошуків, розвитку аналітичного мислення, здатності ухвалювати рішення та пропонувати шляхи реалізації, необхідності аналізу й самооцінки власних можливостей. Та найважливішим моментом при цьому є обов'язкова системність застосування використаних методів, їх чітке врахування відповідно до структури навчально-виховного процесу. Саме в період євроінтеграції вищої освіти в контексті Болонського процесу варто забезпечити принцип наступності їх застосування, адже як показує практика досліджень початкової, середньої та старшої ланок загальноосвітньої школи вчителі активно залучають їх у навчальному процесі й пропонують на сторінках періодичних методичних видань комплексні розробки занять. А принцип системності та взаємодії середньої та вищих шкіл забезпечить легкість їх сприйняття студентами, розуміння методики їх реалізації та сприятиме спрощеному переходу від статусу «учень» до статусу «студент», що відповідно дасть можливість викладачам вузів ускладнювати можливості навчально-виховного процесу та застосовувати окреслені форми та методи роботи вже з урахуванням фахового спрямування, вимог щодо розвитку мовно-комунікативних умінь та відповідно до освітньо-кваліфікаційного рівня.

Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні впливу інтерактивних технологій на формування професійних потреб майбутнього фахівця економічного напрямку навчання та активну методичну розробку практичних шляхів реалізації кожного із можливих інтерактивних технологій, форм та методів дистанційної освіти.

Бібліографічні посилання

1. Адамова І. Дистанційне навчання: сучасний погляд на переваги та проблеми / Адамов І., Головачук Т. // Витоки педагогічної майстерності . – 2012. – Випуск 1. – С.3-5.
2. Антонів О. Дистанційне вивчення мови: проблеми і методи / Олександр Антонів // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2007. – Вип.2. – С.48-54.

3. Бабакіна О., Беляєв С. Особливості змісту технологічної підготовки до використання активних методів навчання / О. Бабакіна, С. Беляєв // Гуманізація навчально-виховного процесу. зб. наук. праць. – Вип. LI. – Слов'янськ. – 2010. – С.48-55.
4. Вараська Л. Інтерактивні методи навчання: лінгводидактичні засади / Лариса Вараська, Людмила Кратасюк // Дивослово. – 2005. – №2. – С.5-19.
5. Веремчук А. Проблеми і перспективи дистанційного навчання у ВНЗ / Алла Веремчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2013. – №7. – С.319-325.
6. Демідов Д.В. Сутність технології організації навчального процесу у ВНЗ / Д.В. Демідов // Освіта Донбасу. – 2008. – № 1. – С.48-54.
7. Добрянський І. Особливості, способи і прийоми організації активно-діалогічного навчання (з досвіду роботи) / І. Добрянський // Педагогіка і психологія. – 2007. – №1. – С.47-54.
8. Завалевська О. В. Інтерактивні методи формування професійного самоусвідомлення майбутніх фахівців вищих технічних навчальних закладів / О. В. Завалевська // Наука і освіта : зб. наук. праць. – 2009. – №7. – С.68-72.
9. Іванченко Є.А. Види навчання як тактичні складові системи інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів / Є.А. Іванченко // Наука і освіта. Науково-практичний журнал. – 2009. – №1-2. – С.199-206.
10. Колток Л. Проблема інтенсифікації навчання як складник модернізації освіти / Л. Колток // Вища освіта. – 2007. – №1. – С.75-81.
11. Лук'яненко В. Досвід упровадження дистанційного навчання для організації самостійної роботи студентів з англійської мови / В. Лук'яненко // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2014. – Випуск 2. – С.70-75.
12. Підгурська В.Ю. Аналіз інноваційних методів формування мовнокомунікативних умінь студентів у процесі вивчення мови та методики її викладання у початкових класах / В. Ю. Підгурська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2009. – № 43. – С.142-145.
13. Плахотнюк Н.П. Структурно-функціональний аналіз інноваційної педагогічної діяльності як цілісної системи / Н.П. Плахотнюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. – № 42. – С.78-82.
14. Пультер С. До питання впровадження нових освітніх технологій у середній та вищій школі / Станіслав Пультер // Дивослово. – 2003. – № 3. – С. 2-4.
15. Сергієнко А. Основні аспекти організації групової навчальної діяльності школярів / Антоніна Сергієнко // Бібліотечка «Дивослова». – 2008. – №4. – С.2-11.
16. Солодюк Н.В. Інтерактивні методи навчання української мови: практичний аспект / Н.В. Солодюк // Освіта Донбасу. – 2008. – № 5-6. – С. 24-27.
17. Тарасова С.М. Формування у майбутніх менеджерів фінансово-економічного профілю готовності до управлінської діяльності: дис. ... кандидата пед. Наук : 13.00.04 / Тарасова Світлана Михайлівна. – Кіровоград., 2006. – 232 с.
14. Токмань Г. Сучасні навчальні технології та методи викладання української літератури / Ганна Токмань // Дивослово. – 2002. – № 10. – С.39-45.
15. Демиденко Т.М. Підготовка майбутніх учителів трудового навчання до інноваційної педагогічної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Черкаси, 2004. – 223 с.
16. Шпак І. Інновації, педагогічні технології та якість освіти в підготовці викладачів-економістів / І. Шпак // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць. – Вип. LI. – Слов'янськ. – 2010. – С.115-121.

Makarova T. M. Development of language and communicative skills of students in the process of distance work on the course «Ukrainian language of the professional direction».

The article emphasizes that in the context of modern educational and cultural changes, the ways of development of the educational and upbringing process, its possibilities according to the objectives of the Bologna Process and the creation of unified space for higher education are discussed quite relevant. We also develop projects and programs whose task is not only to create conditions that would ensure the quality of the training of the future professional, but also to develop human qualities, norms and the principles of behavior in order to add professional skills and competitiveness in the labor market.

The author points out the importance of using interactive technologies that would allow paying attention to each participant of the educational process and at the maximum possible opportunities helped to attract them to the educational process. The choice of the proposed technologies will facilitate the implementation of a communicative and active approach to learning, which will ensure the education of the language personality in the development of language activity by developing of communicative skills. Their effectiveness lies in the fact that as a result of this work it is expected to obtain and strengthen knowledge and skills in the process of practical communication in micro-groups and macro-groups. In the process of training of distance students, the development of a distance course is particularly relevant, which provides for such forms of work as: the method of discussions, the case method and projection methods. They will contribute to the development of the student's communication potential and ensure the formation of national consciousness and the expansion of the linguistic outlook.

So, the introduction of interactive technologies into the learning process and their application in the distance education process will help to increase the level of effectiveness of conducting classes, to find the communicative skills and abilities, to develop the dialogical speech of students, to form the ability to independently process the material, to affirm or refute the results of own research searches, to develop analytical thinking, the ability to make decisions and propose ways of realization and self-assessment of their own capabilities. And the most important moment in this case is the mandatory systematic use of these methods, their clear accounting according to the structure of the educational process.

Keywords: interactive technologies, interactive methods, distance education, the case method, the project method.

УДК 94:329.17 (091)

Малюга Н. М.

кандидат філологічних наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

ВІЙНА Й ПАТРІОТИЗМ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОСИПА МАКОВЕЯ ІЗ ПОЗИЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

У статті аналізується проблема патріотизму в доробку Осипа Маковея та її інтерпретація в сучасному художньому й суспільно-політичному дискурсі. Йдеться про те,

що проблема патріотизму, патріотичного усвідомлення, патріотичної рефлексії набуває актуальності в часи викликів, коли суспільство змушене боронити національні інтереси. Розуміння патріотизму українцем першої чверті ХХ ст. і першої чверті ХХІ ст. осмислюється в порівняльному аспекті.

Ключові слова: патріотизм, патріот, ура-патріотизм, патріотична рефлексія особистості.

Представники різних наук, зокрема філології, філософії, політології, етики, психології, богослов'я, оперують у своїх дослідженнях інтегративним поняттям «патріотизм». Особливої актуальності проблема патріотизму, патріотичного усвідомлення, патріотичної рефлексії набуває в часи викликів, коли суспільство мусить боронити національні інтереси (під час військових конфліктів, інформаційних воєн, зміни державного ладу).

Діяльність і творчість Осипа Маковея (1867–1925) просякнуті «патріотичним болем», ідеєю прищепити національну свідомість українській інтелігенції, відтак навіть побіжне ознайомлення з доробком письменника, якому закидали «національну вузькоглядність», дає змогу побачити патріотично спрямований вектор його ліро-епічного дискурсу. Під час Першої світової війни О. Маковея як офіцера запасу мобілізували на війну (був перекладачем при штабі кавалерійської дивізії; цензором поштової цензури в Чернівцях, пізніше служив перекладачем при штабі Карпатського корпусу). З огляду на сказане осмислення суті патріотизму українця першої чверті ХХ ст. і першої чверті ХХІ ст. в порівняльному аспекті є актуальним.

Метою нашої статті є дослідження поняття «патріотизм» у творах Осипа Маковея і з позиції сучасного художнього та суспільно-політичного дискурсу.

М. Тимчик у статті «Сутність і зміст поняття «патріотизм» у літературі» наводить визначення, запропоновані авторами таких видань: «Новый энциклопедический словарь» (Москва, 2004), «Педагогический словарь» (Москва, 1960), «Педагогический энциклопедический словарь» (Москва, 2002), «Педагогічний словник» (Київ, 2001), «Політологічний енциклопедичний словник (Київ, 2004), «Словарь иностранных слов» (Москва, 1949), «Словарь философских терминов» (Москва, 2005), «Сучасна українська енциклопедія» (Харків, 2006), «Толковый словарь русского языка (Москва, 1996), «Універсальний словник-енциклопедія» (Київ–Львів, 2001), «Український педагогічний словник» (Київ, 1997), «Філософський енциклопедичний словник» (Київ, 2002) та ін. Вивчення названих джерел дозволяє досліднику дійти висновку, що патріотизм тлумачать через любов до Батьківщини; прив'язаність до місця свого народження, проживання; прагнення жертвувати особистими інтересами на загальну користь; відданість і прив'язаність до Вітчизни, свого народу; готовність до самопожертви і подвигу; любов до культурного середовища; шанобливе ставлення людей до своєї країни; відповідальність за її долю; сприяння успіхам держави у сферах внутрішнього життя й на міжнародній арені; гордість за надбання національної культури; піклування про історичну долю держави; повагу до історичного минулого й успадкованих від нього традицій;

співчуття до страждань народу; соціальне почуття, змістом якого є любов до Батьківщини [7].

Своєю чергою І. Чернова, проаналізувавши зміст статей з реєстровим словом «патріотизм» у лексикографічних працях «Енциклопедія політичної думки» (Київ, 2000; переклад з англійської), «Філософський енциклопедичний словник» (Київ, 2002), «Енциклопедія освіти» (Київ, 2008), «Універсальний словник-енциклопедія» (Київ, 2001), зауважує: «Прикметно, що у визначеннях патріотизму ключовими словами виступають *почуття, моральний принцип, позиція, найзначуща незмінна цінність* тощо. Це, зрозуміло, інспірує цілу низку питань, зокрема таких: чи є патріотизм лише *почуттям*, або *принципом, позицією* чи *незмінною цінністю*, до того ж, *властивою усім сферам* життя суспільства?» [8, с. 234].

У сучасному українському науковому дискурсі поняття «патріотизм», «патріот» трактують по-різному, ми спиратимемося на дефініції, фіксації яких пропонує «Великий тлумачний словник сучасної української мови»:

Патріотизм, -у, ч. Любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги. // перен. Відданість чому-небудь, любов до чогось. ** **квасний патріотизм** (див. **квасний**) [1, с. 711].

Патріот, -а, ч. Той, хто любить свою Батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви і подвиги.

Квасний патріотизм, ірон. – схиляння перед відсталими формами життя й побуту своєї країни, вихваляння всього свого й відкидання чужого [1, с. 423].

Осип Маковей поняття «патріот» розглядає у зв'язці «інтелігент – патріот». Загальне розчарування в інтелігенції спричиняє іронізування над її діями: *...патріоти і так не могли дати собі ради з вексями, які попідписували і які треба було в пору сплачувати* [3, с. 47]; *Інші виділові були, правда, щирі патріоти, але їх патріотичних підписів на вексях був би навіть ніхто й не приймив...* [3, с. 47]; *Такі гарні думки нам, товаришам Коломійця, дуже подобалися; але, сором сказати, ми не завсігди йшли його слідом, не хотіли приймати мук на себе, не хотіли бути добрими патріотами* [3, с. 409]; *...блискучі колись помости втратили небавом свою ясність і затоптали їх патріотичні ноги інтелігенції, а ще більше селян* [3, с. 47. Письменник доходить висновку про показний патріотизм сучасників, так званий ура-патріотизм: [...] *не штука бути патріотом, коли тобі з твоїм патріотизмом вигідно жити; правдивим патріотом є ти лиш тоді, коли ти через патріотизм терпиш на тілі і на душі* [3, с. 409].

Ура-патріотизм, -у, чол. Показний, галасливий, хибний патріотизм; патріотизм радше на словах, ніж на вчинках [2].

Ура-патріот, -а, чол., зневаж. Особа, що вдається в ура-патріотизм [2].

Любов до батьківщини є своєрідним культом, який тим щиріше сповідують, чим частіше його справляють. Однак у сучасному суспільстві ми часто стаємо свідками прояву ерзац-патріотизму, який у художній літературі описано із сарказмом: *Ти вірив братерству і чути не хотів про дрібненьку гетьманщину і прагматичні амбіції, прикриті єлейною патріотичною*

маскою, про сліпоглухонімосту українців [5, с. 58]; Кожен із пробуджених нашими загиблими спершу почне вимахувати синьо-жовтим прапором і обвішувати себе тризубцями і тризубенятами [6, с. 67]. Такий урапатріотизм немає нічого спільного ні з любов'ю до Батьківщини, відповідальністю за її долю і готовністю служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; ні з позицією, яка поєднує відданість і любов до батьківщини, солідарність із власним народом та повагу до інших народів і пошану до їхніх суверенних прав; ні з політичною ідеєю; ні з почуттям, яке може бути поставлене на службу різного роду переконанням, особливо в часи війни; ні із суспільним моральним принципом діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів.

Українець з Австро-Угорської імперії, Осип Маковей поняття «патріотизм» нерозривно пов'язує з поняттям «Вітчизна», розуміє його як готовність до самопожертви і подвигу: *Оден з них, найбільший, має напис: «Pro patria». Це пам'ятник для оборонців тої спільної австро-угорської «вітчизни», що для одних народів була вітцем, а для других вітчимом, а для третіх тяжким ворогом – і тому сама також загинула. Солодка і славно за вітчизну вмирати – але треба її мати...* [3, с. 235]. Письменник резюмує: самопожертва за Вітчизну (як прояв патріотизму) солодка і славна, але цю *patriam* треба мати. О. Маковей порушує проблему, «громадянського сирітства», яка не втратила актуальності й нині: *Щезають кріси і гармати, ворожа політика і самолюбні рахунки сильних, – і над великим простором землі з-поза хмар визирає тепле і ясне сонце – невидима сила теплового, доброго людського почуття, що єднає і тих, що осталися у близькій Україні, на захід від Збруча, і тих, котрим несподівано прийшлося жити, воювати або вмирати на Вкраїні далекій...* [3, с. 244]. Водночас, безпосередній учасник подій вікової давності змушує замислитися над тим, за яку вітчизну воювали / воюють та вмирили / вмирають: за ту, яка була / є «вітцем», чи за ту, яка була / є «вітчимом», чи за ту, яка була / є «тяжким ворогом»? Як жити українцям у «близькій» та «далекій» Україні, коли щезнуть «кріси і гармати, ворожа політика і самолюбні розрахунки сильних»?

Солдати зобов'язані своїми діями стверджувати патріотичну мораль. Від воїнів конче вимагається, щоб вони, по-перше, були готові віддати власне життя за безпеку держави і, по-друге, щоб ця готовність (жертвовність) не залежала від їхнього власного судження про справедливість чи несправедливість дій військового керівництва їхньої країни в тому чи тому конфлікті, на тій чи тій війні. По суті, це експлуатація соціального почуття, змістом якого є любов до Батьківщини, про що Осип Маковей пише із сарказмом: *Поле честі, поле слави! Ах, як гарно всі короновані і некороновані самодержці і їх помічники поназивали ці поля, куди вони*

посилали людей на смерть! Тут, братчику, твоя смерть – не людська звичайна смерть, тільки геройська; і поле, на котрім тебе застрілили, як зайця, не звичайне собі поле, що картоплю родило, воно – поле честі, поле слави! Тебе, братчику, поховали там, у байраці і забули, а з поля честі, поля слави, на котрім ти погиб, нема нікому ні честі, ні слави, ні навіть картоплі, бо ніхто його не оре і не засаджує. Не стало людей, нема коней, забракло й картоплі... [3, с. 246]. «Короновані і некороновані самодержці і їх помічники» (власне, держава) позбавляють себе відповідальності за те, що «вони посилали людей на смерть».

За високим стилем, патетикою («поле честі, поле слави») криється цинізм очільників та достойників.

Справжня реальність постає в непривабливо-оголеному вигляді: *Ах, це ж вояк: на правій нозі від коліна залізна протеза, під пахвою деревляна куля-підпора, рука обвита, голова забандажована, на плечах мішок* [3, с. 242]; *Цілий світ – інвалід, отакий самий, як цей, що пішов до шпиталю з хлібом у мішку. Доборовся!..* [3, с. 243]. На думку О. Маковей, як понівечений вояк-інвалід іде до шпиталю, де йому надають медичну допомогу, так і світ-інвалід («отакий самий») потребує лікування, перезавантаження.

Перекладач при штабі кавалерійської дивізії, а пізніше перекладач при штабі Карпатського корпусу Осип Маковей добре обізнаний із діяльністю воєнних кореспондентів, дописи з фронту яких підпорядковані прагматичній меті підтримання патріотичних настроїв у суспільстві: *На обіді в штабі дивізії був воєнний кореспондент одної віденської газети, «очевидець» всього того, що діється на фронті, відважний, бо заїхав аж до штабу дивізії, де кулі не залітають* [3, с. 254]; [...] *кореспондент записує собі щось – очевидно, вісті з самого фронту, – він уже все знає так, як би сам був в окопах і бачив братання, – а я думаю про свого знайомого простого вояка, що приніс мені газети, і порівнюю його слова про братання зі словами отсих висококультурних людей* [3, с. 254]. Це така викривлена реальність, сконструйована на замовлення держави.

Ми свідомі того, що розуміння патріотизму українцем першої чверті ХХ ст. і першої чверті ХХІ ст. різниться. Наведемо дані дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова 18 – 23 листопада 2016 року в усіх регіонах України, за винятком окупованих територій, серед 2015 респондентів. Так, 67% громадян вважають себе патріотами України, 10% відповіли на це питання негативно, 10% – відповіли, що це залежить від ситуації, а 13% вагалися з відповіддю. За власними оцінками респондентів, найбільшою мірою почуття патріотизму посилили героїзм і самовідданість українських військових, добровольців, волонтерів, виявлені в боротьбі проти російської агресії та сепаратистських рухів (71% опитаних), російська агресія проти України: анексія Криму, військова підтримка сепаратистських формувань на Донбасі, що принесли значні людські та економічні втрати (55%), Майдан (50%), конфлікт на Донбасі та його наслідки (49%).

Згідно з даними Центру Разумкова, дії влади з реалізації реформ у 2014–2016 рр. у 42% опитаних послабили почуття патріотизму.

«Перший міський» канал (Кривий Ріг) у рубриці «Відкрита трибуна» презентував відеоопитування «Що таке патріотизм?» (матеріал від 24 жовтня 2017 р. на KR 24com.ua):

Олег Юрійович, пенсіонер: «У широкому розумінні – це коли *інтереси своєї держави вищі від інтересів будь-якої іншої*» (1);

Юлія, майстриня з виготовлення ляльок: «Патріотизм – це *любов до свого народу*, притому не агресивна любов, а та любов, яка надихає, тобто приносить лише якісь позитивні емоції» (2);

Катерина, студентка: «У моєму розумінні патріотизм – це коли *люди*, навіть коли їздять до різних інших країн, навіть якщо в них великий бізнес, усе одно вони повертаються сюди, тому що вони *люблять цю країну*» (3);

Олексій, приватний підприємець: «Напевне, це *любов і повага до Батьківщини*, до країни, у якій ти народився, до громадян, які живуть у цій країні. Поважати стариків, людей, земляків своїх» (4);

Андрій, студент: «Патріотизм – це така штука, яка *дозволяє* нам *любити свою країну*, покращувати її, у важких ситуаціях нам не варто кидати її, нам варто допомогти, зробити щось гарне» (5);

Олександра, учитель молодших класів: «Це щось більше, ніж показуха, щось більше, ніж просто одягнуті вишиванки без якогось толку, це щось глибше, ніж просто стадний інстинкт, нав'язаний нам державою, можливо, деякою мірою. Загалом, патріотом можна бути тихо. Патріотизм для мене – це просто *віра* в краще, у *свою країну*, можливо, навіть у гарне майбутнє, яке нас чекає» (6);

Богдан, студент: «Насамперед, це *шанування країни*. Незалежно від того, у якій ти країні народився, ти повинен її поважати, тому що ти в ній народився; незалежно від того, у якій ситуації знаходиться країна, ти повинен поважати її і любити, не виїжджати, не тікати, ти повинен поважати свою країну» (7).

Лише одна відповідь студентки Катерини (3) звучала українською мовою, решту реплік респондентів ми переклали, зберігши авторську стилістику. Учасники опитування суголосно тлумачать патріотизм через любов до Вітчизни (*patria* – Батьківщина / Вітчизна), демонструють здатність до патріотичної рефлексії – «самоусвідомлення (самооцінка, самопізнання, саморозуміння, самовідчуття) людиною душевного стану, своїх учинків, самоаналіз та сприйняття спільних психологічних особливостей менталітету, осмислення свого минулого, нинішнього і майбутнього та належності до своєї нації, свого народу» [4, с. 82].

І. Чернова додає: «Патріотичну рефлексію, на наш погляд, вирізняє від звичайного самоаналізу те, що її суб'єкт розглядає себе і свої духовно-практичні зв'язки у контексті загальних категорій світомислення – таких, як Батьківщина, час і вічність, життя і смерть тощо, і дозволяє особистості долати свої безпосередні, наївно-прагматичні оціночні реакції і занурюватися до вищих універсалій, опосередкованих численними практичними і духовними факторами» [8, с. 235].

По суті, відповіді респондентів, особливо представників молодшого покоління, зокрема студентів Катерини (3), Андрія (5), Богдана (7), можуть слугувати розлогим коментарем вислову римського філософа Сенеки: «Люблять батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що своя».

Отже, патріотично спрямований вектор ліро-епічного дискурсу Осипа Маковейа накреслений ідеєю прищепити національну свідомість українській інтелігенції. Письменник викриває показний патріотизм сучасників, так званий ура-патріотизм, критично ставиться до спроб експлуатації соціального почуття, змістом якого є любов до Батьківщини.

Патріотизм – явище соціально-історичне і має в різні епохи різний соціальний і класовий зміст. Патріотизм передбачає більше, ніж поєднання моральних принципів: він є всезагальною відданістю окремій історичній спільності. Саме тому його варто вивчати й аналізувати в системі сучасних суспільних цінностей.

Бібліографічні посилання

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
2. Вільний тлумачний словник. Новітній онлайн-словник української мови (2013–2017) / Режим доступу : sum.in.ua
3. Маковей О. С. Твори : В 2 т. – Київ : Дніпро, 1990. – Т. 2 : Художня проза / Упоряд. та авт. приміт. О. В. Мишанич. – 537 с.
4. Михальченко Н. В. Розвиток патріотичної рефлексії у молодшому шкільному віці / Н. В. Михальченко // Вісник Одеського національного університету. – Том 8. – Випуск 10. Серія : Психологія, 2003 – С. 80–84.
5. Процюк С. Інфекція / Степан Процюк. – Брустури : Дискурсус, 2016. – 202 с.
6. Процюк С. Під крилами великої матері. Ментальний Майдан / Степан Процюк. – Брустурів : Дискурсус, 2015. – 240 с.
7. Тимчик М. В. Сутність і зміст поняття «патріотизм» у літературі / М. В. Тимчик // Режим доступу : lib.iitta.gov.ua/5668/1/СУТНІСТЬ_пояття_22.pdf
8. Чернова І. В. Проблема патріотизму в сучасному науковому дискурсі / І. В. Чернова // Військово-науковий вісник. – 2011. – Вип. 15. – С. 228–238. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2011_15_21

Maliuga N. N. War and patriotism of Joseph Makovey's interpretation in the nowadays attitude.

In the article the analysis of the poser of the patriotism in Joseph Makovey's works and interpretation of this poser in the modern artistic, social and political discourses are presented. The article deals with the question of the patriotism, patriotic awareness, patriotic reflection which become very topical in the time of challenges, when our society must protect national interests. The understanding by Ukrainian of the first quarter of the twenty century and the first quarter of the twenty-first century is comprehended in the comparative aspect.

Keywords: patriotism, patriot, jingoism, patriotic reflection of the personality.

МЕТАДЫЧНЫЯ ПАДЫХОДЫ ДА ВЫКЛАДАННЯ ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ «БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)»

Організаційно-методична діяльність по формуванню мовної компетенції в рамках освітньої дисципліни «Білоруська мова (професійна лексика)» в Академії МВС Республіки Білорусь передбачає забезпечення методичної, методологічної, інформаційної, комунікативної, аналітичної, рефлексивної компетентності курсантів і впровадження інноваційних підходів, вдосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення, освоєння нових знань в професійній сфері. Технологія реалізації методичної концепції передбачає освоєння текстів, осмислення їх відповідно до власних уявлень, співвіднесення системи поглядів різних авторів. Виховна спрямованість навчального матеріалу дозволяє вивести свідомість особистості за межі вузькоспеціальних професійних інтересів, через призму національного приєднатися до культурних традицій світу, відчувати себе в колі творчих процесів сучасності.

Ключові слова: білінгвізм, культура мови, норми мови, принцип національно-культурного централізму, професійні компетенції, професійно-термінологічна лексика, сучасна російська мова.

Выкладанне вучэбнай дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» ва ўстановах вышэйшай адукацыі Рэспублікі Беларусь ажыццяўляецца на першай ступені атрымання вышэйшай адукацыі. Раскрыццё зместу і тэматычнае нападзенне вучэбнай дысцыпліны забяспечваецца праз сувязь з такімі вучэбнымі дысцыплінамі, як гісторыя беларускай літаратурнай мовы, лексікалогія, функцыянальная стылістыка і культура маўлення. Падрыхтоўка пісьмовых рэфератаў і вусных паведамленняў паводле вызначанай тэматыкі прадугледжвае знаёмства з навукавай, навукова-папулярнай і хрэстаматыйнай літаратурай у межах дысцыплін літаратурнаўчых, гістарычных, сацыялагічных і інш.

Прадметам вучэбнай дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» выступае кола навуковых ведаў пра сучасную беларускую літаратурную мову ў яе прафесійна-камунікатыўным аспекце. Асноўнай мэтай вучэбнай дысцыпліны з'яўляецца: выпрацоўка навыкаў свабоднага валодання беларускай мовай як інструментам прафесійнага маўлення на аснове засваення навукавай тэрміналогіі і сістэмных ведаў пра месца беларускай мовы сярод іншых моў свету; фарміраванне лексічнага складу сучаснай беларускай мовы і ўзбагачэнне яе прафесійна-тэрміналагічнай лексікі; вывучэнне білінгвізму і яго ўплыву на літаратурныя нормы слова- і формаўжывання; азнаямленне з асноўнымі стылямі беларускай нацыянальнай мовы.

У адпаведнасці з мэтай ставяцца задачы па авалоданні нормаў беларускай літаратурнай мовы; выпрацоўцы навыкаў правільнай, дакладнай,

багатай, чыстай, дарэчнай і выразнай мовы; засваенні крытэрыяў ацэнкі моўных з'яў і мэтазгоднасці іх у прафесійнай сферы; павышэнні моўнай культуры ва ўмовах беларуска-рускага / руска-беларускага двухмоўя.

Засваенне і прафесійнае прымяненне сучаснай беларускай літаратурнай мовы мае на мэце фарміраванне не толькі сацыяльна-прафесійных кампетэнцый – выпрацоўку і замацаванне практычных уменняў і навыкаў карыстання яе вуснай і пісьмовай формамі, але і фарміраванне сацыяльна-асобасных кампетэнцый – развіццё моўна-эстэтычнага густу і творчага патэнцыялу асобы. Важным кампанентам вучэбнай дысцыпліны з'яўляецца актыўнае далучэнне да спадчыны славытых беларусаў, якія ў розныя гістарычныя эпохі праявілі сябе ў беларускай навуцы, мастацтве, літаратуры.

На кафедры беларускай і замежных моў Акадэміі МУС Рэспублікі Беларусь распрацоўваецца *методыка комплекснага аналізу моўных з'яў* з мэтай укаранення атрыманых ведаў у прафесійна-вучэбную дзейнасць. Рэалізацыя адукацыйнай праграмы вучэбнай дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» прадугледжвае авалоданне выпускніком вышэйшай навучальнай установы прафесійнымі кампетэнцыямі ва ўсіх асноўных відах дзейнасці: камунікатыўна-справавой, арганізацыйна-кіраўнічай, навукова-даследчай, інавацыйнай.

Для рэалізацыі праграмных задач выкарыстоўваюцца як традыцыйныя, так і інавацыйныя метады. Прыярытэтнымі выступаюць прыёмы камунікатыўнага характару дзеля замацавання ролі актыўных носьбітаў мовы. Дыялогавыя формы ў якасці кампанента метадычнай арганізацыі практычных заняткаў як найбольш выніковыя прымяняюцца пры разглядзе такіх аб'ёмных тэмаў, як «Уводзіны ў вучэбную дысцыпліну «Беларуская мова (прафесійная лексіка)», «Беларуская мова і яе месца ў сістэме агульначалавечых і нацыянальных каштоўнасцей», «Функцыянаванне беларускай мовы ва ўмовах білінгвізму», «Функцыянальныя стылі маўлення», «Культура прафесійнага маўлення».

Пры *інтэрактыўнай* метадыцы правядзення практычных заняткаў на першы план выносіцца здольнасць курсантаў самастойна збіраць, апрацоўваць, аналізаваць і сістэматызаваць матэрыял. Логіка адукацыйнага працэсу развіваецца ад ведання да разумення, а затым да спасціжэння глыбіннага сэнсу моўных з'яў. Ад выкладчыка патрабуецца глыбокае веданне вызначанай праблемы, валоданне дастатковай сістэмай доказаў і фактаў, каб мець магчымасць дапамагчы навучэнцам сістэматызаваць набытую інфармацыю.

Пазнавальная дзейнасць курсантаў актывізуецца на аснове *тэхналогіі поўнага засваення*, у аснове якой ляжыць арганізацыя працэсу навучання ў адпаведнасці з індывідуальнымі асаблівасцямі ўспрымання і засваення з улікам дыферэнцаванага падыходу да ацэнкі ўзроўню ведаў і ўменняў. Гэта дасягаецца праз распрацоўку дакладных крытэрыяў поўнага засваення па ўсіх тэмах з праверкай уменняў па тэстах. Да кожнай тэмы распрацоўваюцца дыягнастычныя тэсты і карэкцыйны дыдактычны матэрыял. Дадаткова ў

працы выкарыстоўваюцца апорныя канспекты, абагульняльныя табліцы, схемы.

Пасля вызначэння ўзроўню авалодання мовай усёй групы і кожнага навучэнца ў прыватнасці, практыкуецца правядзенне імітацыйных вучэбных гульняў, у аснове якіх ляжыць метада *сістэмнай дынамікі*, які прадугледжвае паступовае ўскладненне формаў навучання ад простых «пытанне – адказ» да рэфератыўных, дыскусійных, працы ў малых групах. Пры чытанні рэфератаў і абмеркаванні тэмаў вусных выказванняў прадугледжваецца шматступенная сістэма авалодання інтэрактыўнымі метадамі.

Замацаванне асобнай пазіцыі дасягаецца на занятках па беларускай мове праз спалучэнне лагічных і эмацыйных прыёмаў, што ў выніку прыводзіць да фарміравання перакананняў. У такім дыялогу актыўна выкарыстоўваюцца фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі, крылатыя выслоўі, якія навучэнцы самастойна адбіраюць з адпаведных крыніц. Светапоглядныя асновы народнай маралі, нормы сужыцця ў грамадстве, станючыя і адмоўныя якасці асобы, закладзеныя ў беларускім фальклору і літаратуры выступаюць абавязковым кампанентам для запамінання і ўзнаўлення, што засяроджвае ўвагу навучэнцаў на сутнасных праблемах быцця, адлюстраваных у роднай моўнай стыхіі.

Фарміраванне ўстаноўкі на практычнае ўкараненне атрыманых ведаў у прафесійнай дзейнасці і іншых сферах сацыяльнай актыўнасці непасрэдным чынам звязваецца на занятках з веданнем канстытуцыйных асноў функцыянавання сучаснай беларускай мовы ў Рэспубліцы Беларусь. Дзеля гэтага арганізуецца праца з 17, 50 артыкуламі Канстытуцыі, дзе даецца прававое вызначэнне статуса беларускай мовы як нацыянальна-дзяржаўнай у Рэспубліцы Беларусь: «*Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь. Артыкул 17.* Дзяржаўнымі мовамі ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляюцца беларускай і руская мовы»; «*Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь. Артыкул 50.* Кожны мае права захоўваць сваю нацыянальную прыналежнасць, таксама як ніхто не можа быць прымушаны да вызначэння і ўказання нацыянальнай прыналежнасці. Знявага нацыянальнай годнасці караецца згодна з законам. Кожны мае права карыстацца роднай мовай, выбіраць мову зносін. Дзяржава гарантуе ў адпаведнасці з законам свабоду выбару мовы выхавання і навучання».

Выпрацаваць патрэбу авалодання і карыстання беларускай мовай у прафесійнай дзейнасці магчыма толькі на аснове трывалых ведаў пра лексічны склад беларускай мовы, яе тэрмінасістэму. Методыка практычных заняткаў скіравана на паглыбленне ведаў па мове, развіццё асноўных камунікатыўных якасцяў, засваенне нормаў літаратурнай мовы, азнаямленне з асноўнымі лексікаграфічнымі крыніцамі і персаналіямі беларускай лінгвістыкі, вызначэнне адметных асаблівасцей навуковага і афіцыйна-справавога стыляў, уменне аналізаваць з'явы білінгвізму, бачыць прычыны і вынікі інтэрферэнцыі, выпрацоўваць рацыянальныя моўныя паводзіны, валодаць сітуацыяй у прафесійнай сферы і эфектыўна выкарыстоўваць сродкі беларускай мовы ў практычнай дзейнасці, кваліфікавана перакладаць спецыяльныя навуковыя тэксты з рускай мовы на беларускую, засвойваць

прыёмы кампрэсіі і разгортвання навуковай інфармацыі, анатавання і рэферыравання, правільнага афармлення службовых папер. Істотную ролю ў сістэме заняткаў маюць разнастайныя віды аналізу навуковага тэксту і пераклад спецыяльнага тэксту з рускай мовы на беларускую.

Адзначаныя пазіцыі непасрэдным чынам звязаны з патрабаваннем высокага ўзроўню культуры маўлення, з практыкай пашырэння беларускай мовы на асноўныя сферы грамадскага жыцця і актуалізацыяй набытых навыкаў у працэсе вывучэння спецыяльных дысцыплін. У праблемна-арыентаваным кантэксце, які прадугледжваецца метадыкай інавацыйнай дзейнасці, пры разглядзе тэмы «Культура прафесійнага маўлення» прадугледжана абмеркаванне актуальных пытанняў сучаснай моўнай сітуацыі ў Рэспубліцы Беларусь. Выпрацоўка адпаведнага ўзроўню маўленчай культуры садзейнічае падрыхтоўцы высокаадукаваных спецыялістаў, здольных вырашаць складаныя моўна-сацыяльныя праблемы функцыянавання беларускай мовы ва ўмовах дзяржаўнага білінгвізму. У прыватнасці, пры разглядзе тэмы «Функцыянаванне беларускай мовы ва ўмовах білінгвізму» прадугледжваецца рэфератыўнае паведамленне «Беларуская мова ў кантэксце афіцыйных вынікаў перапісу насельніцтва Беларусі». Форма рэфератаў як від пісьмовай працы, спалучаецца з вусным пераказам зместу рэферата перад аўдыторыяй. Асэнсаванне адказаў, разгорнутая і аргументаваная ацэнка праяўленых ведаў ускладняецца на групу з найлепш падрыхтаваных навучэнцаў-аналітыкаў.

Праз падрыхтоўку вусных і пісьмовых паведамленняў па адпаведных спецыяльных пытаннях пашыраецца і развіваецца кагнітыўная (пазнавальная) функцыя сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Веданне спецыяльных тэкстаў на беларускай дзяржаўнай мове, уменне іх дакладна перадаць (пераказаць) выпрацоўвае навыкі лагічнага і дакладнага выказвання ўласных думак у арыентацыі на ўзоры літаратурнай мовы.

У выкладчыцкай дзейнасці мэтазгодна кіравацца такімі асноўнымі канцэпцыямі моўнай адукацыі, як лінгвацэнтрычная і антрапацэнтрычная, паколькі прадметам вывучэння выступае мова як сістэма, а суб'ектам пазнавальнай дзейнасці з'яўляецца асоба, якая гаворыць, слухае, піша, чытае. На занятках выкарыстоўваюцца розныя формы арганізацыі вучэбнай дзейнасці курсантаў. Адна з найбольш натуральных і традыцыйных форм работы – парная. Каштоўнасць яе ў тым, што павялічваецца час гаварэння кожнага курсанта, павышаецца моўная актыўнасць, узаемадапамога. Групавая праца досыць цяжкая, але карысная форма арганізацыі курсантаў; яна развівае здольнасць да зносін, вучыць лепш разумець і ацэньваць адзін аднаго, забяспечвае абмен ведамі, разнастаіць заняткі.

Фронтальная форма працы дазваляе непасрэдна кіраваць дзейнасцю вучэбнай групы. Курсанты аб'яднаны адной тэмай для абмеркавання, што дазваляе пачуць розныя меркаванні, калектыўна сфармуляваць правільныя высновы, правесці карэкцыю наяўных памылак. Фронтальная форма працы практыкуецца пры апытанні, у прыватнасці пры навучанні напісанню творчых работ (рэфератаў, навуковых паведамленняў). Такім чынам, розныя формы

арганізацыі вучэбнай дзейнасці курсантаў на занятках беларускай мовы з улікам адпаведнай змястоўнай боку навучальнага працэсу дазваляюць сфармаваць патрабаваныя вучэбнай праграмай камунікатыўныя ўменні.

Асноўнымі прынцыпамі, на якіх грунтуецца выкладанне беларускай мовы, з'яўляюцца наступныя:

прынцып пераважнага развіцця маўлення, г.зн. выкладанне мовы як сродку зносін пры адноснай другаснасці вывучэння сістэмы мовы (сістэма мовы вывучаецца як сродак развіцця мовы);

прынцып дзейнаснага падыходу, пры якім важным з'яўляецца ўключэнне беларускай мовы ў розныя віды дзейнасці (аўдыторнага, пазааўдыторнага);

прынцып сітуацыйнасці пры навучанні мове, што азначае выкарыстанне натуральных і спецыяльна створаных сітуацый, дзякуючы якім у курсантаў узнікае матывацыя да маўленчай дзейнасці;

прынцып станоўчага эмацыянальнага фону, які залежыць, у першую чаргу, ад асобы выкладчыка, яго асабістага стаўлення да беларускай мовы і жадання перадаць веды сваім навучэнцам.

Выкладанне дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» мае на мэце не толькі забеспячэнне поўнага і ўсебаковага авалодання вучэбным матэрыялам, але і выхаванне нацыянальнай самасвядомасці на аснове павагі да мовы як найвялікшага нацыянальнага скарбу ў культурна-гістарычнай спадчыне беларускага народа. Пазнанне мовы як з'явы грамадскай дае магчымасць акрэсліць і ўмацаваць уласныя прафесійныя і грамадзянскія пазіцыі. Паглыбленне ў пазнанне роднай мовы абуджае творчы патэнцыял асобы. Праз беларускую мову як крыніцу інфармацыі ствараюцца магчымасці мэтанакіраванага развіцця сацыяльна-асобасных і сацыяльна-прафесійных кампетэнцый навучэнца. Асноўным прынцыпам, пакладзеным у аснову метадычнай канцэпцыі выкладання гуманітарных дысцыплін, з'яўляецца *адзінства навучання і выхавання*. Таму неад'емнымі кампанентамі практычных заняткаў па беларускай мове з'яўляюцца *індывідуальныя творчыя заданні*. Яны скіраваны на праяўленне ў навучэнцаў здольнасцей лагічнага мыслення і паслядоўнага выкладу думак. Дзейсным спосабам актуалізацыі беларускай мовы ў прафесійным навучанні з'яўляецца прапанова выбраць актуальную тэму і напісаць па-беларуску справавы ліст на адрас адпаведнай арганізацыі ці ўстановы Рэспублікі Беларусь.

У справе пашырэння беларускай мовы мэтазгодна кіравацца *прынцыпам нацыянальна-культурнага цэнтрызму*. У навучанні і выхаванні гэта паспрыяе ўспрыняццю ўласнай нацыянальнай культуры як феномена, які ацэньваецца і ўсведамляецца ў разнастайным сучасным свеце па адметных крытэрыях, забяспечвае выхаванне асобы паводле найлепшых грамадзянскіх традыцый. Таму прадугледжваецца ўвядзенне ў структуру практычных заняткаў абавязковага кампанента для запамінання ці завучвання на памяць, які выступаў бы квінтэсенцыяй дыдактычнага напаўнення тэмы.

Адной з мэтаў дысцыпліны «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» з'яўляецца развіццё пачуцця нацыянальнай самасвядомасці на аснове павагі да беларускай мовы як асноўнай формы самаідэнтыфікацыі асобы.

Паходжанне ўласнага прозвішча, яго словаўтваральная мадэль, формы змянення па склонах у беларускай і рускай мовах – абавязковыя пытанні для разгляду ў межах адпаведных тэмаў. У выніку кожны навучэнец павінен мець інфармацыю пра месца свайго прозвішча ў нацыянальным антрапаніміконе. У межах асноўных тэмаў адукацыйнай дысцыпліны “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” у Акадэміі МУС Рэспублікі Беларусь асабліва ўвага надаецца вывучэнню мовы юрыдычных дакументаў. Адзін з аспектаў такіх даследаванняў – беларускі іменнік. Вывучэнне ўласных найменняў асобы дае магчымасць актуалізаваць шырокае кола ведаў пра беларускую мову ў яе гістарычным і сучасным функцыянальным аспекце. На матэрыяле беларускай антрапанімікі ставяцца і вырашаюцца пытанні словаўтварэння беларускіх прозвішчаў, іх правапісу і словазмянення; на канкрэтных прыкладах (пераважна гэта родавыя прозвішчы курсантаў) засвойваюцца навуковыя падыходы да інтэрпрэтацыі асобных пластоў нацыянальнай антрапанімікі.

Імкненне да павышэння эфектыўнасці навучання звязваецца з агульнымі працэсамі гуманізацыі адукацыі і развіццём асобнага патэнцыялу навучэнцаў. У ходзе падрыхтоўкі спецыялістаў юрыдычнага профілю на занятках па дысцыпліне «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» скіравана:

- на развіццё прафесійных кампетэнцый і забеспячэнне метадычнай, метадалагічнай, інфармацыйнай, камунікатыўнай, аналітычнай, рэфлексійнай кампетэнтнасці кадраў;
- фарміраванне інавацыйнай скіраванасці ў дзейнасці прафесійнага калектыву, якая праяўляецца ў вывучэнні, абагульненні, распаўсюджванні эфектыўнага і інавацыйнага вопыту;
- арганізацыю метадычнага суправаджэння рэалізацыі дэкрэтаў, кодэксаў праграм і інш.;
- забеспячэнне на дыягнастычнай індывідуалізаванай і дыферэнцыяванай аснове кансультацыйнай метадычнай дапамогі прафесійным кадрам у пытаннях самаадукацыі;
- удасканаленне сістэмы інфармацыйна-аналітычнага забеспячэння, метадычнай падтрымкі ўкаранення інавацыйных тэхналогій;
- пастаяннае ўзаемадзеянне з прафесійнымі кадрамі дзеля стварэння ўмоў для ўдасканалення і развіцця іх прафесійнага ўзроўню, ініцыятывы, раскрыцця магчымасцей, задавальнення інтарэсаў і творчых схільнасцей.

Такім чынам, арганізацыйна-метадычная дзейнасць па фарміраванні моўных кампетэнцый прадугледжвае забеспячэнне метадычнай, метадалагічнай, інфармацыйнай, камунікатыўнай, аналітычнай, рэфлексійнай кампетэнтнасці курсантаў і слухачоў, укараненне інавацыйных падыходаў, удасканаленне сістэмы інфармацыйна-аналітычнага забеспячэння, засваенне новых ведаў у прафесійнай сферы.

Maroz V.K. Methodical approaches of teaching the educational discipline «Belarusian language (professional vocabulary)».

The organizational and methodological activity on the formation of language competencies within the educational discipline "Belarusian language (professional vocabulary)" in the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Belarus provides for the provision of methodical, methodological, informational, communicative, analytical, reflective competence of cadets and listeners, the introduction of innovative approaches, analytical support, mastering of new knowledge in the professional sphere. Technology of the implementation of the methodological concept involves the development of the texts, their understanding in accordance with their own ideas, the correlation of the views of different authors. The educational orientation of the teaching material makes it possible to bring the consciousness of the personality beyond the narrowly specialized professional interests, through the prism of national to feel oneself in the circle of the creative processes of our time.

Keywords: bilingualism, speech culture, language norms, the principle of national and cultural centrism, professional competences, vocational-terminological vocabulary, modern Belarusian language.

УДК 811.161.3

Молчан А. М.

старший викладач

Акадэмія Міністэрства ўнутраных спраў

Рэспублікі Беларусь

СИСТЭМА ПРОЗВІШЧАЎ У « ЛЕТАПІСЦЫ ВЯЛІКІХ КНЯЗЁЎ ЛІТОЎСКІХ»: ДА ПЫТАННЯ ФУНКЦЫЯНАЛЬнай РОЛІ ЎЛАСНЫХ НАЗОЎНІКАЎ У ГІСТОРЫІ І СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЕ

Ономастична лексика «Літописця великих князів литовських» оформлялася в літописному тексті за тодішньою орфографією і виявляє розвинену систему граматичних форм числа, роду та відмінка, відповідних правил білоруської літературної мови давнього періоду. Внаслідок передачі на листі ономастичної лексики кирилицею і латиницею в різних списках «Літописця великих князів литовських» виникла фонетико-орфографічна і граматична варіантність її відображення. Створені за межами Великого Князівства Литовського редакції «Літописця великих князів литовських» демонструють стилістично знижені граматичні форми найменувань осіб великокнязівської династії, які розвинулися під впливом екстралінгвістичних факторів у напрямку зміни ідеологічної концепції білоруського літопису.

Ключові слова: ономастика, іменослов, транслітерація, власне ім'я іменник, антропонимична лексика, фонетико-варіантність, прізвище.

У мовознаўчай спадчыне беларускай літаратурнай мовы старажытнага перыяду адметнае месца сярод шматлікіх рукапісных і друкаваных помнікаў пісьменства займаюць летапісы. Пры наяўнасці шматтомнага выдання «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы» з багатым колам сабраных

лексічных адзінак, першакрыніцамі да якіх былі пісьмовыя тэксты канцылярска-юрыдычнай, свецкай і рэлігійнай прынележнасці, у беларускай гістарычнай лексікаграфіі адсутнічае анамастычны матэрыял як значны пласт беларускай літаратурнай мовы старажытнага перыяду. Як вядома, паводле розных гістарычных крыніц шматлікія ўласныя назоўнікі займелі варыянтнасць, што стварае праблему ўніфікацыі такіх напісанняў [1; 2].

Выпрацоўка ў пісьмовай практыцы аднастайных падыходаў да напісання імён і геаграфічных назваў павінна весціся з улікам таго, што старадаўнія беларускія ўласныя найменні – гэта той пласт лексікі, які развіваўся пад уплывам неаднатыпных тэндэнцый. таму розначытанні пры перадачы імён – з’ява нярэдка ў летапісанні. Так, у «Летапісцы вялікіх князёў літоўскіх» назіраецца варыянтнасць адлюстравання антрапанімічнай лексікі. Гэта імёны *Федорь / Феодор, Витовт / Витовтъ / Вітовт, Воидила / Воидило, Кгедимин / Кгинивил, Кестут / Кестутии, Коргаила / Коргаило, Кориат / Корьят, Олгирд / Олгерд / Олгимонт / Олгирд / Олгирд, Святослав / Святослава, Скергаило / Скиргаила / Скиргаило / Скиргаила, Улиана / Ульяна, / Ульяна, Швитригаила / Швитригаило / Швитриила, Ягаила / Агаило / Ягаило / Якгаила.*

У «Пахвале Вітаўту» таксама прысутнічаюць варыянтныя ўласныя найменні: *Александр / Александро, Витовт / Витовтъ / Витовтъ / Витовтъ, Иван / Ион, Салтан / Солтан.*

У «Аповесці пра Падолле» варыянтнасць пашыраецца на імёны (*Олгирд / Ольгирд, Скиргаила / Скиргаило*, а таксама на імёны па бацьку *Васильевич / Василевич, Олгирдович / Ольгиминтович, Корьатовичь / Корьатович*) і на ўласна прозвішчы (*Лыньквен / Лыньквен*).

У «Смаленскай хроніцы» варыянтнасць назіраецца як у імёнах тытулаваных асобаў (*Витовт / Витовтъ / Витовтъ, Жигимонтъ / Жигимонт / Жигмонт / Жигомонт / Жикгимонт / Жикгимонтъ / Жикгимонъ / Жикгимотъ, Швитригаила / Швитригаила / Швитригаило / Швитьригаило*), так і імёнах па бацьку (*Кестутевич / Кесьтутевич*).

Паколькі тэкст «Летапісца вялікіх князёў літоўскіх» паўтараецца ў спісах II і III зводаў – Археалагічнага таварыства, Еўраінаўскім, Красінскага, Рачынскага, Румянцаўскім, Альшэўскім, Хроніцы Быхаўца, пісаных кірыліцай і лацінцай, то ў іх сустракаецца шмат розначытанняў графіка-арфаграфічных (*Нарамонт / Наримонт / Нарымунт, Narumont*), граматычных (*Евнутаи / Евнутаи, Евнутя / Jewnutia; Кестутии / Кестути; Корьату / Koryatowi* і інш.). Менавіта летапісы даюць навукова важны матэрыял адлюстравання беларускіх фанетычных рыс лацінкай і кірыліцай у напрамку выпрацоўкі аднастайных падыходаў да напісання і прачытання беларускіх прозвішчаў у даўніх тэкстах.

Асаблівую актуальнасць захоўвае пытанне нарматыўнага рэгулявання ў сучаснай вуснай і пісьмовай практыцы імён беларускіх гістарычных асоб, паколькі «постаці гістарычных дзеячаў набываюць у культуры значэнне

нацыянальных сімвалаў, з'яўляюцца свайго роду арыенцірамі, гістарычнымі прыкладамі духоўнасці, адданасці народу і айчыне (*Францыск Скарына, Кастусь Каліноўскі*), выступаючы фактарам умацавання сучаснай дзяржаўнасці Беларусі і выхавання нацыянальнай самасвядомасці» [3].

Выпрацоўка аднастайных падыходаў да вымаўлення і напісання гістарычных назваў павінна весціся з праекцыяй на пошукі агульных крытэрыяў транслітарацыі на сучасную беларускую графіку кірылічных і лацінчных беларускіх тэкстаў, што дасць магчымасць пазбегнуць блытаніны пры напісанні і прачытанні беларускіх прозвішчаў як у даўніх тэкстах, так і ў сучасным словаўжыванні. Пры адсутнасці ў лексікаграфічных даведніках беларускай мовы нарматыўнага рэгулявання ў выкарыстанні ўласных імёнаў, варта кіравацца падыходамі, закладзенымі ў беларускіх акадэмічных выданнях. Пакажам суадносіны у пісьмовым адлюстраванні імёнаў вялікіх князёў у летапісанні і ў сучасных універсальных энцыклапедыях і рознагаліновых энцыклапедычных слоўніках. Так, «Летапісец вялікіх князёў літоўскіх» пачынаецца пералікам вялікіх князёў старажытнай Літвы. Паводле летапіснай версіі, у вялікага князя *Гедимина / Кгедимина* (Гедзімін, Гедымін, вялікі князь ВКЛ, паводле некаторых крыніц брат Віцены, але больш верагодна, што Гедзімін быў яго сынам) [4, с. 131] было 7 сыноў: *Монтивид, Нарамонт, Олкгирд, Евнуши, Кестуши, Кориат, Люборт*: «У великого князя Кгедимина литовского 7 сынов было: старшии *Монтивид*, потом *Нарамонт*, потом *Олкгирд* (Альгерд, князь крэўскі і віцебскі, вялікі князь ВКЛ, сын Гедзіміна) [5, с. 276], потом *Евнуши* (Яўнут, Яўніцій (у праваслаўі Іван), вялікі князь ВКЛ, сын вялікага князя ВКЛ Гедзіміна і палачанкі Евы (Еўны) [6, с. 316], потом *Кестуши* (Кейстут, князь ВКЛ, сын Гедзіміна, бацька Вітаўта) [7, с. 221], потом *Кориат* (Карыят (у хрышчэнні Міхаіл), князь у ВКЛ, сын вялікага князя ВКЛ Гедзіміна і княгіні Еўны, дачкі полацкага князя Івана Усевалдавіча) [7, с. 118], семьи *Люборт*» [8, л. 437].

У лексічным складзе «Летапісца вялікіх князёў літоўскіх» вылучаецца пласт уласных назоўнікаў, якія даносяць інфармацыю пра вялікіх князёў, іх родавыя і сваяцкія сувязі, дружыннікаў, іншых асоб, хто так ці іначай праявіў сябе ў гэтым гістарычным перыядзе. У апавяданні пра супрацьстаянне Кейстута і Ягайлы (Ягайла (у праваслаўі Якаў, у каталіцтве Уладзіслаў, вялікі князь ВКЛ, кароль) [6, с. 228–229], зняволенне Вітаўта (у каталіцтве Віганд і Аляксандр, у праваслаўі Аляксандр; вялікі князь літоўскі, сын Кейстута, страечны брат Ягайлы, адзін з выдатных дзяржаўных дзеячаў ВКЛ, за сваю дзейнасць атрымаў найменне Вялікі) [9, с. 447]; Вітаўт, князь гродзенскі, трокскі, вялікі князь ВКЛ, сын Кейстута, адзін з самых выдатных дзеячаў ВКЛ) [10, с. 201], яго вяртанне ў Літву, жаніцьбу і інш. найбольшую частотнасць мелі ўласныя назвы *Витовт* (126 словаўжыванні), *Ягайло* (45), *Кестут* (42), *Олкгирд* (26).

Агульнапрызнана, што «Летапісец вялікіх князёў літоўскіх» задумваўся як своеасаблівае ідэалагічнае і гістарычнае абгрунтаванне ўсёй унутранай і знешняй палітыкі вялікага князя Вітаўта [11, с. 4, 12]. Беларускія літаратуразнаўцы слухна адзначаюць, што ў «Летапісцы вялікіх князёў

літоўскіх» праз моц і веліч гістарычнай постаці вялікага князя Вітаўта праводзіцца погляд і на дзяржаву Вялікае Княства Літоўскае як на галоўны цэнтр палітычнага аб'яднання ўсіх усходнеславянскіх земляў. Таму тут назіраецца строгае выкарыстанне поўных формул княжацкіх тытулаў: *князь великий, великий же князь, назвася от них князь великий, седе на великом княжении, прииде на великое княжение, присла послы к великому князю, даде ему великое княжение, благоверный великий князь, князь великий литовский Первый, наречен бысть Егайла князь великий литовский* і г. д. У той самы час у шэрагу рэдакцый, якія з'явіліся за межамі беларускіх земляў (спісы першага беларускага зводу – Архангельскі і ЦДАСА № 365/815), ідэалагічная канцэпцыя летапіснага апавядання зусім іншая: дынастыя вялікіх князёў літоўскіх выводзіцца ад нейкага *Гегіміна*, конюха князя Віценца, таму мае месца ігнараванне і афіцыйных тытулаў, у прыватнасці *великий князь*: «Но седе на великом княжении *брат его Олгерд*, а *Наримант, брат его*, отиде в Великий Новъград, *Евнут* же вселися, идеже ныне Вильна, а *Скиригайло з братом* своим с *Кестутьем* вселишася при некоем озере за 20 поприщ от Вилны» [12, с. 3]. Таксама назіраецца выкарыстанне стылістычна зніжаных формаў уласных назоўнікаў пры перадачы прозвішчаў вялікіх князёў Вялікага Княства Літоўскага: *Гедиман, Гедимант, Гигименик (Гегименик), Наримант (Наримонти), Нароминтик, Евнут, Евнутик, Олгерд (Ольгард), Олгердик (Олгордик), Кестути (Кестут), Кестутик, Скиригайло (Скергайла), Скиригайлик (Скергайлик), Корияда, Кориядик, Мантоник, Мантовитик*.

Такім чынам, у «Летапісцы вялікіх князёў літоўскіх» пры пісьмовай перадачы ўласных назоўнікаў рознымі графічнымі сістэмамі развілася пашыраная фанетыка-арфаграфічная варыянтнасць, якая адпавядала тагачасным нормам літаратурнага словаўжывання і ў рэдакцыях і зводах беларускіх летапісаў на працягу значнага часавага перыяду захоўвала ўстойлівы характар. Пад уплывам экстралінгвістычных фактараў у рэдакцыях «Летапісца вялікіх князёў літоўскіх», створаных у суседніх краінах, беларускія найменні набылі выгляд стылістычна зніжаных граматычных форм, што вяло да змены ідэйна-тэматычнага напавення гэтага летапісу. З прааналізаваных антрапонімаў «Летапісца вялікіх князёў літоўскіх» вынікае, што ў старажытны перыяд літаратурныя нормы мовы пры пісьмовым адлюстраванні як агульных назоўнікаў, так і ўласных істотна адрозніваліся ад сучасных. Яны ўспрымаліся як узор словаўжывання, а не як абавязковыя і адзіныя для ўсіх, валодалі меншай ступенню кансерватызму і выкарыстоўваліся паводле традыцыі, а не паводле цвёрдых правілаў, былі больш зменлівыя ў часе і больш дынамічныя ва ўжыванні ў залежнасці ад умоў зносін.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Валеев, Г. К. Антропонимия «Повести временных лет» : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Г. К. Валеев ; Моск. гос. пед. ин-т. – М., 1982. – 16 с.

2. Капылоў, І. Л. Тапанімія беларускіх дзелявых помнікаў XV–XVIII стст. : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01 / І. Л. Капылоў ; НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства. – Мінск, 2001. – 20 с.
3. Гаранін, С. Л. Напісанне імён гістарычных дзеячаў Беларусі і герояў літаратурных твораў XI–XVIII стст.: да пастаноўкі праблемы / С. Л. Гаранін // Беларуская анамастыка: гісторыя і сучаснасць : матэрыялы міжнар. навук. канф., Мінск, 20 крас. 2010 г. / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. ; рэдкал.: І. Л. Капылоў [і інш.]. – Мінск, 2010. – С. 214–222.
4. Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / Беларус. Энцыкл. ; рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1996–2004. – Т. 5 : Гальцы – Дагон. – 1997. – 574 с.
5. Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / Беларус. Энцыкл. ; рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1996–2004. – Т. 1 : А – Аршын. – 1996. – 547 с.
6. Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / Беларус. Энцыкл. ; рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1996–2004. – Т. 18, кн. 1 : Дадатак : Шчытнікі – ЯЯ. – 2004. – 469 с.
7. Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / Беларус. Энцыкл. ; рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1996–2004. – Т. 8 : Канто – Кулі. – 1999. – 572 с.
8. Полное собрание русских летописей : [в 43 т.] / Акад. наук СССР, Ин-т истории СССР. – М. : Наука, 1962–1995. – Т. 35 : Летописи белорусско-литовские / сост. и ред. Н. Н. Улащик. – 1980. – 308 с.
9. Вялікае Княства Літоўскае : ВКЛ : энцыклапедыя : у 2 т. / Беларус. навук.-даслед. ін-т дакументазнаўства і арх. справы, Беларус. Энцыкл. ; рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2005–2006. – Т. 1 : Абаленскі – Кадэнцыя. – 2005. – 688 с.
10. Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / Беларус. Энцыкл. ; рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1996–2004. – Т. 4 : Варанецкі – Гольфстрым. – 1997. – 478 с.
11. Чамярыцкі, В. А. Беларускія летапісы як помнікі літаратуры: узнікненне і літаратурная гісторыя першых зводаў / В. А. Чамярыцкі ; рэд. Я. С. Лур'е. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 192 с.
12. Родословие литовских князей / Р. П. Дмитриева // Сказание о князьях владимирских : исслед. и тексты / Р. П. Дмитриева. – М. ; Л., 1955. – С. 179–181.

Molchan A. M. System names in the "Chroniclers of the grand dukes of Lithuania": to the question of the functional role of their nouns in the history of the modern Belarusian literary language.

The onomastic vocabulary of the "Chronicler of the Grand Dukes of Lithuania" was formed in the chronicle text according to the then spelling and reveals the developed system of grammatical forms of number, gender and case, corresponding to the rules of the Belarusian literary language of the ancient period. As a result of the transfer of onomastic vocabulary to the letter in Cyrillic and Latin in different scripts of the "Chronicler of the Grand Dukes of Lithuania", phonetics arose-spelling and grammatical variation of its display. Created outside the Grand Duchy of Lithuania edition of the "Chronicler of the Grand Dukes of Lithuania" demonstrate stylistically reduced grammatical forms of names of persons of the Grand Duchy of Lithuania, which developed under the influence of extralinguistic factors in the direction of changes in the ideological concept of the Belarusian chronicle.

Keywords: onomastica, namesake, transliteration, own denominator, indrapana vocabulary, phonetics and spelling variations, surname.

Нагорна Ю. А.
старший викладач
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

TEACHING GRAMMAR STAGES TO THE STUDENTS OF NON-PHILOLOGICAL UNIVERSITIES

Стаття присвячена загальній характеристиці навчання граматичних структур в навчальних закладах нефілологічного профілю. Проаналізовано основні принципи, підходи та стадії освоєння граматики англійської мови здобувачами навчальних закладів нефілологічного профілю.

Ключові слова: граматика, стадії, студенти, вправи.

Development of modern society, growing need for communication and cooperation between countries and people with different languages, history and culture demand essential changes to approaches to the studying and teaching foreign languages.

One of the main peculiarities of foreign language teaching at non-philological universities is professionally oriented character, which is defined by learning goals and objectives. According to current curricula for non-philological universities, students should gain communicative competence at the level which allows them to use foreign language practically both in professional activity and for self-education.

Practical second language learning is impossible without grammar structures acquisition of this language. As language teaching practice suggests, it is grammar that is difficult for students of non-philological universities to acquire so the purpose of the article is to describe techniques of teaching grammar to the non-philological students.

Issues on teaching grammar have attracted some great interest among such scholars as T. Bowen, M. Parrott, S. Thornbury, M.E. Ivanova, T. Ishchenko, V. Hurmazi, O. Kovalenko, I. Kukhty, H.V. Rohova, Z.I. Ustynova and many others but the problem of grammar structures teaching needs further research since grammar forms basic skills for linguistic competence, which is an integral part of communicative competence [2, p. 74].

Grammar is the system of rules in force regarding word forms and word connection formation in the sentence which make up speech.

Main aim when teaching non-philological students is to form their grammatical skills as one of important components of skills in speaking, reading, listening and writing. Due to this fact choosing grammar material and planning grammar lesson is very important to realize communicative aims of teaching under curriculum.

The peculiarity of non-philological students teaching is the fact that according to curriculum practical grammar is not taught as a separate discipline and thus grammar material is learnt in the context of definite vocabulary topics.

One of the objectives of teaching foreign language grammar is to form cadets' and students' grammar communicative skills as one of the important skills in speaking, reading, listening and writing. In this regard, it is essential to choose grammar material sufficient for communicative aims of teaching realization within curriculum.

The specificity of teaching grammar to the cadets of non-philological faculties lies in the fact that under the plan of study practical grammar is not taught as a separate discipline and that is why grammar material is studied in the context of definite vocabulary. In particular, grammar 'Present Perfect' is given as part of 'Crimes against property' topic, 'Ways of expressing future' are taught within the framework of 'Crowd control' topic, 'Passive Voice' as grammar rule is studied together with vocabulary topic 'Punishment'. In view of this, the system of grammar rules is worked out in terms of peculiarities of vocabulary: *The police have arrested the criminal* (Present Perfect), *We will solve the problem* (Future Simple), *Vehicles are examined by the police*, *Constitution was adopted in 1996* (Passive Voice), etc. It is known that the most difficult when improving grammar skills is to acquire them. That is why the most important task is to provide students and cadets with appropriate grammar material (both receptive and reproductive).

We cannot but agree with scholar Skliarenko N.K. that it is of great importance to take into account basic principles of grammar structures teaching to the students of non-philological universities to help them use grammar accurately, meaningfully and appropriately [1, p. 16].

1. *Differentiated principle* means teaching that involves active attention to student differences in the classroom.

2. *Structure principle*. This principle is used to teach different structures through speech patterns but can be efficient in combination with situationality and communication principles.

3. *Situationality principle* demands that every grammar pattern should be acquired in real or imaginary communicative situations.

4. *Communicative principle* stipulates practical language usage through exercises close to real communication.

In terms of grammar teaching two main approaches can be distinguished – deductive and inductive approach.

A deductive approach is when the rule is presented and the language is produced based on the rule (the teacher gives the rule). An inductive approach is when the rule is inferred through some form of guided discovery (the teacher gives the students a means to discover the rule for themselves) [4].

Both approaches have their advantages and disadvantages. As practice shows, the deductive approach is time saving and allows more time for practicing the language items thus making it an effective approach with lower level students. The inductive approach, on the other hand, is often more beneficial to students who already have a base in the language as it encourages them to work things out for themselves based on their existing knowledge.

Analyzing the level of students' language knowledge after finishing secondary schools it should be noted that a deductive approach to teaching

grammar is more appropriate for non-philological students and fits into a class structure known as PPP (Presentation, Practice, Production). The teacher presents the target language and then gives students the opportunity to practise it through controlled activities. The final stage of the class allows the students to practise the target language themselves.

The first stage of grammar skills development is presentation, which leads in a new grammar structure. At this stage the teacher shows pictures or situations connected to the class topic (context) and elicit ideas from students. It is worth mentioning that oral reception should precede reproduction in the process of teaching as oral reception is the first stage in reproductive grammar skill formation. Written reception, that is understanding taught structures during reading, is used at the end of the second stage of grammar skill formation.

It should be noted that a major problem with many grammar lessons is that they provide too much theoretical information and not enough student production. What makes the class challenging is not the level of theoretical knowledge but what the teacher asks students to try and do.

Scholar J. Scrivener differentiates three general categories at the stage of presentation: teacher explanations, guided discovery and self-directed discovery [3, p. 163].

A good teacher explanation can often be the clearest and most efficient way to teach something that is why teachers should prepare simple and clear ways to convey information when class planning. They can plan the use of substitution tables, annotated examples, diagrams, etc. that might help take in the information easier.

Guided discovery is an alternative to giving explanations that allows students to generate their own discoveries and explanations. The key technique at this sub stage is to ask good questions and give tasks that encourage to notice language and think about it: ask questions that focus on the meaning; ask questions that focus on the context; ask questions that focus on the form; offer appropriate examples for analysis and discussion; ask students to analyse sentences from the texts; ask students to analyse errors and hypothesise rules; set puzzles and problems concerning the language item. For example: *Which of these two sentences is correct/incorrect? Why is that incorrect/correct? How many verbs/nouns/adjectives/prepositions/auxiliary verbs are there in the sentence? Put these words in the right order.*

Self-directed discovery is what students do when studying without a teacher, on their own or where the teacher's role is primarily to facilitate the learners' own self-direction. It should also be stated that this method is not appropriate for students of non-philological universities as in many cases it is difficult for them to work out their own rules and explanations.

Language practice activities are the most important part of any grammar class because the real language experience is when students try to use the language themselves.

In order to give students intensive oral or written practice of specific grammar item, carefully designed activities can be used to restrict the language

needed. Such activities can be defined as follows: limited options for language use; focus on accuracy; limited options for communication. Typical restricted activities are oral drills, written exercises, dialogues and grammar practice activities (games).

Drills are the most productive way to train accuracy as they provide intensive oral practice without worrying much about meaning.

Variations on drills can be: repeating the grammar item on its own; repeating the grammar item in a phrase or sentence; repeating a sentence, building it up bit by bit, starting with the first word(s); repeating by building up the sentence bit by bit, starting at the end rather than the beginning; saying sentence with errors for students to check it; asking real questions about students' lives; inventing or reading a short text and asking questions about it using grammatical item.

Many drills are based on the principle of substitution when one word is substituted by another.

Another type of drills is transformation ones, i.e. the student transforms a sentence of one kind into another form.

Written exercises are a common and useful way of giving the students concentrated practice of language items. We can offer some ideas that can be used when teaching students grammar structures with the help of written exercises: doing it as individuals, then comparing and discussing answers with groupmates; working in pairs or in small groups (teams); dictating the sentences, leaving space where the missing words are; handing out the exercise with teacher's answers written it, some right, some wrong for students to correct and analyse them; choosing the correct verb from each sentence.

There are also many other ways to train grammar patterns in the classes such as short dialogues which contain a number of examples of specific items to be practised. Using a dialogue allows to take these items in a useful context, integrating practice of newer grammar with practice of items studied before.

Other follow-on activities can include grammar games, grammar quiz, memory tests, picture dictation, growing stories, questionnaires and grammar auctions [3, p. 177].

Meaningful practice is followed by production (free practice) in which students have a chance to use the structures to express their own ideas or talk about their experiences. There are numerous activities for this stage and what to choose will depend on the language being taught and on the level of students. However, information gaps, role plays, interviews, simulations, find someone who, spot the differences between two pictures, picture cues, problem solving, personalisation activities and board games are all meaningful activities which give students the opportunity to practise the language more freely.

Grammar competence formation of students of non-philological universities is quite a long term process which should be provided gradually by taking into account communicative approach to foreign language teaching. That is, communicative-grammar skills of cadets and students, which form the basis of foreign language professional competence in whole, can be trained through communicative-oriented situations.

The aspects mentioned above need further research that is taking into account neologisms and general terms (acronyms, abbreviations) used in official documents, contracts and codes as language vocabulary is connected with its grammar.

Бібліографічні посилання

1. Н.К. Скляренко Навчання граматичних структур англійської мови в школі. – К.: «Радянська школа», 1982 – 101 с.
2. Anisimova, L. Koshova Modern Aspects of English Language Teaching: Theory & Practice. – Dnipropetrovsk, 2010 – 338 p.
3. J. Scrivener Learning Teaching: The essential Guide to English Language Teaching Third Edition. – Oxford, Macmillan, 2015. – 418 p.
4. Tanya Cotter Planning a grammar lesson [Electronic resource] / available at: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/planning-a-grammar-lesson>

Nahorna Y. A. Teaching grammar stages to the students of non-philological universities.

The article deals with teaching grammar stages as important part of teaching English to the students of non-philological universities for their gaining communicative competence at the level which allows them to use foreign language practically both in professional activity and for self-education.

It has been determined that main aim when teaching non-philological students is to form their grammatical skills as one of important components of skills in speaking, reading, listening and writing. It has been specially noted that the specificity of teaching grammar to the cadets of non-philological faculties lies in the fact that under the plan of study practical grammar is not taught as a separate discipline and that is why grammar material is studied in the context of definite vocabulary. Main principles and approaches regarding teaching grammar stages have been analysed. It has been reviewed that deductive approach to teaching grammar is more appropriate for non-philological students and fits into a class structure known as PPP (Presentation, Practice, Production). Much attention has been given to the analysis of Presentation, Practice and Production stages as well as techniques which can be used at the class. Special attention has been given to the types of exercises at each stage of teaching grammar such as drills, grammar games, grammar quiz, memory tests, picture dictation, growing stories, questionnaires, dialogues and grammar auctions Production (free practice) stage has been considered to be one of great great importance. Information gaps, role plays, interviews, simulations, find someone who, spot the differences between two pictures, picture cues, problem solving, personalisation activities and board games have been offered to use at production stage.

It has been researched that grammar competence formation of students of non-philological universities is quite a long term process which should be provided gradually by taking into account communicative approach to foreign language teaching.

Keywords: grammar, stages, students, exercises.

Очковський В.
доктор філософії в галузі богослов'я
настоятель храму мученика Івана Воїна,
м. Кривий Ріг

ЗНАЧЕННЯ РИТОРИКИ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовано значення риторики у правоохоронній діяльності як важливої складової професійної підготовки майбутніх правоохоронців, проаналізовано важливість формування риторичних умінь у майбутніх правоохоронців для їх подальшої професійної діяльності.

Ключові слова: риторика, професійна підготовка, риторичні уміння, мовленнєва культура майбутніх правоохоронців.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Загальновизнаним є той факт, що освічена людина найбільше піклується про те, як навчитися краще висловлювати думки, ефективно спілкуватися, розуміти співрозмовників, активно впливати на слухачів, упевнено виступати публічно, коректно дискутувати, переконливо спростовувати – тобто володіти мистецтвом риторики. Ораторські вміння й навички необхідні кожній людині як в особистому житті, так і у професійній діяльності.

Ефективність діяльності юриста залежить від багатьох чинників. Поряд з якісною правовою освітою, знанням норм права та процесу він повинен мати необхідні ділові та моральні якості, певні організаторські здібності, відзначатися загальною культурою, вмінням працювати з людьми, володіти розвиненим почуттям обов'язку, справедливістю та відповідальністю, а також знати і володіти красномовством.

Актуальність теми дослідження зумовлена наявним дефіцитом ораторського мистецтва сучасних правників, недостатньою увагою науковців до проблем правової, етичної, логічної та мовної культури серед працівників правоохоронної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Риторика як науку й мистецтво слова вивчали Л. Мацько, Г. Сагач, Є. Ключев, Ю. Рождественський, В. Аннушкін, Н. Іпполітова, С. Мінеєва, О. Сиротиніна, О. Селіванова, Д. Баранник, М. Бахтін, В. Виноградов, Ю. Караулов, В. Карасик та ін. У їхніх працях висвітлено основні риторичні категорії й поняття, розроблено лінгвістичні основи риторики. У наш час також широко досліджено різні аспекти використання риторичного потенціалу в процесі професійної підготовки. Наприклад, А. Белкін, Л. Крамущенко, Н. Тарасевич розглядають риторичний потенціал учителя у контексті педагогічної майстерності, А. Капська – як складник виконавсько-мовленнєвої діяльності, Л. Мацько, М. Пилинський – як елемент активного дискурсу. Значущим доробком є наукові дослідження в галузі риторики Г. Сагач, яка розробила концепцію риторичної підготовки майбутніх учителів, де риторика розглядається як інтегруючий компонент.

Останнім часом також досліджено формування риторичного потенціалу фахівців гуманітарної сфери (Я. Білоусова), соціокультурної (В. Романова), юристів (В. Молдован), державних службовців (Л. Михайлець), соціальних педагогів (А. Первушина). У цих дисертаційних роботах розглянуто особливості фахової підготовки, обов'язковим компонентом якої є риторичний.

Аналіз наукових досліджень, періодичних видань з фахової проблематики, навчально-методичної літератури свідчить про те, що питання теоретичної та практичної риторики перебувають у процесі активної розробки.

Метою даного дослідження є аналіз сучасного стану риторики щодо ролі та значення її у правоохоронній діяльності. Слід зазначити, що риторика у правоохоронній діяльності відіграє важливу роль. Адже, вмінню виступати публічно передує наполегливе навчання правильному мовленню, грамотному застосуванню слів, побудові речень та вмілому донесенні своєї думки до аудиторії. Працівники правової професії, як представник публічної влади, повинні обстоювати і захищати права й інтереси людини та суспільства, підносити правову культуру, підвищувати престиж. Для цього необхідно досконало знати закони, вільно володіти юридичною лексикою, бути ерудованими, впевненими у своїх знаннях і діях тощо.

Проблеми красномовства завжди перебували у центрі уваги вчених. Так, історичні джерела донесли до нас відомості про високий розвиток ораторської майстерності в країнах Стародавнього Сходу та Азії – Єгипті, Сирії, Вавилоні, Індії, Китаї. Однак, найбільшого розквіту красномовство досягло у Стародавній Греції та Стародавньому Римі, в епоху демократичного розквіту своєрідної риторики й ораторського мистецтва.

За законами Солону, кожний афінянин повинен був особисто захищати свої інтереси в суді, бо участь представників дозволялася лише у виняткових випадках, наприклад, у справах осіб, які мали фізичні або психічні вади, жінок, неповнолітніх тощо.

Оскільки публічний виступ у суді перед багатолюдною аудиторією був невід'ємною частиною функціонування судової влади у демократичних полісах Стародавньої Греції, то про значення красномовства Демосфена в античній традиції можна судити хоча б за кількістю авторів, що говорили про нього у піднесеному стилі, серед яких Полібій, Страбон, Ориген, Фотій, Квінтіліан, Макробій, Юстин, Тертуліан і Аврелій Августин. Цицерон вважав Демосфена неперевершеним майстром красномовства, взірцем для ораторів наступних віків [4, с. 12].

Однак, перша теорія ораторського мистецтва створилась у 335 р. до н.е., яка зберегла своє значення до сьогодні. Це славнозвісна «Риторика» Аристотеля. Він розглядав ораторське мистецтво у філософському плані, підкреслюючи його етичні й естетичні функції [1].

На думку М. Ломоносова про те, як стати добрим промовцем, у праці «Коротке керівництво до красномовства» (1748), для оволодіння красномовством потрібно п'ять чинників: обдарування – гострий розум і

пам'ять; наука; наслідування ораторів; вправи з творення промов; знання інших наук [5, с. 109].

У словнику за 1620 рік визначення поняття: «Риторика навчає правил життя і настановляє на корисну працю добрими словами»[6, с. 203]. Сучасне визначення «риторика – наука про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю, тобто про закони, які визначають ефективність цієї діяльності» [6, с. 204].

Отже, риторика, як і будь-яка інша дисципліна, передбачає опанування певної системи знань, які можна набувати в процесі тривалої практики виступів у різних аудиторіях. Риторика - комплексна наука, тобто її місце - на стику, пересіченні, причому багаторівневому ряду наук (етики, філософії, логіки, еристики, психології, лінгвістики, сценічної майстерності).

Зауважимо, що неможливо виконувати жоден вид юридичної діяльності без знання та розуміння особливостей спілкування та механізмів впливу однієї людини на іншу, оскільки юрист протягом одного дня вступає в спілкування з десятками осіб, різними за віком, інтелектом, за їх соціальним станом, інтересами та потребами. Саме ця діяльність потребує використання знань ораторського мистецтва для впливу як на людей, які, наприклад, потрапили у сферу судочинства (свідок, підозрюваний, обвинувачений, потерпілий та ін.), на осіб, що безпосередньо здійснюють цей вид діяльності (слідчий, прокурор, суддя, адвокат), так і для здійснення більш загальних цілей: утвердження прав і свобод людини і громадянина, які визначають зміст і застосування законів, діяльність органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого самоврядування.

Фахівцю правоохоронної сфери за родом своєї діяльності доводиться не тільки оперувати законом, але й пояснювати, доводити, переконувати. Правоохоронець має бути зразком порядності, культури й витримки, уміло поєднувати вимогливість правоохоронця із дотриманням прав і свобод громадян. Саме тому він повинен бути «професійним комунікантом», тобто уміти активно використовувати спеціальні прийоми впливу на людей, що дозволяють йому досягти комунікативної мети з меншими часовими та енергетичними втратами. Чим вищим буде рівень професійного спілкування правоохоронців, тим ефективніше він зможе вирішувати багато професійних завдань [5, с. 109].

Знання з риторики допомагають розвивати у майбутніх правоохоронців пріоритетні духовні цінності, якими є інтелектуальна самостійність та оперативність мислення, здатність до творчого пошуку різних імовірних варіантів розв'язання проблеми та вміння ґрунтовно й логічно подавати інформацію, забезпечуючи її достатньою системою аргументів, уміння цивілізовано переконувати та спростовувати думки опонента, формувати навички міжкультурної комунікації та мовленнєвої культури.

Вивчення риторики допомагає формувати у майбутніх правоохоронців риторичні уміння для того, щоб вони могли з гідністю долати проблеми і труднощі спілкування.

На думку В. В. Молдована, судова промова – це промова, звернена до суду та інших учасників судочинства і присутніх при розгляді кримінальної, цивільної, адміністративної справ, у якій містяться висновки щодо тієї чи іншої справи. Оскільки, виступ у суді – один із найскладніших і найвідповідальніших моментів участі правоохоронців, захисника й інших учасників у кримінальному судочинстві, то їхній успішний виступ неможливий без достатніх юридичних знань та умінь виступати публічно, адже воно само собою не приходить ніколи, слід напружено працювати над собою [4, с. 12].

Для того щоб конструювати висловлювання, правоохоронець повинен знати складові комунікативного акту й уміти їх застосовувати у процесі переконливого й особистісного впливу, у передаванні інформації та формуванні відповідних настанов, позицій, думок. Для ведення діалогу велике значення має також уміння слухати. Вдале конструювання повідомлень, говоріння і слухання є важливими передумовами ефективної діяльності майбутніх правоохоронців.

Загалом риторичні уміння допоможуть майбутнім правоохоронцям обґрунтовувати та обстоювати свою думку, ефективно спілкуватися у різних форматах, насамперед діалогічному та полілогічному, коли треба або повідомити, поінформувати, проаналізувати, підсумувати, висловити власну точку зору, пояснити, або скритикувати.

Правоохоронець, який володіє риторичними навичками та вміннями, основними нормами літературної мови, а також мистецтвом красномовства почувається впевнено в різних ситуаціях побутового, соціального, ділового і професійного спілкування. Все це має значення й для успішного вирішення проблем, які постійно виникають у кожній справі, що дає можливість реалізувати гуманітарні цінності і підняти рейтинг сучасної освіченої людини.

Таким чином, риторика розвиває у людині цілісну систему особистісних якостей: культуру мислення (самостійність, самокритичність, глибину, гнучкість, оперативність, ерудицію), мовлення (правильність, виразність, ясність, точність, стислість, образність, доцільність), поведінку (ввічливість, тактовність, коректність, точність, розкутість), спілкування (повагу до співрозмовника через вивчення його інтересів, управління поведінкою аудиторії, залучення однодумців, відповідальність за своє слово).

Бібліографічні посилання

1. Аристотель. Риторика / Пер. Н. Платоновой // Античные риторика. – М. : Просвещение, 1978. – С.15-164.
2. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : монографія / Н. Б. Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 400 с.
3. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 311 с.
4. Молдован В. В. Судова риторика: навч. посіб. /В. В. Молдован. – К.: Кондор, 2008. – 328 с.
5. Олійник О. Б. Прокурорська риторика: підручник /О. Б. Олійник. – К. : Алерта, 2008. – 304 с.

6. Сагач Г. М. Словник основних термінів та понять риторики: навч. посіб. / Г. М. Сагач. – К. : МАУП, 2006. – 280 с.

Ochkovsky V. Value of the ritory in law enforcement activities.

The article substantiates the importance of rhetoric in law enforcement as an important component of the training of future law enforcement officers, and analyzes the importance of forming rhetorical skills of future law enforcement officers for their further professional activities.

Keywords: rhetoric, vocational training, rhetorical skills, speech culture of future law enforcement officers.

УДК 81-373

Пакулова Т. В.

доцент

Стрюк Є. В.

старший викладач

*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

АББРЕВИАТУРЫ НЕЛЕКСИКАЛИЗОВАННОГО ТИПА В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Целью статьи является анализ одного из типов аббревиатур, активно функционирующих в английской письменной речи. Объектом исследования послужили нелексистализованные аббревиатуры, характеризующиеся тождеством значения по отношению к их базовым структурам. Предметом – явление аббревиации в английском языке. Были использованы описательный, сравнительный методы. Сделаны следующие выводы: тождественность семантики словосочетания / слова и соответствующей ему аббревиатуры дает все основания считать, что между словосочетанием / словом и соответствующей аббревиатурой реализуются отношения не словообразовательные, как утверждалось ранее; существует несколько классификаций английских аббревиатур, базирующихся на различных принципах: на принципе их функционирования в речи / языке, на принципе отношения аббревиатур к соответствующим базовым структурам.

Ключевые слова: английский язык, аббревиатура, слово, кластер слов, формальный критерий, внутренняя мотивация.

Представители классического языкознания трактуют аббревиацию однозначно – как способ словообразования. М. В. Панов видит суть этого явления в способе образования новых лексических единиц, ведущем к лексикализации (закреплению в языке) графических инициальных сокращений. Аббревиацию определяют как процесс продуцирования аббревиатур – «сокращенных сложных слов (существительных), образованных из начальных звуков, названий начальных букв или начальных частей слов, на базе которых формируется сокращение. В состав аббревиатуры может входить и целое слово» [2, с. 7]. О. М. Мацько считает, что данное определение неполно без таких существенных признаков

аббревиатур, как «стабильное произношение по названиям букв (реже – звуков) и – как результат его – лексикализация графических сокращений, которой подвергаются наиболее употребительные и общепринятые испытанные временем аббревиатуры». А также: «Аббревиация направлена на образование более кратких сравнительно с исходными структурами синонимичных им номинаций» [5, с. 33].

Явление аббревиации также понимается как наиболее молодой способ словообразования, однако достаточно продуктивный в современных языках, который направлен на все большую регламентацию и упорядоченность [4, с. 9].

Об аббревиации как о словообразовательном явлении Л. А. Булаховский писал как об общественной потребности языка: «В эпоху, когда людям надо спешить, чтобы много работать, в той или иной степени ускоряется и темп языка. Тенденция сохранять силу, чтобы использовать ее наиболее целесообразно, становится жизненным принципом; ему подчиняется и язык» [1, с. 33].

Профессор Е. А. Селиванова, например, считает, что аббревиатура – «обычно существительное, образованное путем сокращения простого слова или компонентов сложного слова или элементов производящего словосочетания до уровня звуков либо букв, слогов либо других фрагментов слов» [6, с. 5-6]. Говоря об общепринятом определении результата процесса аббревиации, она делает очень существенное замечание: «Дискуссии ведутся также относительно вопросов об отнесении к аббревиатурам телескопизмов, о статусе слов-аббревиатур (они рассматриваются как отдельные слова, результаты лексикализации, либо как дублеты, варианты развернутых сочетаний с общим значением, результаты конденсации, прямой универбализации)» [6, с. 6].

Несмотря на то, что практически все исследователи процесса аббревиации и его результатов едины во мнении по поводу словообразовательной природы данного процесса, в связи с чем любая аббревиатура является результатом лексикализации, т.е. отдельным самостоятельным словом. И лишь Е. А. Селиванова допускает (на основании гипотезы В. И. Теркулова относительно исследуемой проблемы) отличные от традиционных отношения между исходным словосочетанием и получившейся аббревиатурой. «Тождественность (но ни в коем случае не синонимичность!) семантики словосочетания и соответствующей ему аббревиатуры дает также и нам право предположить, что между словосочетанием и аббревиатурой реализуются отношения отнюдь не словообразовательные» [3]. Конечно, это не касается тех случаев, когда тождество значения словосочетания и аббревиатуры нарушается, что и может быть свидетельством семантического словообразовательного процесса.

Поэтому возникает потребность в поиске единого наиболее адекватного терминологического эквивалента приведенным словообразовательному процессу и тем единицам, которые в результате его

возникли. Профессор В. И. Теркулов, например, рассматривает такие дериваты как универбализованный (вербальный) эквивалент словосочетания, «то есть слово, которое возникло в результате словесной интерпретации словосочетания, имеет абсолютно тождественные словосочетанию лексическое и грамматическое значение и синтаксическую функцию» [7, с. 134], а данная словесная интерпретация возникла благодаря процессу аббревиации. В целом же каждая конкретная исследуемая нами единица носит название номинатема типа «словосочетание + аббревиатура», входит в разряд структурных разновидностей номинатемы с доминантой-словосочетанием, то есть является семантически тождественной единицей, которая отождествляется на уровне словосочетания. В данном случае, по мнению лингвиста, словесный дублет (аббревиатура) номинатемы с коллокативной доминантой создается путем композитной компрессии словосочетания. Аббревиатуры (сокращения), базой которых является простое слово, а не словосочетание, являются вербальными реализациями номинатем с доминантой-словом.

Номинатемой вообще называется абстрактная языковая единица, реализующаяся в вербальных формах (глоссах, вариантах, эквивалентах), причем в данном конкретном случае вариантами одной номинатемы выступают словосочетание и семантически и грамматически тождественное ему слово-аббревиатура, либо два семантически тождественных, но формально разных, слова, стилистически отличающееся от эквивалентного словосочетания / слова чертами отчасти разговорности, сленговости, отчасти – документальности, официальности.

Аббревиатуру, возникшую на базе словосочетания, вслед за Ю. А. Ермоленко, мы трактуем как семантически тождественное определенному словосочетанию слово, стилистически отличающееся от этого самого (эквивалентного) словосочетания чертами документальности и официоза, являющееся наряду с ним вариантом одной номинатемы. В связи с этим мы рассматриваем отношения между аббревиатурой и соответствующим ей словосочетанием как равноправные реляционные при наличии семантического тождества. Все это показывает, что, во-первых, исследуемые сложносокращенные слова являются альтернативными формами номинатем исследуемого типа и, во-вторых, являются их *речевыми* (чаще – фиксированными на письме, в письменной речи) реализациями. Такой подход к исследованию аббревиатур не позволяет считать их результатом деривационного процесса в традиционном его понимании.

Ценной в изучении особенностей аббревиации является классификация английских аббревиатур с точки зрения их функциональной принадлежности, то есть употребления в речи / языке. Формирование этой классификации обуславливает параметр мотивированности исследуемых единиц. От типа мотивированности зависит функциональный аспект исследования аббревиатур: внутренняя мотивированность является признаком образования дублетов определенных номинатем; внешняя

мотивированность является признаком образования дериватов, в том числе омонимичных вербальным вариантам соответствующих номинатом.

Ю. А. Ермоленко [3] предложила несколько подходов к классификации аббревиатур, каждая из которых имеет соответствующую структуру. Мы дополнили их, учитывая особенности возникновения и функционирования аббревиатур английского языка. Каждый тип охватывает все существующие структурные разновидности исследуемых аббревиатур – инициальные (Initialisms), акронимы (Acronyms), сокращения или усечения (Shortenings), стяжения (Contractions).

1. Нелексикализованные аббревиатуры, которые принадлежат только письменной речи, являясь вербальными эквивалентами соответствующих номинатом с доминантой-словосочетанием (*United States of America – USA, random access memory – RAM, advertisement (to promote a product or service) – ad, influenza (an illness) – flu, doctor – dr, government – govt, abbreviation (of) – abbrev., abbreviation(s) – Abbrev., academia, academy, academic(al) – Acad.*).

2. Потенциально лексикализованные аббревиатуры, которые принадлежат речи, пока еще являются вербальными реализациями соответствующих номинатом с доминантой-словосочетанием, но по различным причинам (например, частотность употребления в устной и – особенно – в письменной речи; развитие процесса утраты тождества семантики относительно соответствующих словосочетаний) стремятся обрести статус лексикализованных (языковых) единиц (*North Atlantic Treaty Organisation – NATO, lots of love – LOL, in my humble opinion – ИМХО, compact disc – CD, application – app, personal identification number (code for bank card) – PIN, subscriber identification module (card for mobile phone) – SIM, weblog (a type of website) – blog*).

3. Лексикализованные аббревиатуры, которые, утратив семантическое тождество с соответствующими им словосочетаниями, перешли в разряд единиц языка (*unidentified flying object (объект) – UFO (объект) – UFO (название приспособления – обогревателя), chat with you later (действие) – CWYL (действие) – CWYL (лицо по действию)*).

Приведенная классификация, в свою очередь, предполагает соответствующее дальнейшее распределение аббревиатур на группы, базирующиеся на принципе отношения аббревиатур к соответствующим словосочетаниям и на словообразовательном принципе.

Так, нелексикализованные аббревиатуры делятся на группы в зависимости от типов соответствующей каждому из них исходной базы. Структура и количественный состав этой базы полностью отражает структуру эквивалентных аббревиатур.

1. По количественному составу базовых компонентов:

а) монокомпонентные (*Lib. – Library, abbr. – abbreviation, approx. – approximate, Feb. – February, Sat. – Saturday, St – Saint*);

б) бикомпонентные (*CD – compact disc, ;*

в) трехкомпонентные (*BBC – British Broadcasting Corporation, USA – United States of America, CEO – Chief Executive Officer, FAQ – frequently asked questions*);

г) поликомпонентные, имеющие в своем составе более чем три компонента (*ASAP – as soon as possible, radar – radio detecting and ranging, NASA – National Aeronautical and Space Administration, OPEC – Organisation of Petroleum Exporting Countries*).

2. По типам связи внутри эквивалентного поликомпонентного базиса:

а) подчинительные (*TYT – Take your Time, EOD – End of Discussion, EOM – End of Message, B2K, BTK – Back to Keyboard*);

б) сочинительные (*LOL – Laughing out loud, C&P – Copy and Paste*);

в) комплексные (*DGMW – Don't get me wrong, ICYMI – In Case you missed it, CYS – Check your Settings, AFAIR – As far as I remember / recall, BM&Y – Between Me and You*).

Вышеизложенное позволяет сделать следующие выводы:

1) тождественность семантики словосочетания / слова и соответствующей ему аббревиатуры дает все основания считать, что между словосочетанием / словом и соответствующей аббревиатурой реализуются отношения не словообразовательные, как утверждалось ранее; 2) каждая конкретная исследуемая нами единица английского языка носит название номинатемы типа «словосочетание + аббревиатура» либо номинатемы типа «слово, распространенное полнозначной лексемой», входит в разряд структурных разновидностей разных типов номинатем – с доминантой-словосочетанием и доминантой-словом соответственно; 3) вербальный дублет (аббревиатура) номинатемы с коллокативной доминантой создается путем композитной компрессии словосочетания либо некомпозитной компрессии слова; 4) сокращенные и сложносокращенные слова являются альтернативными формами соответствующих каждому типу номинатем и являются их речевыми и текстовыми реализациями; 5) существует несколько классификаций английских аббревиатур, базирующихся на различных принципах: на принципе их функционирования в речи / языке, на принципе отношения аббревиатур к соответствующим словам / словосочетаниям.

Бібліографічні посилання

1. Булаховський Л. А. Основи мовознавства // Соціальна природа мови. 2-а лекція: Заоч. пед. вуз. – Харків, 1928-1929.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К., 1985.
3. Ермоленко Ю. А. Еще раз о принципах классификации вербальных вариантов номинатем типа «словосочетание + аббревиатура» // Східнословянська філологія. 2011.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 688 с.
5. Мацько О. М. Аббревіатури як згорнені мовні формули в дипломатичних текстах // Мовознавство. – 2000. - № 1. – С. 31-36.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
7. Теркулов В. И. Еще раз об основной единице языка // Вісник Луганського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. – Луганськ, 2006. – №11 (106). – С. 127-136.

8. <https://www.englisch-hilfen.de/en/words/abbreviations.htm>
9. <https://dictionary.cambridge.org/ru/about-words-clauses-and-sentences/abbreviations-initials-and-acronyms>
10. <https://public.oed.com/how-to-use-the-oed/abbreviations/>
11. <http://www.smart-words.org/abbreviations/text.html>
12. <https://www.crownacademyenglish.com/types-english-abbreviations/>

Pakulova T.V., Stryuk E.V. Abbreviations of unlaxed type in the modern English language.

The article deals with the criteria for the segmentation of English abbreviations. The objective of the article is to define the borders of the notion of abbreviation in English. The theme is urgent as a great number of abbreviations emerge and function in Indo-European languages. The main tasks are: to demonstrate different ways of how English abbreviations can be classified, to prove invalidity of only one way of defining English abbreviations, to put forward the criteria for the segmentation of English abbreviations among other shortenings.

Keywords: the English language, abbreviation, word, word cluster, formal criterion, inner motivation.

УДК 821.161.2

Палій В. М.

вчитель

*Кз «Ганнівський НВК «СЗШ-ДНЗ»
Верхньодніпровської районної ради*

**НАЦІОНАЛЬНІ АРХЕТИПИ У ТВОРАХ Н. ДЕВ'ЯТКО
(ЗА КНИГОЮ «ЗЛАТО СОНЦЯ, СИНЬ ВОДИ»)**

У процесі дослідження було виявлено й проаналізовано національні архетипи в книзі «Злато Сонця, синь Води» Н. Дев'ятко: «Україна», «народ», «сокіл», «вода», «сонце», які визначають історію, життя й культуру українського народу, розкривають духовні ідеали української нації, виховують пошану до традицій нашої Вітчизни, незламну віру в її силу й процвітання, є найвиразнішими художніми засобами і свідчать про неабияку майстерність письменниці й специфіку авторського стилю.

Ключові слова: архетип, мова, нація, художній образ, народ, ментальність.

Українська мова й література в усі часи для нашої нації – надійний оберіг, що, долаючи постійні заборони й переслідування, «явили світові образ одного з найбільших слов'янських народів і цим самим зберегли його неповторну ідентичність» [11, с. 7]. Провідні майстри слова – І. Котляревський, Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський та багато інших були полум'яними трибунами й художнім словом вказували народові шлях до правди, щастя й волі, вели його за собою, були для нації провідною зорею в часи безправ'я та нещадних нападів ворогів. Кобзар України образним висловом «Я на сторожі коло їх поставлю слово»

акцентував високу патріотичну місію рідної літератури в збереженні менталітету українців [12, с. 552].

Сьогодні як ніколи важливим є вивчення й усвідомлення культури, історії нашої Вітчизни, літератури, особливо творчості митців рідного краю. Саме з цією метою **об'єктом** дослідження ми обрали твори книги «Злато Сонця, синь Води» (2014) талановитої письменниці Дніпропетровщини, члена Національної спілки письменників України, кандидата філософських наук – Наталії Дев'ятко (1983 р. н.). Адже «Ми є спадкоємцями великого культурного народу, продовжувачами його традицій та звичаїв, – зазначає дослідниця І. Квасниця. – І щоб виконати своє призначення, повинні ґрунтовно вивчати основи культурної спадщини, передавати їх молоді й пам'ятати, якого роду-племені ми діти» [5, с. 4].

Актуальність обраної теми полягає у важливості відродження й становлення світоглядних принципів українського народу, його національної гідності й самодостатності, вивчення творчості митців Дніпропетровщини, зокрема творів книги «Злато Сонця, синь Води» Н. Дев'ятко, які за допомогою архетипів розкривають національну свідомість, легендарні образи та їх народну мотивацію, виховують пошану до традицій нашої Вітчизни, незламну віру в її силу й процвітання, і не були об'єктом глибокого й усебічного вивчення.

Предметом дослідження є національні архетипи, адже саме вони розкривають стародавні автентичні цінності нашої нації, естетично наснажують художній текст, виокремлюють специфіку авторського стилю Наталії Дев'ятко.

Мета роботи – з'ясувати особливості національних архетипів у творах «Злато Сонця, синь Води» Н. Дев'ятко та виявити специфіку її художнього мислення. Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- визначити теоретичну базу дослідження (сутність поняття архетип та його види);
- дослідити національні архетипи та з'ясувати їх специфіку у творах «Злато Сонця, синь Води» Н. Дев'ятко;
- розкрити роль національних архетипів як однієї з найвиразніших одиниць української ментальності.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше проаналізовано національні архетипи, їх особливості у творах книги «Злато Сонця, синь Води» Н. Дев'ятко, функції архетипів як однієї з найвиразніших складових ментальності української нації.

Важливими в мові й літературі є націєзахисна й націєформуюча функції, які тісно пов'язані зі збереженням національної ідентичності, носіями якої є письменники, репрезентанти культурної самобутності народу [9, с. 96]. Саме сьогодні нагальним є питання про відродження забутих духовних традицій, народних звичаїв, моральних засад, що неможливо без розуміння головного – системи міжпоколінних зв'язків, котрі є основою нації та всього життя. Тільки осмисливши минуле, пізнавши витoki своєї

культурної історії, можна зрозуміти сьогодення й уявити майбутнє. Видатний історик Михайло Грушевський визначав цю справу «питанням честі своєї й свого покоління» [3, с. 3].

В основі будь-якого менталітету лежить архетип, що є підсвідомим виявом етногенетичної пам'яті, відіграє важливу роль у збереженні духовності нації [13]. Він тісно пов'язаний з такими поняттями, як національний характер, спадковість та наступність. Це стародавні автентичні цінності, які закладалися в свідомість нації століттями [13]. На підставі вивчення архетипів можна зрозуміти основні особливості менталітету того чи іншого народу.

Уведення терміну архетип в науку належить давньогрецькому мислителю Платону, проте це поняття обґрунтував швейцарський учений К. Юнг, на думку якого архетип – це змістова сторона колективного несвідомого, яке є підсумком життя роду і властиве всім його представникам [10]. «Я вибрав термін колективне, – зазначає К. Юнг, – оскільки йдеться про несвідоме ідентичне у всіх людей і створює тим самим загальну основу духовного життя кожного, будучи за природою понадособистісним» [10]. Окрім К. Юнга дослідженням архетипів займалися Дж. Хілман, Р. Чейз, Н. Фрай, Є. Мелетинський. Серед українських дослідників – С. Кримський, В. Даниленко, Л. Тарнашинська, А. Шестак, А. Нямцу, Н. Зборовська та ін. [6].

У кожній культурі архетипи набувають національної специфіки, виразних рис ментальності нації. «*Національні архетипи* – це не стільки «духовні гени» чи «культурні коефіцієнти» нації; вони є певними моделями, алгоритмами, комплексами образів і таке інше, що структурно утворюють певні прототипи (мислення, почувань, світоглядних орієнтирів, діяльності)» [1, с. 73]. На думку дослідниці М. Северинової, «саме у наш суперечний час, коли нав'язуються певні догми, посилюється інтерес до розуміння національного менталітету та його складових (національного характеру, ідеї, ідентичності) через глибинні архетипи, які посідають у колективному позасвідомому» [8]. На цьому наголошує й дослідник І. Процик. Він зазначає, що архетип має нашарування етнічних рис, ментальності, культури певного народу і передається від покоління до покоління як генетична пам'ять народу та досвід попередніх поколінь [7]. Первинні образи – національні архетипи, як їх визначив К. Юнг, – існують у підсвідомості людей і передаються від покоління до покоління, піддаються історичній трансформації та є основою національної міфології [14].

Грунтовну дослідницьку роботу, присвячену аналізу українських національних архетипів та їх сучасній актуалізації, провів М. Міщенко. На його думку, національні архетипи відображають етнонаціональні аспекти культури і є сутнісними характеристиками нації, виконують функцію соціальної пам'яті, містять в собі знання та досвід народу [6]. Слідування архетипам свого етносу є провідною передумовою його успішного розвитку. З цього приводу Г. Лебон зазначав: «Набуття міцно утвердженої колективної

душі є апогеєм величі народу. Розпад цієї душі завжди означає час занепаду» [2].

Одним з найвизначніших національних архетипів, на думку дослідників, є архетип «Україна», що є уособленням рідної землі, жінки, матері, джерелом прагнення оберігати й захищати рідну Батьківщину, виявляти відданість та любов до неї. У процесі дослідження ми прийшли до висновку, що в книзі «Злато Сонця, синь Води» Н. Дев'ятко **архетип «Україна»** постає у *трьох образах*, персоніфікованих у жіночій подобі, – юної дівчини, войовниці та матері. Так, **національний архетип «Україна»** в образі **юної дівчини** уособлює дівоцтво, цнотливість, весну, кохання, що говорить про високу духовність і чистоту помислів українців, найчастіше зустрічається в легенді «Птах із барвистими крилами», казці «Загублена пам'ять», ворожінні «Прадавній степ»: *«Прийшла на звук бандури юна дівчина із довгим розпущеним волоссям, у вишиванку вбрана»* [4, с. 127], а також – у рядках триптиху «Україно моя»: *«Вбрання її при світлі місяця біле, як молоко, розшите візерунками, що тьмяніють, торкнувшись крил ночі, обертаючись на живу таємницю. На шиї намисто червоне, на чолі – вінок із колосся і квітів»* [4, с. 45].

Розглянувши наступний національний архетип «Україна» – **прекрасну і жахливу, свавільну і мстиву жінку**, ми зробили висновок, що сьогодні дедалі актуальнішим стає саме цей образ України, який на сторінках книги є своєрідним закликком до українців за духовне єднання з Вітчизною, з традиціями й культурною спадщиною народу, що були споконвічними автентичними рисами нації, уособлює весь народ український, його споконвічне прагнення понад усе любити рідну Вітчизну, боротись за її свободу й незалежність, душею прагнути до неї. Найчастіше цей архетип зустрічається на сторінках триптиху «Україно моя», казки «Загублена пам'ять»: *«Молись, Україно! Молись! Молись за всі слова, поетами твоїми ще не написані, молись за всі пісні, співцями твоїми ще не складені, молись за всі чари, дітьми твоїми ще не відчуті. Молись за долю свою не кликану і за шлях свій не пройдений, і за душу свою, майже втрачену, і за землю свою, людьми зражену»* [4, с. 45].

Третій різновид національного архетипу «Україна» в книзі Н. Дев'ятко «Злато Сонця, синь Води» розкривається в образі **землі-матері**, що дає життя, справжньої господарки, поважної, заможної, лагідної та суворої. Наявність цього архетипу визначає шанобливе ставлення українців до жінки, визнання її провідної ролі в суспільстві і родині. Водночас цей національний архетип став джерелом прагнення оберігати рідну землю, захищати Батьківщину, виявляти відданість та любов до неї. Найглибше розкритий цей архетип авторкою на сторінках триптиху «Україно моя», у якому є уособленням пам'яті народу про його героїчне минуле для вирішення нагальних проблем сьогодення у нашій державі: розбрату, втрати національної гідності, повернення віри в силу і міць нашої Вітчизни: *«Скоро будуть тут мої вірні сини і донечки, разом полетимо ми край наш рідний, розорений, до життя повертати, щоб знову жита золоті колосилися, діти*

сміялися, неволі не знаючи, і співали дівчата то журливо, то закохано мовою рідною» [4, с. 54].

Наступним, важливим у книзі «Злато Сонця, синь Води» Н. Дев'ятко є національний архетип **«народ»**, що найглибше розкривається в легенді «Птах із барвистими крилами», думі «Поховані між гір», казці «Загублена пам'ять» за допомогою головних персонажів: Костика, Дмитра і його коханої Олени, мольфара Захара, Остапа та інших. Ми переконалися, що досліджуваний нами архетип є уособленням духовного єднання українців з природою, народних месників, небайдужих до долі співвітчизників, рідного краю: *«Ми не вороги», – шелестів вітер у вітах зрубаних дерев. «Ми народилися на одній землі», – вив вовк, не наближаючись до людей. «Ми не вороги», – проймало холодом близької грози. «І вороги у нас спільні», – загуркотів грім над горами, відгукнувшись на лиховісний спалах блискавки» [4, с. 36].* Національний архетип «народ» в образі мешканців гуцульського села є також, на нашу думку, уособленням української нації, щирої, багатой, яку необхідно вберегти від знищення. Глибоко й усебічно розкривається даний архетип і на сторінках казки «Загублена пам'ять», що є уособленням пам'яті народної, яку треба відродити й передавати від покоління до покоління, про національну гідність, про життєво важливий вибір кожного з нас: бути Україні, нашій нації з її співучою мовою, казковими традиціями й багатовіковою історією, чи ні: *«У того народу, який народжує характерників і мольфарів, є омріяна воля, яку відібрати ні своєму, ні чужому не до снаги... І піде святий вогонь по всій землі, прадавнім полум'ям душі людські очищуючи і шлях у майбутнє славою і випробуваннями стелячи. Заради нинішніх і прийдешніх, заради кожного, хто на заклик крові і народу свого відгукнеться» [4, с. 38].*

Яскравими національними архетипами в книзі Н. Дев'ятко також, є «сокіл», «вода», «сонце», що глибоко висвітлюються на сторінках заклику «Сонця золотого стяги полум'яні», ворожіння «Прадавній степ». Так, архетип «сокіл» має давню фольклорну основу, за традицією козаків називали соколами ясними, сизими. Сокіл є уособленням людини, її другом, помічником. У заклику «Сонця золотого стяги полум'яні» цей архетип постає в образі душі загиблого козака, що віддав своє життя на чужій землі, уособлюючи пам'ять про рід свій славний, глибокий смуток за рідною землею, стійкість в боях за Вітчизну і закликає сучасне покоління до боротьби за вільну й незалежну націю, тим самим увиразнюючи значення тісного зв'язку між поколіннями, подіями минулих часів, прославлених звитягою козацькою, з подіями сьогодення. Ми переконалися також, що архетип «сокіл» відіграє велику роль у трактуванні походження Герба України, є уособленням птаха, символом сильного народу-захисника, а архетипи «сонце» і «вода» – у творенні державної символіки – Прапора України: «...гербом своїм обрав народ український вільного золотого птаха – сонця живого втілення...» [4, с. 62]. Народи, з яких згодом утворився український етнос, традиційно були сонцепоклонниками і актуальність сонячного образу на українських теренах досить актуальна. Звідси й

відповідь, чому твір Н. Дев'ятко має саме таку символічну назву. На нашу думку, таке трактування державного Герба й Прапора є більш вірогідним, ніж загальноприйняте. На сторінках ворожіння «Прадавній степ» архетип «сонце» постає в образі України, яку необхідно захищати й берегти, бо вона для всіх одна-єдина, найдорожча: *«І дало сонце народу українському прапор свій золотий, полум'яний, – зазначає Н. Дев'ятко у творі, – а вода життя його омила, над часом владу даючи, над світом і над серцями людськими. І відтоді прапор український – жовте сонце і синя вода, навпіл між ними поділене його поле»* [4, с. 62].

Отже, досліджувані нами національні архетипи «Україна», «народ», «сокіл», «вода», «сонце», які є домінуючими у творах книги «Злато Сонця, синь Води» Н. Дев'ятко, розкривають духовні ідеали української нації, легендарні образи та їх народну мотивацію, виховують пошану до традицій нашої Вітчизни, незламну віру в її силу й процвітання, є найвиразнішими художніми засобами і свідчать про неабияку майстерність письменниці й специфіку авторського стилю: *«Злато Сонця і синь Води, сяйво очей ясних і глибина душі людської, слово прадавнє і сила його світ змінювати – такий дарунок людям вільним на зорі тисячоліття нового рідна земля дарує»* [4, с. 138].

У процесі дослідження ми переконалися, що повернення до першооснов буття, відродження традицій, відтворення архаїчних уявлень про світ у творчості є неодмінною запорукою морального й духовного оновлення нації.

Бібліографічні посилання

1. Бондаренко О. Українська ментальність в розмаїтті національних ментальних формоутворень й архетипів: історико-культурний аспект [Електронний ресурс] / О. В. Бондаренко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2008. – Вип. 32. – С. 66–78. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpqgzdia_2008_32_8.
2. Верест П. Український національний архетип [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://texty.org.ua/pg/blog/pberest/read/54522/> *Ukrajinskyj_nacjonalnyj_arkhetyp*.
3. Грушевський М. Історія України. – Київ: Либідь, 1992. – 226 с.
4. Дев'ятко Н. Злато Сонця, синь Води : фольк-реалізм / Н.В. Дев'ятко. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2014. – 140 с.
5. Квасниця І. Традиції та звичаї українців: В 2 т. /Авт.-упорядник І. Квасниця. – Київ: Гнозис, 2007. – Т.1 – 407 с.
6. Міщенко М. Українські національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності (до актуальності методології архетипного аналізу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/lenovo/Desktop/stat>
7. Процик І. Архетип і символ: проблеми визначення та взаємодії [Текст] / І.В. Процик // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2011. – Випуск XXIV. – Частина 2. – С. 368-377.
8. Северинова М. Значення та роль архетипів у етнонаціональній культурі [Текст] / М. Ю. Северинова // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2013. – № 2. – С. 124–128. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_2_33

9. Урись Т. Архетип як естетична домінанта художнього вираження модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії [Текст] / Т. Урись // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 1(35). – 2016. – С. 96–100.

10. Ференц Н.С. Види художніх образів. Основи літературознавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libfree.com/152867229_literaturavidi_hudozhnih_obraziv.html

11. Хропко П. Оберігаючи менталітет нації. Українська література. – Київ: Ковчег, 2003. – С. 7.

12. Шевченко Т. Гайдамаки / Т. Шевченко; прим. та комент. Л. Ушакова; худож.-оформлювач Б.П. Бублик. – Харків: Фоліо, 2013. – 667 с.

13. Шестак А. Архетипи в поезії Т. Шевченка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.01.01. – українська література / Шестак Анна Михайлівна; КНУТШ. – К., 2009. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://disser.org.ua/file26308.html>.

14. Юнг К. Об архетипах коллективного бессознательного // К. Юнг. Архетип и символ. Серия: Страницы мировой философии / Перевод с нем. А.М. Руткевича. – Минск: Ренесанс, 1991. – 304 с. - [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <https://royallib.com>

Palij W. M. National archetypes in borders N. Dewjatko (for the book "The Gold of the Sun, the Blue of Water").

During the research, the national archetypes of the book "Golden Sun, Blue Waters" by N. N. Devyatko: "Ukraine", "people", "falcon", "water", "sun", which determine history, life and culture, were discovered and analyzed. the Ukrainian people, to reveal the spiritual ideals of the Ukrainian nation, to promote respect for the traditions of our Motherland, the invincible belief in its power and prosperity, are the most expressive artists and testify to the excellent writer's mastery and the specifics of the author's style.

Keywords: archetype, language, nation, artistic image, people, mentality.

УДК 378+821.161.2'42:34

Побережна Н. О.

кандидат педагогічних наук, доцент
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

ОРГАНІЗАЦІЯ ЛЕКСИЧНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ НА ОСНОВІ ІНТЕГРАТИВНО-ДІЯЛЬНОГО ПІДХОДУ

У публікації порушується питання про забезпечення фахової підготовки майбутніх правників на основі інтегративно-діяльного підходу. Організація лексичної роботи студентів-правників спрямовується на спостереження над структурно-семантичними особливостями юридичних і міжгалузевих термінів, а також на специфіку сполучення термінів у процесі розгортання юридичного дискурсу.

Ключові слова: юриспруденція, юридична освіта, майбутні юристи, інтегративно-діяльний підхід, майбутні юристи.

Постановка проблеми. Реформування правоохоронних органів України на фоні сучасного активного міжнародного співробітництва висуває

підвищені вимоги до фахової підготовки правоохоронців, їх фахової компетентності, яка формується у процесі науково-предметної професійної підготовки, при цьому набуває ваги мовна підготовка майбутніх правників, оскільки йдеться про формування мовної особистості правника, уміння продукувати юридичні тексти відповідно до вимог точного й логічного показника мовленнєвої реляції. Окрім того, юридична освіта нині становить визначальний складник соціальної сфери держави, що загалом сприяє розвитку інститутів громадянського суспільства. Юридична освіта забезпечує процес отримання майбутнім правознавцем систематизованих фахових знань і подальшого їх використання у професійній діяльності, зокрема – під час розгортання юридичного дискурсу.

Аналіз публікацій. Лексика вітчизняного правознавства перебуває в полі посиленої уваги науковці. Зокрема, на систему україномовного поняттєвого апарату юриспруденції й подальшого дослідження питань юридичної термінології звернули увагу українські мовознавці та юристи: О. Ворошилов, О.Сербенська (особливо з погляду історії становлення і функцій субмови права), С.Головатий, І.Усенко (загальна характеристика мови законодавства), В. Арсенюк, Н.Артикуца, Ю.Прадід (теорія юрислінгвістики), Б.Стецюк (карно-процесуальна лексика), С.Кравченко (стилетвірні фактори мови законодавства, лексика юридичного підстилю), В.Демченко та М.Леоненко (функціонування юридичної термінології), І.Кочан і А.Токарська (культура юридичної мови).

Водночас аналіз практики процесу фахової підготовки у вищому юридичному навчальному закладі свідчить про недостатню увагу до проблеми упровадження інтегративно-діяльнісного підходу, послідовне запровадження якого в системі вищої юридичної освіти сприятиме усуненню низки суперечностей між:

- зростанням вимог суспільства до якості надання юридичних послуг та недостатнім рівнем сформованості умінь і навичок професійного значення, які стосуються рівня розроблення юридичного дискурсу;

- рівнем наукового осмислення проблеми фахової підготовки на основі інтегративно-діяльнісного підходу в системі вищої юридичної освіти і відсутністю наукового розв'язання цієї проблеми, дидактичних і методичних розробок, практичних рекомендацій для викладачів із зазначеного питання.

Мета публікації – розкрити специфіку організації лексичної роботи майбутніх юристів на основі інтегративно-діяльнісного підходу.

Виклад матеріалу. Інтегративний характер складників предметної компетентності майбутніх юристів передбачає організацію фахової підготовки, спрямованої насамперед на комплексне засвоєння програмового матеріалу, де розглядувана тема розглядається не стільки лінійним шляхом засвоєння, скільки проблемно-пошуковим. За такого подання навчального матеріалу спеціальна підготовка майбутніх правників не передбачає безпосереднього співвідношення з конкретною навчальною дисципліною або курсом, оскільки інтегративні навчальні дисципліни за змістовим

наповненням передбачають варіативність, що дозволяє варіювати змістовий складник шляхом уведення практико-орієнтованого навчального матеріалу.

Інтеграція як дидактичний засіб чи принцип має реалізацію у змістовому навантаженні навчальних предметів фахової підготовки майбутніх правників у формі їх об'єднання і представлення цілісним блоком, який відтворює проект конструювання інтегрованих навчальних курсів юридичного спрямування. Відповідно, інтегративний принцип репрезентації навчального супроводу підготовки студентів юридичних спеціальностей актуалізує їх суб'єктивний досвід як сукупність юридичних, соціальних, навчально-фахових і психологічних ситуацій, які можуть виконувати освітню функцію.

Оновлення парадигми сучасної вищої юридичної освіти передбачає скорочення інваріантного освітнього компонента за рахунок уведення практично орієнтованих завдань і навчальних ситуацій, завдань проблемно-пошукового характеру, що актуалізує необхідність розвитку особистості правника задля випередження на певному етапі розвитку юридичної галузі певного сегменту дидактично оброблених предметних юридичних знань шляхом рефлексії чинника пізнавальної активності, уміння поєднувати загальнопредметні знання з можливістю вивчення обмеженої кількості навчальних дисциплін у межах циклів фахової юридичної підготовки.

Інтегративно-дільнісний характер викладання навчального матеріалу вимагає відповідного забезпечення цілісності в межах фахової підготовки майбутніх юристів, що висуває певні вимоги до розроблення змістовного складника компетентісно орієнтованого фахового блоку в межах інваріантної підготовки.

Наведені вище міркування дозволяють робити узагальнення про те, що інтегративний принцип формування змісту фахових навчальних курсів має корелювати з предметним принципом побудови змісту юридичної освіти, детермінуючи його як варіативні, так і фундаментальні зміни відповідно до гіпотетичних змін вітчизняного законодавства.

Предметний принцип побудови змісту юридичної освіти не дозволяє належною мірою враховувати в навчальному процесі такі тенденції розвитку наукового знання, як синтез, інтеграцію знань із різних наукових галузей на основі новітніх ідей і уявлень про суспільний лад, понять про права й обов'язки особистості тощо, а також сучасні напрями подальшого розвитку вітчизняної юриспруденції з урахуванням міжнародних параметрів. Процес інтеграції юридичної науки з іншими суміжними (психологією, юридичною філософією, юридичною етикою) нерозривно пов'язаний із їх диференціацією, оскільки послуговування методами дослідження одних наук у суміжних [7] висуває нові вимоги до побудови змісту юридичної освіти так, щоб знання з різних наукових галузей групувалися навколо практичних задач юридичного спрямування і пов'язаних із ними наукових і науково-практичних проблем юридичної галузі.

Результати навчальної діяльності майбутніх правників на інтегративних заняттях визначаються за *критеріями*:

- створення загального уявлення про розглядувану проблему юридичного спрямування;
- розширення світогляду майбутніх правників шляхом оволодіння галузевими поняттями;
- підвищення культури суджень, поглиблення аргументації, ступінь переконаності в підсумках обговорення проблеми юридичного спрямування, актуалізація творчого мислення;
- прагматично-інтелектуальна й конструктивно-психологічна залученість до розглядуваної навчальної проблеми.

З урахуванням міжпредметного характеру навчального матеріалу під час роботи майбутніх юристів визначаємо принципи відбору навчального матеріалу для сформованості термінологічного мінімуму юридичного спрямування необхідно керуватись такими принципами, як:

- *комунікативність* – відбір одиниць, які організують і забезпечують спілкування;
- *функціональність* – використання мовних одиниць для продукування юридичного дискурсу;
- *семантична цінність* – структурно-семантичний аналіз юридичних термінів і терміносполучень;
- *стійкість і стандартність* – відібрані мовні й мовленнєві одиниці повинні бути стандартними, і такими, які точно й доцільно використовуються в конкретній ситуації юридичного спрямування; вони не конструюються, а відтворюються у процесі юридичного дискурсу;
- *повторюваність і частотність* – ідеться насамперед про кількісний показник використання мовних одиниць юридичного спрямування майбутніми правниками.

Робота з лексичним матеріалом в рамках інтегративно-діяльнісного підходу передбачає такі навчальні проєкції:

1. Робота з базовими поняттями, спостереження над ядрено-периферійними структурно-семантичними складниками юридичного терміна / терміносполучення.

Юридичний термін співвідноситься з правовим поняттям як першоелементом правового знання і слугує його знаковою (мовною) моделлю, репрезентованою у звуковій і літерній формах. Поняття, його внутрішній зміст, обсяг і структура є логіко-смісловою основою для побудови термінологічного значення у вигляді дефініції, яка узагальнює найістотніші ознаки і взаємозв'язки правового явища. Поняттєва сутність зумовлює місце і статус юридичного терміна в терміносистемі, його категорійні та класифікаційні ознаки.

Термін права може характеризуватися як загальноюридичний (поширений в усіх галузях права), галузевий (присутній лише в певній галузі права), міжгалузевий (відомий у двох або кількох галузях права), суміжний з іншими галузями діяльності.

Процеси термінологічної міграції юридичних термінів в юридичний дискурс поширюється, що пов'язано передусім з посиленням впливу правознавчих структур на діяльність у сфері юриспруденції [4, с. 50].

Під час роботи з правничою лексикою необхідно враховувати взаємозалежність між зовнішньою структурою наукового терміна (планом вираження) і його семантичною структурою (планом змісту): багатозначність переважає серед термінів – слів, утворені ж від такого терміна словосполучення – однозначні.

Прикладом може слугувати аналіз правничих термінів *докази*, який має різне значення у словосполученнях *докази письмові* (документи і матеріали); *докази речові (предмети)* [2, с. 110]; *служба: служба безпеки (державний правовий орган спеціального призначення); служба муніципальна (професійна діяльність осіб, що займають посади в органах місцевого самоврядування)* [6, с. 369]. У процесі спостереження над структурно-семантичними особливостями аналізованих термінів майбутні правники з допомогою викладача усвідомлюють, що збільшення кількості компонентів структурного складу термінів оптимально обмежує полісемію, оскільки кожен новий член термінологічного словосполучення конкретизує, уточнює значення.

2. Робота з синонімічним рядом юридичних понять.

Робота майбутніх правників передбачає поетапне опрацювання міжгалузевих термінів, які утворюють разом з іншими лексемами синонімічний ряд.

Прикладом може слугувати завдання, спрямоване на вироблення як загальної лексичної компетенції, так і розвиток уміння розгортати юридичний дискурс шляхом уведення синонімів відповідно до комунікативної настанови.

Завдання. Ознайомтесь із поданими словниковими статтями до синонімічного ряду. За прикладом подайте власні словникові статті.

Абстрактний / ідеальний (загальний, умоглядний) – який ґрунтується на теоретичних, відірваних від практики і досвіду, міркуваннях.

Активний, енергійний, ініціативний (діяльний, завзятий) – який виявляє особливу енергію в якійсь діяльності, зайнятий справою.

Актуальний (злободенний, животрепетний, наболілий, болючий, нагальний) – важливий для певного часу, який відповідає найважливішим вимогам і потребам сучасності.

Історичний / грандіозний / серйозний / епохальний / кардинальний – важливий, великий, немаловажний, вагомий, значний, визначний, неоцінений, цінний, дорогоцінний – який

Коректний / галантний / делікатний / тактовний – ввічливий, гречний, чемний, обхідливий, поштивий, шанобливий – про людину, яка

Фундаментальний / тотальний – ґрунтовний, глибокий, всебічний, повний, вичерпний, розгорнутий – який

Капітальний / кардинальний – ґрунтовний, докорінний –

Стилетвірний потенціал міжгалузевих термінів дозволяє їх використовувати як задля стилістичного розмаїття, та і відповідно до контексту. Ідеться не лише про послугування усталеними терміновживаннями, але й уведення їх до різностильового й полісемантичного спеціального тексту.

Завдання, які передбачають роботу з синонімічними рядами різного стилістичного спрямування, дозволяють розширити загальну обізнаність майбутніх правників, а також виробити стилістично-комунікативну ознаку фахового мовлення – точність і логічність.

Завдання. Прокоментуйте особливості слововживання наведеного синонімічного ряду. Уведіть слова в контекст. Доберіть із юридичного підстилю фрагменти з використанням наведених синонімів.

1. **Об'єднання** (групування людей, держав, різних установ за спільними інтересами відповідно до ідей, цілей тощо), **співдружність, співтовариство, союз; блок, коаліція** (держав, партій тощо для тимчасових спільних дій); **федерація** (союз товариств, держав, організацій, кожна з яких має власні законодавчі, виконавчі і судові органи); **конфедерація** (форма організацій, суверенних держав, що мають спільні керівні органи); **ліга** (спілка, об'єднання окремих осіб, установ або держав з певною суспільно-політичною метою); **сім'я**.

2. **Опонент** (людина, яка відповідно до своїх поглядів виступає супротивником когось), **конкурент, суперник; дисидент (інакодумець); антагоніст** (непримиренний).

Лексична робота з термінами передбачає також спостереження над особливостями використання термінів, які можуть бути віднесені як до іншогогалузевих, з одного боку, так і до історизмів чи архаїзмів, що передбачає уведення історичного або / та етимологічного коментаря на основі спостереження над фрагментами юридичних пам'яток, словниковим матеріалом словників з позиції синхронії й діахронії.

Аналізовані в навчальній ситуації правничі терміни спостережувані в суміжних галузях, можуть становити такі ряди:

Договір – угода (розм.), домовленість (розм.), пакт (запоз.), трактат (заст.), конкордат (з Ватиканом) (рег.), контракт (запоз.) [5, с. 240 – 241].

Статут – збірка правил (розм.), устав, кодекс (заст.) [5, с. 415].

Документ – акт (контекст.), протокол (контекст.), офіційний папір (розм.), грамота (заст.), посвідчення (рег.) [5, с. 93].

Дозвіл – санкція (запоз.), ліцензія (контекст.), перепустка (квасісин.), віза (квасісин.) [5, с. 80].

3. Робота з паронімічними терміносполученнями.

На окрему увагу заслуговують терміни – прикметникові пароніми, які мають значеннєву реалізацію залежно від головного слова. Прокоментуємо, що почасти в системі української мови пароніми не відповідають подібному розмежуванню в інших слов'янських мовах, зокрема – російській і білоруській. Відповідно до інтегративно-діяльнісного підходу методично

доцільним буде застосування методики перекладу терміносполучень у юридичному підстилі з російською українською мовою.

Завдання. Перекладіть терміносполучення українською мовою, поясніть особливості поєднання паронімічних прикметників з іменниками в українській мові.

Военный (укр. *воєнний / військовий*): военная база, военная операция, военная организация, военная промышленность, военная тайна, военная техника, военная форма, военное время, военное положение, военное производство, военное училище, военные преступления, военный врач, военный завод, военный конфликт, военный объект, военный потенциал, военный трибунал, предмет военного обихода, продукция военного назначения.

Під час розв'язання таких завдань методично доцільним буде на першому етапі пояснення значення (робота зі словником) слів *воєнний / військовий*. Зокрема, в українській мові лексема *воєнний* означає якість, яка відповідає такому тлумаченню: *який стосується війни, пов'язаний з нею; військовий – який стосується війська, військовослужбовця, узвичаєний, установлений у війську, в армії* [1; 3]. Пор., *военная база – військова база; военная операция – воєнна операція*.

Пропонована система лексичної роботи майбутніх юристів активізує пізнавальну діяльність студентів, спонукає до аналізу семантичних реалізацій юридичних термінів, сприяє розвитку культури фахового мовлення.

Висновки. Упровадження інтегративно-діяльнісного підходу в системі підготовки майбутніх юристів уможливорює формування фахової компетентності студентів-правників; сприяє виробленню високого рівня культури фахового мовлення, зокрема стилістично-комунікативних ознак – точності й логічності; дозволяє проектувати студентам юридичний дискурс відповідно до комунікативної і прагматичної настанови.

Бібліографічні посилання

1. Арсенюк В. П. Українське термінознавство / В. П. Арсенюк. – Львів : Світ, 1994. – 215 с.
2. Брак Г. Л. Лінгвістичний аналіз тексту / Г. Л. Брак. – Львів : Світ, 1999. – 142 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
4. Ворошилов О. Д. З історії української термінографії / О. Д. Ворошилов // Мова і духовність нації. – Київ, 1992. – С.141–157.
5. Ляшук А.М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.17 / Ляшук Анна Миколаївна ; Київський національний лінгвістичний ун-т. – Київ, 2007. – 20 с.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України : [від 13 квіт. 2012 р.] / [О. А. Банчук та ін.] ; за ред. О.А.Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка ; Центр політ.-прав. реформ. – Харків : Фактор, 2013. – 1058 с.
7. Якиляшек В. Й. Інтегративний підхід до формування імовірісно-статистичних понять / В. Й. Якиляшек // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 69–78.

Poberezhna N. O. Organization of lexicon work of future lawyers based on integrative-active approach.

The article addresses the issue of ensuring professional competence of law students within the integrative activity approach. The development of law students' lexicon is aimed at observing the structural and semantic peculiarities of legal and interdisciplinary terms, as well as the specificity of the combination of terms in legal discourse. The integrative activity nature of teaching requires adequate support of integrity within the professional training of law students, which imposes certain requirements for the development of a meaningful component of the competence-oriented professional unit within the limits of the compulsory training.

It is substantiated that the results of learning activity of law students in integrative classes are determined by such criteria: forming an overall perspective of the considered problem of legal direction; broadening of students' outlook by legal concepts acquisition; mastering the culture of judgments, intensifying the argumentation and the degree of confidence in the outcome of the legal discussion.

The implementation of the integrative activity approach in the system of law students' training enables the formation of professional competence of law students; promotes the development of a high culture level of professional communication; provides opportunity to plan a legal discourse in accordance with a communicative and pragmatic approach.

Keywords: jurisprudence, legal studies, integrative activity approach, law students, compulsory training, legal discourse.

УДК 37.091.39 - 027.22

Подворчан А. З.
старший викладач
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

РОЛЬОВА ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ІНТЕРАКТИВНИЙ МЕТОД ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розглянуто зміст рольової гри як інтерактивного методу дидактики, наведено види навчальних ігор, обґрунтовано доцільність застосування інтерактивних технологій у процесі навчання дисципліни «Українська мова професійного спрямування»; визначено загальні тенденції для розвитку комунікативних умінь і навичок здобувачів вищої освіти у процесі формування фахової компетентності через використання рольової дидактичної гри.

Ключові слова: дидактична гра, рольова гра, інтерактивні методи, компетентність.

Актуальність проблеми. Фахова компетентність сучасного фахівця визначається його умінням зіставляти й аналізувати інформацію, вирішувати складні завдання, творчо використовувати засвоєні знання, знаходити нестандартні рішення, співпрацювати з іншими людьми тощо. Навчити цьому можна, поєднуючи традиційні та інноваційні методи. Інтерактивні

методи навчання сприяють активізації студента у плані взаємодії, комунікації, спільної творчості, розвитку його фахової компетенції.

Мета запропонованої статті – визначення необхідності використання ігрових технологій як інтерактивного методу навчання, а також висвітлення основних різновидів рольової дидактичної гри у процесі здобуття фахової компетентності здобувачами вищої освіти. Проілюструвати потенційні можливості застосування інтерактивних методик для викладання дисципліни «Українська мова професійного спрямування».

Аналіз досліджень і публікацій. Сутність та види інтерактивного навчання в українській дидактиці досліджували Зарицька В., Кочан І., Пироженко Л., Пометун О., Січкарук О., Ортинський В., Селіванов В., Фіцула М., Шарко В. Практичні питання застосування використання інтерактивних форм і методів навчання під час вивчення української мови (за професійним спрямуванням) рекомендували у своїх працях науковці Андрущенко В., Глазунська Л., Горошкіна О., Дроздова І., П'ятакова Г.

Виклад основного матеріалу. Дидактика (грец. «didaktikus» — навчаю) — галузь педагогіки, що розробляє теорію навчання та освіти. Форма навчання як дидактична категорія позначає зовнішню сторону організації навчального процесу, яка пов'язана з кількістю здобувачів вищої освіти, часом та місцем навчання, а також порядком його здійснення.

Інтерактивне навчання – це діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія викладача і слухача, а також забезпечується домінування кожного виступаючого та кожної думки. Інтерактивні методи зумовлюють залучення до дії, забезпечують створення ситуації переживання та випробування, що сприяє глибшому проникненню у зміст та кращому запам'ятовуванню.

О. Пометун та Л. Пироженко вважають, що «інтерактивні технології навчання включають в себе чітко спланований очікуваний результат навчання, окремі інтерактивні методи і прийоми, що стимулюють процес пізнання, та розумові і навчальні умови й процедури, за допомогою яких можна досягти запланованих результатів» [6].

Інтерактивні форми проведення занять:

- пробуджують у студентів інтерес до майбутньої професії;
- сприяють активній участі кожного в навчальному процесі;
- звернені до кожного студента;
- сприяють ефективному засвоєнню навчального матеріалу;
- здійснюють багатоплановий вплив на студентів у різних аспектах;
- зумовлюють зворотну реакцію аудиторії;
- формують у студентів думки і ставлення до навчання;
- розвивають пізнавальну активність .

У 1960-с рр. великою популярністю в освіті стали користуватися методи дидактичних ігор, деякі вчені відносять їх до практичних методів навчання, інші виділяють в окрему групу. На користь виділення методу дидактичних ігор в особливу групу говорить, по-перше, той факт, що вони виходять за межі наочних, словесних і практичних

методів, вбираючи в себе їх елементи, а по-друге, те, що вони мають особливості, притаманні лише їм.

Дидактична гра – це активна навчальна діяльність з імітаційного моделювання досліджуваних систем, явищ, процесів. У дидактичній грі основним типом діяльності є навчальна діяльність, яка вплітається в ігрову і відповідно набуває рис ігрової навчальної діяльності. Таким чином, дидактична гра – це така колективна цілеспрямована навчальна діяльність, коли кожен учасник і команда в цілому об'єднані вирішенням головної задачі і орієнтують свою поведінку на виграш. Гру, організовану з метою навчання, можна назвати **дидактичною грою**. Її основними структурними елементами є:

- модельований об'єкт навчальної діяльності;
- спільна діяльність учасників гри;
- правила гри;
- прийняття рішення в умовах, що змінюються;
- ефективність застосовуваного рішення.

Цикл дидактичної гри являє собою безперервну послідовність навчальних дій в процесі вирішення завдань. Цей процес умовно розчленовується на наступні етапи:

1. Орієнтація: викладач оголошує тему, дає характеристику гри, спільний перегляд її ходу та правил.

2. Підготовка до проведення: ознайомлення з сценарієм, розподіл ролей, підготовка до їх виконання, забезпечення процедур управління грою.

3. Проведення гри: викладач слідкує за ходом гри, контролює послідовність дій, надає необхідну допомогу, фіксує результати.

4. Обговорення гри: дається характеристика виконання дій, їх сприйняття учасниками, аналізується позитивні і негативні сторони ходу гри, виниклі труднощі, обговорення можливі шляхи вдосконалення гри, у тому числі зміна її правил.

Інтелектуальна гра має такі позитивні моменти: поєднання групової та індивідуальної форм підготовки відповіді на поставлене запитання чи завдання; можливість проявити себе під час гри; відчуття, що ти граєш у команді і за команду; видовищність; емоційність.

Вивчення сучасної педагогічної літератури про гру дозволяє сформулювати такі вимоги, які викладач обов'язково повинен враховувати при організації дидактичних ігор на заняттях:

1. Вільне та добровільне залучення учасників до гри.

2. Учасники повинні добре розуміти сенс і зміст гри, її правила, ідею кожної ігрової ролі.

3. Сенс ігрових дій повинен збігатися зі змістом і змістом поведінки в реальних ситуаціях з тим, щоб основний сенс ігрових дій переносив у реальну життєдіяльність.

4. У грі учасники повинні керуватися прийнятим в суспільстві нормами моралі, заснованими на гуманізмі, загальнолюдських цінностях.

5. У грі не повинна принижуватися гідність її учасників, в тому числі і тих, хто програв.

6. Гра повинна позитивно впливати на розвиток емоційно-вольової, інтелектуальної і раціонально-фізичної сфер її учасників.

7. Гру потрібно організовувати і направляти, при необхідності стримувати, але не скасовувати, забезпечувати кожному учасникові можливість прояву ініціативи.

8. Необхідно спонукати учасників до аналізу проведеної гри, до зіставлення імітації з відповідною областю реального світу, надавати допомогу у встановленні зв'язку змісту гри зі змістом практичної життєвої діяльності або зі змістом навчального курсу. Результатом обговорення гри може бути перегляд її змісту, правил та інших.

9. Ігри не повинні бути надмірно виховними й зайво дидактичними: Їх зміст не повинен бути нав'язливою повчальним і не повинно містити занадто багато інформації (дат, імен, правил, формул).

10. Не слід залучати учасників до азартних ігор, в ігри на гроші і речі, в ігри, небезпечні для здоров'я і життя, в ігри, що містять в своїх в своїх правилах і діях порушення загальноприйнятих норм моралі.

Ділова гра – це імітаційний процес систем, явищ і процесів, тобто процес аналізу, оцінки, вироблення і прийняття рішень для конкретної навчальної ситуації в умовах, максимально наближених до реальних. Головна ознака ділової гри – це наявність у ігровому колективі загальної мети та досягнення її певним порядком діяльності й взаємодії учасників гри. Ділові ігри – це форма відтворення предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделювання систем стосунків, характерних для даного виду практики. У процесі ділової гри створюється особливий емоційний настрій гравців, який сприяє активізації навчального процесу (згідно з дослідженнями, учасниками ділової гри засвоюється близько 90% інформації). Навчальний процес стає більш творчим та цікавим.

Застосовуються ділові ігри різної тематики:

– ігри, які закінчуються в короткий час, називаються *експериментальними вправами*. Вони звично використовуються як ілюстрації під час читання лекцій або при проведенні різних досліджень.

– ігри, під час проведення яких використовуються комп'ютери, називаються *іграми з комп'ютерною підтримкою*.

– ігри, що моделюють ділові стосунки з їх повною організацією і вибором стратегії, називаються *підприємницькими*.

Ділові ігри – це метод експериментування у сфері управління з можливим програванням більшості варіантів проекту і виявленням оптимального; розробок, апробації і вибору найкращих систем управління в промисловості, освіті, культурі тощо; навчання, що використовується в навчальному процесі; атестації та вибору спеціалістів і керівників; навчання спілкування, комунікабельності, співробітництва; перебудування на нове мислення, впливу дії на самосвідомість і розвиток особистості з вихованням

моральних, правових, етичних та інших рис людини; пробудження та розвитку творчості; вирішення багатьох екологічних проблем.

Рольові (ділові) ігри – ефективний засіб засвоєння матеріалу, набуття нових навичок і вмінь. Використання гри під час заняття сприяє відтворенню моделей життєвих ситуацій, створенню можливостей «програти» проблемні моменти, знайти варіанти їх розв’язання, розумінню мотивів чужої поведінки. Обговорення питань у колі – цей метод використовують, якщо необхідно почути думки усіх присутніх. При цьому одна особа (це може бути й викладач) добровільно починає, а далі, по черзі, усі відповідають на поставлене запитання. Кероване обговорення нової інформації або проблеми та пошуку шляхів її розв’язання проводиться у формі запитань та відповідей. До необхідної відповіді групу ведуть ланцюжком коротких, чітких запитань. Обов’язково проводиться аналіз і обговоренні відповідей, а також підводиться підсумок. Щоб побудувати практичне заняття з мовних дисциплін професійного спрямування, у якому є елемент гри, треба враховувати всі вищезазначені пункти, щоб досягти бажаних результатів.

Педагогічні технології охоплюють (окрім технологій колективно-групового навчання, технологій опрацювання дискусійних питань, технологій роботи в малих групах) і технології ситуативного моделювання, тобто інтерактивні технології побудови інноваційного навчального процесу за допомогою залучення здобувачів вищої освіти до дидактичної гри. Рольова гра – технологія, що передбачає імітацію учасниками певних ролей і надання їм можливості діяти в умовах, наближених до реальності

У процесі навчання дисципліни «Українська мова професійного спрямування» використовуються такі види рольових дидактичних ігор:

«Симуляції» – створення викладачем ситуації, під час яких учасники копіюють у спрощеному вигляді процедури, пов’язані з діяльністю суспільних інститутів, які існують у реальному економічному, політичному та культурному житті.

«Судове слухання» – технологія імітаційної гри у вигляді спрощеного судового слухання з конкретної справи з мінімальною кількістю учасників

«Громадські слухання» – технологія моделювання ситуації за допомогою імітаційної гри, яка дозволяє зрозуміти мету і порядок громадських слухань, а також ролі і обов’язки їх учасників

«Ток-шоу» – група із 3–5 осіб веде дискусію за заздалегідь обраною темою в аудиторії. Глядачі висловлюють свою думку або ставлять запитання учасникам бесіди пізніше. Ток-шоу дає можливість чітко висловити різні точки зору з певної теми, тому основні учасники обговорення повинні бути добре підготовлені.

«Прес-конференція» – як форма проведення практичного заняття вчить здобувачів вищої освіти переважно висловлювати власну думку у присутності журналістів. Це сприяє тому, що на практичних заняттях необхідно викладачу звертати увагу на етапи його побудови, з метою наближення до реальних ситуацій. Прес-конференції, як правило, проводяться у спеціально пристосованих залах (приміщеннях), обладнаних

спеціальною технікою та які дозволяють забезпечити комфортну комунікацію між організаторами такого заходу та журналістами. Переважно під час прес-конференції організатори відповідають на запитання журналістів, які прямо або побічно пов'язані з темою заходу.

Гра «Мікрофон» – слово надається тільки тому, хто отримує уявний мікрофон; при цьому відповіді мають бути лаконічними і швидкими, вони не коментуються й не оцінюються. Застосовується на етапі планування заняття та визначення його мети, після оголошення теми та вступного слова викладача.

Гра «Знайди пару» – застосовується на етапах узагальнення й систематизації вивченого матеріалу або повторення на початку заняття та з метою актуалізації знань, підготовки до навчальної діяльності. Особливість гри полягає в тому, що її застосування потребує набутої мовної компетенції студентами.

Ділові ігри засновані на програванні професійних ролей учасниками; моделюються умови професійної діяльності, наприклад гра «Редакція», «Коректор», «Парламент», «Суд», «Слідство ведуть знавці», «Засідання експертної групи». У свою чергу, до ділових ігор О. Січкарук відносить рольову гру, імітаційну гру, комплексну гру, бізнес - симуляцію, метод проектів [10]. Г. П'ятакова серед ігрових методів виділяє рольові, ділові, дидактичні ігри, бліц- та міні-ігри, індивідуальні ігрові завдання на ПК [7].

Розмаїття описаних класифікацій інтерактивних методів навчання вказує на посилення наукового інтересу до цієї проблеми, активний пошук нових форм, прийомів і засобів побудови навчального процесу з метою посилення творчо-пошукової, пізнавальної діяльності студентів. Деякі з цих ігор проводяться на одному занятті без попередньої підготовки, інші розраховані на 2 заняття, є і такі, які займають 3-4 години і вимагають значної домашньої підготовки.

Метод ділових ігор має деякі переваги над традиційними методами:

- вимагає активності кожного курсанта
- знімає бар'єри між викладачем і курсантом ;
- сприяє подоланню різноманітних форм психологічного захисту (шпаргалка , підказування) у спілкуванні з викладачем;
- дозволяє курсанту виявити індивідуальні здібності у вирішенні завдання.

Логічним продовженням попередніх завдань може стати проведення на наступному занятті рольової гри на розігрування варіантів кооперативної кооперації, комунікативного суперництва та комунікативного конфлікту.

Звісно, використання гри у навчанні пов'язане з рядом проблем, і передусім з меншою навчальною ефективністю гри в порівнянні з звичною навчальною роботою, основу якої складає навчання як вид спеціальної діяльності здобувачів вищої освіти, направлені на засвоєння знань, формування умінь та навичок. До того ж далеко не всі викладачі у достатній мірі знайомі з навчальними іграми, у навчальних закладах нерідко не вистачає обладнання і матеріалів для проведення ігор, не менш важливою є

проблема забезпечення дисципліни, належного порядку в ході гри з причини підвищеної емоційності учасників. Однак глибока продуманість навчальної мети, обґрунтований відбір змісту навчального матеріалу і забезпечення високого рівня залучення всіх учасників до гри, в якій центральні ролі отримують не тільки сильні у навчанні, дозволяють подолати ці та інші проблеми.

Дидактична гра як метод навчання містить у собі великі потенційні можливості активізації процесу навчання. Разом з тим результати проведених експериментів показали, що дидактичні ігри можуть зіграти в навчанні позитивну роль тільки тоді, коли вони використовуються як фактор, узагальнюючий широкий арсенал традиційних методів, а не як їх заміник. Гра допомагає активізувати здобувачів вищої освіти в навчанні, долати нудьгу, йде від шаблонних рішень інтелектуальних і поведінкових завдань, стимулює ініціативу і творчість.

Висновки. Одна з форм, що дає можливість невимушеного спілкування, і заохочує стати її активним учасником – це гра. Проведення ігрових занять дає можливість оцінити загальну ерудицію здобувача вищої освіти, виявити знання з мови, володіння професійною лексикою, уміння публічно говорити, заслухати міркування учасників гри; проаналізувати допущені недоліки та виправити їх. Таким чином, використання активних методів і форм навчання під час вивчення навчальних дисциплін сприяє розвитку комунікативних навичок студентів у професійній та офіційно-діловій сферах, підвищує зацікавленість майбутніх фахівців щодо засвоєння зазначеної дисципліни. Крім того, використання активних методів і форм навчання стимулює викладача до вдосконалення стилю роботи та розроблення нових інтерактивних методів. Застосування таких технологій у навчанні студентів з дисципліни «Українська мова професійного спрямування» сприятиме розвитку навичок спільної взаємодії, умінь слухати і чути одне одного, аргументовано відповідати, краще розуміти специфіку мови майбутньої професії тощо.

Доречність і необхідність використання інтерактивних методів у навчальному процесі зумовлена необхідністю зацікавлення студентів навчально-пізнавальною діяльністю, що дуже важливо для формування фахової компетентності.

Бібліографічні посилання

1. Зарицька В. Г. Інтерактивні тренінги з формування ключових та предметних компетентностей: Навчально-методичний посібник. Дон.: ТОВ «Каштан», 2009.–с 23-24
2. Кочан І. М. Словник-довідник з методики викладання української мови / І.М. Кочан, Н.М. Захлюпана. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 306 с.
3. Никитина Н. Н. Введение в педагогическую деятельность: Теория и практика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений/Н.Н.Никитина, Н.В. Кислинская.– М.: Издательский центр «Академия», 2004.– 224с.
4. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч.посіб./ В.Л.Ортинський – К.: Центр учбової літератури,2009.–472с.
5. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. – К., 2007. – 144 с.

6. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко ; за ред. О.І. Пометун. – К., 2004. – 192 с.
7. П'ятакова Г. П. Технологія інтерактивного навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл./Г.П. П'ятакова. – Львів, 2008. – 120 с.
8. Селиванов В. С. Основы общей педагогики: Теория и методика воспитания: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. В. А. Сластенина. – 2-е изд., испр. – Издательский центр «Академия», 2002. – 336 с.
9. Сердюк Т. В. Інтерактивні технології навчання суспільних дисциплін як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів I – II рівнів акредитації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 “Теорія навчання” / Т.В. Сердюк; Криворіз. держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2010. – 20 с.
10. Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі / О. Січкарук. – К., 2006. – 86 с.40
11. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / Фіцула М.М. – 2-ге вид., доп. – К.: Академвидав, 2014. – 456 с.
12. Шарко В. Д. Сучасний урок: технологічний аспект / Посібник для вчителів і студентів. – К.: СПД Богданова А.М., 2007. – 220 с.

Podvorchan A. Z. The role-play didactic game as an interactive method for the formation of professional competence.

In the article the content of the role-play game as an interactive method of didactics is considered, the types of games are given, the appropriateness of application of interactive technologies while teaching the discipline «Professional Ukrainian language» is substantiated; general tendencies for the development of communicative skills and skills of higher education graduates in the process of formation of professional competence through use of role-based didactic game are determined.

Keywords: didactic game, role-play game, interactive methods, competency.

УДК 801.81

Поповський А. М.
доктор філологічних наук, професор
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В ПІСЕННИХ ЗАПИСАХ ЯКОВА НОВИЦЬКОГО

У народнопісенних записах Нижньої Наддніпрянщини 2-ї половини ХІХ століття висвітлено історичні та звичаєві реалії українського козацтва в боротьбі з поневолювачами Січової вольниці, його духовний світогляд, лицарську честь і відвагу.

Ключові слова: народні пісні, військо запорізьке, Січ, неволя, ляхи, москалі, турки, цариця, гармати, вольності.

З погляду сучасних подій на окупованих Росією українських землях Криму та Донеччина виникає питання заглянути в історичне минуле нашого народу, зафіксоване в фольклорі славного козацтва, аби з'ясувати: як жилося

йому в «братських обіймах» царської Росії; чи вдалося йому відстояти свої вольності і звичаї; чи не повторюються імперські аналогії?

В історії української культури важливе місце посідає збірка **«Малорусскія пѣсни, преимущественно историческія, собранныя Я. П. Новицкимъ въ Екатеринославской губерніи въ 1874-1894 годахъ»**, яка була високо оцінена професором М. Ф. Сумцовим та Історико-філологічним товариством Харківського університету: «Собиратель отнесся къ собранному матеріалу добросовѣстно и старательно, что выразилось в умѣлой записи пѣсень и въ многочисленныхъ библиографическихъ указаніяхъ на исходные печатне варіанти» [1, с. 4]. З уст старожилів козацького краю дослідник записав той пісенний фактаж, у якому яскраво відображено історичні події січового товариства, яке вело постійну боротьбу з поневолювачами українського народу, життєвий ритм і духовний світогляд місцевого люду.

У піснях образно передано родинні почуття до синів, які за покликом серця йдуть захищати свій край:

*Ой гай, мати, та не гай мене,
В далеку дорогу виряжай мене...
Не жур мене моя мати,
Бо журбу і сам знаю,
Три дні с коня не вставаю,
З стремен ніжок не виймаю... [1, с. 51].*

Та, попри материнське благання лишитися вдома, сини йдуть на битву з турками, виконуючи свято козацькі традиції захисників Батьківщини:

*Ой в городі у Тавані
Три квіточки в'ється,
За городом Келебердою
Овраменко з турком б'ється;
Ой в городі у Тавані
Три квіточки звито,
За городом за Келебердою
Там Овраменка вбито [1, с. 57-58].*

Такий же мотив і в загальновідомій пісні про Морозенка, але з детальними описами катування:

*Нумо з його із живого сорочку здіймати.
На тонкий білий лубочок Морозенка клали,
Із живого Морозенка серденько виймали [1, с.59-60].*

У першому варіанті пісні про Перебийноса подано відвагу й хоробрість його і джури у боротьбі з ляхами:

*Ой, не вспів же, той пан Перебийніс, а на коника пасти;
Ой, зачав ляхів, превражих синів, як снопики класти,
Ой, не вспів же його хлопка малий на коника сісти,
Ой, почав ляхів, превражих синів на дробен мак сікти [1, с. 62],*

а в другому – про підступність джури:

*Ой став джура, ой став малий карабіна заряджати...
Ой я ж від тебе цієї смерти та й не сподівався.
Тоді ляхи, вражі сини, та слави зажили,
Як с самого Перебийноса с плеча головоньку зняли [1, с. 63].*

У текстах пісенного фольклору чітко віддзеркалено:

а) мудру самооцінку лицарів запорожського товариства щодо нехтування польською шляхтою їх свободолюбних вимог під покровом Речі Посполитої:

Наварили ляхи пива, - та не шумували.

Гей, мали військо запорізьке, - та не шанували [1, с. 70], чи під покровом північного сусіда:

Хвальылыся Запорожци Очаков достати

Шобъ зъ мурованыхъ колодязивъ коней напувати.

Очакив досталы и самъ Ханъ намъ здався,

Вже на нашихъ Запорожцивъ ввесь Москаль піднявся.

*Збиралыся генералы **ситку-ситкуваты****

- *Яку будемо Запорожцям одежу давати:*

Чы козацьку, чы гусарську, чы третю солдацьку?

- *Хочъ мы будемо, братци, канавы копати,*

А не будемо солдацькою одежи прыймати;

Бо солдацькая одежа куца, ще й погана,

Нехай наша не згине запорозька слава [1, с. 94];

б) козацьку звитягу в обороні своєї гідності й честі від будь-якого кривдника:

Іде ляшок вулицею – шаблею блистає,

Стоїть козак, не боїться, шапки не здіймає.

Кинувсь ляшок до канчука, а козак - до дрюка,

Отепер же, вражий ляше, с тобою разлука [1, с. 70];

в) козацьку кмітливість при здобутті турецьких міст, коли ворога перемагали не кількість війська, а хитрістю:

Ой як крикнувъ, та гукнувъ самъ отаманъ полковой:

- *Собирайтесь, братци, все народъ майстеровой,*

Та зробымо, братци, півтора ста возовъ,

Та купымо, братци, тры сотни воловъ,

Та наймымо братци, по семи молодцовъ,

Та пидемо, братци, аж у городъ у Азовъ,

Та станемо, братци, сподовишь улыцямы.

Та вийде до насъ, братци, найбагатшій купецъ,

Та стане насъ пытать, братци, що за товаръ у возах,

Та будемо казать, братци, шо у насъ товаръ дорогой:

Все куныци и лысыци и чорни соболи.

- *Вы ребята, вы мои, прывертайте ко мни,*

А я завтра поутру весь товаръ закуплю.

Не дождались мы утра – всю Орду зайняли [1, с. 70-71].

*Накидати сіті, вдаватися до хитроців.

Здебільшого Яків Новицький додає «Поясняющее пѣсню предание» того ж інформатора, від якого записано пісенний текст, фіксуючи деталі народного переказу і зберігаючи живомовні особливості мови оповідача, як-от:

Ще якъ бувъ Азовъ Турецькою столицею, там стояло багато війська. Отъ козаки и схотили взять его. Отаманъ икаже: знаете, братци, сылою може и не визьмемо, бо крепость велика, а характерством, хытрощами визьмемо скорише. Поробылы козаки возы, поклалы ружья, понаряжались самы чумакамы, а отаманъ купцем и махнулы. Якъ стали уже пидъызжать близько до Азова, – взяли тоди поховалы въ возы по симъ, по десять, або и бильше чоловикъ козакивъ, повшывалы возы шкурамы и гайда. Вѣхалы передъ заходомъ сонця въ Азовъ, и поставалы вповодшъ улыщямы. Отъ найбагатшій купецъ турьскій и выходе, - и шо, каже, братци, продаете въ возахъ? – Продаемо, кажутъ, товаръ дорогой: «И куныци, и лысыци и чорніи соболи». - Ну, каже, пидождитъ до ранку, я весь товаръ закуплю собѣ. - «Добре», кажутъ.

Полягалы туркы спать. Якъ повылазылы тоди куныци, и лысыци и чорніи соболи зъ возивъ, якъ мытнулысь по городу, такъ и пишовъ винъ дымомъ. Туркы схватылысь тушыть, колы тутъ и палять и рижуть; вони тоди ходя навтики. До сонця Орда убралась къ бисовій матери въ Турещину, а козакамъ достався городъ и все добро.

Такъ колысь покойни диды и прадиды розказувалы, такъ оце вамъ кажу.

Петръ Васильев. Стогній, 70 лѣтъ. Краснокутовка
у Великого Луга. Александр.у., 17 января 1888 г.[1, с. 74].

У пісні «Взяття Ізмаїла» розкривається координація військових дій кошового Харька і поволоцького сотника при штурмі Ізмаїла:

*А велю я, славним запорожцям,
Та гарматы готувати.
Готуйте вы, славни запорожци,
Гарматы на могыли.
Та чы не убьем въ Измаили
А людскои дытыны.
Ой ударили, славнии запорожци
З громкои гарматы,
Не зосталось въ Измайловы
Ни одноіи хаты [1, с. 74-75];*

г) козацьку пересторогу невольників, посаджених на палі, тим, хто має рятуватися втечею з лядської темниці:

*Ой ставъ же Коржъ всю правду казати:
Запорожци, вы добри молодци,
Якъ будете зъ ныволи тикати, -
Не тикайте бытымы шляхамы,*

*Та тикайте темными лугами,
А шобъ же васъ ляхи не нагналы,
Бо ляшеньки зрадлывіи люды,
Як наженуть – негораздъ вамъ буде [1, с. 75];*

д) лукаві замисли Москви проти запорожських вольностей у кількох пісенних варіантах:

А.

*Ой подъ городомъ та подъ Яласаветомъ
Много горлыць пролитало.
А въ Москви городи, въ засидательномъ доми
Собирались вси сенаторы.
Ой зибралысь воны вси вмисто, -
Сталы совитъ прекладаты:
Ой якъ бы намъ въ Запорожцивъ
Та вси области одибраты?
А одибравши у Запорожцивъ землю, -
Будемо сами владиты... [1, с. 89].*

Б.

*Пидъ городомъ Лебединоомъ гавы вороны литалы,
А въ Москви-городи – Москаливъ збиралы.
Зибралыся въ одно мисто – сталы совитъ пребираты,
Якъ у славныхъ Запорожцивъ вси вольности одибраты.
А Запорожци, славни молодци, у ихъ ласкавости немає,
А воны- жъ панамъ, неправеднымъ судьямъ, почалы правду
в вичи казаты... [1, с. 90].*

В.

*Ой прыслушайтеся хлопци, славни запорожци,
Шось у хмари гуде!
Ой шось на насъ, хлопци, славни запорожци,
Запрыгодонька буде.
Ой заступайтесь, хлопци, славни запорожци,
Плече позъ-плече,
Та не даймо, хлопци, славни запорожци,
Москалеви Сичи [1, с. 90];*

е) руйнування Січі:

*Велькій свитъ, ридна маты (цариця Катерина – А.П.),
напуск напустила,
Славне військо Запоризьке тай занастыла:
Ой занастыла, у Сичъ уступыла
Въ недиленьку, ранесенько лагерямы сталы,
А в вивторокъ разивъ сорокъ Сичъ утакувалы.
Московскіи генералы церкви грабувалы,
Грабувалы срибло, злото й восковіи свичи,
Зоставайся Калнышевській съ пысарямы въ Сичи.
Вже покрьлось славне військо густымы лозамаы,*

Та заплакавъ Калнышевській дрибными слезамы [1, с.92].

Темі підступного руйнування Січі Я. Новицький надає особливого значення як у пісенних записах, так і розлогих коментарях, фіксуючи дипломатичні намагання запоріжців:

а) відстояти свої вольності:

*Устань, батьку Калнышевській, просять тебе люды,
Та поидемъ до стolicy, по прежньому буде,
Та поидемъ до стolicy, благати Царьци,
Шобъ виддала нашу землю, царскіи клейноды,*

які були проігноровані Катериною:

*- Не на те я, мыли братци, Сич утакувала,
Шобъ виддала тую землю и клейноды вертала... [1, с. 92];*

б) попри всякі підступи царської Росії зберегти свої вольності не в її імперських обіймах, де «иде братъ на брата быты», а в пошуках захисту в сусідній Туреччині:

*Чорна хмара наступае, дробень дощыкъ зъ неба,
Збуйновалось військо Запорозьке, - чогось ему було треба.
Ой збуйновалось, славне Запорожжя, зъ великого жалю,
Та не знало кому прыхылыться, котрому царю.
Ой прыхылылось військо Запорозьке, тому Турасови,
Шо у того, царя Турасева, буде добре жыты [1, с. 93].*

У пісні, автором якої вважають Антона Головатого, полкового старшину Нової Січі, висловлюється оцінка визискній стратегії російської імперії щодо війська запорізького:

Заробылы-жъ, мыли братця,

А на ниженькы кайданы... і приймається вольове рішення переходу на службу до турецького султана:

*Ой устанемъ рано, братця,
Та помолымось Богу,
Чы не дасть намъ Господь
А за Дунай дорогу.*

*Ой усталы, братци, рано
Важенько здыхнули,
Та пидняли паруса вгору,
Тай за Дунай махнули.*

*Ой прыплевлы, братци, рано
До бережка близько,
Ой поклонемось Турасеви
Ажъ у ниженькы низько.*

*Ой дай же намъ, Турокъ, землю,
Та свою бидность прожыты!*

*- А будете, запорожци,
Мини вирно служыты?*

*Та дарую я вам землю
Вашу биднисть прожыты [1, с. 94].*

Вже по-іншому реагує емігроване козацтво на лукаві обіцянки Москви, яка не могла примиритися з втратою такої військової сили в завойовницькій політиці Російської імперії:

*Ой пьше Москаль та до кошового – идить до мене жыты,
Виддамъ землю по прежнему, по Днистръ по граньцю...
Ой вы, Запорожци, вы добри молодци, не бийтесъ ничего,
Дамъ я землю по прежнему, по Самарь-граньцю...
Ой брешеш ты, вражый Москалю, хочеш пиддурьты,
Якъ пидемо мы до тебе, будешъ лобы брыты [1, с. 93].*

Численні випробування, які випали на долю українського козацтва, зафіксовано в пісенних молитвах-скаргах до Всевишнього на соціальну несправедливість:

*Боже нашъ, Боже мылостывый,
Народылысь мы на свити несчаслыви,
Послужылы мы въ поли и на мори,
Зосталыся боси и голи.
Схотилы мы воли заслужиты,
Шобъ у вольности намъ вику дожыты,
И былыся, рубалыся симъ годъ и чотиыри,
Видбылы мы земли отъ Днистра до Богу,
Граньцю по Бендерську дорогу.
Мы отбылы землю – панам одибралы,
А намъ теперь Таманъ обищалы.
Ой Боже нашъ, Боже мылостывый,
Не заслужылы у Царыци земли и по десятини [1, с. 93].*

Прагнення до вільного козацького життя січовики плекали й на схилі своїх літ, передаючи молодому поколінню його як святий заповіт захисту України від будь-якого ворога:

*Ой лита, лита та соколонько
Въ своихъ высокостяхъ,
Плаче козакъ, шей рыдае
Щодо своихъ молодостяхъ.
А що молодости, не гордости,
А серденьку тугы много,
Чы всимъ людямъ журба, печаль,
А чы тико мени одному!
Ой колы-бъ мини конькъ сывый,
На мини жупанъ сынйй,
Бувъ я-бъ въ Сичи отаманомъ
Надъ своими козакамы.
Гей, вы хлопци молодіи
Есть у васъ кони вороніи,
Есть у васъ сидла дорогіи,
И вуздечкы золотіи!
Сидай сами молодіи,*

*Будем турка воюваты,
Кругомъ землю отбираты;
Отберемо степы й луга,
Та зъ обома лыманами,
Бо теперъ намъ нигде прожыты
Все за вражими панамы... [1, с. 125]*

Поряд з цими віковічними питаннями запорожської вольниці в народних піснях є цілком закономірними болючі мотиви:

а) соціальної нерівності козацтва:

*Якъ бувъ багатъ,
Тоди вси казали:
„Иванъ братъ,“
А теперъ якъ ничего немає,
То нихто не згадае [1, с. 97].*

*Якъ бувъ я богатъ, –
Всякъ мени бувъ радъ,
Всякъ у гости звавъ,
Братомъ называвъ,
А теперъ при биди –
Не ради мени [1, с. 126];*

б) віроломства, неволі, загибелі:

*Ой взяли, взяли у неволеньку
Козака молодого,
Повелы горами,
Ще й долинами,
Та зняли, зняли
Та голивоньку
Миж трема могыламы [1, с. 129].*

*Ставъ повертаты – ставъ потопаты,
А на свого конька гукаты:
- Ой коню жъ мий коню!...
А бижы де дзвоны дзвонять
Та не кажы, що утопывся,
А кажы, шо оженывся,
Моя молода – холодна вода,
Мои бояры – крутіи яры;*

*Шо Сынее море быстро грае,
Середъ моря козакъ погыбае,
На свого батенька гукае [1, с. 133].*

Мои свитылкы – на неби зиркы [1, с. 13];

в) покарання за пограбування, зради товариства і християнської віри наявні в багатьох пісенних творах побутового життя січового козацтва, але детально розкрито в піснях і народних переказах про Саву Чалого, який «вырись въ Сичи..., а потимъ став разбойничать, ставъ грабувать чумакивъ, такъ Запорожци хотилы піймать; винъ тоди продався ляхамъ и ставъ служыть имъ... Винъ бувъ еретыкъ и душогубъ» [1, с. 83]:

*Ой узялы пана Саву та у свои руки,
Извязалы пану Сави позадь спыны руки.
Прывязалы пана Саву до конька ззаду,
Тай повезлы его въ Сичу на велику раду.
Тепер тоби, пане Саво, тай не пануваты,
Теперъ панамъ-генераламъ ногъ, рукъ не лупыты,
Молоденькымъ запорожцямъ лобивъ не голыты;
Тепер тоби, пане Саво, тай не пануваты,
Тепер тоби перед Гнаткомъ шапку издійматы.
Ухватылы пана Саву на симъ спысивъ вгору,
Та вдарили пана Саву объ суху дорогу.*

*Тепер тобі, пане Саво, отут погыбаты,
Тепер тобі, пане Гнате, вь Сичи пануваты [1, с. 83].*

З особливим почуттям розкривається пошана козаків до вірного супутника в бойових сутичках із підступним ворогом – вірного коня, надійного рятівника від смертельної небезпеки, від якої доводилось «*утикаты балкамы, ярамы, Крутымы горами по надь берегамы, По надь берегамы, по надь Синемь морем*» [1, с. 114], або здебільшого виконувати наказ свого господаря, який помирає від смертельних бойових ран:

*Вь зеленій диброви на дубыни,
Де козакъ лежыть,
Кинь вороный стоить,
Сыру землю бье, выбывае
Земли цилющой,
Воды жывущои досягае,
Помазаты раны порубани,
Порубани, постріляни,
Шо порубани –
То ти кровью зійшлы,
Шо постріляем –
Ти до серденька дійшлы.
Ой бижы жь ты, коню,
Коню вороненькый,
До моего отца,
До ридной ненькы;
Та не хвалысь, коню,
Шо я зь туркомь бувся,
Та похвалысь, коню,
Шо я оженився:
Узявь соби жинку – паняночку,
Вь чыстимь поли земляночку,
Узявь жинку дружыночку, -
Вь чыстимь поли могылочку [1, с. 135-136],*

а в побутових умовах – від пиятства:

*Ой коню-жь мій, коню вороненькый,
Чого стоишь вь станочку сумненькый?
- Шо ты куды идешь – корчмы не мынаешь,
Мене, вороного, до стовпа прывьяжешь,
Я-жь сырую землю по колина выбью,
Поки тебе, молодого, изь корчомкы вызву [1, с. 114].*

З таким же пієтитом Я. Новицький фіксує і віковічні традиції кохання, подружньої вірності, зради, родинної втрати і любові до отчої землі славного українського козацтва.

Отже, в історичних піснях передавалися з покоління в покоління в усному й писемному мовленні ті споконвічні прагнення українського козацтва до волі, свободи своєї мови, віри, культури і гідності, які

доводилося здобувати в боротьбі з постійними загарбниками ціною власного життя, що й нині, в ХХІ столітті світової цивілізації, спостерігаємо в анексії путінською Росією Криму і воєнну агресію на Донбасі. Змінюються історичні епохи, але незмінними лишається імперські посягання на території суверенних держав.

Бібліографічні посилання

1. Малорусскія пѣсни, собранныя Я.П.Новицкимъ въ Екатеринославской губерніи въ 1874-1894 годахъ. – Харьковъ, 1894.

Popovskiy A. M. Ukrainian Cossacks in Yakov Novitskiy's song records.

Historical realities and moralities of the Ukrainian Cossacks in the struggle against the Sich's liberty oppressors, Cossacks' spiritual outlook, chivalrous honour and courage are considered in the Lower Dnipro folk song recordings of the nineteenth century - the 2nd half.

Keywords: folk songs, the Zaporozhian Sich, bondage, Poles, Muscovites, Turks, Tsarina, guns, liberties.

УДК 81.373.49

Проценко О. А.

вчитель

Криворізька загальноосвітня школа № 93

АРГОТИЗМИ У МОВЛЕННІ ЗЛОЧИНЦІВ

У статті розглядаються актуальні проблеми сучасності, зумовлені необхідністю вивчення специфіки перекладу арготизмів, слів, характерних для людей, які свідомо прагнуть зробити свою мову незрозумілою для інших. Це засекречена, штучна мова злочинного світу, відома лише посвяченим, і яка існує лише в усній формі.

Ключові слова: арготизми, сленг, жаргонізми, мовний код, табірний жаргон, шулер, вульгарне забарвлення, злочинське, картярське, жебрацьке арго.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення специфіки перекладу арготизмів, слів, характерних для людей, які свідомо прагнуть зробити свою мову незрозумілою для інших.

Стан дослідження проблеми. Традиції досліджувати мову як соціальне явище були закладені В. Жирмунським, О. Береговською. Досить значний внесок у проблему арготизмів зробив О. Горбач і Й. Дзендзелівський. На сучасному етапі соціальні діалекти української мови досліджують Л. Ставицька, Н. Шовгун, І. Щур та ін.

Мета дослідження – проаналізувати особливості використання арготизмів у мовленні злочинців.

Виклад основного матеріалу. Найвиразнішу групу жаргонізмів становлять ті, які побутують у молодіжному середовищі (учнівському чи

студентському). Таке мовлення називають *сленгом*. До речі, запозичено з англійської мови слово *сленг* і перекладається як *жаргон*.

Різновидом жаргонізмів є *арготизми* — умовна, засекречена говірка певної групи людей, об'єднаних переважно за соціальним станом і родом занять, яка характеризується зумисним набором слів і виразів, незрозумілих для сторонніх. Це спеціальний мовний код антисоціальних елементів, для яких важливо приховати свої наміри від людей, які не належать до їхнього кола. Мова певних соціально замкнутих груп (злочинців, волоцюг і т. д.) називається *арго* (фр. *argot* - замкнутий, недіяльний). Це засекречена, штучна мова злочинного світу, відома лише посвяченим і існуюча також лише в усній формі. Як зауважує В. Жирмунський, арго – «своєрідний пароль, за яким пізнають один одного декласовані, й потужний засіб професійної організації в умовах гострої соціальної боротьби» [5, с. 119].

Арготизми сягають корінням у далеке минуле, коли характерним було існування замкнених корпорацій ремісників, бурсаків, жебраків-лірників, злочинських угруповань тощо. Арготизми - це не лише засіб таємного спілкування певних груп людей, а й своєрідний емоційно-експресивний засіб мовного розважання. З цією метою арготизми використовували і продовжують використовувати майстри слова у художній літературі для створення відповідного колориту соціального середовища персонажів, що зумовлено темою твору і стилістичними настановами. Свідоме поєднання несполучуваних частин різних слів, їх обігрування використав ще І. Котляревський у поемі «Енеїда»: *Бориців як три не поденькуєш, На моторошні засердчить; І зараз тяжом закишкуєш, І вбуркоті закендюшить*. Зміст наведеного уривку такий: *Якщо три дні не поїси борщу, то на серці стане моторошно, і відчуєть тяжкість у шлунку і бурчання у животі*.

Жаргонізми (професійні, групові, вікові), сленг, арготизми перебувають поза літературною мовою (лише деякі з них поповнюють нормативний словник), і їх позначають загальним терміном соціальні діалекти, або соціальні діалектизми.

Табірний жаргон, яким користувалися люди, поставлені в особливі умови життя, відбив побут у місцях ув'язнення: *зек* (в'язень), *шмон* (обшук), *баланда* (юшка), *вишка* (розстріл), *стукач* (донощик), *стукати* (доносити), *перо* (ніж), *хаза* (хата), *хавати* (їсти) і т.д. Окремі арготизми отримують поширення за межами арго: *блатний*, *розколотися*, *шухер*, *фраєр* і т.д., але при цьому вони практично переходять у розряд просторічної лексики і в словниках даються з відповідними стилістичними позначками: «просторічне».

У XIX–XX ст. на території України надзвичайно популярними були азартні карточні ігри. В. Даль [3] зафіксував близько 120 лексем на позначення діяльності шулерів, напр.: мельниця – склеєна карта; кругляк – колода карт, складена у певному, потрібному для шулера порядку; липок – мазь, якою склеюють дві карти; липкове очко – наклеєне на карту очко, яке відпаде, якщо сильно вдарити картою; міст – шулерський прийом у грі; карта

підкована – позначена карта; карта порошкова – карта, на якій нанесено додаткове очко, яке при потребі можна стерти; карта чесна – не позначена карта; букет – карти, які дали партнеру, складені у бажаному для шулера порядку; коробочка – шулерський прийом та ін. Саме в цей період серед шулерів була визначена ієрархія і кожному учаснику гри відводилася певна роль: гравець, виконавець, майстер – професійний шулер; офіцер – стриманий шулер, який вміє вчасно зупинити гру; дільці – господарі дому, де відбувалися шулерські ігри; іуда, телеграфіст – помічник шулера, який підглядає в карти жертви і сигналізує про них партнеру; меблі – спільники шулера, які слугували у грі для збільшення кількості партнерів. Серед шулерів виділяли дві категорії: гусари – шулери, які прогулюють виграні гроші, і паковщики – шулери, які на виграні гроші купляють дорогоцінні речі, нерухомість, тобто пакуються. Кожній категорії був притаманний особливий характер гри, напр.: шулери-паковщики катають вполовину – виграють у жертви усі гроші, а потім надають можливість половину виграти, щоб створити ілюзію чесною гри.

Жаргонізми і ще більшою мірою, ніж арготизми виділяються вульгарним забарвленням. Проте їх лексична недосконалість пояснюється не тільки стилістичною зниженістю, але і розмитим, неточним значенням. Смилова структура більшості жаргонних слів варіюється залежно від контексту. Наприклад, дієслово *кимарити* може означати «відпочивати», «дрімати», «спати»; прикметник *залізний* має значення «надійний», «цінний», «прекрасний», «вірний» і т. д. Тому вживання жаргонізмів робить мову не тільки грубою, непристойною, але і недбалою, нечіткою.

Виникнення і поширення жаргонізмів і арготизмів справедливо оцінюється як негативне явище у розвитку національної мови. Тому мовна політика полягає у відмові від їх використання. Однак письменники і публіцисти вправі звертатися і до цих словникових пластів у пошуках реалістичних фарб при описі відповідних сторін нашої дійсності.

Відомі злодійське, картярське, жебрацьке арго. Ось як Г. Хоткевич відтворив розповідь жебрака (у дужках подано переклади арготизмів): Розказував, як він попав раз на вечорниці... – А там самі терпелюки (парубки) та каравони (дівчата). Покурдав (пограв) я їм, що знав, іду вже з хати, коли якась скелиха (сука) й обзивається: “Чи не дати вам, діду, мукаці?”- “Оце, дума, клево (добре)! Годі сухмаї кусморити (сухарі гризти), хоч ставреників накурляю (вареників наварю)...” В українському жебрацькому й лірницькому арго вживалися такі слова, як дулясник (вогонь), макохтій (місяць), кунсо (хліб), камуша (шапка), обоки (чоботи), морзуля (цибуля). В умовному мовленні сучасних злочинців вживаються такі слова, як гранд-отель (велика тюрма), опричник (працівник органів безпеки), бугор (високопоставлений чиновник), діряве військо (жінки), жорж (шахрай), гризун (жебрак), антрацит (кокаїн), антрамент (кріплене вино), вашингтон (сто доларів однією купюрою), грязний (російський рубль), граматика (акордеон) тощо. Політична система СРСР з її ГУЛАГом, де відбували покарання мільйони людей, значна частина яких перебувала там без вини,

спричинила те, що табірна лексика широко входила в мову загалом. Такі слова, як зона, зек, стукач, розколовся, зав'язати, шестірка тощо стали загальноживаними. Отже, аргіо як тип мовлення виробив риси, які відрізняють його, з одного боку, від таємних кодів, що виконують лише конспіративну функцію, а з іншого – від суто експресивного жаргону і сленгу [1, с. 10].

Ще великий психолог А. Ф. Лазурський у своїх працях підкреслив, що викривлений розвиток людської особистості пов'язаний не з відсутністю чи недостатністю тих чи інших психічних якостей (розуму, волі, емоцій), а більшою мірою з невідповідністю між особливостями психіки і тими зовнішніми умовами, в яких відбувається розвиток людини. Злочинці відрізняються від законослухняних людей не "злочинними рисами" їх психіки, а тими негативними рисами характеру, тою спрямованістю особистості, які склалися в умовах їх життя, навчання і діяльності. Для злочинця характерні агресивність в поведінці та імпульсивність у діях, відчуженість від суспільних цінностей і духовної культури, високий рівень тривожності і невпевненості в собі. Всі ці риси формуються в рамках індивідуального буття, а також біологічно зумовлених особливостей. Особистісні якості людини, які проявляються в злочинному діянні, — свідчення її морально-психологічних недоліків (жорстокість, соціальний негативізм, жадібність та ін.). Причини злочинної поведінки закладені в особистості злочинця, для того, щоб їх зрозуміти, необхідно вивчити цю особистість, виявити ті зовнішні по відношенню до неї соціальні явища та процеси, які сформували її криміногенні риси. Саму ж злочинну поведінку та форми спілкування потрібно вивчати не тільки для запобігання чи прискання, але й для розуміння її причин.

Бібліографічні посилання

1. Бондалетов В.Д. Условно-профессиональные языки русских ремесленников и торговцев : автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / В.Д. Бондалетов. – Л., 1966. – 20 с.
2. Горбач О. Лексика наших картярів і шахістів / О. Горбач // Вільне слово. – Торонто, Онт. – Канада, 1960. – С. 22–32.
3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : соврем. версия / Даль В.И. – М. : ЕКСМО, 1999. – 735 с.
4. Дзензелівський Й.О. Аргіо волинських лірників / Й.О. Дзензелівський // Українське і слов'янське мовознавство: зб. праць. – Львів, 1996. – С. 310–349.
5. Жирмунский В.М. Проблемы социальной диалектологии / В.М. Жирмунский // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – М., 1964. – Т. 23. – Вып. 2. – С. 99–112.
6. Ставицька Л. Проблеми вивчення жаргонної лексики. Соціолінгвістичний аспект / Л. Ставицька // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 55–68. 9. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / [под ред. Д.Н. Ушакова]. – Т. 1. – М., 1935; Т. 2. 205.

Protsenko O.A. Argotism in the viewing of crimeers.

The article deals with the actual problems of the present, due to the need to study the specifics of the translation of arguments, words that are typical of people who are consciously seeking to make their language incomprehensible to others.

This is a secret, artificial language of the criminal world, known only to the initiators, and which exists only in oral form.

Keywords: argotism, slang, jargon, language code, camp jargon, shooter, vulgar color, thief, cardiac, beggar argot.

УДК 821.161.2 – 343 „XIX”

Сабат Г. П.

доктор філологічних наук, професор
*Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка*

СУДОВИЙ ПРОЦЕС КАЗКИ ІВАНА ФРАНКА «ЯК ЗВІРІ ПРАВУВАЛИСЯ З ЛЮДЬМИ» У ГЕНОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Стаття присвячена дослідженню жанрових особливостей казки „Як звірі правувалися з людьми” І. Франка. Увага приділяється часовому ритму, композиції, сюжету. Мова йде про особливий різновид казкового повіствування: розширення сюжетних і структурних можливостей, збагачення поетики, контамінування жанрів. Твір І. Франка – яскравий приклад історично-хронікальної казки, в якій у формі фантастичних візій представляється розвиток людства, перших набутоків цивілізації, існування земного макро- і мікросвіту. Вплив фольклорної казки на формування естетичної свідомості І. Франка проаналізовано на структурному та семантичному рівнях.

Ключові слова: казка, фольклор, жанр, хронотоп, синтагма, композиція, сюжет.

Тваринний епос у циклі І.Франка «Коли ще звірі говорили» набув новації, що найповніше позначилося на казкових утвореннях об’ємного плану, які виникають завдяки жанровій контамінації з уведенням різних мотивів в один текстовий сюжет.

Фольклорна казка в літературі, звикле, змінює свою жанрову форму і трансформується в суто літературну; запозичивши досвід інших жанрів, вона стає то казкою-новелою, то казкою-памфлетом, то казкою-драмою чи навіть поемою та повістю.

Така різножанровість не характерна для народної казки. Коли ж проаналізуємо фольклорний тваринний епос в обробці І. Франка, зокрема збірку «Коли ще звірі говорили», то зауважимо, що завдяки жанровій контамінації виникає своєрідний казковий епос досить значного обсягу.

Характерна для казки епічність подачі матеріалу гіпертрофується в розгорнуту оповідь за рахунок вставних казкових сюжетів, ланцюгового й циклічного нанизування сюжетних мініатюр. Очевидь, можна вести мову про особливий різновид казкового повіствування, про «повнометражну» літературну казку – експансієтивну.

Поєднання міні-казок, які сюжетно скеровують єдину об’ємну макроструктуру, створило нові можливості для розвитку жанрових видоформ. Завдяки розширенню структурних і сюжетних можливостей, збагаченню поетики, контамінуванню жанрів сформувався новий жанровий

різновид – казкова повість, яка в казковій традиції зайняла своє самотнє місце.

Такою казковою повістю з об'ємною формою є і казкова фантазія «Як звірі правувалися з людьми». Цей твір І.Франка – яскравий приклад історично-хронікальної казки, в якій у формі фантастичних візій представляється розвиток людства, перших набутоків цивілізації, існування земного макро- і мікросвіту, а також судовий процес.

У цій об'ємній системі важливим є пізнавальний фактор: вона способом розважальної казкової фантастики вчить судоводству, правознавству, мікробіології. Ю.Ярмиш називає казку І.Франка науково-пізнавальною, оскільки вона в доступній формі дає наукові знання дітям: «Фактично він (І.Франко. – Г.С.) і став першим українським автором науково-пізнавальної казки («Як звірі правувалися з людьми»)» [6, с. 17].

У цьому творі порушуються далеко не дитячі проблеми, але все-таки це казка, і її основний реципієнт, на сприйняття якого розраховує автор, – дитина. Крім того, тут відбувається переплетення жанроформи соціально-побутової казки з казкою про тварин. Змінюється і персонажний світ, що вказує на цю асиміляцію: вводяться як антагоністи тваринам – люди. І ці два світи набувають функціональної тотожності. Людина підпорядковується законам казкового тваринного світу, стає на шкалу рівнозначності і бере участь у дії, адекватно антропоморфним персонажам, а якщо вона виграє, то «перемога досягається за допомогою традиційної трикстерської зброї – хитрості» [1, с. 90] – звичного казкового прийому досягнення звитяги у тваринному антагоністичному двобої.

Цікава дана казка й композиційним оформленням. У ній є три змістові частини, які мають самостійний сюжетний стрижень і різні жанрово-структурні видоформи. Починається вона як історична хроніка: перша глава – екскурс у давнє життя людей і звірів – це експозиція казки і перша структурна цілісність. Ведення ж сюжету у формі хроніки надало йому об'ємної всеохопності.

Друга частина (середина казки) – це опис судового процесу із суддею, позивачами і відповідачами, свідками, трибуналом, із детальним, послідовним розвитком аеропагу. Казкова фантастика подається тут у ланцюговій діахронності опису епізодів, які поступово розвивають основну тему, розширюють діапазон життєвих процесів.

У казці «Як звірі правувалися з людьми» сюжетний хід розгортається в різній часовій ритміці. Так, початок казки фіксує давнину в часовій стислості, а потім у повільній хронологічній послідовності ведеться судовий процес. На відміну від коротких казок, де стислість викладу вимагає часового ущільнення, у зв'язку з чим ритм сюжетного розвитку прискорюється, в об'ємних казкових структурах проявляється порівняно неквапливе розгортання дії. Яскравою демонстрацією даної тези і є аналізована казка. Тут поступово, у млявій дійовій послідовності, розгортаються картини судового розгляду.

І в останній главі (це третя сюжетно-самостійна частина оповіді) виділяється окремий мікросюжет про невидимий мікробний світ – це мініатюра новелістичного характеру з глибоким внутрішнім драматизмом. У творі «Як звірі правувалися з людьми» вже проявляються ознаки передчуття трагічного, що не характерне ні для однієї казки. У цьому фрагменті вказується на істинного, найстрашнішого ворога людей і звірів: перед читачем (слухачем) виникає невидимий світ земного життя – численні мікроскопічні живі істоти, що пожирають, точать, затрують усе довкола.

Казка «Як звірі правувалися з людьми» має кільцеподібну композицію. Основну сюжетну дію – судовий процес – обрамляють історичний екскурс у первісне існування людського суспільства (початок) і констатація мікробного мікросвіту, як сигнал перестороги, попередження (кінець). У цій казковій повісті розгортаються події всесвітнього масштабу в ланцюговій композиційній послідовності і завдяки об'ємності й жанровій спроможності казки створюється можливість багатогранного освоєння світу. У формі казкової повісті відтворено фантастичний цілісний образ буття. Простежимо його втілення.

Починається казка як історична хроніка: «Старі перекази й книги оповідають нам...» [5, с. 151], і відразу ж, як прийнято в казках, подається казковий умовний хронотоп: «...в давню давнину люди були дикі, жили по лісах та вертепах, ховалися в печерах та яскинях» [5, с. 151]. Початок казки «Як звірі правувалися з людьми» – історичне минуле, але це умовна людська історія, зафіксована в безмежній віддаленості бувальщини, своєрідний міфологічний спосіб вираження часу. Про такий метод фіксації хронотопного плацдарму подій у фольклорі І. Крук пише: «Однак ще і в сучасній класичній казці про тварин інколи зустрічаються виразні релікти часів первісної міфології чи епохи народження християнського монотеїзму: «Давно-давно, коли нас ще й на світі не було...»» [2, с. 138].

Саме в казці «Як звірі правувалися з людьми» часовий зачин, який змістово збагатився й переріс в експозицію, проектується в руслі міфологічної реліктової традиції. Такий умовний час стає знаком усвідомлення не тільки давнини, але й суспільної історії, життєвих витоків. У даній казковій повісті неодноразово робляться спроби конкретизувати час, але це уточнення не виходить за рамки узагальненості, приблизності, умовності. Хоча в цій фантастичній відносності є постійне намагання створити відчуття історичного часу.

Експозиція казки «Як звірі правувалися з людьми» – це казкова історія, екскурс у вигадане з реальним підґрунтям, у далеке минуле, який подається, як прийнято в об'ємних структурах, поширено й докладно. Автор у поступовій діахронності описує життя первісних людей: «Їх (людей. – Г.С.) було мало, розум їх був нерозвинений, вони не знали ні вогню, ні заліза, ні жодного металу, жили плодами диких дерев, ягодами та корінцями рослин, одягалися в листя та кору дерев і мусили ховатися перед звірами, що були далеко сильніші, ліпше узброєні і численніші, ніж люди» [5, с. 151].

Зв'язок людей і тварин, зміни в їх стосунках, письменником генетично детермінуються. Розповідається, як люди «присвоїли деяких звірів і при їх допомозі запанували над землею» [5, с. 151], – і в кінцевому результаті з нерозвинених істот перетворилися на панівних володарів світу, оскільки «набралися більше розуму, опанували вогонь, навчилися з кременя робити оружжя, викрісувати стріли, сокири та списи, далі пізнали різні метали, бронзу, мідь, залізо...» [5, с. 151]. Освоївши природу, стали могутнім ворогом і звірів: «То був ворог, ніколи і нічим не насичений, хитрий та могучий, такий ворог, що досягав і рибу в воді, і птаха в повітрі, і оленя в лісі, і борсука в ямі» [5, с. 152]. Завдяки domestикації людина перетворювала у невільників диких звірів, а тих, що не служили їй, мордувала і нищила. Оповідач фіксує часовий відлік такого становища: «Довгі віки йшла війна між чоловіком і звірами» [5, с. 152]. Вихідна позиція – загальноприйнятий казковий прийом – фіксація сталості існування персонажів.

Переривання цього плину часу визначає зав'язку твору: «Та ось по многих тисячах літ настав на світі премудрий цар Соломон, розумний і справедливий, якого не було ніколи досі» [5, с. 152]. Звірі, «почувши про сього царя і про його премудрі закони» [5, с. 152], вирішили послати до нього посланців, щоб він розсудив їх по справедливості й допоміг повернутися до первісної свободи й незалежності. Люди, довідавшись про похід звірів до Соломона, вибрали з-поміж своїх наймудріших і теж відправили до справедливого царя, щоб дати відсіч претензійним обвинувачам.

Розвиток судового процесу фіксується з часу прибуття послів: «Післанці звірячі і людські прибули майже рівночасно до царя Соломона і завідомили його, в якій справі їх прислано» [5, с. 153]. Щоби вчинити справедливий судовий процес, Соломон скликає наймудріших законодавців з усіх частин світу до свого царського трибуналу. Цей підготовчий акт тривав три дні (стале число казкової фантастики). Часовий показник – «Минули три дні, і всіх покликано перед царя» [5, с. 153] – розгортає дію й завершує її. Характерно, що кінець кожної глави є своєрідною зачіпкою для наступної.

Концепція: «суд іде» є не тільки сюжетною домінантою, але й композиційним будівним фактором, адже кожна наступна глава – це новий етап суду. Черговий сюжетний «кадр» ланцюгової композиції, що діахронно продовжує фабулу, вплітаючись у ланцюг, ритмічно організовується, інтонаційно закріплюється.

Так, після констатації: «Минули три дні, і всіх покликано перед царя» [5, с. 153] настає ритмопауза, що дистрибує текст й помічає перехід до другої глави, яка починається з просторового опису: «У величезній судовій палаті засів цар Соломон на своїм престолі. Праворуч і ліворуч нього позасідали вчені члени його трибуналу. Тоді впущено післанців і усталено їх перед трибуналом – праворуч людей, а ліворуч звірів» [5, с. 153]. Так хронотоп (час у першій главі, простір – у другій) стає контактною ланкою між першою і другою главами й фіксатором першого дня правосуддя.

Судовий процес починається оскарженням звірячих посланців, що просять захистити їх від свавілля й злочинів людини, від якої вони терплять страшену наругу. Друга глава повністю присвячена оприявненню позову обвинувачів-звірів, що подається досить розлого: «Ми мусимо ховатися по лісах і норах, ... ми ніколи, ні вдень, ні вночі, не певні свого життя і своєї свободи. Чоловік видумав лук і стріли, сіті і пастки, вбиває нас, де побачить, ловить у сильця, копле глибокі ями на стежках, куди ми ходимо, і прикриває хворостом, аби ми, йдучи ніччю, впадали в них і робилися його жертвою. Ні ліси, ні скали, ні вода, ні повітря, ні земне нутро – ніщо не хоронить нас перед його неситою злобою; всюди він уміє досягти нас, усюди нам грозить небезпека з його боку. А ті з нас, що піддалися йому, знайшли ще гіршу долю! Він повернув нас у своїх невольників і збиткується над нами без милосердя. Одних він путає за ноги, іншим накладає ярма на шию, ще іншим нав'язує тяжкі тягарі на хребет, а сам бере в руку батіг або ломаку і б'є їх по боках та заставляє бігти та двигати понад силу. Дуже часто забирає матерям їх дітей, ріже їх перед їх очима або продає, щоб молоком тих матерей годувати себе й свої діти... Навіть по смерті він не дає нам супокою, четвертує і шматує наше тіло, здирає з нього шкіру, вириває роги, випорює нутро, відрубуює м'ясо від кості, варить, пече і смажить його, навіть кості лупає або палить. І що більше! У всіх тих справах і нечуваних злочинах він не бачить нічого злого, не почуває за них ніяких докорів сумління...» [5, с. 154].

Як відповідач, один із людських відпоручників просить слова. Цар наказує: «Говори» [5, с. 155]. Ця остання фраза другої глави є підґрунтям для наступної. У казкових повістях часто з'єднувальним компонентом мікроструктур є спонукально-заохочувальні формули.

Т р е т ь я г л а в а оповіді «Як звірі правувалися з людьми» – продовження першого дня засідання, ґрунтовний опис судового дійства, в якому людський речник дає відповідь на оскарження звірів, обґрунтовує, чому люди стали панувати на землі: розум і праця зробили їх володарями, але чоловік і звір є обопільними невольниками, оскільки один одного обслуговують: «Жалуються звірі, що чоловік поробив їх невольниками і знущається над ними. Але забувають, що він ще й дбає про тих своїх невольників далеко ліпше, ніж вони могли би дбати самі за себе. Дикі вівці давно вигибли від пазурів та зубів вовків та інших хижаків, а освоєні чоловіком, укривають незліченними отарами широкі степи та високі полонини. Скільки лишилося диких коней, волів, кіз, а скільки їх живе в людських оселях? Жалуються звірі на тяжку працю в неволі в чоловіка. А хіба ж чоловік сам дармує? Чи не приймає й він сам багато тяжкої праці, і то навіть власне для них, для їх добра? Для них він косить траву і сушить сіно, для них будує хліви і стайні, тягає воду з криниць, приготує солону їм на підстілку, викидає обірник. Хіба ж він не годує, не поїть, не чистить їх? І як котре занедужає, то чи чоловік не жалує його як члена своєї сім'ї, не шукає лікаря і не лічить його? Хіба ж при праці чоловік тільки навмисне збиткується над звіром? Навпаки, він придумав для Вола ярмо, щоб не

зачіпляти посторонки йому за роги, і для Коня хомут, щоб шнури ані шлеї не душили його в груди. Він укриває його в мороз, підковує його для дороги, щоб не розбивав собі копит. Навіть дороги він робить для звірів, щоб могли ходити безпечно, розкопує провалля, будує мости через ріки, де сам міг би перейти кладкою. Ні, – закінчив речник людей, – коли звірі жалуються, що вони невольники у чоловіка, то й чоловік міг би жалуватися, що він у дуже значній мірі невольник звірів, невольник своїх невольників. Та чоловік не жалується. Він знає, що служба службу родить, що суспільний зв'язок власне полягає в тім, що зв'язані з собою – чи то звірі, чи люди – зрікаються одної часті своєї користі, своєї вигоди і своєї свободи для досягнення вищих цілей, більшого, обопільного добра» [5, с. 155-156].

Колізія ґрунтується на антагонізмі супротивних сторін (звичний казковий стереотип). Звірі у цій же главі оскаржують наведені свідчення, доводячи, що люди переступили Божий закон, за яким повинні були годуватися польовим зіллям, хлібом, а не м'ясом звірів, працювати в поті чола свого, а не користуватися потом воловим, конячим, ословим чи верблюдовим. «Тягар праці, – доказують вони, – наложив Бог на самого чоловіка і справедливо, бо він переступив Божий заповіт, поповнив гріх, Звірі не згрішили, то й кари не повинні терпіти. З якої ж речі сміє чоловік накладати на нас ярма, шлеї, та хомути, та посторонки? Він тільки довершує свій первородний гріх, виручаючися нами від тої кари, яку Бог наложив на нього і лиш на нього самого» [5, с. 157].

Промови позивачів і відповідачів надзвичайно ґрунтовні, що не характерно для казкової епіки, яка тяжіє до вербально-змістової лапідарності й оперує в основному стислою діалогічністю, яка маніфестується короткими репліками героїв. А така докладність, експансієтивна розлогість промов, детальність і дотримання всіх нюансів судового процесу розширили межі казкового сюжету.

Людський відпоручник відповідає позивачу, що Творець-Бог прокляв у раю не тільки чоловіка, але перед ним – Гадюку, «а через неї й увесь звірячий рід» [5, с. 158], і що «повстаючи проти верховодства чоловіка, вони повстають против того порядку, який поклав сам бог на світ» [5, с. 158].

Закінчується глава тим, що цар Соломон продовжив засідання на наступний день. Ця зупинка в судовому процесі стала містком для побічної сюжетної фази – позасудової ради звірів, що стає сюжетним змістом ч е т в е р т о ї г л а в и. «Опинившись самі між собою, звірячі послі почали міркувати, як стоїть їх справа і що їм робити далі» [5, с. 158], – у такий спосіб започатковується ця дистрибутивна частина (четверта глава). Позасудовий контекст оприявнює допоміжні нюанси: виступи звірів-відступників (Свині, Коня, Кота), які відмовляються йти проти чоловіка й обґрунтовують такий ретирувальний маневр своїм задовільним положенням під егідою людини. Виправдавши людей, вони пристають на їх бік. А ті звірі, що залишилися, обмірковують план дій, і в кінцевому результаті, щоби підкріпити доказовість позивної справи, вирішують запросити на суд бджіл і мурашок,

які досягли високої «цивілізації» завдяки своїй праці й організованості. На цьому й закінчується четверта глава.

Отже, якщо основна фабульна лінія – судовий процес, то його обдумування й підходи до нього – це допоміжні сюжетні ланки. Такі відступи, додаткові фабульні ходи розширюють казкову нарацію.

У будь-якому художньому творі дія розгортається як перехід від одних векторних пластів до інших. Їх сполучення організовується найрізноманітнішими художніми прийомами. У цій експансієтивній казці фабульний час розгортається через чергування подій, які ланцюгово прямують одна за одною. Кінець кожної глави і початок наступної витримані у сталому шаблоні трансмісії. Попередня глава обов'язково має останній вербальний штрих, що скріплює її з наступною. І в той же час між ними створюється своєрідна інтонаційно-смілова пауза, яка позначає структурно-сюжетний перехід від одної змістової цілісності до іншої. І цей проміжний маркер дистрибує текст й одночасно імпліцитно його зв'язує. Кожний епізод підготовлює інший. Логіка подій формує єдність дії.

Основна фабульна дія розгортається в умовному часовому плинні, кожний акт якої має свою довготу, яка переривається й зупиняється для розгортання нової казкової історії, що також має свою часову тривалість і самототожню сюжетно-композиційну систему, яка відкрита для входу і виходу в загальну сюжетну лінію. Часові відтинки, що виливаються в реальних часових позначках («минули три дні» [5, с. 153], «відложив його продовження на другий день» [5, с. 158]) репрезентують хід подій у їх консеквентному плинні.

П'ятая глава – це другий день засідання трибуналу Соломона. Характерно, що кожний день судового процесу фіксується в часовій послідовності: «Другого дня засів цар Соломон на троні...» [5, с. 162]. Як і в кожній судовій справі, відповідна роль відводиться свідкам. У даному випадку ними є бджоли і мурашки, які розповідають про свою майстерність і вміння будувати, провадити війни, засівати поля, вони здійснюють досконалий поділ праці, у зв'язку з тим живуть у добре впорядкованій «монархії», а людина нівечить і нищить їх.

Показання свідків оскаржує людський представник, який критикує громадське життя бджіл і мурашок, доводячи, що прогресивного поступу в їх діяльності нема, і тому не тільки вищими за чоловіка, але навіть і рівними з ним вони не можуть бути.

За виступами протилежних сторін наступає період ради представників трибуналу, які мають винести вирок. На важкий процес прийняття рішення вказує не розгортання дійових суперечливих баталій, а умовний часовий показник: «Довго прийшлося всім чекати» [5, с. 165]. І, як зауважено, кожний етап оповіді фіксується казковою цифровою позначкою – у даному випадку часовий орієнтир такий: «Нарешті по трьох годинах покликано всіх назад до зали...» [5, с. 165]. Процес ведеться, як у справжній судовій палаті: «...возний крикнув голосно: – Повставайте і слухайте вирок!» [5, с. 165].

Отже, І.Франко народну фантастику насичує реаліями буття, збагачує казково-повістевий конгломерат літературно-художнім змістом, що надало жанрові новації казці.

Кульмінаційний момент твору – винесення вироку трибуналом у справі судового процесу між звірами і людьми, перша частина якого: «звірі мають підлягати чоловікові, а чоловік звірам» [5, с. 165], а друга – показ тих, хто має першість на землі, – це віруси, бактерії, бацили, мікроби, які з неймовірною швидкістю розмножуються й нищать усі живі створіння, природу. І.Франко представляє мікросвіт, який панує над макросвітом людей і тварин. Переслідуючи науково-пізнавальну мету, автор уводить у текст ґрунтовне зображення мікробної сфери. Н.Тихолоз твердить, що «уведення в казку цих невидимих «персонажів» – вірусів (від лат. *virus* – отрута) – свідчить про неабияку ерудицію І.Франка, адже вірусологія як наука наприкінці ХІХ ст. тільки починала формуватися» [4, с. 120].

Крім того, у цей конгломерат вклинюються елементи чарівної казки. Адже, щоб побачити цей мікросвіт, виникла необхідність у чуді, яким стала чарівна чорна паличка «з великим блискучим діамантом на кінці» [5, с. 165], якою володіє премудрий цар Соломон. Вона діє, як і прийнято в чарівних казках, за принципом магії (у даному випадку нею потрібно махнути широким півколом). Чудодійна річ стає тим фактором, який відкриває шлях для пізнання недоступного. Чарівна паличка, набуваючи якостей наукового прибора-мікроскопа, маніфестує невидимий за реальних умов мікросвіт. Наука стає генератором чудесного, несподіваного й парадоксального. Так казковість переходить у наукову фантастику, але подається вона в зрозумілих для дитячого сприйняття образах: «...всі побачили незліченні дрібні істоти – кульочки, палички, голки, хрестики та ниточки. Вони літали непроглядними хмарами скрізь у повітрі, плавали цілими струями при кождім русі, при кождім подуві, чіплялися мільярдами кожного тіла, і де тільки знаходили собі поживу, крихіточку слини, плину, клею, поту, там зараз прилипали, росли, насисалися, пучнявіли і розпадалися, лишаючи по собі маленьку крапельночку отруйного плину» [5, с. 166].

У доступній формі автор дає зачатки наукового пізнання бактеріально-мікробного світу, біологічні знання: «...вони спостерігали, що ті дрібнесенькі істоти, хоч без очей, без ротів, без ніяких знарядів, хоч усі майже однакові між собою, все-таки виявляють деякі різниці і відповідну до них ворожнечу між собою. Кульочки кидалися на прутики і пожирали їх; прутики своєю чергою давалися взнаки тарілочкам, бляшкам або іншим кульочкам. І в тім таємнім світі йшла ненастанна боротьба, далеко лютіша, ніж у світі, доступнім для людських і звірячих очей. Тут гибли щохвилі мільйони, але рівночасно і народжувалися мільйони; по правді, тут не було ні вродин, ні смерті, бо ж усе те хиталося між двома берегами: кульочка пучнявіла і розпадалася на дві – не мертві, але живі, менші кульочки» [5, с. 166-167]. З одного боку перед нами – повністю казковий епізод, з іншого – він нагадує типову для наукової фантастики ситуацію: розгляд невидимого світу через ірреальність. Але притаманна для наукової фантастики ілюзія достовірності

виразна в цьому фрагменті. Науково-фантастичне й казкове зливаються в одне ціле, оскільки мають споріднені методи пізнання дійсності через видумку, фантазію. Ірраціональність превалує в цих ситемах, але вона має у візіях реципієнта свідоме емпіричне підґрунтя реальності.

У зв'язку з цим, переконливим видається висновок Є. Нейолова: «...у літературній казці й науковій фантастиці зберігаються ті основні особливості зображення світу й людини, які визначають собою специфіку фольклорної, передусім чарівної, казки. Ці особливості фольклорного методу, на перший погляд, здаються найвними, застарілими, зріла література їх, як правило, не використовує. Але саме вони складають своєрідність народної казки й саме вони парадоксально виявляються життєздатними й естетично сучасними в літературній казці й науковій фантастиці» [3, с. 65].

Наукова фантастика, вклинюючись у сферу казки, розширює сюжетотворчі можливості, модифікує її зміст, трансформує естетичну структуру жанру. З'єднуючись, вони (казкове й науково-фантастичне) творять особливий романтизований світ. Отже, І.Франко своїми казками переслідує не лише естетичну мету, але й інформативну, – вони є не тільки об'єктом розважання, але й пізнання.

Зображення мікросвіту, цілісного виокремленого фрагмента казки, – допоміжна ланка сюжетного розвитку. І.Франко придумав її сам і вставив у фольклорну казкову історію. У цьому й специфіка літературної казки, що вона може відходити від стандартних схем фольклорної. На відміну від народної казки, літературна залежить від волі письменника. «Тому літературна казка, зберігаючи фольклорний принцип казкової реальності, разом з тим може (і часто це робить) сперечатися з фольклором, переосмислювати чарівно-казкові мотиви, створювати нові, яких нема в народній казці, ситуації та образи» [3, с. 21].

І якщо «фольклорна казка існує зазвичай у цілому ряді варіантів, але ніколи не знає продовження» [3, 48], то у даному творі відбулося ендогенне зближення двох художніх стихій – фольклорної та літературної. Самобутнє трансформування фольклорного матеріалу ефективно сприяло його трансмісії в інший статус – літературний. І хоча дана казка кваліфікується як казка про тварин, слід зробити деякі уточнення.

У цьому творі автор повністю зберігає фольклорний стрижень, але науково-фантастичне завершення, експансієтивне розгортання сюжету надає казці ґрунтовної жанрової новації. Казка «Як звірі правувалися з людьми» за персонажним критерієм та об'єктом зображення вписується в число класичних казок про тварин, проте вона й виходить далеко за їх межі завдяки використанню функціональних чинників чарівної казки, соціально-побутової, а також специфічних ознак наукової фантастики. В означеній казці є навіть начерки антиутопії, адже твір має яскраво виражені нотки песимістичного світосприйняття майбутнього. Казка пройнята тривогою, передчуттям трагічного, дух вставного науково-фантастичного фрагменту неспокійний, тривожний, а це – явна ознака літературного твору.

Колоритно представляється картина інвазії мікробів, бацил, у блискавичній функціональності яких вражаюче маніфестується танатологічне їх призначення: «Незримі і недосяжні для вас, вони дні й ночі, кожної хвилини облягають, точать, заповнюють вас. Ваше тіло опирається їх напором, доки здорове, і здорове доти, доки знаходить у собі соки, що можуть пожирати, розтоплювати тих прибулуд. Та нехай між ті їх мільярди заблукається одна бульбашечка іншого роду, против якої ваше тіло, ваша кров, ваша слина не має соків, і вона протягом короткого часу розмножиться в вашім тілі і довкола вас, затроїть вашу кров, затроїть повітря, яким ви дихаєте, і ви, велетні, падете жертвою тої незримої бульбашечки, яких мільйони...» [5, с. 167].

Дана казка прогнозує, прорікає, застерігає. Такий мінорний песимізм народним казкам не притаманний. Крім того, у творі переможцем у судовому поєдинку зі звірами виходить не людина, як це властиве народним казкам, а таємний, непізнаний, незначний, але у своїй руйнівній суті страшний, мікробний світ. Вердикт Соломона, що розрішує конфронтацію, не є позитивним для жодної з антагоністичних сторін: «Ось вам друга половина мого присуду. Отсим дрібнесеньким звірам будете підвладні всі ви, люди й звірі. Коли на них зійде така порода, ви будете тисячами і мільйонами гинути безпомічно» [5, с. 167].

Конфлікт твору «Як звірі правувалися з людьми» будується на боротьбі за володіння світом. Виступають дві опозиційні сили – люди і звірі, які претендують на цю прерогативу. Є.Нейолов у книзі “Казка, фантастика, сучасність” пише: «У своєму типовому вираженні сюжет «володар світу» припускає ряд наступних моментів:

- а) розповідь про яке-небудь унікальне відкриття, винахід або створення незвичайного приладу, апарату, машини й т.д.;
- б) розповідь про боротьбу за владу;
- в) розповідь про крах претензій на світове володіння, які рано чи пізно наступають» [3, 50].

Усі ці нюанси є і в казці Франка:

- унікальність винаходу – це чарівна паличка (своєрідний мікроскоп), що допомагає збагнути реально недосяжне;
- боротьба за всесвітнє володіння ведеться між звірами і людьми;
- надії обох опозиційних сил затьмарюються таємничим світом невидимих істот – так реалізується концепція краху претензій.

Допоміжний фрагмент вливається в основну фабульну лінію: «Бачите тепер, хто властиво ваш пан і ваш ворог?» [5, с. 167], – такий фінальний акорд вироку Соломона. І, як звично для кожної казки, сюжетний розвиток підсумовується настановчо-філософським заключенням: «Аж як знайдете способи боротися з ними, тоді... ну, та тоді не треба вам буде ніякого суду» [5, с. 167]. Це і розв'язка твору. А завершується вся казка фінальною формулою існування й заглядання в майбуття: «Від того часу вже звірі не правувалися з чоловіком» [5, с. 167]. Звичний казковий епілог постфактумного існування героїв.

Таким чином, казку І.Франка «Як звірі правувалися з людьми» можна виділити зі збірки як експериментальну, – яка поєднала в собі елементи фольклорної та літературної казки, історичної хроніки, наукової фантастики, антиутопії. І хоча це різномірні літературні явища, які диференціальні і за своїм генезисом (зокрема, остання, породжена ХХ століттям, – а казка виникла в глибоку давнину минулих епох), але між ними при всіх очевидних відмінностях існує глибока внутрішня єдність.

Бібліографічні посилання

1. Костюхин Е.А. Типы и формы животного эпоса / Е.А. Костюхин. – Москва: Наука, 1987. – 270 с.
2. Крук И.И. Восточнославянские сказки о животных: Образы, композиция / И.И. Крук. – Минск: Наука и техника, 1989. – 160 с.
3. Неёлов Е.М. Сказка, фантастика, современность / Е.М. Неёлов – Петрозаводск: Карелия, 1987.– 126 с.
4. Тихолоз Н.Б. Казкотворчість Івана Франка (генеалогічні аспекти) / Н.Б. Тихолоз. – Львів, 2005. – 315 с.
5. Франко І. Коли ще звірі говорили. Казки для дітей / Франко І. // Збір. творів: У 50-ти томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 20. – С. 74-173.
6. Ярмыш Ю. О жанре мечты и фантазии / Ю. Ярмыш // Детская литература. – 1980. – № 10. – С. 15-18.

Sabat G.P. Judicial process of Iwan Franco's candidate «Yak Zviri Pravuvallysya z Ludmy» in the genological measurement by I. Franko.

Tale creation of volumetric plan, which arised with the help of genre contamination with introducing different motives in one textual plot is analysed in the work. Attention appeals to a new genre-form (in which volume of construction is inalienable from its compactness) of a tale story. But tale fantasy, techniques and holding of tale narration, tale stereotypes and formulas make this genre as a tale first of all. Special type of feature unholeness is displayed on genre-making levels of plot-problematical compositional organization of writing, feature chronotope. The influence of folk tale on I. Franko aesthithic consciousness, analysed on the structural and semantic standard.

Keywords: genre, artistic integrity, chronotope, genre-stylistic integrity, tale.

Соболь В. О.
доктор філологічних наук, професор
Варшавський університет
(м. Варшава, Польща)

МІЖСЛОВ'ЯНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД: З ДОСВІДУ ПРАЦІ З ДІАРІУШЕМ ПИЛИПА ОРЛИКА (1672-1742)

У статті розглядається процес – на основі особистого досвіду – підготовки до перекладу і фактичного переведення зі старих польських і латинських мов в сучасному українському рукописи щоденника Філіпа Орлика (1672-1742). Щоденник, написаний у 1724 році, раніше не був опублікований. У перекладі щоденника входили підготовчі роботи в три етапи. На першому етапі автором опрацьовано скорочений рукопис, створений наприкінці 18 століття анонімними польськими палеографами. Цей скорочений рукопис, заснований на 5-томному оригінальному щоденнику Філіпа Орлика, був підготовлений до друку в 1831 році, але ніколи не був опублікований. На другому етапі автор порівняв скорочений рукопис з факсимілею рукопису, опублікованого Гарвардським університетом. На третьому етапі автор порівняла Harvard факсиміле з оригінального рукопису щоденника Орлик, який автор знайшла в 2012 році в Дипломатичному архіві Міністерства закордонних справ Франції.

У статті також обговорюється зміст щоденника. Орлик намагався перекласти сам і підтримував його роботу з рішеннями міжсеміотичного характеру: картини супроводжуються їх вербальним описом.

Ключові слова: рукопис, палеографія, редагування та переклад історичних документів, давньополянська, латинська, сучасна українська.

У 2017 році минуло 345 років від дня народження і 275 років від дня смерті гетьмана, автора Конституції 1710 року, виводу прав України, панегіричних поем та розлогого щоденника. То власне зі сторінок щоденника найбільше дізнаємося, як гетьман-вигнанець невтомно пише листи до всіх сильних світу, а навіть до папи Бенедикта XIII, аби рятував Україну і світ перед потугою Росії, імперські апетити якої вже тоді набирали непомірних масштабів.

Наступник Івана Мазепи Пилип Орлик правдоподібно є першим політичним емігрантом в історії України [Соболь 2011: 7, с.58]. Його батько – шляхтич-католик Степан Орлик – загинув у битві з турками під Хотиним у 1673 році. Мати – Ірина Малаховська – охрестила сина в православному обряді. Орлик здобув добру освіту в єзуїтській академії в Вільні та в Києво-Могилянській академії в Києві. При допомозі свого наставника та учителя професора Стефана Яворського Пилип Орлик у 1693 році отримав посаду секретаря канцелярії київського митрополита. Згодом Орлик працює в гетьманській канцелярії в Батурині, невдовзі стає одним із найближчих співпрацівників гетьмана Мазепи, а в 1706 році – генеральним канцеляристом Війська Запорізького.

У 1709 році після поразки під Полтавою разом зі шведським королем Карлом XII і Іваном Мазепою знаходить прихисток на території османської

імперії. Після смерті Мазепа Орлика обирають гетьманом. Відбулося це обрання 16 квітня 1710 року в Бендерах на старшинській раді. Новообраний гетьман згодом двічі намагався здобути владу на козацькій Україні. У 1714 році опиняється в Швеції, в якій перебував до 10 жовтня 1720 року. Після смерті Карла XII, а також після Ништадського перемир'я з Росією Орлик змушений був залишити Швецію. Спершу Орлик мав намір їхати до Німеччини, Чехії і на Шльонськ, однак політична ситуація змусила його затриматися в Польщі. Саме тут він упродовж кількох років перебуває incognito з родиною. У щоденнику Орлика читаємо цінні нотатки про те, як Орлика переслідують царський агент Ягужинський, але на допомогу йому приходить родич барон Орлик. Пилип Орлик багато подорожує упродовж 1720-1723 роках по південній Потльщі, звідси й назва щоденника –

Подорожній діаріуш. Властиво ця подорожня частина щоденника 1720-1723 років, яка вперше була надрукована в 1936 році Українським Науковим Інститутом у Варшаві, оприявнює силуетку правдивого європейця, здатного оцінити красу старовинних замків і містечок. У 1724 році не з власної волі Орлик опиняється – не з власної волі – в Салоніках, в яких судилось пробути до 1738 року. Помер у 1742 році в Яссах. Його син Григорій Орлик, фельдмаршал Людовіка XV, продовжував справу батька [Дмитришин 2004: 179-203].

Гетьман Пилип Орлик був правдивим ученим-ерудитом. Як твердить Паоло Россі [2001:318], постать ученого в новочасному розумінні в Європі формується в часовому діапазоні поміж кінцем XVI століття і початком століття XVII. Дипломатичний хист, літературний талант а також вроджена допитливість гетьмана сприяли появі латиномовної Конституції 1710 року, польськомовних панегіриків та найцікавішим (важко не погодитися з оцінкою Даніеля Бовуа) (Daniel Beauvois) твором Орлика: польськомовним п'ятитомним діаріушем із латино- та французькомовними фрагментами. Ця частина щоденника, що її можна назвати невільницькою, досі не була розчитана і розшифрована, хоча факсиміле було видане вже двічі: Гарвардським інститутом у 1989 році та київським видавництвом «Темпора» в 2013 році. За порадою Валерія Шевчука вдалося розшифрувати текст щоденника за 1724 рік, звірити з оригіналом та перекласти його українською. Переклад діаріуша українською був би неможливим без підготовчої праці, яка перебігала поетапно і тривала надміру довго. На першому етапі, найбільш складному, мною було прочитано і розшифровано в 2006 скорочену копію трьох анонімних палеографів, яка ймовірно була зроблена у XVIII або натпочатку XIX століття, підготовлена до друку в 1830 році у Варшаві, але не видана (MF 16748 BN), правдоподібно тому, що в Польщі розпочалося повстання. Наступним кроком було порівняння рукописної копії анонімних польських палеографів із мало придатним до прочитання факсимільним виданням рукопису діаріуша (The Diariusz podrozny of Pylyp Orlyk (1720–1726). With an Introduction by Orest Subtelny. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard

University. Harvard Library of early Ukrainian Literature. Texts. Volume V, 1989).

Третій етап праці виявився найбільше результативним: у ході порівняння факсимільного Гарвардського видання з оригіналом встановлено кілька прогалин (ймовірно, випадково пропущених сторінок) у виданні Гарварда. Оригінал щоденника, до якого пощастило дістатися і працювати в серпні 2012 року в Дипломатичному Архіві Міністерства Закордонних Справ Франції (Ministère des Affaires étrangères – Archives diplomatiques 3 rue Suzanne Masson, 93126 La Courneve Cedex), уже виданий як факсиміле видавництвом «Темпора», що уможливило дослідникам подальше розшифрування его-документа Пилипа Орлика за наступні роки (1725-1731). Останній етап роботи полягав у перекладі українською мовою оригінального тексту Орлика за 1724 рік з паризького архіву. У власній праці судилося пережити своєрідний стан, кваліфікований ученими як „мовознавчо-літературознавче роздерття”, яке спричиняє чималий дискомфорт [Fast 2012: 10, с. 214].

Працювати із рукописним текстом вісімнадцятого століття неможливо без заглиблення в засади текстології, палеографії та брахіографії. З методологічної точки зору надзвичайно важливою для дослідника надалі залишається *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku* за науковою редакцією Казимежа Лепшого [Lepszy 1953: 71]

Розчитаний рукопис та його переклад сучасною українською побачить світ в українському видавництві «Темпора», тому до уваги були взяті також засади, прийняті в Україні на спеціальній науковій конференції [*Передача текстів документів і пам'яток* 1990: 108].

Щоденник Пилипа Орлика – це бароковий его-документ типу *silva rerum*. Багатобарвність його мови найвиразніша є там, де автор пише про свою родину, про дружину, з якою змушений жити в розлуці, згадує гетьмана Мазепу та його пророцтва, піклується долею дітей, тужить за померлим десятирічним сином, найталановитішим із них... Блискучу ерудицію гетьмана виявляють його коментарі до прочитаної лектури, до очікуваної з нетерпінням преси (голландської, французької, англійської, італійської, яка морем доставлялася до Салонік), до класичних творів Геродота, Страбона, Вергілія, Овідія. У Швеції Орлик купує голландське видання 1719 року книжки «Телемак» Фенелона, а в своїй бібліотеці мав твори Данте, Мольєра, Шекспіра. Читацьким уподобанням Пилипа Орлика присвячено кілька спеціальних праць [1]; [2, с. 260-266]; [3, с. 48-53]; [5, с. 197-203]; [8, с. 67-76]; [19, с.161-167]. Францішек Равіта-Гавронський, автор розвідки «*Filip Orlik, nieznanu hetman kozacki*», пише про Орлика як про одного із найосвіченіших та наймудріших, якого Україна коли-небудь мала [16, с. 37]. Наталя Яковенко слушно наголошує, що Пилип Орлик – то одна із найбільш шляхетних постатей в історії України XVIII століття [12, с. 279].

Теорії перекладу, як стверджує Умберто Еко, пропонують „*alternatywę między m o d e r n i z a c j ą i a r c h a i z a c j ą tekstu*” [Еко 2006: , с.117]. Цінними для перекладача є спостереження Умберто Еко про

переклади, які треба розуміти „nie jako stosunek między dwoma językami, ale raczej jako relacja między dwiema kulturami” [Eco 2006: 105]. Дослідники перекладу мають рацію в тому, що ми натикаємося „na niemożność znalezienia metody i metodyki satysfakcjonującego teoretycznego opisu fundamentalnych zagadnień teoretycznych, które to opisy byłyby w stanie objaśnić w kategoriach pojęciowych sam mechanizm regulujący transfer tekstu z jednego języka do drugiego” (Fast 2012: 215).

У своїй повісті «*Wyspa dnia poprzedniego*» Умберто Еко використав барокову стилізацію. Натомість в «*Imieniu róży*» свідомо не мав наміру осучаснювати своїх героїв, а навпаки, przeciwnie, прагнув наблизити читача до середньовічних реалій. Маючи на меті показати, „jak bardzo podwójne przeciwieństwo: ksenofilizacji/nacjonalizacji i archaizacji/modernizacji może być odpowiedzialne za tworzenie różnych kombinacji” (Eco 2006:120) Умберто Еко сягає до випадку із російськомовним перекладом «*Imenia róży*». У цьому творі Умберто Еко наводить заголовки книжок латиною, оскільки йому залежало на тому, аби читач відчув атмосферу середньовічного монастиря з його звичаями та ритуалами, також із мовою законників. Ясна справа, автор „myślał o czytelniku zachodnim, który nawet jeśli nie studiował łaciny, znał ją przynajmniej ze słyszenia, co sprawdziło się w przypadku czytelników włoskich, francuskich, hiszpańskich, niemieckich[...]. Problem pojawił się w przypadku tłumaczki rosyjskiej, Jeleny Kostiukowicz” (Eco 2006: 120).

Клопіт полягав на тому, що для східнослов'янського читача латинські речення та заголовки, відтворені за допомогою кирилиці, нічого не з'ясовували, оскільки латина в того читача не асоціюється ані з середньовіччям, ані з духовенством. Перекладачка Олена Костюкович запропонувала авторові Умберто Еко, що в своєму перекладі вона замінить латину церковнослов'янською мовою, яка була вживана в літургії в православної Церкви. „W ten sposób czytelnik mógł uchwycić ten sam sens oddalenia, tę samą atmosferę religijności, rozumieć (przynajmniej mgliście) to, o czym mowa” (Eco 2006: 120).

Іншу ситуацію маємо із перекладом его-документа Пилипа Орлика. Латина (а також і польська мова) була мовою Києво-Могилянської академії в XVII-XVIII століттях. Наслідування прикладу Олени Костюкович могло б означати, як мені видається, віддалення української культури від її джерел, одним із яких була саме латина. Українських „латинників” осуджували, можемо з певністю стверджувати, що не тільки Польща, про яку пише Марія Яніон (Janion 2006: 165), але також і Україна мала клопіт із „західністю”, на яку завжди претендувала¹.

Діаріуш Пилипа Орлика мов би інкрустований латинськими сентенціями, як короткими, стислими (наприклад, „victus et amictus”, „pro

¹ М.Яніон апелює тут до думки Хауну (P.Chaunu, *Cywilizacja wieku Oświecenia*. Przeł E. Bąkowska, Warszawa 1989, s. 51, 54, 59), що то властиво Слов'яни з латинською традицією, звертаючись до Заходу, цілковито відгородилися від Східних Слов'ян, але водночас наголошує, що „trudno zgodzić się z tym zdaniem w całej rozciągłości, zwłaszcza gdy się weźmie pod uwagę południowo-wschodnie doświadczenie Polski” (Maria Janion, *Niesamowita Słowiańszczyzna. Fantazmaty literatury*, Warszawa 2006, s.166).

victu y amictu” (332 arch.), так і розгорнутими: „Sit nomen Domini benedictum ex hoc et usq[ue] in sa[e]culum” (340, arch.) – „Хай буде благословенне ім'я Господа зараз і навіки”. По-бароковому розмаїтими є модифікації сентенцій у відмінних ситуаціях та контекстах: „Pono partutiunt montes nascitur ridiculus mus”(339 zw., arch.). – „Вважаю, що родять гори, а народжується мала мишка”. Або: „Parturiebant montes natus est ridiculus mus” (382, arch.) – „Мучилися в пологах гори, а народилася мала мишка”.

Але найбільшу складність у ході розшифрування рукопису та перекладу зумовлювали не латинські сентенції, а передусім латинсько-польські макаронізми. Макаронізми є надзвичайно чисельними, цей факт потверджує висновки науковців про своєрідну риторичну моду, яка схилила барокових авторів до надмірного накопичення латинських вставок, бо ж, як підкреслив Чеслав Гернас „polszczyzna przeplatana łaciną wydawała się godniejsza i bogatsza”(Hernas 1998: 265-267). Водночас, і сентенції, і макаронізми зайвий раз засвідчують, що латина була еобхідним „pośrednikiem w kontaktach intelektualnych” (Tazbir 2017:20). Не мсєнш важливою проблемою для дослідження видається головна, найчастіше вживана Орликом мова діаріуша – польщизна першої половини вісімнадцятого століття. Властиво, вона є такою, як у цінних виданнях «*Słownik języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku*» за редакцією Кристини Секерської (Siekierskiej), «*Słownik ilustrowany języka polskiego*» Міхала Арцта (Michała Arcta), «*Słownik ilustrowany języka polskiego*» Stanisława Dubisza, podręczniki do studiów archiwalnych (Wierzbowski 1926: 254), (Wierzbowski 1984: 186). Важко переоцінити таке помічне видання, як «*Słownik historyczny turczyzmów w języku polskim*» Stanisława Stachowskiego (Stachowski 2007: 516), бо ж у щоденнику знаходимо не тільки опис грецьких свят, звичаїв, забобонів у часі перебування Орлика в турецьких Салоніках, але також барвисті туркізми. Однак найважливішою мовою его-документа є польська (наприклад, прислів'я „Co przewlecze nie uciesze”, „zięć lubi wziąć”, „jaka wiara taka u ofiara” і in.). Окремою проблемою для осмислення є історичний контекст, у якому ті прислів'я та приказки вживаються в діаріуші. Цінну інформацію до роздумів дає, приміром, занотована Орликом його ж саркастична реакція на прочитане в італійській газеті:

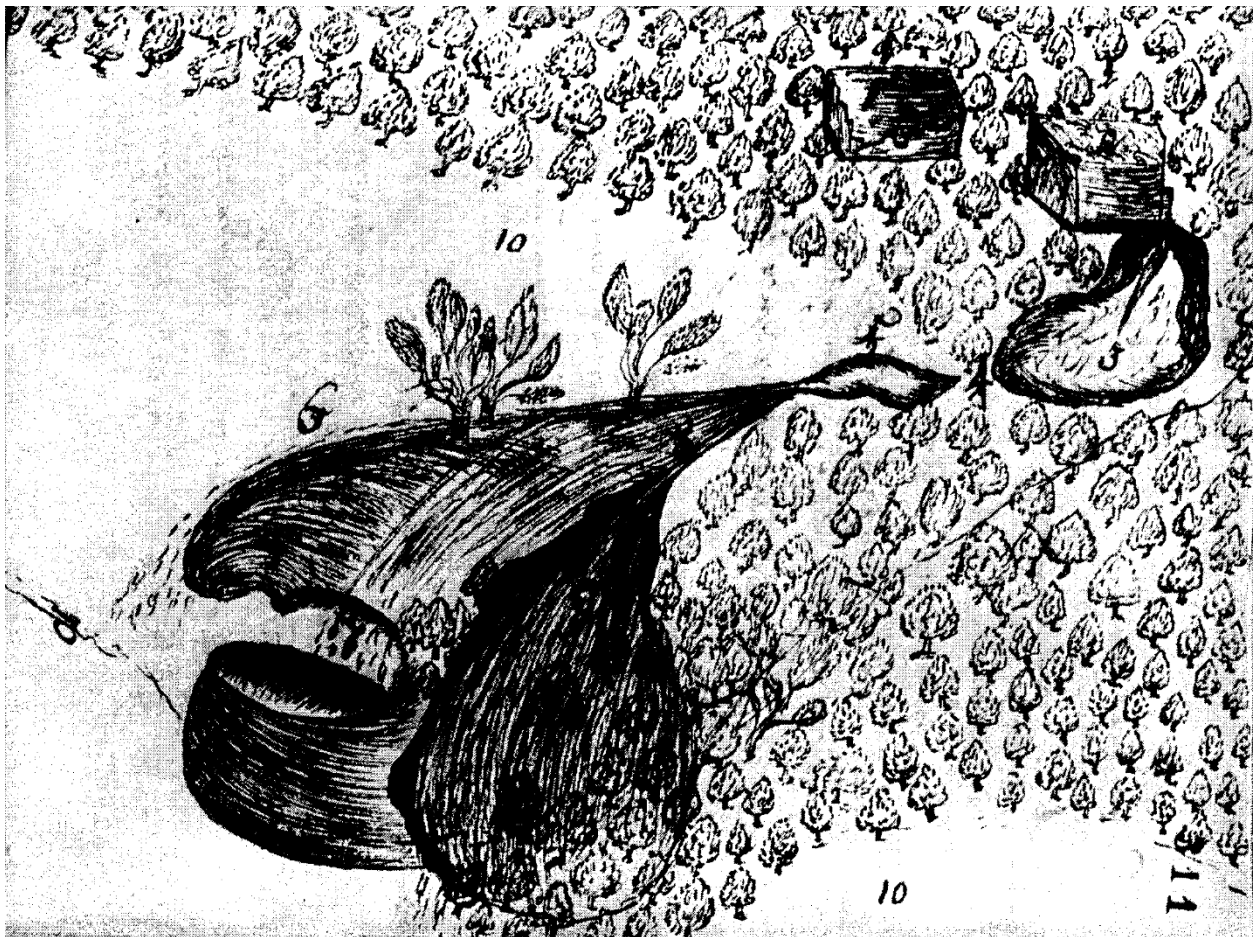
«... Krol Angielski za wnuka swe[g]° ktory się z Syna Ie[g]° starsze[g]° urodził, posłubił wnuczkę swoją zrodzoną z Corki Ie[g]° Krolowey teraznieyszey Pruskiej, a Wnuczkę Swoią także z Syna zrodzoną, posłubił za Syna Krola Pruskie[g]° Wnuka swe[g]° z Corki swoiey zrodzone[go]°. Piękne małżeństwo właśnie według zakonu Chrzesciańskie[g]°, lecz iaka wiara taka u ofiara» .

Труднощі, підбиті великим інтересом, справляють дослідникові скорочення. Брахіографія, або ж наука скорочень, з усього судячи, була добре знаною Орликові. Рукопис щоденника написаний мінускульним (Siemkowicz 2002: 209-210) курсивом. Лігатури (поєднання сусідніх літер, яке творить монограматичну цілісність) в рукописі є нечасті, але ускладнені. Правдоподібно, приводом до поєднання сусідніх літера є не тільки поспіх, але й мода. Аби заощадити місце і час, Орлик застосовує суспенсії,

контракції, ноти тиронські та ін. З-посеред найбільш знаних у палеографії тиронських знаків у щоденнику знаходимо найчастіше знак «q= qui» (наприклад, „sit nomen Domini benedictum ex hoc et usq[ue] in sa[e]culum”). У процесі перекладу оприявнилися курйозальні помилки анонімних палеографів-копіювальників. Так, наприклад, в оригінальному рукописі читаємо „takowe” – а в копії неznаних палеографів „katowe”; у рукописі Орлика „grobu Boskiego”, w kopii – ”grochu Boskiego”(сторінка 161 анонімних палеографів).

В діаріуші знаходимо цінне свідчення тому, що його автор і сам займається перекладами, як у нотатці від 28 березня 1724 року, в якій гетьман пише про свої перекладацькі вправи. Та праця, як виникає з цілого тексту, стає для невільника, можна сказати, взня османської імперії, яким був гетьман Орлик – рятунком від непевності, іспитом на витривалість у розлуці з родиною, яка змушена бідувати без підтримки батька.

У щоденнику здатен заскочити оригінальний, свого роду *experiences in translatin*. Знаходимо тут щось на зразок інтерсеміотичного семінарія, однією з проблем якого, якщо послужитися кваліфікацією Умберто Еко, є „przekład powieści na film albo obrazu na jego opis słowny” (Еко 2006:105). Так, підчас епідемії в Салоніках у 1724 році гетьман Орлик разом з молодшим сином Михайлом (єдиним з восьми його дітей хто був із ним) та шістьма своїми людьми мусив утікати з міста Салоніки до села Галаціта. Коли «зле повітря» (як у діаріуші названо епідемію) щоденно вбиває сотні людей, гетьман шукає рятунку і розради біля джерел святої води, «агіазми». Найважливіше те, що одна із таких подорожей перетворюється на природничо-географічну наукову експедицію, укороновану тим, що Орлик створює карту і опис відвіданого чудесного місця, де кисла вода перетворюється в солодку, а та в свою чергу створила дивовижну печеру, в якій можуть поміститися восьмеро людей. На цьому ось єдиному (в цілому розлогому на три тисячі сторінок діаріуші) малюнку Орлика бачимо десять різних об'єктів, які він позначив і описав у коментарі:

Перед нами цінний вадемекум для майбутнього читача, на допитливість та мудрість якого розраховував автор діаріуша, як то виникає з його твору. Від того опису еманує енергія «машини пам'яті» винайти яку мріє один з головних героїв роману «Сто років самотності» Габрієля Гарсія Маркеса. Можна стверджувати, що перед нами зразок інтерсеміотичного міні-семінарія, коли Орлик створену карту доповнює описом, тим самим надаючи нові функції як образів, так і перекладові того образу на його словесний опис. Хіба є слушним ствердження, що „oczywista wieloaspektowość przekładu wymusza więc interdyscyplinarność opisującej go dziedziny wiedzy” (Fast 2012: 215).

„1 mo. Cerkiew stara S[więtych] A[postołów] Piotra i Pawła ta, ktorey tylko są rudery.

2. Cerkiew nowa z kamieniy złożona y gałęziami nakryta, w ktorey raz tylko w rok naborzenstwo [sic] się odprawuie na S[więtych] A[posto]łów Piotra i Pawła, z pod ktorey ta woda Kwaśna ciecze.

3. Woda Kwaśna z gory strumieniem wynikająca, która kamieniami iest ogrodzona, y w meacie swoim tym zatamowana.

4. Mieysce prózne bardzo szczupłe, gdzie popodziemią woda ciecze od tamtey sadzaweczki przesznowszy się.

5. Meat który sobie ta woda wyrznawszy się otworzyła y ciecze strumieniem a ciekając formuie wszędzie skałę, od tego zaś mieysca, gdzie się woda wyrznela z

podziemi, y otworzyła sobie meat za trzy stopnie poczyna się słodka bydź woda, y im daley tym słodsza y wdzięcznieysza do picia staie się nic w sobie nie mając ni kwaśności, ni gorzkości, ni mineralne[g]^o zapachu.

6. Skała Wielka Szeroka y Wysoka którą z siebie ta woda uczyniła, i im daley, tym większą ją czyni, rozlewaią się po oney, y przez operacją Słoneczną obracaią się w Skałę, a gdzie ciecze po Skale, tam właśnie iakby wapno było roztworzone, co sensim zsyca się i staie się Skałą.

7. Extremitas tey Skały, która się uformowała właśnie jak paszczęka iaka Otwarta, gdzie iest dość mieysca próżnego, tak dalece ze kilka Ludziy mogą tam siedzieć i spać, y iest co pić bez chłodzenia na stronę, gdyż y tam wyrzyna się y pada też sama woda, ale słodka y wdzięczna, y sadzi się w Skałę przez operacją Słoneczną

8. Meat wody który Turcy uczynili chcąc **experiri virtutem** iey jeżeli się obraca w skałę, ciecze małym strumikiem w dołku wydrążonym, który w skałę się obrocił, y właśnie iakby w skałę był ten dołek dla meatu wycięty.

9. Skała druga nowa którą z gory ta woda uczyniła, rozlewaiąc się po oney ciekąc rynewką szcuple od Turkow w ziemi wydrążoną strumykiem szcuple y słodkim, a potem po gorze rozlewaiąc się, zczasem (?) zaś będzie tam większa y obszernieysza Skała.

10. Pola które in vicinio tey Krynicy Chłopi Grecscy orzą y sieją, a dokoła gory skaliste i lasy. Iest tam blisko Wieś aleśmy tam niebyli dla powietrza które tam grassuie. Zabawiliśmy się przy tey wodzie czas nie mały, y kazaliśmy tam obiad gotować, który ziadłsz zasnaliśmy y zedwie godziny spali przy wdzięcznych pod drzewami umbrach. Grecy tę wodę mają w Wielkiej obserwacyi, y iakim wyzey powiedział nazywaią ją **Agizma**, to iest Swiętą Wodą, y czynią do niey peregrinacii, naybardziej z choremi. Jeżeliby zaś wiedzieli psa piące[g]^o tę Wodę zaraz go zabiją, iakoż kiedy Pop nasz Przewodnik widział psa nasze[g]^o oną piące[g]^o, zgorszył się, y powiedział iż to dla Was czynię że **condescendo, sinseius** kazałby go zabić, albo i bez me[g]^o ukazu zabiliby go Suradziowie to iest podwodniey którzy w iukach Kuchnię y co do iedzenia y picia należało tam prowadzili. Kazałem ja **propter raritatem** kilka szmatow tey Skały cudowney odbić y wzięłem z sobą także y kilka gałęzi odłamać, około których ta Woda w kamień się obrociła. Napatrzywszy się zaś **ad satietatem** tego dziwowiska, y udelektowawszy się tak ciekawym diwertissemantem², powrociliśmy na noc do Rawny, gdzieśmy wygodnie spali³.

Наведені вище приклади переконують, що специфіка щоденникових записів (не лише з приватної площини) зумовлена багатьма факторами: оточенням, політичним духом часу і місця, міжнародною кон'юктурою, самопочуттям автора, проблемами його родини, яку палко любив і жив її бідами. Щоденник прийняв біль від втрати дітей, спершу помирає син Якуб, а згодом хрещениця Мазепи донька Анастасія, залишивши чоловікові

² divortium (divertium) - точка роздвоєння, рубіж, розрив

³ *The Diariusz podróży of Pylyp Orlyk (1720–1726)*. With an Introduction by Orest Subtelny. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard library of earlyukrainian literature. Texts. Volume V, 1989, p. 574 – 576.

генералові Стенфліхтові двох малих синів Карла та Пилипа, які, однак, успадкують велику душу свого діда, гетьмана Орлика.

Домінітною рисою автора щоденника та його твору є відкритість до світу та зацікавлення ним, а звідси й потужна креативна постава, бо ж був ученим *dei gratia*, з Божої ласки... Орлик сконцентрував у своїх творах, в тому числі і в діаріуші важливі аспекти європейської культури доби бароко, причому як же цінним є його особисте ставлення до багатьох справ, як приватних, так і загальнолюдських, як показує час – гостро актуальних та своєчасних в окресленій Ришардом Ничем ситуації „wpędzenia humanistów w depresyjną rozucję” (Nysz 2017: 19). У діаріуші – в ході його розчитання і перекладу – стало відчутним відлуння інших творів Орлика, його польськомовної поезії та латиномовної Конституції 1710 року. Кожен, хто піднімає ризик перекласти його его-документ, мусить інтерпретувати переклад не лише як міст між двома мовами, але радше як діалог між двома культурами. „Tłumaczenie, – podkreśla Umberto Eco, – to nie przejście z języka Alfa na język Beta. Tłumaczenia nie odnoszą się do t y p ó w leksykalnych, ale do okoliczności tekstualnych, do t o k e n ó w. Nie opierają się na porównaniu dwóch języków, lecz na porównaniu dwóch tekstów powstałych w dwóch różnych językach. Co więcej, tłumaczenia wymagają często dedukcji, jakiej trzeba dokonać wobec światów, o których mówią” (Eco 2006:108). За переконанням С.Баранчака, переклад є „interpretacją w sensie tym samym, co w wypadku interpretacji rozumianej jako eksplikacja tekstu przez krytyka. Jest nawet czymś więcej, jakby eksplikacją tekstu podniesioną do drugiej potęgi: interpretacja krytyczna jedynie *opisuje* właściwości komentowanego tekstu w swoim metajęzyku; interpretacja translatorska w ostatecznym efekcie *stwarza* analogiczny – analogicznie funkcjonujący – tekst w innym języku etnicznym. Gotowe tłumaczenie jest jak gdyby namacalnym, wymiernym dowodem, że się idealnie zrozumiało oryginał. Tak idealnie, że jest on w stanie funkcjonować w języku B i w kulturze literackiej B tak samo jak w języku i kulturze A”⁴.

Отож, не лише славнозвісна латиномовна Конституція Орлика 1710 року, дві латиномовні панегіричні поеми, але й багатоголовсий діаріуш, який містить нотатки, листи, коментарі, філософські та ліричні рефлексії, натхненні ідеями волі, незалежності – країни і людини – становить неоціненний вклад до скарбниці європейської і світової культури.

Бібліографічні посилання

1. Борщак 1922 – І.Борщак, Данте й Орлик // Українська Трибуна, Варшава 1922, №22.
2. Борщак 1923 – І.Борщак, В книгозбірні гетьмана Орлика // Літературно-Науковий Вісник, Львів, 1923, Книга XI, с.260-266.

⁴ Stanisław Barańczak, *Ocalone w tłumaczeniu*. Szkice o warsztacie tłumacza poezji z dodatkiem małej antologii przekładów-problemów. Wydanie trzecie, poprawione i znacznie rozszerzone, Wydawnictwo a5, Kraków 2004, s.15.

3. Борщак 1924 – І.Борщак, „L’atamano Filippo Orlik su Dante” // *Europa orientalne*, Roma, 1924. Борщак 1929 – І. Борщак, І. Пилип Орлик – книжник // *Бібліографічні вісті*, Київ 1929, №2-3, с.48-53.
4. Дмитришин 2004: І. Дмитришин Ірина, Григорій Орлик та Україна. На матеріалах архівів міністерства закордонних справ Франції // *Mazera e il suo tempo. Storia, kultura, socjeta*. Edizioni dell’Orso, Aleksandria, 2004, s.179-203.
5. Зленко 1937 – П. Зленко, Українські приватні бібліотеки (Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського) // *Українська книга*, Львів 1937, Книга 9-10, с.197-203.
6. Передача текстів документів і пам’яток 1990 - Передача текстів документів і пам’яток: матеріали науково-методичної наради/ Редакційна колегія: Німчук В.В., Шандра В.С., Боряк Г.В., Дашкевич Я.Р., Єдлінська У.Я., Сахань П.С., Страшко В.В., Яковенко Н.М., Київ 1990.
7. Соболев 2011 – В. Соболев, „*Biuletyn polsko-ukraiński*” (1932-1938) про першу політичну еміграцію в Європі // *Київські полоністичні студії*. Головний редактор Р.Радишевський, Київ 2011, Том XVIII, s. 58-63.
8. Sobol 2012 – В.Соболев, Филипп Орлик о Польше и поляках // *Studia Rossica XXII*. Red. A.Wołódzko-Butkiewicz, Ł.Lucewicz, Warszawa 2012, s.67-76.
9. Barańczak 2004 – S. Barańczak, *Ocalone w tłumaczeniu. Szkice o warsztacie tłumacza poezji z dodatkiem małej antologii przekładów-problemów*. Wydanie trzecie, poprawione i znacznie rozszerzone, Wydawnictwo a5, Kraków 2004.
10. Eco 2006 – U.Eco, *Doświadczenie przekładu* // *Teksty drugie* 2006, nr6, s.103-122.
11. Fast 2012 – P.Fast, *Zwątpienie w teorię (przekładu)* // *Teksty drugie* 2012, nr3, s.213-222.
12. Jakowenko 2000 - Natalia Jakowenko, *Historia Ukrainy. Od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*. Przełożyły Ola Hnatiuk i Katarzyna Kotyńska, Lublin, wydawnictwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej 2000.
13. Janion 2006 – M. Janion, *Niesamowita Słowiańszczyzna. Fantazmaty literatury*, Warszawa 2006.
14. Lepszy 1953 - *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*. Redaktor naukowy Kazimierz Lepszy, Zakład imienia Ossolińskich, Wrocław 1953.
15. Nycz 2017 – R.Nycz, *Nowa humanistyka w Polsce: kilka bardzo subiektywnych obserwacji, koniektur, refutacji* // *Teksty drugie*, 2017, nr 1, s.18-40.
16. Rawita-Gawroński 1900 – F. Rawita-Gawroński, *Filip Orlik, nieznanый hetman kozacki* // *Studia i szkice historyczne, seria II*, Nakładem towarzystwa wydawniczego, Lwów-Warszawa-Poznań, 1900.
17. Rossi 2001 – P. Rossi, *Uczony* // *Człowiek baroku*, Pod redakcją Rosaria Villariego, Z włoskiego przełożyli: Bogumiła Bielańska, Monika Gurgul, Monika Wodniak, Warszawa 2001, s.315-344.
18. Siemkowicz 2002 – W. Siemkowicz. *Paleografia łacińska*, Kraków 2002.
19. Sobol 2016 – W. Sobol, *Dyskurs życia prywatnego w Diariuszu podróżnym Filipa Orlika (ujęcie komparatystyczne)* // *Memuarystyka w dawnej Polsce*. Redakcja Piotr Borek, Dariusz Chemperek, Anna Nowicka-Struska. Wydawnictwo Collegium Columbinum, Kraków 2016, s.161-167.
20. Stachowski 2007 – S. Stachowski, *Słownik historyczny turcyzmów w języku polskim*, Kraków 2007.
21. Tabakowska 2001 – E.Tabakowska, *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*, Kraków 2001
22. Tazbir 2017 – J.Tazbir, *Polskie miody z łyżką dziegciu. Z Januszem Tazbirem rozmawia Sergiusz Sterna-Wachowiak. Część II* // *Odra*, 2017, nr 9, s.20-28.
23. *The Diariusz podrozny of Pylyp Orlyk 1989 – The Diariusz podrozny of Pylyp Orlyk (1720–1726)*. With an Introduction by Orest Subtelny. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard Library of early

Ukrainian Literature. Texts. Volume V, 1989). (1720–1726). With an Introduction by Orest Subtelny. Distributed by the Harvard University Press for the Ukrainian Research Institute of Harvard University. Harvard Library of early Ukrainian Literature. Texts. Volume V, 1989.

24. Wierzbowski 1926 – T. Wierzbowski. Vademecum. Podręcznik dla studiów archiwalnych. Wydanie drugie zmienione i poprawione po śmierci Autora przez K.Tyszkowskiego i B.Włodarskiego, Zjednoczone zakł. kartograf. i wydawn. tow, naucz. Szk. Śr. I w., sp. akc. Lwów-Warszawa 1926.

25. Wierzbowski 1984 – T. Wierzbowski. Vademecum. Wykaz skrótów i słowniczek łacińsko-polski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Łódź 1984.

Sobol V.O. Inter-Ilavic translation: Old-Polish language version of diariusz Filipa Orlika (1672-1742).

The article discusses the process - based on a personal experience - of preparation for translation and actual translation from old Polish and Latin languages to the modern Ukrainian of the manuscript of the diary of Filip Orlik (1672-1742). The diary, written in 1724, has not been published before.

The translation of the diary included preparatory work in three steps. In stage one, I have read an abridged manuscript created at the end of 18th century by anonymous Polish paleographers. This abridged manuscript, based on a 5-volume original diary of Filip Orlik, has been prepared for print in 1831, but was never published. In stage two, I have compared the abridged manuscript with a facsimile of the manuscript published by the Harvard University. In stage three I have compared Harvard facsimile with the original manuscript of the Orlik's diary which I found in 2012 in the Diplomatic Archive of the Ministry of Foreign Affairs of France. I have translated into Ukrainian language this original as the Harvard facsimile had omissions.

In the article I also discuss the contents of the Diary. Orlik attempted translations himself and supported his work with solutions of intersemiotic nature: pictures accompanied by their verbal description.

Keywords: manuscript, paleography, editing and translating historical documents, old Polish, Latin, modern Ukrainian.

Суїма І. П.
кандидат філологічних наук
Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара

МОВЛЕННЄВА ІНТЕНЦІЯ ТА КОМУНІКАТИВНЕ ЗАВДАННЯ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню кореляції мовленнєвої інтенції та комунікативного завдання висловлювання як компонента комунікативного акту. Розглянуто основні типології речень за метою висловлювання на матеріалі англійської мови. Особлива увага звертається на метамовну інтерпретацію понять «мовленнєва інтенція», «комунікативне завдання висловлювання».

Ключові слова: мовленнєва інтенція, комунікативне завдання, вербальна реакція, система питання–відповідь, мовленнєвий акт.

Інтенція (від лат. *Intentio* – прагнення), в найзагальнішому розумінні відповідного терміну, що фігурує в різних науках (психологія, філософія, логіка і т.д.) – це уявне передбачення учасником комунікації бажаного для нього результату спілкування, спрямованість свідомості на такий результат, це конкретна мета висловлювання мовця тобто питає він, або стверджує, закликає, засуджує чи схвалює, радить або вимагає і т.д. [7, с. 237]. Це також намір, мета, напрям або спрямованість свідомості, волі, почуття на який–небудь предмет [14]. У психології інтенція визначається як іманентна спрямованість свідомості на певний предмет безвідносно до того, чи є він реальним або тільки уявним; будь–яке бажання, план, мета, завдання або переконання, які орієнтують на конкретну мету, певний кінцевий стан [2, с. 320; 9, с. 340]. У психолінгвістиці інтенція кваліфікується як керівна сила у сфері підсвідомості і мислення людини, яка впливає на пропозиційний компонент внутрішньої програми мови, вибір стилю, способу здійснення програми шляхом перенесення її у вербальну форму [8, с. 203].

У лінгвістиці зазвичай говорять про мовленнєву інтенцію, як про цільову настанову мовленнєвого акту, задум, намір мовця [11, с. 522], а також, про суб'єктивне бажання того, хто говорить будувати висловлювання з певною метою, комунікативним наміром [8, с. 129]. Структура інтенції, на думку лінгвістів, має такі елементи: 1) сформоване на основі мотиву осмислене бажання досягти певного невербального ефекту; 2) розуміння необхідності вчинити певні мовні дії для досягнення цього наміру; 3) конкретна мотивація мовної дії як поштовх до здійснення комунікативного акту [12; 15; 16].

Суть мовленнєвої інтенції як якогось поняття відображає більш ранню класифікацію комунікативних одиниць за метою висловлювання, і згідно з їх комунікативним завданням. Також мовленнєва інтенція розглядається як стимул, внаслідок якого є вербальна реакція – респонсивне речення [6, с. 85-100]. І насправді, намір того, хто говорить так чи інакше відображений в

характері генерованого ним мовного ланцюга і використовуваних при цьому речень, які можуть бути спрямовані, в найзагальнішому випадку, на інформування про щось, отримання інформації про щось і спонування до чогось (волевиявлення мовця). Звідси і традиційний, найпоширеніший поділ речень на розповідні, питальні і спонукальні [13]. У свою чергу, поняття інтенції, що увійшло в широкий ужиток різних наук, сприяло розширенню і уточненню лінгвістичних категорій, що співвідносяться з комунікативним завданням висловлювання. І традиційне вчення про мету висловлювання, представлене зазначеними трьома основними типами комунікативного завдання речень, зазнало останнім часом істотних змін. Воно стало більш адекватним і лінгвістично коректним.

Лінгвістична інтенція здійснюється, як правило, в різних за метою висловлювання реченнях, і тут теж велика кількість різного роду суджень, концепцій, думок і термінів. Розглянемо це більш детально.

Під комунікативним завданням висловлювання, як одним з найбільш важливих лінгвістично значущих параметрів речення як одиниці спілкування, розуміється не тільки мета комунікації, втілена в тексті певної структури і певного змісту, а й спосіб її реалізації [7], не тільки намір того, хто говорить передати якусь інформацію або дізнатися відповідь на питання, а й засоби здійснення цього наміру (лексичний матеріал, побудова фрази, інтонація і т.п.).

Мета запропонованої статті: розглянути поняття «інтенція» та «комунікативне завдання», дослідити їх роль у системі питання–відповідь.

Поряд з терміном комунікативне завдання висловлювання в різного роду спеціалізованих і довідкових виданнях фігурує цілий ряд інших термінів, що позначають по суті те саме явище і утворюють свого роду синонімічний ряд з не завжди чітко встановленими його межами. Вживаються зокрема такі терміни, як комунікативна мета [7], цілеспрямованість повідомлення [14], установка повідомлення [15], комунікативний намір [16] та ін., з яких будується загальна система класифікації речень за метою висловлювання, але і ця система може включати в себе не тільки різні типи комунікативних завдань, а й різний набір кваліфікованих за метою висловлювання конкретних речень – від двох до десяти і більше типів комунікативних одиниць з тією чи тією комунікативною установкою.

По-різному в процесі розвитку і становлення синтаксису наповнювався зміст комунікативного завдання речення, по-різному формувалися і різні типи речень за метою висловлювання. Так, в античні часи, як це зазначено в Лінгвістичному енциклопедичному словнику, речення поділялися на питання, відповідь, доручення, прохання (Протагор); твердження, заперечення, оповідання, спонування (Аристотель); стверджувальні і заперечні речення (аксіоми), загальне і конкретне питання, веління, заклинання, клятва, висловлювання-звернення (стойки). Подальшому аналізу піддавалися тільки розповідні речення, що виражають судження [5, с. 449].

Що ж стосується сучасного етапу становлення синтаксису, ми можемо спостерігати наступне: різні класифікації можуть включати в себе різну кількість типів речень за метою висловлювання (від 2 до 11).

Так, в Російській граматиці під редакцією Н.Ю. Шведової виділяються тільки два основних типи – питальні та непитальні речення, – які, в свою чергу, поділяються на різні підтипи (непитальні включають в себе розповідні, спонукальні, речення зі значенням бажання; питальні – речення з первинними функціями, коли мета питання отримати відповідь і речення з вторинними функціями, якщо мета не отримати інформацію, а передати її) [10, с. 88].

Л. С. Бархударов також за комунікативним завданням поділяє речення на два типи, але, на відміну від Н. Ю. Шведової – це спонукальні і неспонукальні речення. Згідно з Л. С. Бархударовим, структура англійського спонукального речення вельми специфічна та відрізняється від структури як розповідного, так і питального речення, тому потрібно протиставляти спонукальні речення всім іншим, тобто встановлювати, перш за все, опозицію не спонукальні речення – спонукальні речення, і лише потім в рамках неспонукальних речень проводити підрозділ на розповідні і питальні [1, с. 172–173].

Згідно з традиційною концепцією, мовні одиниці, що розглядаються, за метою висловлювання найчастіше поділяються на розповідні (declarative), питальні (interrogative) і спонукальні (imperative) [11]. Поряд із загальноприйнятою класифікацією речень за цілеспрямованістю повідомлення, існують і інші класифікації, що так чи так доповнюють усталену типологію, або концепції, відповідно до яких, виділяються інші основні типи речень за метою висловлювання.

Так, в енциклопедіях «Українська мова» [12, с. 442], «The Cambridge encyclopedia of the English language» [15, с. 218], «Encyclopedia of language and linguistics» [16, с. 867], сучасних граматиках англійської мови крім класів аналізованих комунікативних одиниць, що виділяються традиційно (розповідні, питальні, спонукальні) представлені ще й оптативні (optative), окличні (exclamatory), умовні (conditional sentences) речення [17].

У теоретичній граматиці англійської мови В. В. Гуревича знаходимо наступний варіант систематизації речень щодо їх комунікативного завдання:

1) розповідні стверджувальні речення містять повідомлення або опис і висловлюють закінчену думку: *We learn English online via Skype – Ми вивчаємо англійську онлайн по скайпу* – це речення закінчене за змістом.

2) розповідні заперечні речення містять заперечне повідомлення або заперечують факт, дію або стан. В цьому плані всі розповідні речення (і стверджувальні і заперечні) однакові: *We do not learn English online via Skype. – Ми не вивчаємо англійську онлайн по скайпу* – це речення є завершеним за змістом, в ньому заперечується факт вчинення дії.

3) питальні речення містять питання про щось, – під сумнів може ставитися все речення загалом (загальне питання або розділене питання) або

окремий його член (спеціальне питання або питання до підмета): *How do you learn English?* – *Як ви вивчаєте англійську?*

4) питально-заперечні речення є гібридом питання і заперечення і дозволяють передавати здивування чи розчарування з приводу будь-яких фактів: *Did not you check-in online ?!* – *Так хіба ж ти не зареєструвався по інтернету ?!*

5) спонукальні речення висловлюють бажання мовця змусити інших людей щось робити по його волі: *Call me back in five minutes.* – *Передзвони мені через п'ять хвилин.* Якщо ж повеління передається відносно першої або третьої осіб, то використовується дієслово *let*: *Let me call in five minutes.* – *Давай я тобі передзвоню через п'ять хвилин.* *Let us go to the pool!* – *Пішли в басейн!* *Let the cabman park the car in front of the hotel.* – *Нехай таксист поставить машину перед готелем.* *Let my people go!* – *Відпусти моїх людей!*

6) підсилювальні або подвійні стверджувальні речення використовуються для передачі переконаності мовця в своїх словах: *I do tell you I am ready.* – *Та скільки ж разів тобі можна говорити – я вже давно готовий!* *The cruise line does offer a deal!* – *У круїзної компанії дійсно дуже вигідна пропозиція!* [3, с. 345].

У роботах, присвячених синтаксису англійської мови, має місце також концепція, згідно з якою за комунікативною установкою речення поділяються на 2 типи, один з яких включає в себе розповідні, питальні, спонукальні і, в деяких типологіях, оптативні речення, а другий – конструкції типу звернень, вигуків і т.п. Так, згідно з класифікацією А. П. Загнітко речення за метою висловлювання діляться на власне-речення і квазі-речення. Власне-речення далі діляться на розповідні, питальні, спонукальні і бажальне (оптативні). Квазі речення – вокативні, вигуківі і метакомунікативні [4, с.108].

Існують також класифікації, згідно з якими виділяються основні (major types) і другорядні (minor types) типи речень. При цьому називаються різні варіанти подальшого членування відповідних класів розглянутих комунікативних одиниць. Так, Дж. Седок, А. Цвікі, Т. Шоуп в рамках основних виділяють загальноприйняті типи речень: розповідні (declarative), питальні (interrogative) і спонукальні (imperative). Що ж стосується другорядних підтипів, то у Дж. Седока і А. Цвики це – вигуки (exclamatives), образливі (imprecatives) і оптативні речення (optatives) [23, с. 34–36], а у Т. Шоупена – вигуки (exclamatives), перепити (echo-questions), невизначено-абстрактні речення (non-finite presentatives) і відповіді на питання (answers to questions) [22, с. 316–323].

І, нарешті, має місце переосмислення і перейменування деяких з уже канонізованих типів речень за метою висловлювань (окличне – емоційне; розповідне – декларативне; оптативне – бажальне).

Розглядаючи типи речень за їх комунікативною метою, багато лінгвістів відзначають, що ці класифікації засновані не тільки на значенні, але і на формальних ознаках речень. Так, Дж. Ліч вказував, що по суті під розповідним реченням мається на увазі речення з прямим порядком слів.

Окличні, бажальні і питальні речення – це речення зі зворотним порядком слів, який служить для виявлення бажання, питання, вигуку. Спонукальні речення – це ті, які містять дієслово в імперативі [21, с. 126]. Ряд формальних, «граматичних» рис, що характеризують той чи інший комунікативний тип речень, описував також Джоунс Морріс, як основні виділяючи такі: місце в реченні підмета і присудка, спосіб дієслова–присудка і інтонація [20, с. 183]. Також пропонуються наступні формальні ознаки типу речень, закріплені за певною цільовою установкою: порядок слів (під порядком слів мається на увазі розташування підмета і присудка щодо один одного), спосіб дієслова-присудка, спеціальна напівслужбова лексика (питальні слова, модальні спонукальні слова і спонукальні частки), інтонація [20, с. 185].

Розповідні речення містять в собі повідомлення про якийсь факт, явище, подію, що стверджується або заперечується, або їх опис. Для розповідних речень характерна специфічна інтонація. Власне питальні речення містять в собі питання, що обов'язково передбачає відповідь. Вони спонукають співрозмовника дати ту чи іншу інформацію, підтвердити або спростувати будь-яке припущення того, хто говорить: *Have you bought chocolate?* Спонукальні речення висловлюють різні відтінки волевиявлення (спонукання до дії): наказ, прохання, порада, дозвіл, заклик, побажання і т.д. Граматичним засобом оформлення спонукання є перш за все спонукальна інтонація [15, с. 24]. Таким чином, основними параметрами, що впливають на типологію речень за метою висловлювання вважається інтонація і порядок слів у реченні.

Класифікацію речень за метою висловлювання розглядають в прямій кореляції з їх побудовою, граматичною організацією. Однак досить часто одну і ту ж цілеустановку можна передати реченнями з різною структурною побудовою. Наприклад, комунікативне завдання дізнатися якусь інформацію може бути реалізовано не тільки в питальних реченнях (*When are you going to visit your aunt?*), але і в спонукальних (*Tell me when are you going to visit your aunt*); розповідних (*I would like to know when are you going to visit your aunt*). Очевидно, що типологія речень за метою висловлювання, заснована на формальній організації фрази є неточною і, мабуть, основними тут, повинні бути характеристики, незалежні від побудови речення, правил пунктуації та вимови. Визначення параметрів, на основі яких можливо розробити типологію речень за їх комунікативним завданням, вимагає більш ретельного аналізу типів речень за їх ціле установкою, їх структурних, семантичних, функціональних особливостей.

Структура речень розглядається як визначальний фактор при їх класифікації і в роботі Ч. Фріза, в якій навіть наведені формули, що визначають порядок слів у різних типах речень: StV–O (Subject–Verb–Object) – для розповідних; V–S–O; v–S–V–O (Verb–Subject–Object; Auxiliary verb / Modal verb – Subject – Notional verb – Object) – для питальних; V–O; S–V–O (Verb–Object; Subject–Verb–Object) – для спонукальних; v–S–V (Auxiliary verb – Subject – Notional verb) – для оптативних (*May you prosper*) [1, с. 96].

Англійська мова характеризується фіксованим порядком слів і в багатьох випадках зміна порядку слів призведе до зміни змісту: *Bill ate an ice-cream* і *An ice-cream ate Bill*. Але, навіть враховуючи цей факт, складно підвести формальну організацію всіх речень, які належать до того чи того типу згідно з їх комунікативним завданням під певну формулу або під певні правила. Більшість традиційних розповідних речень, як наприклад, *we write a letter; they visited their relatives* дійсно відповідають наведеній формулі: Subject–Verb–Object, але такі речення, як: *Crappy was that movie!; There is a big bank near our house; There was nothing on the table; Here you are; Here it is* мають іншу структуру і т.п. Спеціальна лексика (питальні слова, модальні спонукальні слова і спонукальні частки) також не завжди є маркером приналежності речення до того чи іншого типу. Наприклад, у реченні *Come you with good news?* немає допоміжного дієслова або питального слова, але воно реалізує комунікативну цілеустановку на отримання інформації, тобто є питальним реченням.

Кожна з розглянутих класифікацій речень за їх комунікативним завданням, звичайно ж, має певний сенс, вказуючи на ті чи інші аспекти мовної інтенції, а відповідно намірів і установок тієї чи тієї лінгвістичної особистості. Однак заздалегідь передбачити і якимось чином позначити всі такі аспекти нам не представляється можливим з тієї простої причини, що потенційна їх кількість, як і кількість конкретних цільових установок, пов'язаних з діяльністю людини і її поведінкою, не може бути якоюсь регламентованою, особливо в кількісному плані. Звідси цілком доцільним і природним нам здається максимально узагальнений підхід до класифікації та номінування такого роду аспектів, а відповідно, і типів речень за метою висловлювання.

І хоча єдиної загальноприйнятої концепції не запропоновано, можна, проаналізувавши різні підходи до класифікації речень за їх комунікативним завданням і зробивши необхідні узагальнення в надмірно деталізованих системах, спиратися на таку, на наш погляд, цілком адекватну і добре узгоджену з поняттям інтенції класифікацію речень за метою висловлювання, яка, як і найбільш поширена традиційна система, включає в себе три основних комунікативних типи речень: розповідні, питальні, спонукальні – в їх зазначеному вище загальноприйнятому тлумаченні. Мовленнєва інтенція втілена в мовному її оформленні розуміється нами в традиційному енциклопедичному плані як процес реалізації мовної діяльності, єдиний об'єктивний прояв мови.

Бібліографічні посилання

1. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка / Л.С. Бархударов. – М.: Высшая школа, 1966. – 199 с.
2. Великий тлумачний словник психологічний. – Т.1. – М.: Вече, АСТ, 2000. – 592 с.
3. Гуревич В.В. Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков: Учебное пособие / В.В. Гуревич. – 2-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 168 с.

4. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: Монографія / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцевой. – М.: Сов.энцикл., 1990. – 686 с.
6. Меньшиков И.И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке / И.И. Меньшиков // Избранные труды по лингвистике. – Днепропетровск: Новая идеология, 2012. – С. 85–100.
7. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). — М.: Издательство ИКАР. Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. 2009. – Электронный ресурс. – Режим доступа. – http://methodological_terms.academic.ru/666/undefined
8. Полный словарь лингвистических терминов / сост. Т.В. Матвеева. – Ростов н\Д: Феникс, 2010. – 562 с.
9. Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г Мешерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика–Пресс, 1999. – 440 с.
10. Русская грамматика / под ред. Н.Ю. Шведовой. – Т.2. – М.: Наука, 1980. – 710 с.
11. Стариченок В.Д. Большой лингвистический словарь / В. Д. Стариченок. – Ростов–на–Дону, 2008. – С. 590
12. Українська мова. Енциклопедія / за ред. В.М. Русанівського, О.О. Тараненка. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
13. Учебный словарь стилистических терминов, 1999. – Электронный ресурс. – Режим доступа. – <http://stilistics.academic.ru/306/undefined>
14. Энциклопедический словарь по психологии и педагогике, 2013. – Электронный ресурс. – Режим доступа. – http://psychology_pedagogy.academic.ru/Коммуникативная_цель
15. Crystal D. Cambridge Encyclopedia of the English language / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 491 p.
16. Encyclopedia of language and linguistics / edited by Keith Brown. – 2–nd edition, Elsevier Science, 2005. – 9000 p.
17. English Grammar: types of sentences – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://learningnerd.wordpress.com/2006/09/12/english-grammar-types-of-sentences/>
18. Fries. Ch.C. The Structure of English: An Introduction to the Construction of English Sentences / Ch. C. Fries. – London: Longmans, Green and Co., 1957. – 304 p.
19. Functional approaches to language culture and cognition / edited by David G. Lockwood, Peter H. Fries, James E. Copeland. – Michigan state university: John Benjamins B.V., 2000. – 656 p.
20. Jones Bob Morris. The Welsh answering system / Bob Morris Jones. – Berlin: Rotaprint Druck Werner Hidebrand, 1999. – 360 p.
21. Leech G., Deucher M., Hoogenraad R. English Grammar for today / G. Leech, M. Deucher, R. Hoogenraad. – Macmillan, 1982. – 224 p.
22. Shopen T. Language typology and syntactic description / T. Shopen. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – 499 p.
23. Zwicky, A.M, Sadock J.M. Ambiguity Tests and How to Fail Them / A. M. Zwicky, J. M. Sadock // Syntax and Semantics. – New Yourk: Academic Press, 1975. – P. 1–36.

Suima I. P. Speech intention and communicative task of the utterance.

The article deals with the main typologies of sentences according to the purpose of communication based on the English language. Particular attention is drawn to the metalinguistic interpretation of the notions "intention" and "communicative task of the sentence". Intention in the broadest sense of the term, appearing in various sciences (psychology, philosophy, logic, etc.) is the imaginary prediction by the communicant the desired result for him from the communication. The notion "intention" also means the orientation of consciousness to the concrete

result, it is a specific purpose of the speaker's statement, that is, he asks, or claims, calls, condemns or approves, advises or demands, etc. It is also the purpose, direction or orientation of mind, will, feeling on any subject. Intention in psychology is defined as the immanent orientation of consciousness on a particular subject, regardless of whether is it real or only imaginary; any desire, plan, purpose, task or conviction, which are oriented for a specific purpose, a certain final state. In psycholinguistics, intention is qualified as a leader in the field of subconscious and human thinking, which affects the proposal component of the internal program of language, the choice of style, the way of implementing the program by translating it into a verbal form.

Under the communicative task of the statement, as one of the most important linguistically significant sentence parameters as a unit of communication, is understood not only the purpose of communication embodied in the text of a certain structure and certain content, but also the method of its implementation, not only the intention of the one who speaks to transmit some information or find out the answer to the question, but also the means of implementing this intention (lexical material, construction phrases, intonation, etc.). Each of the considered in the article classifications of sentences for their communicative task, of course, has some meaning, pointing on certain aspects of linguistic intention, and, accordingly, the intentions and attitudes of one or the same linguistic person. However, it is not possible to foresee in advance and in any way to mark all such aspects because of the simple reason that the potential number of them, as well as the number of specific targets, connected with human activity and its behavior, can not be somehow regulated, especially in the quantitative plan. Hence, it is quite reasonable and natural for us to find the most generalized approach to the classification and nomination of such aspects, and, accordingly, the types of sentences for the purpose of the utterance. The linguistic intention is understood by us in the traditional encyclopedic plan as a process of realization of speech activity, the only objective manifestation of language.

Keywords: speech intention, communicative task, verbal reaction, question-answer system, speech act.

УДК 351.74:159.922

Тимофіїва К.М.
старший викладач
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

MOTIVATION AND CAREER DEVELOPMENT AS KEY FACTORS IN THE UKRAINIAN POLICE

У статті здійснено теоретичний аналіз питань мотивації та продуктивності працівників поліції України, а також розглянуто проблеми їх професійної мотивації з урахуванням специфіки цього виду державної служби в правоохоронній системі. Визначено, що ефективність службової діяльності працівників поліції певною мірою

визначає їх трудова мотивація, а завданням сучасних керівників практичних підрозділів внутрішніх справ є – забезпечити мотивуючі умови служби, здійснювати сприятливий мотиваційний вплив на підлеглих, забезпечити успішну професійну діяльність кожного правоохоронця і злагоджену колективну роботу всього персоналу. Мотивований до служби працівник сумлінно і результативно працює, самовиражається у праці. Вибір лінії поведінки працівника визначають його трудові мотиви. Останні виражаються у внутрішньому спонуканні людини. Формування професіоналізму діяльності визначено як найважливішу характеристику працівників системи внутрішніх справ. Розглянуто теоретико-методологічні засади використання технологій мотивації стимулювання працівників системи ОВС та обґрунтовано напрями їх удосконалення.

Висвітлено питання пов'язанні з професійною надійністю працівників поліції України: формування професійної надійності майбутніх поліцейських під час навчання, забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців на робочому місці та прогнозування надійності працівників ОВС після довготривалого періоду несення служби. Проаналізовано та обґрунтовано ряд факторів, які безпосередньо впливають на розвиток професійної мотивації та робочої продуктивності працівників ОВС. Відношення на робочому місці, само-організація, стрес, стан здоров'я, заохочення та нагорода зі сторони керівництва визначені домінуючими чинниками поліцейської продуктивної діяльності на робочому місці. У ході роботи визначено, що процес виявлення професійних мотивів і регулювання трудової мотивації правоохоронців є досить складним і в той же час необхідним для здійснення ефективного управління в ОВС.

Ключові слова: мотивація, мотивація працівників поліції, ієрархія потреб, продуктивність, найвищі стандарти, фізична допомога, емоційна підтримка, методологічне керівництво.

Nowadays the issues of being police officer, protection of order and feeling of power are up to the day in our everyday life. Motivating police personnel can be complicated. Supervisors must work hard to ensure officers perform their duties efficiently and effectively. Many factors can negatively affect productivity and cause officers to become complacent, doing the bare minimum necessary. The difficult nature of crime fighting can cause officers to become cynical toward the population as a whole and develop an «us-versus-them» view [3]. A negative attitude in police work can lead to feelings of inconsequentiality toward law enforcement goals and either slow or stop internal motivation.

Officers who begin their careers with an attitude of «saving the world» can become jaded toward that goal after years of witnessing the worst in people. Constantly observing the aftermath of violent crimes, like robbery, rape, murder, and assault, eventually can take its toll on even the most dedicated officer. Administrators must look for ways to offset this constant bombardment of negativity while reinforcing the positive aspects of society and the benefits provided by quality law enforcement practices. This situation clarifies **the urgency of this research.**

The purpose of the article is to study the peculiarities of motivating police personnel and to scrutinized the ways of their professional self-development.

It is certainly true that this question was discussed by large number of different scientists and psychologists. But one of the most commonly cited theories of motivation is that of Abraham Maslow. According to his theory, people are motivated based on a hierarchy of needs [5]. At the bottom of this list are basic

physiological essentials, such as food, water, and shelter. After obtaining these necessities, people look for safety, security, and a sense of belonging. Individuals then seek out praise and recognition for a job well-done that is related to a quest for improved self-esteem. This is followed by a desire for self-actualization or the potential to grow professionally [5].

A prominent feature of this theory is the need for praise and recognition under the self-esteem model. When properly used by management, praise can be an effective motivator of police personnel. Mark Twain once commented that he could live for two months on a compliment alone. Managers who strive to inspire personnel can adopt this adage and use it as an example of motivational philosophy.

Productivity and motivation are important in any organization. In police agencies, officers have a lot of freedom and discretion and often are unsupervised for many hours of the workday. The individual level of commitment and desire to serve the noble and ethical cause help guide officers' productivity and motivation on the job [2].

Many variables can influence on officers' levels of motivation, including supervisors' attitudes, job environment, and personal factors. Individuals experiencing family problems, health concerns, financial issues, or negative social experiences can exhibit significant declines in productivity and motivation. Job security often can help officers with personal problems as much as a stable personal life can assist them with a difficult work environment [4]. Administrators and direct supervisors seeking to improve work performance should understand this basic psychological process.

The community holds police to a high level of public trust while expecting them to prevent crime, maintain order, and provide an equal and unbiased application of law enforcement. To be an equal opportunity enforcement officer, the individual must be motivated to do the job and held accountable to the highest standards at all times. Fellow officers depend on each other for physical backup, emotional support, and technical guidance [2]. Lack of motivation can be contagious and cause problems for management if not recognized and treated early.

Agencies must have early warning systems in place to recognize symptoms and identify officers experiencing a decline in productivity or a lack of motivation [2]. Computer software programs can recognize possible early warning signs, such as decline in performance, suspicious sick leave patterns, unreasonable uses of force, and increased complaints. Such issues can indicate personal problems that result in a lack of motivation and productivity.

Several theories of motivation exist that supervisors could consider, including Maslow's Hierarchy of Needs, Herzberg's Motivation-Hygiene Theory. Administrators can learn many positive, as well as negative, points from these theories, but they all have one thing in common – the idea that supervisors must know their people [5]. To effectively manage motivation and productivity, leaders must possess the human skills needed to work with employees and have the empathy to understand their issues [5]. This idea also means that supervisors must

work as a team with officers and build a cooperative effort for the common goal of the agency. By working closely with and understanding officers, effective leaders can identify problems earlier and create effective solutions to deal with those issues.

Physical fitness holds importance when discussing individual motivation and performance. Of course the first step of being productive in an organization is actually coming to work. Officers who participate in regular exercise programs less likely will develop health-related problems that keep them away from the job and negatively affect their work performance [4]. A police officer's job involves interacting with the public, entering and exiting police cars, walking up steps, apprehending suspects, and performing other physical activities dependent on a high level of physical fitness. Law enforcement leaders must take a hard look at agency physical training standards and long-term health programs to help ensure the highest levels of efficiency and effectiveness [4].

Much of a patrol officer's day is sedentary, often involving seemingly mundane duties, like operating radar from within cars or conducting routine patrol. But, such activities can be interrupted when officers receive calls to apprehend suspects or handle volatile situations. The dramatic increase in heart rate and adrenaline can strain vital organs and muscles not conditioned for this type of response [3].

Although often considered a responsibility of management, a certain level of motivation must come from within the individual.

The profession of criminal justice is similar to others where the productivity of employees is vital to the bottom line. Whether a business involves farming, sales, construction, teaching, or public safety, evidence indicates that the motivation of the person doing the job is directly proportionate to the level of productivity in that industry [3]. In a criminal justice organization, individual health is important for improving attendance and productivity and related to the safety of the officer and the public. Most law enforcement personnel agree that appropriate physical fitness ensures safe and effective completion of essential job functions [3].

Recent research has shown that the key factors of police officers' motivation are depend on:

- **stress**

Law enforcement is broadly considered one of the most stressful occupations and often is associated with high rates of alcoholism, suicide, emotional health problems, and divorce [3]. All of these factors can negatively affect officers' motivation and productivity.

Organizations must strive to recognize and reduce stress associated with the profession to maximize job performance, motivation, and productivity [3]. Although the inherent dangers (e.g., apprehending suspects and facing assaults) of the law enforcement profession create a certain amount of stress, leaders can implement organizational changes that affect supervisory style, field training programs, critical incident counseling, shift work, and job assignments.

These internal factors have been rated highly among police officers as major causes of stress. Some officers have reported that the job itself is not as stressful as a call to the supervisor's office [3].

Several consequences of police stress include cynicism, absenteeism, early retirement, emotional detachment from other aspects of daily life, reduced efficiency, increased complaints, and rises in health problems. In a recent survey, nearly 100 percent of respondents agreed that giving recognition can positively impact morale [3].

- **praise and recognition**

Money is an extrinsic motivator, while praise and recognition are intrinsic motivators. Effective leaders must stress the importance of such intrinsic motivators as achievement, recognition, fulfillment, responsibility, advancement, and growth [3].

- **self-motivation**

Although often considered a responsibility of management, a certain level of motivation must come from within the individual. In a 2003 study on the effects of self-motivation, the actions of police gang unit members in Gothenburg, Sweden were observed. The researcher identified several ways officers can reduce burnout and increase motivation to survive a long career in law enforcement. The intense stress of working constantly in tough, crime-ridden neighborhoods caused officers to desire transfers and redeploy to «nicer» areas as a way to avoid becoming too cynical [3].

Police officers also can seek different specialized jobs within the organization to help self-motivate and reduce individual stagnation. Large departments often have greater opportunities for internal transfers. Many officers in this study served for several years in the patrol division, then later applied for deployments as investigators, school resource officers, crime prevention officers, or specialized response-team members [2]. These jobs all require different training and varied core job responsibilities that can reinvigorate an officer's professional drive.

Because a substantial part of motivation remains with the officers themselves, the level and need for self-inspiration increases as officers rise in rank to supervisory roles [2]. An important part of a supervisor's function is to lead by example and, above all, have a positive attitude. Self-motivation is a prime ingredient in that formula. According to the U.S. Marine Corps officers' training statement, «Officers have to...self-motivate to keep themselves inspired and focused on the mission. This is the reason they don't sing cadences » [2]. If leaders do not motivate themselves, who will do so? And, how can unmotivated leaders expect exceptional performance from subordinates?

Another way persons can increase their own motivation is by examining their strengths and what makes them truly happy and then looking at their weaknesses with a degree of self-examination. For instance, someone could compile a journal with photographs of family members and special events that are

inspiring and motivational. By reviewing and adding to the journal regularly, it can serve as a powerful motivator and a reminder for individual inspiration.

- **attitude**

Research data confirmed that officers' individual attitudes can influence their level of productivity and motivation. In one study officers who perceived traffic enforcement as a personal priority engaged in more enforcement efforts and subsequently issued more citations [3]. They also were influenced by the ideal that management rewarded officers who issued more traffic tickets, and those who agreed with this perception followed suit.

- **health and fitness**

The health and physical fitness of officers also can affect their motivation. Many employers have seen increased absenteeism as a result of employees' health issues. Absent workers strain resources, reduce productivity, and increase costs. In police field units, manpower must be maintained at a minimum level, and illness or injury can cause serious cost overruns in overtime and sick-leave reimbursements. In law enforcement organizations, physical fitness is essential and can impede officer performance if not maintained.

To conclude, it should be added that administrators and managers in law enforcement agencies must remain cognizant of the many factors that can influence individual motivation and productivity of police officers. The nature of the job can result in officer burnout, followed by a decrease in the motivation to perform. Recruits starting out in law enforcement with a strong desire to change the world and who possess a great ethical desire to serve the noble cause easily can be swayed toward mediocrity by the contagiousness of other jaded officers. Although some officers who realize a decline in motivation can self-motivate by seeking out interdepartmental transfers or changes in duty assignments, many police agencies do not have such opportunities. In these smaller organizations, supervisors must work harder to discover other ways to improve an officer's performance.

The intrinsic factors of praise and recognition for a job well-done can help improve officers' attitudes and increase their desire for doing the job. As pointed out in Maslow's Hierarchy of Needs, the need for self-esteem is part of the makeup of all individuals. However, supervisors must rely on this sparingly and in coordination with other methods to avoid crossing the boundary of diminishing returns [3]. Too much emphasis on compliments and recognition easily can ruin officer's effectiveness; therefore, they must be distributed with reason and common sense.

Administrators also should recognize the stress associated with police work and strive to create a healthy organizational environment where officers are not subjected to harsh leadership. Police officers have sufficient worries while carrying out their responsibilities without the additional stress of managerial problems [3]. When officers perceive interacting with supervisors as causing more stress than dealing with criminals, a fair self-evaluation of management practices clearly is in order.

Management also must set the example for motivation. A positive attitude on the part of a supervisor can directly impact the motivation and productivity of subordinate officers [5]. This makes sense and follows the old saying of «lead by example», a useful adage for all leaders to follow.

Finally, the health and physical wellness of the officer is so important and universally recognized that completion of a physical fitness test is mandated in most recruit training programs. Evidence reveals that the level of vitality and health of employees has an effect on the bottom line of achieving the goals of any organization, and the benefits of physical fitness can directly improve an individual's stress level [5]. Administrators who realize the importance of health and fitness can implement sound strategies and strive to improve the level of well-being within their organizations.

Enhancing the motivation and productivity of police officers is a difficult, yet achievable, objective. When administrators, supervisors, and officers are educated about the many ways this can be achieved, they consistently can work together for the common goal.

LIST OF REFERENCES

1. Emotional Survival for Law Enforcement // Kevin Gilmartin /A Guide for Officers and Their Families, – (Tucson, AZ: E-S Press, 2002).
2. Improving Workplace Productivity: It Isn't Just About Reducing Absence // Kathy Harte, Kathleen Mahieu, David Mallett, Julie Norville, and Sander VanderWerf / Benefits Quarterly (Third Quarter 2011)// http://www.aon.com/attachments/human-capital-consulting/Absence_Improving_Workforce_Productivity_5-7-13.pdf (accessed January 26, 2015).
3. Officer Attitudes and Management Influences on Police Work Productivity // Richard Johnson, American Journal of Criminal Justice 36, no. 4 (December 2011): 293-306, <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12103-010-9090-2#> (accessed January 26, 2015).
4. Praise and Recognition: The Importance of Social Support in Law Enforcement // Tracey Gove, FBI Law Enforcement Bulletin, October 2005, 14-19, <http://leb.fbi.gov/2005-pdfs/leb-october-2005> (accessed January 26, 2015).
5. Self-Motivation and Self-Improvement // Robin Dreeke, FBI Law Enforcement Bulletin, August 2008, under «Leadership Spotlight» <http://leb.fbi.gov/2008-pdfs/leb-august-2008> (accessed January 26, 2015).

Timofiyiva K. M. Motivation and career development as key factors in the Ukrainian police.

The article deals with the issues of motivation and career development of Ukrainian police officers. The factors influencing Ukrainian police productivity have been analyzed. The research is focused on the main points which influence on police motivation.

The results of the research show that enhancing the motivation and productivity of police officers is a difficult, yet achievable, objective.

Keywords: motivation, police officers' motivation, a hierarchy of needs, productivity, the highest standards, physical backup, emotional support, technical guidance.

Фурман О. Ф.
кандидат філологічних наук
*КВНЗ «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР*

РОБОТА НАД ТЕКСТОМ ЯК ФОРМОЮ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито науково-методичні засади роботи над мовними явищами на текстовій основі в процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням, описано напрямки та форми роботи над фаховим текстом.

Ключові слова: текст, комунікативна компетентність, текстоцентричний підхід, лінгвістичний аналіз тексту, будова тексту.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вищої освіти важливим є перегляд змісту та форм теоретико-практичної лінгвістичної професійної підготовки майбутніх фахівців нефілологічного профілю. Комунікативна професіограма фахівця містить такі складові: знання професійного мовного етикету і вміння його використовувати; уміння формулювати мету і завдання професійного спілкування; уміння ставити запитання й професійно відповідати на них; володіння навичками й прийомами ділового спілкування, його тактикою і стратегією; уміння вести бесіду, співбесіду, ділову розмову, диспут, полеміку, дискусію, діалог, дебати, круглий стіл, ділову нараду, ділову гру; мати навички доводити й обґрунтовувати, аргументувати й переконувати, критикувати й спростовувати, досягати угод і рішень, компромісів і конвенцій, робити оцінки й пропозиції; володіння технікою й логікою мовлення; володіння відповідними мовленнєвими структурами і лексичними одиницями, що впливають на емоційно-експресивний стан людини; уміння укладати документи різних видів тощо [3, с. 76]. Однак більшість студентів не послуговується усною формою української мови, спостерігаються недоліки писемного мовлення. Їм важко вступити в дискусію для обговорення теми не тільки на тлі низького загального розвитку, а й через недорозвиток лексико-граматичної будови мови – бідність свого словника, незасвоєння синтаксичних моделей української мови. Це негативно позначається на професійному становленні особистості, її соціальній адаптації. В Указі Президента України №156/2018 "Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України" вказано на необхідність покращення якості викладання державної мови в закладах освіти та на необхідність забезпечення додержання конституційних гарантій щодо всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя та на всій території України. Це впевнює нас у тому, що держава захищатиме національний мовно-культурний та мовно-інформаційний

простір, підтримуватиме розвиток національної культури. Реалізація положень постанови посилить мотивацію вивчення української мови як державної у ВНЗ.

Відповідно до сучасних методологічних підходів викладання «Української мови (за професійним спрямуванням)» навчання у вищій школі здійснюємо на основі комунікативно-діяльнісного підходу до опанування мови із застосуванням сучасних активних методів навчання та через перегляд підходів до форм практичної роботи над мовними явищами. Сформуванню якісно комунікативні вміння можна, на нашу думку, працюючи на основі текстового матеріалу, адже основною формою реалізації мовленнєво-професійної діяльності людини є текст, який є найвищим рівнем мовної системи. Словесне оформлення думки відбувається в різних синтаксичних формах, результатом такої комунікації є створення тексту. Текстову основу слід прийняти за основу для систематизації мовного матеріалу в процесі викладання мовних дисциплін у вищій школі.

Аналіз публікацій. Текстосцентричний підхід не є новим у методиці викладання мовних дисциплін у вищій школі. У науці визначено специфіку текстосцентричного підходу до розвитку професійного мовлення майбутніх фахівців та досліджено навчальні функції тексту, їх добір і типологію (І. Дроздова), проаналізовано питання дискурсивно-текстового підходу до навчання української мови за професійним спрямуванням (Т. Єщенко, Л. Златів), визначено поняття тексту, дискурсу і твору (Д. Баранник, Р. Барт, Ф. Бацевич, Л. Новиков), вивчено теоретичні питання комунікації й тексту (В. Різун, А. Мамалига, М. Феллер). Зазначимо, що для початкової школи розроблений «Буквар» на основі нових концептуальних засад навчально-методичного змісту підручника (автори М.Д. Захарійчук, В.О. Науменко), у якому вводиться текстова основа для навчання читання, письма, слухання-розуміння, говоріння й літературного розвитку першокласників. На основі художнього тексту учні практично ознайомлюються з такими поняттями, як речення, слово, склад, наголос, немовні та мовні звуки, виділяють звук з мовленнєвого потоку тощо. Учителі-практики позитивно оцінили такий науково-методичний підхід до навчання мови й читання.

Мета розвідки – спираючись на власний досвід викладання мовних дисциплін у вищій школі, описати напрацьовані напрямки та форми роботи над фаховим текстом у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням.

Виклад основного матеріалу. Текстосцентричний підхід до вивчення мови забезпечує таку організацію процесу навчання української мови за професійним спрямуванням, за якої різноманітний текстовий навчальний матеріал стає предметом активних розумових і практичних дій студентів-нефілологів, формуючи засади їх творчої особистості, неперервного формування та розвитку професійного творчого мислення і розвитку професійного мовлення. Такий підхід до мови передбачає добір текстів-зразків, що мають типологічні характеристики певних жанрів мовлення, і

подає мову як систему підсистем, що функціонує в різних сферах комунікації [1, с. 201].

Оскільки професійна сфера представлена офіційно-діловим і науковим стилями мовлення, предметом спостережень і лінгвістичного аналізу є тексти цих стилів професійного спрямування, що можуть бути взірцем для створення власних висловлювань (монологічних і діалогічних). Проводимо смисловий, структурний, лінгвістичний аналіз мови текстів. Вони змістовності й ілюстративні, мають чітку структуру, мовні засоби відповідають стильовим особливостям. Добираємо навчальні базові тексти залежно від профілю навчання: науково-технічні, природничонаукові, науково-гуманітарні.

Функціями навчального тексту з української мови (за професійним спрямуванням) є: 1) функція розвитку смислового сприйняття професійного тексту: розуміння прослуханого або прочитаного словесного цілого; реалізація цієї функції залежить від характеру завдань, які насамперед мають бути спрямовані на перевірку розуміння сприйнятого науково-технічного тексту або на виокремлення в ньому різних смислових чи формальних елементів, які допомагають правильному розумінню змісту тексту; 2) функція розвитку усного мовлення (формування на основі професійного тексту навичок говоріння); із цією метою на заняттях використовуємо різні форми відтворення змісту прослуханого чи прочитаного тексту (переказ своїми словами, доповнення тексту деталями, продовження тексту, побудова діалогів на базі тексту тощо); 3) функція поповнення знань студентів про професію; практичну реалізацію ця функція знаходить у завданнях до тексту, що охоплюють різні мовні рівні й спрямовані на те, щоб звернути увагу студентів на мовні елементи тексту (знайти незнайомі терміни, знайти і вписати однорідні члени речення, підкреслити дієслова тощо); 4) функція тренування – формування мовних умінь і навичок; вона також реалізується на основі завдань до тексту, зорієнтованих на часткове чи повне відтворення його змісту [2, с. 218].

Вчимо студентів читати та розуміти наукові статті, визначаючи ключові слова тексту, головну думку, складати анотації, добирати варіанти заголовків. Так, змістовий (смисловий) аналіз передбачає постановку репродуктивних питань: *що? хто? де? коли? як? який? тощо*. Важливо встановити причинно-наслідкові зв'язки, ставлячи питання *чому?* Прикінцевим етапом роботи є аналіз висновків – їх доречність, рівень узагальнення. Можливе редагування складових наукового твору, критичний аналіз із зазначенням недоліків тексту.

Для визначення структури тексту визначаємо жанр наукового твору, його елементи (наприклад, для статті – постановка проблеми, аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми, мета, виклад основного матеріалу, висновки; для документа – визначення його реквізитів на основі готового взірця). Учимо будувати тексти не відходячи від основних складових його будови, які відомі студентам ще з початкових класів: зачин, основна частина, кінцівка. Так, зачином наукової статті є постановка

проблеми, обґрунтування актуальності роботи, аналіз публікацій, формулювання мети. Кінцівкою твору є висновки та опис подальших перспектив дослідження питання. Складання плану статті – важлива складова роботи над структурою наукового твору. Пропонуємо скласти різні види плану: номінативний, питальний, тезовий; простий, складний.

Викладаючи зміст наукового твору чи укладаючи документ, враховуємо мету висловлювання: розповідаємо, описуємо чи міркуємо. Від цього буде залежати добір мовних засобів. Так, звіт – це текст-розповідь з елементами міркування та опису. Такий вид документа теж містить логічні частини будови тексту (вступну, основну, висновкову).

На текстовій основі вивчаємо стилі сучасної української мови, спостерігаємо за функціонуванням синонімів, антонімів, паронімів, аналізуємо мову документів, виконуємо орфографічно-пунктуаційний аналіз тексту та ін. У процесі роботи над вивченням стилів тексту працюємо на основі зіставлення мовних засобів творів різних стилів. Можливе таке завдання: складіть і запишіть мікротекст з 5-7 речень зі словом *мистецтво* в науковому, художньому стилях мовлення та розмовному-професійному підстилі (спеціальність «Дизайн»).

Лінгвістичний аналіз мови тексту проводимо на фонетичному, лексичному, морфологічному, морфемному, синтаксичному рівнях. Лінгвістичний аналіз та інтерпретація текстів різних мовленнєвих жанрів сприяють виробленню самостійності мислення, створенню концепції мови як функціонуючої системи, набуттю навичок професійної мовленнєвої діяльності фахівця, що забезпечує формування комунікативної компетенції [1, с 201].

Такий вид роботи сприяє не тільки практичному засвоєнню лексико-граматичної будови мови, але й вчить свідомому вибору мовних засобів для створення висловлювання, студенти набувають умінь висловлюватися послідовно, логічно, переконливо, робити висновки, розвивають мовленнєве чуття, увагу до слова; привчає до свідомого вибору мовних засобів. Лексичний рівень аналізу передбачає визначення прямих й переносних значень слів, власних та загальних назв, абстрактної й конкретної лексики, фіксацію термінів фаху, тлумачення вжитих синонімів, антонімів, паронімів, з'ясування їх стилістичної функції, аналіз лексики з погляду її походження, стилістичного погляду, визначення нерозкладних словосполучень, метатекстових одиниць, виражальних засобів.

Морфологічний рівень аналізу має за мету визначення частиномовних особливостей наукового чи офіційно-ділового тексту. Звертаємо увагу на загальну природу мовного оформлення тексту – іменниковий чи дієслівний його характер, уживання розрядів займенників, лексико-граматичних груп прикметників, віддієслівних іменників, дієслівних форм; визначаємо доцільність їх уживання.

Виконуючи аналіз тексту на синтаксичному рівні, аналізуємо типологію речень, ускладнювальні конструкції (вставні слова, вставлені конструкції, відокремлені члени речення). Особливу увагу зосереджуємо на

особливостях уживання односкладних речень. Вчимо будувати зрозумілі тексти без обтяжливих синтаксичних конструкцій, з мотивованим порядком слів.

Морфемний рівень аналізу передбачає характеристику словотвірних елементів, що взяли участь у творенні похідних слів, зокрема термінів. Вивчення термінологічної бази свого фаху сприяє професіоналізації мовлення, формуванню наукового мовлення, що є необхідної умовою становлення спеціаліста будь-якого фаху. Рекомендуємо вести термінологічні словники під час вивчення кожної дисципліни. Це допоможе студентові засвоїти термінологічну базу конкретної дисципліни, сприятиме формуванню наукового мовлення. Словник може містити тлумачення терміну, позначену орфографічну трудність, правильне наголошування, синонімічний ряд. Доцільним є укладання словника фахової термінології відповідно до своєї спеціальності. За потреби – укладання перекладного словника (російсько-українського чи англійсько-українського). Аналіз мовленнєвих помилок повинен бути компонентом кожного заняття як на практиці, так і в навчальній діяльності.

Цінними видами робіт є редагування і скороченням створених текстів, робота над перекладом тексту в умовах українсько-російської двомовності. Ознайомлюємо з прийомами та технікою стиснення тексту, бо логічна мова та чітка структура тексту спрощує розуміння і економить час, що важливим є для сучасної людини. Важливо навчити студента писати анотації, виділяти ключові слова наукового тексту.

Орфографічно-пунктуаційний аналіз фахового тексту передбачає визначення орфограм та групування їх за типами, пояснення написання. Такий вид роботи сприяє виробленню орфографічної пильності, закріпленню орфографічної навички. Приймаємо думку про свідоме довготривале її формування, яке базується на логічній роботі мозку.

Робота над текстом сприяє формуванню комунікативної компетентності, яку розглядаємо як систему знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного спілкування. Майбутнього фахівця-нефілолога треба навчити словесно оформлювати думку під час усного ділового спілкування: формулювати, представляти та захищати свою позицію, дебатувати, публічно виступати, презентувати результати своїх досліджень, готувати презентації тощо. Студенти зможуть це виконати якісно, якщо викладач представить їм взірець такого тексту, проаналізує мовне оформлення, а не тільки висвітлить теорію.

Однак практика, незважаючи на описану вище систему роботи, виявляє низький рівень мовних та мовленнєвих знань та вмінь студентів. На нашу думку, основною причиною такої ситуації є звуження мовленнєвої практики спілкування студента. У житті (йдеться про російськомовні регіони України) натрапляємо на ситуацію, коли молода людина послуговується українською тільки під час навчального процесу. Так фактично формується лише науково-навчальний стиль української мови. Створюється штучне мовленнєве середовище для студента, адже сфера використання такого стилю вузько

спеціалізована – наукова діяльність, освіта. Студент не говорить українською під час усного повсякденного спілкування в побуті, у родині, на виробництві, з викладачами на перерві в навчальному закладі. Контроль за дотриманням мовного режиму в навчальному закладі може стати панацеєю від низького рівня мовленнєвого розвитку студентів вищих навчальних закладів. Мова повинна жити в усному живому спілкуванні, бо тільки в процесі її вживання та користування нею з метою спілкування вона стане необхідним інструментарем професійної діяльності особистості, частиною її життя.

Науково-педагогічні працівники вищих навчальних закладів повинні усвідомити, що треба не тільки проводити навчальні заняття українською мовою, але й спілкуватися українською в позанавчальний час. Трапляється, що викладачі переходять на російську нібито для того, щоб деталізувати студентам навчальний матеріал. Така суміш двох близькоспоріднених мов теж шкодить засвоєнню мови. Звучить інколи дивно, коли в російськомовний текст вкраплюються українські терміни і навпаки (*рос. написать заяву, згоду*). Як результат – викладачі не тільки не сприяють розвиткові наукового й розмовного професійного мовлення, а й гальмують його. Слід сприяти розвиткові розмовно-професійного підстилю мовлення, розвиваючи термінологічну лексику на власне українському мовному ґрунті. Робити свідомий вибір на користь останніх, а не іншомовних.

Висновки. Сутність викладеного дає підставу ствердити, що описана робота над текстом у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням має посісти гідне місце в системі роботи викладачів-лінгвістів вищої школи. Це та дієва форма навчальної діяльності, яка сприятиме підвищенню якості викладання мови у вищій школі, сформує стійкі мовні знання та мовленнєві вміння. Завданнями дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є не дублювання знань, які здобули студенти-нефілологи в загальноосвітніх закладах, а їх комунікативна професійна підготовка. Саме робота над текстом професійної тематики посилить мотивацію вивчення державної мови, поглибить засвоєння лексичної й граматичної структури української мови, сформує мовну особистість майбутнього фахівця. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у висвітленні розроблених професійно зорієнтованих текстів та завдань до них для студентів спеціальностей «Корекційна освіта», «Дизайн».

Бібліографічні посилання

1. Дроздова І.П. Тексточентричний підхід до розвитку професійного мовлення в навчанні студентів-нефілологів української мови за професійним спрямуванням. // Зб. наук. праць ХДУ. Серія «Педагог. науки». – Вип. 60. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2012. – С. 200-204.
2. Єщенко Т. А. Роль тексту і дискурсу у формуванні професійного мовлення студентів технічних спеціальностей / Т. А. Єщенко // Наукові праці ДонНТУ. Серія «Педагогіка, психологія і соціологія». – № 1 (13). – 2013. – с. 215-221.
3. Шевчук С.В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С.В.Шевчук, І.В.Клименко. – 3-тє вид., виправ. і доповнен. – К. : Алерта, 2012. – 696 с.

Furman O. F. Working on the text as a form of implementation of speech and professional activities.

In this article we have uncovered the scientific and methodical principles of work on language phenomena on a textual basis in the process of studying the Ukrainian language by professional direction, described the directions and forms of work on the professional text. The author analyzes the communicative professionogram of a specialist. According to the author to form qualitatively communicative skills is possible if we are working with the basis of text material, because the main form of implementation of speech and professional activities of a person is the text, which is the highest level of the language system. Verbal representation of thought takes place in various syntactic forms, the result of such activity is the creation of the text. The text base should be taken as a basis for systematizing linguistic material in the process of teaching linguistic disciplines in the college education. The text-centric approach of language learning ensures such organization of the process of teaching the Ukrainian language in a professional direction, in which a diverse text textbook becomes the subject of active intellectual and practical actions of students-non-philologists. The subject of observation and linguistic analysis are texts of official business and scientific styles of speech, which can serve as an example for creating their own statements (monologues and dialogues). The spoken registers of modern Ukrainian language should be studied on a textual basis, as well as monitor the functioning of synonyms, antonyms, paronyms, analyze the language of documents, perform spelling and punctuation analysis of the text, etc. Important forms of work are editing and compressing text. In the article we have discovered the directions of work with linguistic, semantic, structural analysis texts. The author draws attention to the low level of language and speech knowledge of students. We believe that the main reason for such a situation is the narrowing of the oral communication practice of the student. Work on the text of professional subjects will increase the motivation of studying the state language, deepen the assimilation of the lexical and grammatical structure of the Ukrainian language, will form the linguistic personality of the future specialist.

Keywords: text, communicative competence, text-centric approach, linguistic analysis of the text, structure of the text.

УДК 340.113+81'276.6:34

Царьова І. В.

ДОКТОРАНТ

Запорізький національний університет

ПРІОРИТЕТИ СТРУКТУРУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕКСТОЛОГІЇ

Статтю присвячено проблемі комплексного вивчення структури юридичної текстології, своєрідності вживання понять змісту та смислу, зв'язків між окремими частинами та усталеними правилами вираження цих зв'язків у царині сучасної юридичної

лінгвістики. Юридичним текстам, залежно від функціональної мети, притаманна певна організація, принципи й правила виконання, стиль написання тощо.

Ключові слова: зміст, смисл, юридична лінгвістика, юридична текстологія, юридичний текст.

Усе частіше норму права порівнюють з верхівкою айсбергу, оскільки основна частина його знаходиться під водою. У цій невидимій частині «ховається» концептосфера як цілісно сформоване уявлення про те чи інше поняття в його автономному бутті і в парадигмі взаємодії з іншими елементами системи. У такий спосіб, є підстави розглядати концептосферу не тільки як умовний абстракт, а й через матеріалізацію ідей завдяки метамові. Це є принципово важливим у зв'язку з тим, що здебільшого вчені намагаються аналізувати тексти нормативно-правових актів, які вже є чинними або пропонуються в якості проектів. Це робота з результатами, а не з моделлю цілісної ідеї. У зв'язку із зазначеним актуалізується проблема структури юридичного тексту. Вона має ґрунтуватися на специфіці кожної окремої сфери.

Останнім часом значно активізувалася наукова діяльність в галузі юридичної лінгвістики, що знаходиться на перетині права і сучасної лінгвістики. Суттєвий внесок у розробку засад напряду належить Н. Артикуці, Ю. Прадіду, А. Токарській, Л. Чулінді та ін. У полі зору вчених знаходяться різноманітні аспекти формування й функціонування юридичної терміносистеми, нормативності тлумачення мовних одиниць у юридичній лексикографії, мові права й мові законів на рівні лексико-стилістичного й граматичного застосування мовних засобів у текстах нормативно-правових актів.

Мета – розкрити сутність основних пріоритетів структурування юридичної текстології.

У сучасній юридичній лінгвістиці найбільше питань пов'язано з семантикою юридичного тексту, феномен якого, полягає в принциповій невичерпності виражених у ньому смислів та ідей: кожне нове прочитання збільшує простір розуміння. Проте свобода розуміння не абсолютна. Семантика будь-якого, навіть надскладного, тексту повинна мати певну формальну підставу, а тому зумовлюється особливостями лексико-дерииваційної структури.

Відсутність єдиної точки зору серед науковців у підходах до визначення того, що ж підлягає з'ясуванню в процесі тлумачення *норми права* – смисл або ж зміст норми права. В українській мові оперування вказаними термінами ускладнюється проблемою знаходження адекватних аналогів російськомовних термінів. *Зміст* – те, про що йдеться, розповідається; сутність, внутрішня особливість чого-небудь; розумна основа, мета, призначення чого-небудь [1; 7]. *Смисл* – це внутрішній зміст, сутність, суть чого-небудь, значення або мета, завдання, призначення чого-небудь [7]. Семантичне значення вказаних слів і той факт, що словники синонімів дозволяють їх взаємозаміну, дає змогу зробити висновок про

можливість оперування цими термінами як синонімами. Процес правозастосовного тлумачення норм права – це завжди діяльність, яку схематично можна уявити у вигляді таких етапів: *ознайомлення – осмислення – розуміння – роз'яснення – накопичення досвіду*. Тому ми можемо сприймати мову права тільки як систему словесного вираження думок, яка передає зміст санкціонованих державою норм, що є лише частиною загального змісту поняття, вираженого терміном «юридична мова», який охоплює весь процес відношення людини з правом. У цьому зв'язку саме термін «юридична мова» є комплексним, узагальненим і найбільш адекватним мовним засобом, що передає сенс права і зміст думок про право.

Імпліцитна інформація, яка наявна в юридичному тексті, пов'язана зі зміщенням жанротвірних ознак у бік протилежних. Зазвичай частка явно невиражених смислів у нехудожніх текстах є незначною, проте цей факт не впливає на важливість дослідження відтворення імпліцитності. Для об'єктивності результатів обрано жанри ділової кореспонденції, інформаційно-довідкової документації та міжнародних угод, адже за нашими припущеннями саме у цих жанрах частка імпліцитної інформації відрізняється за ступенем зміни офіційності та рівнем здійснення комунікації (від окремого адресата до колективного).

Діловий лист – це граматично оформлений і семантично завершений тип тексту, що має особливу комунікативну структуру та наділений документальною силою [9, с. 3]. Синтаксичною особливістю офіційно-ділових документів, і листів зокрема, є вживання довгих речень, розгорнутих періодів з розгалуженою системою сполучникового зв'язку, що пояснюється бажанням не переривати думку висловлювання. Комунікативно-мовленнева конструкція жанрів, які функціонують у письмовому різновиді офіційно-ділового спілкування, має монологічну форму, хоча процес листування можна уявити у вигляді діалогу, пролонгованого в часовому континуумі. Загальна комунікативна система офіційно-ділових жанрів має внутрішню (вертикальну) та зовнішню (горизонтальну) структуру складає мовленнєвий акт «констатації, повідомлення». Горизонтальна структура відображає композиційну побудову жанра (офіційно-діловий лист складається зі звертання, вступної, основної та заключної частин). Зв'язність тексту ділового листа забезпечується вживанням формально-логічних зв'язок – слів та словосполучень, що допомагають встановити внутрішній смисловий зв'язок між думками у реченні чи між реченнями (в українській мові – *отже, унаслідок цього*; в англійській – *although, consequently*). В основній частині листа («тілі» листа) зазначають його головну мету [2, с. 58]. Нерідко структура листа може зазнавати редукції, коли у вступній частині вилучається інформація щодо передумов написання листа.

Україномовне ділове листування вимагає дотримання норм і правил писемної мови. Лексика має нейтральне забарвлення і належить до реєстру літературної мови (напр., *Уважаємо за потрібне нагадати Вам, що ... ; Уважаємо своїм обов'язком ще раз нагадати Вам про ... ; Вибачте, але ми вкотре змушені нагадувати Вам, що ...*). У синтаксичному оформленні

переважають інфінітивні конструкції, дієприслівникові звороти, а також складнопідрядні реченнями з причинно-наслідковим зв'язком [8, с. 14].

Юридичні тексти інформаційно-довідкової документації є формалізованими утвореннями. Їх основна функція спрямована на передачу інформації, хоча вони і не позбавлені прагматичної складової, яка полягає у впливі на адресата. Жанром інформаційно-довідкової документації постає пам'ятка – документ, у якому міститься довідкова інформація, що скеровує адресата до виконання певної соціальної дії (оформлення візи, отримання довідки тощо).

Угода є правовим актом, який засвідчує важливі домовленості глобального чи стратегічного характеру щодо політичних, економічних, культурних, соціальних та інших питань [5, с. 8–9]. Він укладається між державами у письмовій формі та регулюється міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься така угода в одному документі, у двох або кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування [3].

Слід зазначити, що *договір* є складною соціально-правовою системою і досить складним явищем, яке має декілька аспектів розуміння: а) правовідносини; б) юридичний факт; в) документ, який засвідчує факт укладення договору; г) юридична конструкція, що опосередковує суспільні відносини [4]. Поняття *міжнародний договір України* означає укладений у письмовій формі документ з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [3].

Під час прагматичного аналізу текстів міждержавних угод слід урахувати мовні та позамовні чинники. До мовних чинників належать системні відмінності вихідної мови і мови перекладу, мовна норма, узус і особливості словотвору. До позамовних чинників можна віднести невербальні засоби комунікації (графічне оформлення тексту) та прагматичні пресупозиції (середовище культури носіїв мови перекладу). Міждержавні угоди є перформативним типом тексту, прагматичний компонент якого створює лінію смислової та комунікативної перспективи в основній частині [6, с. 17]. Як і текст комерційного контракту [4, с. 6], міжнародна угода постає білатеральним комісивом, який виражає взаємні зобов'язання сторін на тлі ілокутивних векторів передачі фактичної інформації і підтвердження соціальної дії. Разом з тим, вони декларативно прописують визначену інтерпретацію дійсності, яка зазвичай відтворюється за допомогою теперішнього часу, який переносить дію у найближче майбутнє.

Юридичні тексти мають високий ступінь стандартизації, що стосується мікроструктури (речення, статті) і макроструктури тексту (преамбула, основний текст і заключна частина). Преамбула являє собою просте речення, ускладнене однорідними членами. Вона складається із зачину, основної та заключної частин. У зачині та основній частині зазначають сторони

договору, наголошують на необхідності підписання договору, бажанні сторін досягти домовленості, називають інші міжнародні акти, які слугують підставами чинності документа. У преамбулі угод засобами когезії постають прийменники або прийменникові звороти номінального характеру, рідше – дієприслівникові звороти. Преамбула закінчується декларативним мовленнєвим актом, що є постсупозицією до основної частини. Зазвичай це клішований вираз *домовилися/погодилися* про таке. Основна частина угоди містить конкретні правові норми, що регулюють відносини сторін (розділи, статті, пункти, параграфи, підпункти). Заклучна частина містить постанови протокольного характеру, які стосуються умови набуття чинності чи припинення дії угоди, а також інформація про місце і дату підписання договору, наявність аутентичних текстів, підписи уповноважених осіб і печатки [6, с. 33]. Вона є засобом когезії структурних елементів тексту.

Звісно ж, при вирішенні проблеми структурування мови права необхідно враховувати цілий комплекс критеріїв: юридичних, лінгвістичних і логічних. Вихідним юридичним критерієм має виступити розподіл усіх мовних явищ в галузі права на мову текстів джерел права, що містять норми права, і врешті юридичну мову. Така дихотомія носить фундаментальний характер, особливо якщо врахувати її прояв у більшості національних наукових школах. Однак вона, на наш погляд, не є достатньою. Більш доцільною є трихотомія: *мова текстів джерел права – прикладної юридичної мови – наукової юридичної мови*. Зазначена трихотомія враховує як специфіку правової дійсності, різні рівні її існування, так і лінгвістичні особливості (лексичні, синтаксичні, стилістичні, семантичні, прагматичні та ін.) мов.

Урахувавши лінгвістичний критерій і обґрунтовану вище трихотомію, усі мовні явища в юридичній сфері можна структурувати:

1) *тексти джерел права*, у свою чергу поділяються на підгрупи: тексти нормативно-правових актів, тексти судових і адміністративних прецедентів, тексти нормативно-правових договорів, доктринальні правові тексти і канонічні тексти. Кожна група текстів володіє власною лінгвістичною специфікою, а саме: лексичними, синтаксичними, пунктуаційними, стилістичними, семантичними, прагматичними та іншими особливостями, які повинні стати предметом самостійних наукових досліджень. Більш того, кожній групі текстів джерел права притаманна специфічна логіка оперування: логіка відповідності між тим, що відображено в текстах джерел права і тим, що об'єктивно відбувається у позасистемному світі; логіка внутрішньосистемних трансформацій, тобто логіка дії системи знаків відповідних текстів джерел права; логіка додатка текстів джерел права, яка змінює результат їх дії в аспекті застосувань. Сьогодні найбільш досліджені лінгвістичні і логічні особливості текстів нормативно-правових актів;

2) *прикладні юридичні тексти* за будовою ще більш складні. Цей елемент об'єднує різноманітні тексти правозастосовних актів, які в свою чергу поділяються на підгрупи судових, адміністративних та інших юридичних текстів. Зазначені групи текстів також можуть бути

структуровані за різними підставами. Судові правозастосовні тексти можуть поділятися за процесуальним критерієм, адміністративні – за сферами діяльності органів, які їх приймають. Поруч з правозастосовними текстами цей елемент структури юридичної мови включає тексти інших правореалізаційних актів (позовних заяв, договорів та ін.), які класифікуються на підставі різних юридичних критеріїв;

3) *прикладна юридична мова* складається з професійної та буденної мов. Під професійною юридичною мовою слід розуміти всі види мовлення юристів-професіоналів (можливо, які не мають спеціальної юридичної освіти, але володіють глибокими знаннями і навичками в галузі права), що функціонує в правових і суміжних з правом соціолінгвістичних ситуаціях. Це мова юристів-професіоналів під час судового процесу, посадових осіб, які здійснюють правозастосовну діяльність, мова професійних консультантів з юридичних питань. Повсякденна правова мова охоплює всі види мови непрофесіоналів на правову або пов'язану з правом тематику. Це мова непрофесійних учасників судового та інших правозастосовних процесів, юридичний арго, звичайні міркування з правових проблем. Слід зауважити, що цей елемент структури юридичної мови найменш досліджений в сучасній юридичній і лінгвістичній науці;

4) *наукові юридичні тексти*. У цю групу представляється можливим включити як власне наукову літературу, у якій досліджуються ті чи інші правові проблеми (дисертаційні та монографічні дослідження, наукові статті, доповіді, тези), так і науково-популярні тексти правової тематики;

5) доцільно виділити *навчальні юридичні тексти* як п'ятий елемент структури юридичної мови: підручники, навчальні посібники, курси лекцій, навчально-методичні посібники, практикуми;

6) *наукова юридична мова*, охоплює усі види промов вчених-юристів у процесі обговорення наукових проблем. У цю групу входить правова мова, що функціонує в процесі захисту дисертаційних робіт, на наукових конференціях, симпозіумах, семінарах, круглих столах;

7) *юридична мова освітнього процесу* – функціонує в освітньому процесі та включає як мову педагогів у процесі викладання юридичних дисциплін, так і мову студентів, слухачів, які вивчають юридичні дисципліни.

Отже, аналіз юридичної мови як знакової системи *langue* дозволяє стверджувати, що вона не є самостійною мовою. Так, кожна знакова система володіє наступними основними характеристиками: базисними і похідними знаками, функціональними елементами, метамовою системи, логікою оперування системою, а також системою запису правил і операцій знакової системи. Вочевидь, що всі зазначені характеристики юридичної мови базуються на мовній знаковій системі природної мови. У зв'язку з тим, що юридична мова не є самостійною мовою як *langue*, доцільніше і точніше використовувати термін «юридичні тексти» замість термінів «мова права», «правова мова», «юридична мова» та ін. У свою чергу, мовні прояви в галузі права як *parole*, тобто як сукупність мовних актів у процесі правової

комунікації, доцільно позначати терміном «юридична мова» [10, с. 47]. Отже, більш точними термінами для позначення мовних явищ у юридичній сфері пропонуємо вважати терміни «юридичні тексти» і «юридична мова».

Бібліографічні посилання

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
2. Діденко А. Н. Сучасне діловодство : навч. посібник / Анатолій Никифорович Діденко. – 5-те вид. – К. : Либідь, 2006. – 384 с.
3. Договір як універсальна правова конструкція : моногр. / А. П. Гетьман, В. І. Борисова, О. П. Євсєєв та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. – Х. : Право, 2012. – 432 с. – (Серія «Харківська правова школа»).
4. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. №1906-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
5. Коновченко О. В. Міжнародне листування : навч. посіб. / О. В. Коновченко. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2012. – 98 с.
6. Максимов С. Е. Прагматические и структурно-семантические особенности текста международного договора (на материале английского языка): дис. ... канд. филол. наук / С. Е. Максимов. – Киев, 1984. – 198 с.
7. Ожегов С. И. Большой толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. 4-е изд., доп. – М.: ООО «А ТЕМП», 2006. – 944 с.
8. Плотницька І. М. Ділова українська мова : навч. посіб. / І. М. Плотницька – 3-те вид., перероб. та допов. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 256 с.
9. Шаргай І. Є. Комунікативно-прагматичні особливості французького ділового листа в оригіналі та перекладі : дис. ... к. філол. н. : 10.02.16 / Ірина Євгенівна Шаргай. – К. : Київський ун-т ім. Тараса Шевченка, 1998. – 224 с.
10. Luttermann K. Übersetzen juristischer Texte als Arbeitsfeld der Rechtslinguistik / K. Luttermann // Recht und Übersetzen. – Baden-Baden: Nomos, 1999. – S. 47–57.

Tsarova I. V. Priorities of structure of legal textology.

The article is devoted to the problem of the complex study of the structure of legal textology, the uniqueness of the use of concepts of meaning and meaning, the connections between individual parts and the established rules of expression of these connections in the field of modern legal linguistics. Legal texts, depending on the functional purpose, are inherent in the organization, the principles and rules of execution, the style of writing, etc.

Keywords: content, semantics, legal linguistics, legal textology, legal text.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Александрова Віра Василівна – викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Криворізького факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Кривий Ріг)

Алексєенко Ірина Вікторівна – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії та політології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Биконя Оксана Павлівна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів)

Бичко Зиновій Михайлович – кандидат філологічних наук, доцент Львівського державного університету внутрішніх справ

Білоконь Катерина Сергіївна – викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Криворізького факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Кривий Ріг)

Борисєнкова Валентина Володимирівна – завідувач загальної бібліотеки Криворізького факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Волкова Людмила Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри сучасних європейських мов Національного університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь, Київська обл.)

Давидова Наталія Вікторівна – старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Декусар Ганна Геннадіївна – старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Ефремова А. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри білоруської та іноземних мов учредження образования «Академия Министерства внутренних дел Республики Беларусь»

Закладна Юлія Олександрівна – старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Зорило Лариса Івановна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри наук об образовании Бэлцкого государственного университета им. А. Руссо (Молдова)

Іванишина Віра Павлівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Академії Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів)

Капітонова Ольга Вікторівна – викладач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Клименова Олена Миколаївна – доцент кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Ковалевська Олександра Вікторівна – викладач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Колесник Алла Валеріївна – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Кондрашева Ольга Василівна – старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Костенко Ольга Геннадіївна – старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Котылевская Татьяна Викторовна – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедри наук об образовании Бэлцкого государственного университета им. А. Руссо (Молдова)

Левіщенко Марія Сергіївна – кандидат філологічних наук, старший викладач відділу мовної підготовки Національної академії прокуратури України (м. Київ)

Логінова Галина Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент, докторант Українського вільного університету (м. Мюнхен, Німеччина)

Макарова Тетяна Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Криворізького факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Кривий Ріг)

Малюга Наталія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету

Мароз Валянціна Канстанцінаўна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри білоруської та іноземних мов Академії Міністерства внутрішніх справ Республіки Білорусь (Білорусь)

Молчан Алена Мікалаеўна – старший викладач кафедри білоруської та іноземних мов Академії Міністерства внутрішніх справ Республіки Білорусь

Нагорна Юлія Анатоліївна – старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Очковський Валентин Леонідович – доктор філософії, голова відділу релігійної освіти і катехизації Криворізької єпархії, настоятель храму мученика Івана Воїна м. Кривого Рогу

Пакулова Тетяна Василівна – доцент кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Палій Вікторія Миколаївна – учитель української мови і літератури вищої категорії, учитель-методист; керівник МАН у Комунальному закладі «Ганнівський навчально-виховний комплекс» «Середня загальноосвітня школа – дошкільний навчальний заклад» Верхньодніпровського району

Побережна Наталія Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Подворчан Алла Зеновівна – старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Поповський Анатолій Михайлович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Проценко Олена Антонівна – старший учитель української мови та літератури Криворізької загальноосвітньої школи № 93

Сабат Галина Петрівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри романської філології та компаративістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Савченко Анна Вікторівна – викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Криворізького факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Кривий Ріг)

Соболь Валентина Олександрівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри україністики Варшавського університету (м. Варшава, Польща)

Стрюк Євгенія Володимирівна – старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Суїма Ірина Павлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Тимофіїва Катерина Михайлівна – старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Фурман Ольга Федорівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Комунального вищого навчального закладу «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради

Царьова Ірина Валеріївна – докторант кафедри української мови Запорізького національного університету.

Здано на складання 22.02.2019. Підписано до друку 25.02.2019. Формат 60x90/16. Папір офсетний. Друк ризографічний. Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 7,2. Обл.-вид. арк. 8. Тираж 300 прим. Зам. № 219_27

Видавництво «*Літограф*»
Ідентифікатор видавця у системі ISBN: 2267
Адреса видавництва та друкарні:
49000, м. Дніпро, вул. ім. М.В. Гоголя, 10/а
тел. : (066) 369-21-55, (097) 841-92-84
E-mail: Litograf.dp@gmail.com